

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA ÇOCUKLUK ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlknur BUDAK İRDEM

Balıkesir – 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA ÇOCUKLUK ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlknur BUDAK İRDEM

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fahri ÇAKI

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün SOSYOLOJİ. Anabilim Dalı'nda 201412541003 numaralı İlknur BUDAK İREM'in hazırladığı "İlkokul Ders Kitaplarında Çocukluk Anlayışı" konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 12 Haziran 2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. İsmail HAKA

Başkan

Üye (Danışman)

Prof. Dr. Fahri GAKI

Dr. Öğr. Üyesi
Barış Şentürk

Üye

Üye

Prof. Dr. İsmail HAKA

Üye

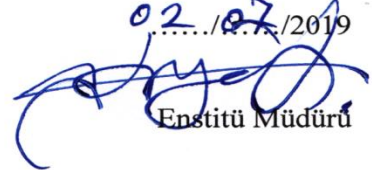

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

02.07/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Müdür

ÖN SÖZ

Her yetişkin bireyin çocukluk dönemi yaşamış olması ve bireyin aileden sonra ilk toplumsallaşmasını yaşadığı ortamın okullar olması sebebiyle, çocukların okul ortamlarında karşılaştıkları gizil ve açık uyaranlar onların hayatına şekil vermesi sebebiyle oldukça önemlidir. Okul çağına gelmiş çocukların her gün sıklıkla kullandıkları ders kitapları ise yetişkinlerin ve devletlerin çocuklara karşı tutumlarını, onlardan beklentilerini yansıtan en önemli delillerdir.

Bu düşünce ile yola çıkılan bu yüksek lisans tez çalışmasında, fırsat ve imkân eşitliği yaratmak için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tüm öğrencilere ücretsiz dağıtılan ders kitaplarındaki çocukluk anlayışının yeni çocukluk anlayışını yansıtmadığı araştırılmıştır. Metodoloji bölümüne geçmeden önce çocuklukla ilgili alan yazın araştırması yapılarak insanlık tarihi boyunca Türk toplumunu ağırlıklı etkileyen coğrafyalarda çocukluğun algılanış biçimini ve çocukluğa etki eden etmenlere yer verilmiştir. Böylece tez çalışmasının analiz kategorilerinde çerçevesi çizilmiştir.

Araştırmanın evrenini Milli Eğitim Bakanlığınca yazdırılan ve öğrencilerin kullanımına sunulan tüm ilkökul ders kitapları oluşturmaktadır. Bazı derslerin seçmeli olması nedeniyle ülke genelinde her okulda okutulmaması, bazılarının da sosyal davranışlardan ziyade akademik yönde gelişim çalışmalarına ağırlık vereceği düşüncesiyle, sosyal davranış ve tutumların yoğun olduğu hayat bilgisi, Türkçe ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarından her sınıf seviyesinde bir kitap örneklem grubuna alınmıştır.

Kitaplar, nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İçerik analizi, sözel, yazılı veya görsel iletişim materyallerinin sistemli bir şekilde incelenmesiyle görünenle birlikte gizil mesajları da çözümlenmeyi hedefleyen bir tekniktir. Ders kitaplarını bu yöntemle incelemek amacıyla altı kategori belirlenmiştir. Kategoriler, birbiriyle bağlantılı çözümlenme kümelerinden oluşmaktadır. Bu kategoriler, 1. Çocuk bedeni, beslenmesi ve sağlığı, 2. Çocuk ruhu ve çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, 3. Çocuk ve dini, milli duyarlılık,

4. Çocuk, aile ve toplumsal cinsiyet, 5. Çocuk, teknoloji ve oyun, 6. Çocuk, vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları bağlamında çocuk hakları kategorileridir.

Belirlenen kategoriler kitaplarda yer alan okuma ve dinleme metinleri, açıklama cümleleri, etkinlikler, görseller incelenerek değerlendirmeye alınmış ve çözümlenmeler yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki ders kitapları, ilkökul eğitim öğretim programları dikkate alınarak hazırlandığı ve eğitim öğretim programları da yakın bir tarihte güncellendiği için yeni çocukluk anlayışından tamamen yoksundur denemez. Fakat gerek kitaplarda yer verilen etkinlikler gerekse okuma metinlerinin içerikleri tam anlamıyla modern dönemin etkilerinden arınmamıştır. Burada devreye Milli Eğitim Bakanlığının politikaları, kitap yazarı olan öğretmenlerin, kitap denetleme komisyonlarında görev alan panelistlerin vb. çocukluk algısı devreye girmektedir. Dolayısıyla çocukluk üzerinde etkisi büyük olan ders kitaplarının hazırlanmadan önce Bakanlıkça görevlendirilen çocukluk sosyolojisi alanında uzmanlaşmış sosyog/ların kitap yazma ve denetleme komisyonlarında görev alanları bilgilendirmesi, hazırlanan kitapların mutlaka bu sosyog/lar tarafından da incelenmesi gerekmektedir. Yapılması gerekli olan bir diğer çalışma da Bakanlığın eba gibi sistemler üzerinden çocukların dönem boyunca kullandıkları ders kitaplarını eleştiriye açmalarıdır ki böylece yeni çalışmalarda çocuklar beklentilerini ilgili mercilere ulaştırma imkânı bulabilsinler.

Ebeveynliğe yeni adım attığım süreçte yürütmekte olduğum bu tez çalışma süreci benim için oldukça meşakkatliydi. Yorulup pes etmeye yaklaştığım anlarda bana olan güveni asla son bulmayan, beni her an cesaretlendirerek başarabileceğime inandıran değerli hocam Prof. Dr. Fahri ÇAKI'ya, benden yardımlarını hiç esirgemeyen, yeterli zamanı ayıramadığımda çocuklarıma yokluğumu hissettirmeyen eşim Şener İRDEM, annem Gülseren Hafize BUDAK'a, babam Muharrem BUDAK'a, kayınvalidem Fatma İRDEM'e ve bu süre zarfında zaman ayıramadığım ama her zaman desteklerini hissettiğim akraba ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler...

İlknur BUDAK İRDEM

ÖZET

İLKOKUL DERS KİTAPLARINDA ÇOCUKLUK ANLAYIŞI

BUDAK İRDEM, İlknur

Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fahri ÇAKI

2019, 266 Sayfa

Toplumsallaşmanın aileden sonraki ilk basamağı olan okullar ve okul yaşantısına dair tüm unsurlar çocukların yaşamına etkileyen önemli faktörlerdir. Ev, okul gibi mekânlarda ellerinden düşürmedikleri düşünüldüğünde ders kitapları ise bu unsurların en önemlisidir denebilir.

Bu düşünceyle, ilkokul ders kitaplarının yeni çocuk anlayışını yansıtır yansıtmadığının araştırıldığı bu tez çalışmasında öncelikle ilgili alan yazın taranmıştır. Metodoloji bölümünde, problemin belirlenmesi, örneklem grubunun seçilmesi, analiz kategorilerinin belirlenmesi ve değerlendirme yapılarak bir sonuca varılması basamaklarını içeren içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, sosyal olguların yoğunlukta yer aldığı ilkokul hayat bilgisi, sosyal bilgiler, Türkçe ve din kültürü ve ahlak bilgisi kitaplarından her sınıf seviyesinde rastgele birer örnek seçilmiş ve seçilen kitaplar belirlenen altı kategoride değerlendirmeye alınmıştır.

İncelemeler neticesinde ders kitaplarının modern dönem çocukluk anlayışını yansıttığı, bazı yönlerden yeni çocukluk anlayışına yaklaştığı fakat bunun da günümüz çocukları için yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu tez çalışması Milli Eğitim Bakanlığınca çocuklara yönelik yürütülen çalışmalarda bir yol gösterici olabilir.

Anahtar Kavramlar: Çocukluk anlayışı, ilkokul ders kitapları, içerik analizi

ABSTRACT

CHILDHOOD CONCEPTION IN PRIMARY SCHOOL COURSE BOOKS

BUDAK İRDEM, İlknur

MA Thesis, Department of Sociology

Adviser: Prof. Dr. Fahri ÇAKI

2019, 266 pages

The first step of socialization after the family, schools and school life elements have very important affects on children's life. Course books, which children always carry with them, are the most important ones of these elements.

Start off from this idea, the thesis aims to search the concept of childhood in primary school course books. At first, literature review was done. In methodology section, content analysis was used. Content analysis includes determination of the problem, selection of sample group, determination of categories of analysis and evaluation. For this purpose, one sample of Turkish, religion and morality knowledge, social sciences and life science lessons' books were chosen for each grade because they have much more social aspects than the other lessons' books. Selected books were investigated in six categories which were determined earlier.

As a result of review, it is found that course books reflects the modern term childhood conception. In some aspects of course books, they reflects the last childhood concept but it is not enough for today's children.

This thesis can be a path finder for the Ministry of Education's works on children.

Key words: Concept of childhood, primary school course books, content analysis

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ	1
2. İLGİLİ ALAN YAZIN	5
2.1. Modernite Öncesi Dönemde Çocukluk Anlayışı	5
2.2. Modern Dönemde Çocukluk Anlayışı	15
2.3. Yeni Çocukluk Anlayışı.....	35
3. YÖNTEM	54
3.1. İçerik Analizi	54
3.2. Araştırma Deseni ve Veri Kaynakları	57
4. BULGULAR	61
4.1. Çocuk Bedeni, Beslenmesi ve Sağlığı	63
4.2. Çocuk Ruhu ve Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımı.....	103
4.3. Çocuk ve Dini, Milli Duyarlılık.....	150
4.4. Çocuk, Aile ve Toplumsal Cinsiyet.....	173
4.5. Çocuk, Teknoloji, Oyun ve Güvenlik	191
4.6. Çocuk, Demokrasi, Vatandaşlık ve Çocuk Hakları Eğitimi	216
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	238
KAYNAKÇA	245

GÖRSELLER LİSTESİ

	Sayfa
Görsel 1	1960-70'lerde çocuk 64
Görsel 2	Okulda çocuk 64
Görsel 3	Erkek çocuk 65
Görsel 4	Sokakta çocuk 65
Görsel 5	Sınıfta çocuk 65
Görsel 6	Ailede çocuk 65
Görsel 7	Evde kız çocuk 66
Görsel 8	Evde erkek çocuk 66
Görsel 9	Alışverişte çocuk 67
Görsel 10	Kış mevsiminde çocuk 67
Görsel 11	Doğum günü partisinde çocuk 68
Görsel 12	Doğada çocuk 69
Görsel 13	Okul dışı alanlarda oynayan çocuk 69
Görsel 14	Üniformalı çocuk 70
Görsel 15	Milli bayramlarda çocuk 71
Görsel 16	Dini bayramlarda çocuk 73
Görsel 17	Çizgi film karakteri gibi çocuk 74
Görsel 18	Teknolojik aletlerden uzak çocuk 75
Görsel 19	Kişisel bakım 76
Görsel 20	Aşı olan çocuk 78
Görsel 21	Diş doktorunda muayene olan çocuk 80
Görsel 22	Doktorda çocuk 80
Görsel 23	Besin tabağı 80
Görsel 24	Besinlerle ilgili alıştırmalar 85
Görsel 25	Sağlıksız besin ve usuller 86
Görsel 26	Sofra adabı 86
Görsel 27	Hasta çocuk 89
Görsel 28	Fiziki sağlık 90

Görsel 29	Engelli çocuk	92
Görsel 30	Engellilerin gözetilmesi	95
Görsel 31	Engelli sembolleri	96
Görsel 32	Engelli yetişkin	98
Görsel 33	Farklı ülkelerin çocukları	100
Görsel 34	Bilge ve kullandığı 'siz' dili	102
Görsel 35	Kitap tanıtım bölümleri	108
Görsel 36	Balık kılçığı tekniği	120
Görsel 37	Haftalık plan çizelgesi	120
Görsel 38	Hava durumu gözlem etkinliği	121
Görsel 39	Gazete haberini yorumlamaya yönelik etkinlik	123
Görsel 40	Öz değerlendirme formu	125
Görsel 41	Afiş çalışması	127
Görsel 42	Tablo okuma etkinliği	128
Görsel 43	Ara disiplin etkinliği	131
Görsel 44	Kırsal alan	135
Görsel 45	Enformal alan	139
Görsel 46	Formal alan	141
Görsel 47	Sağlıklı iletişim	142
Görsel 48	Kahramanlık	145
Görsel 49	İbadet eden çocuklar	152
Görsel 50	Başörtülü kadın	154
Görsel 51	Şeref köşesi	160
Görsel 52	Yöresel halk oyunları	162
Görsel 53	Sobalı ev	138
Görsel 54	Milli kültür göstergesi	166
Görsel 55	İnternet haberi	169
Görsel 56	Toplumsal cinsiyet ayrımının örselenmesi	181
Görsel 57	Toplumsal cinsiyet ayrımının desteklenmesi	183
Görsel 58	Türkiye Cumhuriyeti eski nüfus cüzdanı	190
Görsel 59	Evde teknolojik aletler ve oluşturabileceği tehlikeler	192
Görsel 60	Ulaşım teknolojisi ve trafikteki tehlikeler	195
Görsel 61	Haberleşme, bilgi edinme, eğitim ve eğlence teknolojisi	202
Görsel 62	Geleneksel çocuk oyunları ve oyuncakları	208

Görsel 63	Modern çocuk oyunları ve oyuncakları	211
Görsel 64	Çocuk oyunlarında güvenlik tedbirleri	214
Görsel 65	Demokratik toplumlarda vatandaşlık bilinci	218

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
akt.	: aktaran
ark.	: arkadaşları
c.c.	: Celle celaluhu
CE	: Conformance European (Avrupa Normalarına Uygunluk)
çev.	: Çeviren
Diğ.	: Diğerleri
eba	: Eğitim Bilişim Ağı
Hiz.	: Hizmetleri
Hz.	: Hazreti
hzl.	: Hazırlayan
ISO	: Uluslararası Standart Organizasyonu
Ltd.	: Limited
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
San.	: Sanayi
Şti.	: Şirketi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Tic.	: Ticaret
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜSSİDE	: Türkiye Sanayi ve Sevk İdare Enstitüsü

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund

vb. : ve benzerleri

1.GİRİŞ

İlk çocuk, ilk insandır (Doğan, 2012:481). Dolayısıyla ‘çocuk’ kavramının ortaya çıkış tarihi ilk insana dayanır. Fakat ‘çocukluk’ kavramı bu denli eski bir tarihe sahip değildir. Tarihi süreç içerisinde çocuklara yönelik düşünce, tutum ve davranışlar değiştikçe bu kavrama yönelik anlayışlar da değişmiştir. Tarih öncesi çağlarda insan neslinin devamı için önemli olan fakat yük olarak görülmeleri sebebiyle belirli bir planlamaya tabi tutulan çocuklar, tarım toplumuna geçişle iş gücünden faydalanılabilecek bir grup olarak değerlendirilmiştir. İlk Çağ’da değerli olan, iyi bir yaşam için eğitilmesi gereken çocuklar (Mutluay, 2018:1) Orta Çağ’da eksik yetişkinler olarak karşımıza çıkmaktadır (Heywood, 2003:8). Rönesans ve ardından Aydınlanma Döneminin etkisiyle çocukluk da yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Heywood’un “...‘çocuk’ ve ‘çocukluk’ farklı toplumlarda farklı şekillerde algılanır” (2003:10) sözlerine ‘tarihin farklı dönemlerinde’ ibaresini de eklemek yerinde olacaktır.

Çocuklar 1960’lı yıllara kadar biyoloji, antropoloji, psikoloji, sağlık, tarih gibi alanların araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmalar okul sistemleri, suçluluk, çocuk sağlığı, çocuk hakları ve kanunları gibi konular içermektedir (Heywood, 2003:12). Fransız tarihçi Philippe Aries, *Centuries of Childhood* (1962) adlı eserinde ‘... Ortaçağ dünyasında çocukluğa yer yoktu’ (1962:33) diyerek çocuğun doğasını, sosyal yapılanışını incelemeye alan araştırmaların fitilini ateşlemiştir.

Aries’in savına karşıt görüşler belirtenler olmuştur. Heywood’un aktarımıyla, Antony Burton’un belirttiği gibi Ortaçağ sanatında dinsel konulara odaklanılması, bu dönemde çocukluk imgesinin yokluğuna özel bir eksiklik anlamını yüklememektedir (2003:18). Ayrıca Aries’in düşüncesine karşıt fikirler Greko-Romen söylemlerinde de yer almaktadır. Hipokrat geleneğini sürdüren Ortaçağ’ın Latince kaynakları

çocukluk dönemini üçe ayırır. İbni Sina'nın 12. yüzyılda Kanun-ı Tıp adlı eserinin bir tercümesinde insan ömrünün doğumdan otuz yaşına kadar olan dönemi beşe ayrılmaktadır (Heywood, 2003:21). Onur, Wilson (1980) ve Pollock (1993)'un Aries'i modern çocukluk anlayışını geçmişte aramak, bulamadığında da çocukluğu yok saymak inancıyla eleştirdiklerini belirtmiştir (2005:101).

Aries'in çalışması diğer üç konuda da eleştirilmektedir: Birincisi, ikonografileri inceleyen Aries'in, 'ressamın herkesin gördüğünü betimlediğini' düşünüyor olmasıdır. İkincisi, onu eleştirenler Aries'in 'bugüne odaklı' düşüncede olduğunu ileri sürerler. Yani kendi dönemi olan 20. yüzyıl çocuk anlayışının kanıtlarını Ortaçağ'da arıyor olması ve kanıt bulamadığında da bu çağda çocukluğun olmadığını ileri sürmesiyle eleştirilir. Son olarak da Ortaçağ'da çocuklukla ilgili bilinç olmadığı görüşünden dolayı eleştirilir. Bu düşüncenin aksi görüşünde olanlar Ortaçağ'da yetimlerin miras hakkını koruyan kanunları ve benzerlerini ileri sürerler (Heywood, 2003:20).

Aries'i eleştirenler olduğu gibi savunanlar da olmuştur. James (2001), Heywood (2003) gibi yazarlar Aries'in çocukluğun toplumsal ve kültürel olarak tarih içinde yeniden yapılandığı düşüncesinin geçerliliğini vurgulamışlardır (Onur, 2005:101). Postman (1995) ve Heywood (2003) eserlerinde Aries'i destekler düşüncelere yer vermişlerdir.

Aries, çalışmasıyla dikkatleri üzerine çekerek toplum bilimin büyük oranda ihmal edilen konusu 'çocukluk' üzerine daha fazla eğilmesini sağlamıştır. Daha önceleri aile sosyolojisi içinde ele alınan çocukluk artık sosyolojinin ayrı bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Turmel, çocukluk sosyolojisini gelişim psikolojisine dayandırmıştır. Çocuklar üzerine psikoloji alanındaki ilerleme, gelişim psikolojisine dönüşmüş ve böylece çocukluk, yaşam döngüsünde özel bir eğitim ve uygulama gerektiren bir evre şeklini almıştır. Sosyoloji alanında ise çocuklukla ilgili sınırlı bilgiler doğrultusunda, klasik toplumsallaşma teorileri içinde çocuk, gelişmekte olan yetişkin (adult-in-becoming) şeklinde değerlendirilmiştir (Turmel, 2008:22).

Günümüz sosyologları, çocukların gelişmekte olan yetişkinler (becoming) olduklarına dair görüşe (Lee'den akt. Turmel, 2008:24) ve çocukluğu doğallaştırma

ve özümleme boyutuyla ele alan 20. yüzyıl görüşüne (Woodhead, 2009:199) karşı çıkmışlardır. “Sosyolojinin ‘yeni çocukluk çalışmaları’ ile birlikte ‘çocuk’, sadece pasif bir şekilde yetişkinlerin beklenti ve taleplerine cevap veren bir varlık olarak değil kendi hakları ve toplumsal yaşama bağımsız katkıları olan ‘sosyal aktör’ olarak görülmeye başlanmıştır (James ve ark.’tan akt. Bademci, 2013:324).”

Çocukların, toplumsal ve siyasal ideallerden bağımsız, kendi başına değerli, birer birey olduklarını savunan yeni çocukluk anlayışı beraberinde yeni paradigmaları gündeme getirmiştir. Çocukların mekânsallığı, yapabilirlik yaklaşımı, çocuğun iyi olma hali (Semerci ve diğ., 2012) ve çocuğun bakış açısı yaklaşımı (Bademci, 2013) yeni çocukluk anlayışının ürünleridir. Son yıllarda çocukluk üzerine yürütülen çalışmalar ‘çocukluğun iyi olma hali’ gözetilerek yürütülmektedir ve bu yaklaşım Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni de işler hale getirmektedir (Müderrişoğlu ve diğ., 2013:5).

Bu tez çalışmasıyla, fırsat ve imkân eşitliği yaratmak için Milli Eğitim Bakanlığınca tüm öğrencilere ücretsiz dağıtılan ders kitaplarının çocukluğu ele alış şeklinin araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, betimsel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile ilkökul ders kitapları değerlendirmeye alınacak ve çocuklar, ‘modern dönemin anlayışı olan eksik yetişkinler, yetişkin çırakları olarak mı değerlendiriliyor yoksa yeni çocukluk anlayışının bir ürünü olan kendine has sorumluluk ve hakları olan sosyal aktörler olarak mı değerlendiriliyor’ sorusuna cevap aranacaktır.

Bu çalışmayla elde edilecek sonuçlar bizlere Milli Eğitim Bakanlığının yürüttüğü çalışmaların iç tutarlılığı hakkında bilgi verecektir. Çünkü yenilenen orta öğretim programları çocuğu sosyal bir aktör olarak değerlendirmekte ve eğitim programlarında ele alınan konular çocuğun ‘iyi olma hali’ yaklaşımı ile birebir örtüşmektedir. Ders kitapları da öğretim programları doğrultusunda bakanlıkça seçilen gruplar tarafından hazırlanmakta ve yine bakanlığın seçmiş olduğu ekiplerce değerlendirilerek kullanıma sunulmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği 37. maddesi uyarınca öğrencilere Bakanlık tarafından belirlenmemiş ders kitapları aldırılamaz. Bu da göstermektedir ki Bakanlık, ders kitaplarının tüm çocukluk

paradigmalarını tam yansıttığını iddia etmektedir. Okulların da sosyalleşmenin ilk basamaklarından biri olarak değerlendirilmesi sebebiyle çocukluk paradigmaları ve ders kitaplarının paralellik göstermesi gerekmektedir. Bu, toplumun temellerinin sağlam olması, ülkemizin modern devletlerle eşit şartlarda rekabet edebilmesi için oldukça gerekli bir çalışmadır.

Yürütmekte olduğum bu tez, ders kitaplarının yeni çocukluk paradigmalarını yansıtmadığı varsayımıyla hareket edecektir.

2. İLGİLİ ALAN YAZIN

Her birey bir zamanlar çocuk olduğu için çocukluğun tarihi insanlığın tarihiyle eş zamanlıdır. Bu bölümde, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre 18 yaşına kadar herkesin çocuk kabul edildiği günümüze kadar geçen sürede çocukluğun ne tür evrelerden geçtiği ve çocukluk anlayışımızın belirli dönemlerde nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Bu bağlamda modernite öncesinde, modern dönemde ve postmodern dönemde çocukluğa yüklenen anlamlar araştırılmış ve günümüz çocukluk anlayışının oluşumunda etkili olan olay ve olgulara yer verilmiştir.

2.1. Modernite Öncesi Dönemde Çocukluk Anlayışı

Avcı toplayıcı toplumlarda çocuklar, insan neslinin devamı için oldukça önemliydi fakat yaşam şartlarının zor ve insan ömrünün kısa olması sebebiyle çocuklar bir nevi yük olarak görülüyor dolayısıyla doğan çocuğu öldürmeye varabilecek uygulamalarla aileler ortalama üç veya dört çocuk sahibi oluyordu. Avcı toplayıcılar günde ortalama birkaç saat çalışırdı ve bu da onlara çocuklarla oynamak için çok fazla zaman bırakırdı - bu durum çağdaş avcı toplayıcı gruplar için de geçerlidir - (Stearns, 2018:45). Bu toplumlarda çocuklar, ailelerine çeşitli işlerde yardım eder ve kız-erkek tüm çocuklar hem değişik yaş gruplarıyla hem de birlikte oyun oynardı. Onlu yaşlarına kadar çocuklar kadınlara yiyecek toplamada yardım eder ancak onlu yaşların ilk dönemlerinde erkek çocuklar bazı ritüeller sonrası avcılıkla tanıştırılırdı (Stearns, 2018:43). Avlanma ritüellerinden hemen sonra erkek çocuk bir adam olur, kız çocuklarsa onlu yaşların başlarında bir yetişkin olurdu ve evlilikler genellikle bu dönemlerde gerçekleşirdi (Stearns, 2018:46).

Tarımın keşfiyle birlikte birçok şey gibi çocukluk da değişime uğradı ve aynı zamanda 'çocuk iş gücü' de keşfedilmiş oldu. Fakat Antik döneme ait heykelerde çocuk figürü olmaması, çocuk ve genç için kullandıkları sözcüklerin çok belirsiz

olması gibi nedenlerle bu döneme ait kesin bir çocukluk kavramı bulmak pek de mümkün değildir (Postman, 1995:12). Yine de eldeki verilerden anlaşılıyor ki çocuk, onlu yaşlarına kadar tam anlamıyla çalışma hayatının içinde olmasa da onlu yaşların başlarında tarlalarda ve ev çevresindeki çalışmalarıyla aile ekonomisine katkıda bulunuyordu (Stearns, 2018:47). Bu durum, modern Batılı toplumda hiç hoş karşılanmayacak bir durumken yaşam şartlarının bir nebze iyileşmesiyle artan çocuk sayısı (ortalama altı veya yedi) ve besine duyulan ihtiyaç sebebiyle İlk Çağ tarım toplumu için meşru görülebilir. Tabii bu, çocuğun ailesinin statüsü ile de ilgili bir durumdur. Antik kazılar sonucunda, avcı toplayıcı toplumlarda dahi çocuğa, statü farklılıklarına göre muamele yapıldığı sonucuna varılabilir. Çocuk mezarlarında bulunan mücevherler, oyulmuş kemik silahlar ve renkli süsler statü farklılığının bir göstergesi olduğu gibi aynı zamanda çocuğa duyulan bağlılığın ve sevginin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir (Stearns, 2018:45). Ayrıca ekonomik fazlalık oluşturması sebebiyle tarım, çocuklar üzerinden statü farklılıklarını dışa vurma imkânını da artırmıştır. Örneğin üst sınıf çocukları, diğer birçok çocuğa nazaran besine daha rahat ulaşabilmeleri hasebiyle yeterli ve sık beslenebilmişler ve nüfusun geri kalanıyla aralarında belirgin bir ebat farklılığı oluşmuştur. Diğer bir farklılıkta eğitim konusunda olmuştur: Artı ürün fazlalığından azınlık bir grup çocuk için özel eğitim alabilme fırsatı doğmuştur; bu eğitimler sayesinde çocuklar zanaatkar, savaşçı, rahip veya devlet memuru gibi roller için yetiştirilmişlerdir (Stearns, 2018:55).

Tarım toplumuna geçilmesi ve yazının icadı sonrasında Antik Dönem’de birçok olgu gibi okullaşmanın da ilk örnekleri görülmektedir. Okullaşmayla birlikte heykel ve duvar resimlerine eklenen yazı tabletleri de bize bu döneme ait çocukluk olgusuyla ilgili veri kaynağı oluşturmaktadır. İlk Çağ Mezopotamya uygarlıklarında ‘çocuk’ ve çocuk sahibi olmak oldukça önemliydi. Sümerlere ait bir tablette efendi ve hizmetkârı arasında geçen diyalogda efendi ‘Üç oğlu olan birini gördün mü? , Dört oğlu olan birini gördün mü?..’ şeklinde hizmetkarına çocuk sayısını artırarak sorular sormaktadır. Hizmetkâr da her defasında mertebeyi artıran cevaplar vermektedir. Anlaşılan odur ki Sümerlerde çok çocuk sahibi olmak kişinin mertebesini artırmakta, onu tanrılara yakın kılmaktadır (Mutluay, 2018:24).

İlk Çağ Mezopotamya uygarlıklarında çocuklar ailelerine karşı gelmeleri nedeniyle köle olarak satılabiliyor veya babalarının borçları nedeniyle köle olarak verilebiliyordu (Mutluay,2018:13-57). Bu, çocukların iş gücünden fazlasıyla yararlandığının bir kanıtıdır.

İlk Çağ Mezopotamya uygarlıklarında, ayrıcalıklı zümrenin erkek çocuklarıyla sınırlı kalmakla birlikte eğitim oldukça önemli bir olguydu. Çocukların güneşin doğmasıyla batması arasında geçen süreyi okullarda geçirdikleri sonucuna varılmaktadır. Çocukların bu uzun süre zarfında dayağa kadar varabilen sert bir disiplin anlayışına maruz kaldığı görülmektedir. Bu okullarda çocuklara başta yazı eğitimi olmak üzere aritmetik, geometri ve astronomi gibi dersler de verilmektedir (Mutluay, 2018:34-37). Denizcilik ve ticaretle uğraşan Fenikeliler eğitimlerine ticaret ve denizcilikle ilgili dersleri de eklemiştir. Hatta varlıklı ailelerin çocuklarına ticaret ve gemicilik alanında uzmanlaşmaları için teknik okullar hizmet vermektedir (Mutluay, 2018:75). Varılacak sonuç şudur ki; bu devirde çocuklar baskı altında ve edilgen bir konumdadır, sert bir eğitim ile onlara meslek kazandırmak hedeflenmiştir. Bu dönemde çocukların çalıştırılması veya zamanlarının büyük çoğunluğunu sert bir disiplin altında okullarda geçirmesi hiç oyun oynamadıkları anlamını taşımamaktadır. Çeşitli bulgularda Babilli çocukların yaşamında oyuncakların önemli bir yer tuttuğuna, onların kil ve tahtadan yapılmış oyuncaklarla oynadıklarına rastlanmaktadır. Mısır uygarlığında çocuklar için yapılmış özel fildişi ve tahta oyuncaklar bulunmaktadır. Geç Hitit dönemine ait bir kabartmada Kral Araras'ın oğlu aşık kemiği ile oynarken ve topaç çevirirken resmedilmektedir (Mutluay, 2018:149).

Helenistik döneme bakıldığında yeni bir yaşam tarzı ile karşılaşılmaktadır. Bu döneme hâkim olan düşünce 'yüksek yaşam seviyesi'dir. Bu da çocukların daha özenli yetiştirilmesini sağlamıştır. Örneğin bu dönemde kız çocuklarının da (muhtemelen soylu olanların) eğitilmesi gerektiği düşüncesi hâkim olmuş ve kızlar da erkek çocukları gibi kendileri için açılan okula gitmişlerdir (Mutluay, 2018:159-160).

Helenistik dönemin bir diğer özelliği de bilginin planlı ve örgütlü bir şekilde sunuluyor olmasıydı. Bu dönemde eğitim kademeleri yeniden düzenlenmiştir. Temel eğitim kurumunu tamamlayanlar daha üst kurum olan gramer okullarına, gramer

okullarını tamamlayanlar ‘Gymnasium’lara devam etme olanağı bulmuşlardır. Bu kurumlarda çocuklara okuma yazma ve hesap bilgisinin yanı sıra beden ve ruh gelişimi için jimnastik ve müzik eğitimi de verilmekte idi. Çocukların kendilerini açık ve net bir şekilde ifade etmeleri için retorik dersleri de veriliyordu. Bu dönemin en dikkat çekici yönü ise ders kitaplarının resimli olmasıydı. Ayrıca bu dönemde yükseköğrenim kurumları da bulunmaktaydı (Mutluay, 2018:159,160).

Bir diğer İlk Çağ uygarlığı olan İonya özgür düşüncenin gelişmesine ev sahipliği yapmıştır. İonyalılar eğitimi tapınak dışı alanlara taşımışlardır. Yani kalıplaşmış düşüncenin yerini araştırmalarla gerçeğe ulaşma fikri almıştır (Mutluay, 2018:165). Bu da eğitime ve dolayısıyla da çocukluk anlayışına yansımıştır. Pedagojiye önem veren İonyalıların eğitime bazı katkıları şunlardır: Anatomi bilgini ve hekim Galenus ‘Ekonomi’ adlı eserinin bir bölümünü kızların eğitimine ayırmıştır. Ksenefon, ‘Cyropédie’ adında bir pedagoji kitabı yazmıştır. Pisagor, çocukların eğitiminde özellikle beden eğitimi ve müzik üzerinde durmuştur. Ayrıca Pisagor, yeni kuşaklara öğütlerde bulunmuş; ülke yasalarına itaat edilmesi gerektiğini, yaşlılara saygı ve dostlara bağlılığın önemli olduğunu belirtmiştir. Pisagor’un eğitim görüşlerinden etkilenen Platon da ‘Cumhuriyet’ adlı eserinin ‘Çocuk Nasıl Eğitilmelidir?’ bölümünde Pisagor’la benzer görüşleri yansıtmaktadır. O da beden eğitimi ve müziğin önemini vurgulamaktadır (Mutluay, 2018:164-166). Ayrıca Platon, Devlet adlı yapıtında çocukların nasıl eğitilmesi gerektiği konusuna değinmiştir. O, çocuk eğitiminde ilk görevin annelerde olduğunu, annelerin çocuklara devletin bekasını sağlayacak hikâyeler anlatması gerektiğini söylemiştir. Platon, çocuk yetiştirmede devletin de sorumlu olduğunu çocukların devlet yapılanmasında yeteneklerine göre konumlandırılması gerektiğini söylemiştir (2008:274).

Klasik dönem toplumları için söylenebileceklere baktığımızda çocuk ölüm oranlarının fazla olduğunu görürüz. Bunun sebeplerinden biri istenmeyen çocukların kasti olarak öldürülmesi iken bir diğeri de çocukların hastalık gibi sebeplerle hayatlarını çok kısa sürede kaybetmesidir. Hatta aileler erken çocuk kayıplarına karşın çeşitli önlemler geliştirmişlerdir. Örneğin çocuk belli bir yaşa gelene kadar ona isim verilmemesi buna bir kanıt olabilir. Bu dönemin karakteristiklerinden birisi de çocuğun (seçkin sınıfa mensup ise) okullarda, (sıradan bir çocuk ise) çalışma

hayatında sert bir disipline maruz kalmasıdır. Diğer bir özellik ise çocukluktan yetişkinliğe geçişin çok küçük yaşta gerçekleşmesidir. Çocuk bu dönemde bireyselliğini ifade etmek için değil, çalışmak veya eğitim görmek ve aileyi devam ettirmek için vardır (Stearns, 2018:82).

Klasik dönem sonrasında da durum daha öncekinden çok farklı değildir fakat Hıristiyanlığın ve İslamın etkisi ile gerçekleşen toplumsal değişimler çocukluğu da etkilemiştir. Orta Doğu'dan yayılan dinlerin üçü de – Hıristiyanlık, İslam ve bunların erken öncülleri Yahudilik – ebeveynliğin ve özellikle de babanın sorumluluğunun, ayrıca çocuklar açısından da ebeveynlere itaatin önemini vurguluyordu (Stearns, 2018:95). Bu büyük dinler öncelikle pek çok bölgede yaygın olarak uygulanan bebek katline şiddetli bir şekilde karşı çıkmış ve çocuk ticaretini yasaklayan, onları koruyan yasal düzenlemeler getirmiştir (Stearns, 2018:96). Bu büyük dinler, çocukları önemli ölçüde etkileyecek şekilde eğitimi teşvik etmiş ve bir kısmı için manevi ve ilmi uğraşlar sağlamıştır. Bu dinler kız çocuklarına da eğitimin kapılarını açmıştır fakat ataerkil yapılarından dolayı ileri düzey dini eğitimin kız çocuklarından ziyade erkekler için önemli olduğunu söylemişlerdir (Stearns, 2018:98).

Hıristiyanlıktaki 'ilk günah' inancına ve küçük çocukların hayvansı doğaları olduğu inancına karşın İslamiyet yeni doğan masumiyetinin altını çizmektedir. Bebeklerin günah işlemek için vakitleri olmamıştı ve onlar potansiyel müminlerdir. İslam toplumlarında bebekler tarım toplumlarına göre geç denebilecek bir dönemde, iki-dört yaş arasında süttten kesilir ve yedi yaşına kadar annelerinin yanında kalırlardı. Eğer baba oğlunda özel bir yetenek keşfetmişse ve ailenin de yeterli imkânı varsa çocuğu eğitim amaçlı bir dini öğrenim programına yerleştirirdi. Eğitim açısından babaların sorumluluğu büyüktü. Mektep adı verilen, küçük çocukların eğitimine yönelik kurumların tarihi de 10. yüzyıla dayanmaktadır. Mektep eğitimini derinlemesine tanımlayan İbn-i Sina onun ilk Yunan ve Fars geleneklerini anımsatsa da daha kapsamlı olduğunu belirtmiştir. Bu kurumlarda sadece din ve ahlak değil okuryazarlık, edebiyat ve kapsamlı bir felsefe öğretilmekteydi. Kırsalda ise eğitim Kur'an'dan pasajlar ezberlemektir. İslam toplumlarında, dinin etkisiyle çocukluk değişime uğramıştır; eğitim, klasik dönemin daha sınırlı seçkin-merkezli çabaları ile modern dönemin daha kapsamlı karakteristiği arasında kalmıştır fakat çalışmanın yerini eğitim alamamıştır (Stearns, 2018:105)

Batı toplumlarını ele aldığımızda dünya dinlerinin etkisinin yanı sıra çeşitli temaslar, taklitler, bölgeler arası ticaret gibi konular da çocukluk algısının değişmesinde büyük öneme sahiptir. Çocukluk algısı değişim içinde olmasına rağmen Ortaçağ bilimleri uzmanı James A. Shultz'a göre 18. yüzyıla kadar Batı'da çocuklar eksik yetişkinler olarak görülmeye devam etmiş ve tamamen yetişkinlere bağımlı oldukları düşünüldüğünden yaşamları Ortaçağ yazarlarınca önemsenmemiştir (Heywood, 2003:8).

... Orta Çağ boyunca, çiftçi ya da esnafın hayat hikayelerini yazmaları söz konusu değildi, hatta asiller veya azizlerle ilgili hikayeler dahi pek ilgi çekmiyordu. Aziz Augustinus (354-430) ya da Norgent'li Başrahip Guibert'in (1053-1125) çocukluk anlarından bahsetmeleri istisnai bir durumdur. Orta sınıfın üst düzey Almancasıyla yazan Ottokarvon Steiermak Maccaristan'ın gelecekteki kralının doğumunu kutlarken 'şimdi onun hakkında daha fazla bir şey yazmak istemiyorum; büyüyünceye kadar beklemek zorunda kalacak' diyerek, durumu net olarak ifade etmiştir. Benzer bir şekilde -, İngiltere'de erken modern dönem boyunca çocuklar edebiyatta – ne Elizabeth Dönemi dramlarında, ne de 18. Yüzyılın önemli romanlarında – yer almıştır. Çocuk, yetişkinler dünyasında olsa olsa marjinal bir figürdür. (Heywood, 2003:8).

Heywood'un aktarımıyla tarihçi Jean-Pierre Cuviller de Almanya'da Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde çocukluk 'bir sınıfa ait davranışları öğretmek için geçirilen çıraklık dönemi'di' şeklinde belirtmiştir (Heywood, 2003:26).

'Ortaçağ'da çocukluk yoktu' diyerek çocuklukla ilgili çalışmaları alevlendiren Aries'in bu fikrini destekleyecek bir görüş de Postman tarafından kaleme alınmıştır. Postman, Çocukluğun Yok Oluşu adlı eserinde çocukluğun yok oluşuyla ilintili fakat tarihçiler tarafından gözden kaçırılan üç konudan daha bahseder. Bu konular okuryazarlığın, eğitimin ve ayıbın yitişidir. Postman, bunlardan birincisi olan okuryazarlığın önemini şu cümlelerle anlatır:

...Okuma, çocukluğun kamçısıdır, çünkü okuma bir anlamda yetişkinliği yaratmaktadır. Haritalar, çizelge ya da grafikler, sözleşmeler ve tapuları da kapsayacak biçimde tüm türlerin literatürü, değerli sırları toplar ve saklar. Bu yüzden yazınsal bir dünyada yetişkin olmak, doğal olmayan ya da yapay simgeler içinde kodlanmış kültürel sırlara sahip olmayı belirtir. Okuryazar bir dünyada çocuklar, yetişkin olmalılar. Fakat okur-yazar olmayan bir dünyada, çocuk ile yetişkin arasında keskin bir ayırım yapma gereği yoktur, çünkü çocukların yetişkin dünyasında bilmediği çok az sır olur ve kültür, kendisinin nasıl anlaşılacağına ilişkin bir eğitim almayı gerektirmez.

Bu açıklamanın akabinde Postman, çocuklar yedi yaşına geldiklerinde tam olarak konuşabildikleri için ‘Ortaçağ’da çocukluk yedi yaşında biterdi’ diye belirtmiştir (1995:19).

Bazı tarihçiler de Ortaçağ’da çocukluğun modern kısıtlamalarının aksine olumlu yönlerinden bahsetmişlerdir. Bu dönemde köylüler tüm çocuklar için sorumluluk alarak modern anlamda olmasa da çocuk-merkezli hareket etmekteydi, farklı yaş gruplarından çocuklar da köy festivalleri gibi ortamlarda yetişkin gözetimi olmaksızın ve eğitsel amaç gütmeyen, oyuncak sıkıntısı veya gerekliliği duymadan bir arada birçok geleneksel oyun oynamaktaydı (Stearns, 2018:121). Hristiyanlıkta ise 5. yüzyılda ‘İsa tevazunun efendisi, masumiyetin hükümdarı ve sevimliliğin örneği olan çocukları sevdi’ şeklinde vaaz veren din adamlarını görebiliriz veya 12. yüzyılda bebek İsa’ya tapan Cistercium tarikatıyla karşılaşabiliriz (Heywood, 2003:23). Hristiyanlıkta çocuklara olumlu bir bakış açısı olduğunu gösteren örneklerden ziyade olumsuzluklar içeren örnekler çok daha fazladır. Hristiyanlıkta ‘ilk günah’la lekelenen ve hayvansı tabiatları olan (emekleme dört ayakla yürümeye benzetilmekte idi ve çocukların anne memesine duydukları bir açgözlülükleri vardı) çocuklar insan doğasının gereği olarak günah işlemeye devam edeceklerdi ve dolayısıyla korku ve sert bir disipline maruz kalmayı hak ediyordu. Çocuklar günahkârlıklarından kurtulmak için vaftiz ediliyorlardı (Öztürk, 2017:260). Bu inancın bir diğer sonucu olarak Ortaçağ’da çocuklar asgari ebeveyn ilgisi görüyor ve bu durum o çağda yaygın olan sütanneliğe de bir boyuttan açıklama getiriyordu. Heywood’un aktarımıyla tarihçi Rudolph Dekker ise sütanne tutmanın pahalı olduğunu, çocuğu yulafla beslemektense bir sütanneye göndermenin ‘sevgi gösterisi’ olduğunu söyler (2003:79). Fakat gerek temizlik koşullarının kötü olması gerekse annenin sütünün iki çocuğa yetecek miktarda olmaması gibi gerekçelerle sütannelerin elinde ölen çocukların sayısı azımsanmayacak kadar çoktu. Sütannelik pratiği aristokrat kadınlarda görüldüğü gibi şehirli kadınlar arasında da azımsanmayacak kadar yaygındı. Sütanneliğin yaygın olmasının nedenini bazı tarihçiler ilkel bir doğum kontrol yöntemi, yani çocuğun ölmesine yönelik sinsi bir arzu olarak yorumlarken bazı tarihçilerse aristokrat kadınlar için emzirmenin kirliliğinden kaçış, şehirli kadınlar içinse aile dükkânın işlerini yürütmek gibi emek talebini daha kolay karşılayabilme imkanı sunması olarak yorumlamıştır (Stearns,

2018:115-118). Sütannelik mesleği Avrupa ve Amerika’da oldukça kabul görmüş ve 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir (Heywood, 2003:80).

Ortaçağ Avrupa’sında okullara bakıldığında okuma ve yazmanın öğretilmesinden ziyade çıraklık eğitiminin hedeflendiği görülmektedir. Erkek çocuklar on veya daha sonraki yaşlarda ve rastgele bir zaman diliminde okula başladıkları için sınıflarda sürekli yeni gelen öğrenciler olur ve eğitimde sık tekrarlar meydana gelirdi. Öğrencilerin yaşları da birbirine denk olmazdı (Postman, 1995:20). Aileler çocuklarına meslek edindirmek amacıyla okula yolladıkları gibi başka bir ailenin yanına da verebilirlerdi (Stearns, 2018:120).

Avrupa Ortaçağ’ında çocuklara karşı değişen tutum ve davranışlarda Postman’a göre 15. yüzyılda matbaa makinesinin icadı (1995:26), Aries’e göre 15 ve 17. yüzyıllar arası önce anne ve dadıların çocukların yetiştirilmesine bir eğlence ve rahatlama unsuru olarak bakması, sonrasında da Hristiyanlığın kültürel alanda artan etkinliği ve eğitime duyulan ilgi (Heywood, 2003:27) etkili olmuştur. Aries’in görüşlerine karşıt olan düşünürler ise 6 ve 8. yüzyıllar arasında manastır sisteminin çocukluğa yeni bir bakış açısı getirdiğini, 12. yüzyıl rönesansının çocukluk tarihinde kritik bir dönüm noktası olduğunu ve Hristiyanlıktaki çocuk kavramını önemli ölçüde değiştirdiğini, 10 ve 13. yüzyıllar arası devam eden tarımsal devrimin nüfus oranını artırması ve Akdeniz’in korunaklı bir hal alıp ticareti geliştirmesiyle meslek gruplarının çeşitlendiği ve genç insanların mesleklerini seçme şansı bulduğunu yani halihazırda çocukluğun dinamik bir konumda olduğunu savunmuşlardır. Sonuç olarak çocukların eğitime ve sağlığına daha çok önem verilir olmuştur (Heywood, 2003:29).

Çocukluğu etkileyen diğer bir öge de Avrupa tipi aile yapısıdır. Seçkin insanlar arasında evlilik yaşı nispeten geç (kadınlar 26, erkekler 27) sayılabilecek bir yaşa kaymıştır. Hatta en yoksullarda evlilik hiç gerçekleşmemiştir. Buradaki amaç mal varlığını çok sayıda çocuğun taleplerinden korumak için doğum oranlarını sınırlamaktır fakat farklı sonuçlar da oluşturmuştur. Geniş aile modeli, çekirdek aile modeline dönüşmüş, aile emeği karı-koca, gücü yeten çocuk ve belki bir işçi arasında paylaşılmıştır. Avrupa tarzı aile ile birlikte çocukluk ile yetişkinliğe ulaşma arasındaki ara dönem uzamıştır (Stearns, 2018:129).

Bazı tarihçiler 17. yüzyıl itibariyle çocuklara yönelik yeniden oluşan ilgiyi kültürel bağlamda açıklarken bazıları da ekonomik değişimin (15-18. yüzyıllar arası batı Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıktığı dönem) etkisini vurgulamışlardır (Heywood, 2003:31). 18. yüzyılda gelişen sanayileşme çocukları ucuz iş gücü olarak faydalanma biçimine tabi kılmıştır. Çocukluk, olduğu ekonomik, dinsel ve entelektüel ortama göre şekil almıştır (Postman, 1995:56).

17.yüzyılda Aydınlanma Felsefesi insanın yüceliği ve saygınlığı anlayışını getirmiştir (Onur, 2005:99). Aydınlanma’nın entelektüel iklimi de çocukluk fikrini besleyip yaygınlaştırmaya yardımcı olmuştur (Postman, 1995:60). Bu dönem düşünürlerinden John Locke (1632-1704), *Some Thoughts Concerning Education* (Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler) adlı kitabıyla çocuk fikrinin gelişimi üzerinde durmuştur. Locke’un kitabında yer verdiği konulardan birisi ‘ayıp’ kavramıdır: ‘... Çocukların kafasına güven duygusunu, ayıp ve utanma değerlerini sokabilirsiniz, onlara doğru ilkeyi kazandırmış olursunuz’. Fakat en önemli getirisi, çocukluk kuramına ‘tabula rasa’ ile yeni bir bakış açısı oluşturmasıdır (Postman, 1995:60-61). Bu kurama göre, çocuğun zihnini doğumundan itibaren boş bir levha (tabula rasa)olarak değerlendirir ve bu görüş daha sonra psikolojide davranışçılığın temelini oluşturmuştur (Onur, 2005:100).

Locke, kitabının son paragrafında centilmenlerin oğullarının ‘beyaz bir sayfa ya da bal mumu gibi, istenilen şekilde işlenebileceğini, kalıba sokulabileceğini ve biçimlendirilebileceğini’ yazmıştır (Heywood, 2003:31). Locke’a göre aile, öğretmenler ve devlet bu boş zihnin üzerine yazılacak şeyler için sorumluluk taşır. ‘Cahil, ayıp duygusu oluşmamış, disipline edilmemiş çocuk, yetişkinlerin başarısızlığının göstergesidir’ (Postman, 1995:61). Bu görüşle birlikte çocuklara, ‘şanslı azınlığa’ eski zamanlarda nadiren görülen şefkatle yaklaşma düşüncesi doğmuştur (vurgu orijinaldir). Spellman’a göre Locke alt tabakadan insanların Tanrı vergisi doğalarının rasyonelliğini reddedip sefalet içinde yaşayacaklarını düşünmüştür (Heywood, 2003:32). Postman da zihinleri orta ve üst sınıfın çocuklarındaki gibi uysal olan yoksul çocuklara çıraklık programı önermiştir (1995:61).

Psikolojinin temel sorunlarından olan doğa- kazanım tartışmasında Locke kazanımdan yanadır ve dolayısıyla çocuğu edilgin bir varlık olarak görür. Oysa

günümüz yaklaşımlarında çocuk etkin bir varlık olarak değerlendirilir. Bu görüş Fransız filozof Jean Jacques Rousseau'nun (1712-1778) görüşüne dayanmaktadır. Ona göre çocuk evrelerden geçerek olgunlaşır, gelişimini kendi içsel güduları belirler. Bu durum çocuğu yetişkinlerden farklı ve biricik kılar. Yetişkinlerin görevi ise gelişiminin her evresinde çocuğu desteklemekten ibarettir (Onur, 2005:100). Rousseau, Emile adlı eserinde çocuk eğitiminde cezalandırmanın da işlevsiz olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 2017:268).

Rousseau, çocukluk fikrinin gelişimine iki önemli katkıda bulunmuştur. Birincisi; çocuklar bir amaç için araç değildir, kendi içinde önemlidir. İkincisi; çocuğun entelektüel ve duygusal yaşamını sadece çocuğu eğitmek ve yetiştirmek için bilmemiz gerekmez. Çocukluk, insanın 'doğa durumu'na en çok yaklaştığı zaman devresidir (Postman, 1995:62). Çocuklar, masum olduklarından, doğal hallerine uygun olanı seçecekler ve sadece doğru olanı yapacaklardır. Rousseau, 'çocukluğa saygı gösterilmesi' ve 'doğanın, biz onun yerine geçmeden önce, uzun bir süre etkili olmasının sağlanması' konusunda uyarmıştır (Heywood, 2003:33).

Çocukluk, 19 ve 20. yüzyıllara doğru ilerleyip Amerika Kıtası'na geçerken çocukluk düşüncesini oluşturan iki yeni tarz oluşmuştur. 'Bir, Locke'cu veya Protestan çocukluk anlayışı: çocuk, okur-yazarlık, eğitim, akıl, benlik-denetimi ve ayıp gibi faktörlerle uygar bir yetişkin olabilen biçimlenmemiş bir kişidir. İki, Rousseau'cu veya Romantik çocukluk anlayışı: çocuk, biçimlenmemiş kişi değil, başlı başına bir sorun olan bozuk-biçimli (deforme) yetişkindir. Çocuk, okur-yazarlık, eğitim, akıl, benlik-denetimi ve ayıp gibi etkenlerin zayıflattığı dürüstlük, anlama, merak ve kendiliğindenlik gibi doğuştan gelen bazı becerilere sahiptir.' (Postman, 1995:63).

Locke ve Rousseau'nun çalışmaları, modern çocukluk paradigmasının oluşumuna öncülük etmiş Sigmund Freud, John Dewey gibi birçok araştırmacıya ışık tutmuştur.

2.2. Modern Dönemde Çocukluk Anlayışı

Postman'a göre 15. yüzyılda hareketli tipte matbaanın icadı ile basım-yayın beşiklik dönemini tamamladıktan sonra çocukluk kavramı beşiklik dönemine girmiştir ve 16 ve 17. yüzyıllarda çocuklar toplumda sosyal kabul görmeye başlamıştır (1995:42). 1600'ler itibariyle çocuklar resimlerde çocuk gibi resmedilmeye, kıyafetleri yetişkinlerinkilerden farklılaşmaya, kendilerine has edebiyat, şarkı, oyunlar vb. sahip olmaya başlamışlardır. 1700'lere gelindiğinde, çok daha sonralarında yoksulları da bir nebze kapsayacak olan, orta ve üst sınıflara ait yeni bir çocukluk kavramı oluşmuştur (Gander ve Gardiner, 2004:32). Bu kavramın oluşmasında entelektüel ve dinsel bağlamda John Locke ve Jean Jacques Rousseau, toplumsal bağlamda ise nüfus artışı, aile yapısının değişimi, sanayi devrimi, okullaşma oranındaki artış gibi durumlar büyük önem arz etmektedir.

Locke, *tabula rasa* kuramıyla döneminin çocukluğuna bambaşka bir açıdan bakmıştır. Ona göre çocuklar günahkâr olarak veya erdemle dünyaya gelmez. O çocuk zihnini, iyi bir yurttaş olmaları gayesiyle ailelerin, okulun ve devletin doldurması gereken boş bir sayfaya benzetir. Çocuk, eğitimle zihnini doldurarak yetişkinliğe erişir (Postman, 1995:63; Özyurt, 2013:160).

Rousseau ise Emile adlı eserinde, çocukların ailenin veya bir öğreticinin sınıf ortamındaki rehberliğinden ziyade doğa durumuna bırakıldıklarında daha iyi öğrendiklerini savunur (Bloch, 2006:26). Özyurt, Rousseau'nun çocukluk fikrine iki önemli katkıda bulunduğunu ifade etmiştir: Birincisi, çocukların gelecek için bir araç değil kendi içinde bir birey olduğu, yurttaş ve iş gücü olarak değerlendirilmelerinin yanı sıra kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sağlanması gerektiğidir. İkincisi ise çocukların insan doğasına en yakın varlıklar oldukları gerekçesiyle onları anlamının yetişkinlerin yabancılaşan dünyalarını düzenlemeye olanak sağlayacağıdır (2013:160). Archard (2004) ve Rousseau'nun (2013) eserlerinden aktarımıyla Bulut ve Avcı, Rousseau'nun çocukluk döneminin ayrı bir dönem olarak kabul etmenin gerekliliğini belirttiğini, çocukların doğuştan iyi, dış uyaranlarca kirletilmemiş, doğa durumuna en yakın bireyler olduklarını ve çocuğun içinde bulunduğu dönemin özelliklerinin ve gereksinimlerinin bilinmesi gerektiğini söylemişlerdir (2016:2336).

18. yüzyılda Locke ve Rousseau'nun görüşlerinin – sadece üst ve orta sınıfı kapsasa dahi – kültürel bağlamda çocuğa bakışını değiştirdiğini söyleyebiliriz (Gander ve Gardiner, 2004:32). Bu iki isim kendilerinden sonraki düşünürlere de öncülük etmişlerdir. Freud, Locke'un görüşlerine çocukların cinselliğe, komplekslere ve içgüdüsel dürtülere sahip olduğu bunları zamanla bırakarak veya yücelterek yetişkinliğe erişebilecekleri savıyla karşı çıkarken; çocuğun zihninin 'doğa durumu'na yaklaştığını, ileride kişilik bozukluklarının ortaya çıkmaması için belirli bir oranda doğanın isteklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak da Rousseau'yu destekler. Çocukların aileleriyle etkileşimlerinin ileride onların nasıl birer yetişkin olacağını belirlediğini, akıl yoluyla tutkuların denetim altına alınabileceğini ve tutkuların baskı altına alınmaksızın veya yüceltilmeksizin uygarlığa erişilemeyeceği görüşüyle de Locke'un görüşlerini destekleyerek Rousseau'ya karşı çıkar (Postman, 1995:66).

Dewey, çocukluğun insan yaşamının bir evresi olduğunu ve bu evrenin gereksinimleri ne ise çocuğa onun verilmesi gerektiğini, çocuğun nasıl bir yetişkin olacağını bu evreyi, başarılı ya da başarısız, nasıl tamamladığının belirleyici olduğunu belirtir (Özyurt, 2013:162). O, çocuğun ruhsal gereksinimlerinin, içinde bulunduğu evreye göre belirlenmesi gerektiğini belirtir. Dewey'e göre yetişkinler evde ve okulda kendilerine 'Çocuk, *şimdi* neye ihtiyaç duymaktadır?, Şu anda ne tür sorunları çözmesi gerekmektedir?' sorularını yönelterek, çocuğa bu ihtiyaçları doğrultusunda eğitim vermelidir ki böylece çocuk yetişkin yaşamına hazırlanabilsin (Postman, 1995:66).

Entelektüel bağlamdaki bu gelişmelerin yanı sıra toplumsal bağlamda da çocukluğu etkileyen önemli gelişmeler olmuştur. Jacques Gelis'e göre 15. yüzyıl sonlarına doğru ebeveyn ve çocuk ilişkisi bazı çözümler yaşamıştır. Bireyin çıkarları grubun çıkarlarından üstün tutulmaya başlanmıştır. Kırsal yaşantının yaygın olduğu Batı toplumunda büyük ailenin sürekliliği önemli bir unsurdur. Bu tür bir yaşanti içinde çocuklar da cemaatin bir uzantısıdır ve çocuğun yetişmesinde ana-babaları kadar cemaatin de katkıları söz konusudur. Rönesansla birlikte yavaş da olsa öncelikle kentli seçkinler arasında değişimler başlamıştır. Modayı belirleyen kentliler olurken 20. yüzyıla kadar kırsalda insanlar geleneksel yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kentlilerinse geleneksel kültürün özelliği olan soy bağlılıklarını sürdürme gibi

davranışlara ayıracak zamanı yoktur. ‘Eski bağımlılıklar yerini loncalara, mesleki birliklere, edebi ve akademik ilgi odaklarına yönelen bağlara bırakmıştı’ (Tan, 1989:81-83).

Sanayi toplumuna doğru evrilme aile yapısına, çocuğa bakışa ve çocuk sorumluluklarına da yansımıştır. Orta Çağ’a hâkim aile yapısı aristokraside, çocuklar küçük hayvanlar olarak görülmekte idi ve çocuklar ilk bağlarını aile dışı bireylerle kurarlardı. Köy ailesi ise çok çocuğa sahip olmasına rağmen bu çocukların çok azı erken yaşta (7-10 yaş arası) yetişkinliğe erişirdi. Aileleri kendi çocuklarına köyün diğer çocuklarından daha fazla özen göstermezdi. Çocuklar 7-10 yaşları itibariyle aileye daha az, topluluğa daha fazla bağlı olmayı öğrenirlerdi (Özyurt, 2013:168-169). Sanayileşme ve kentleşme, feodalizmden kapitalizme ve aristokrasiden de burjuvaziye geçişi beraberinde getirmiştir. Daha öncesinde kendi kendine ekonomik bir birim olarak devam eden ailenin işlevlerinde değişiklikler olmuştur ve 1750’lerden itibaren de geniş aile çekirdek aileye doğru değişim göstermiştir (Doğan, 2012:491). Poster (1989), burjuvazinin annelik duygusunu keşfettiğini belirterek ebeveyn ve çocuklar arasında sevgi bağının oluştuğunu söyler (Öztürk, 2017:269; Doğan, 2012:492; Özyurt, 2013:168). Bu dönemde çocuklara verilen ceza ise geleneksel dönemdeki gibi fiziksel bir ceza olmaktan çıkıp sevginin geri çekilmesi şeklinde gerçekleşmeye başlamıştır (Doğan, 2012:492). Yine bu dönemde burjuva çocuklarının kıyafetleri de yetişkin kıyafetlerinden ayrılmıştır. Anneler çocuklarına onların rahat etmelerini sağlayacak sade kıyafetler giydirmeyi tercih etmişlerdir. Çocuk eğlence araçları yetişkin eğlencelerinden ayrılmıştır. Kardeşlere aynı ismi verme geleneği terk edilmiş her çocuk farklı isimlendirilmeye başlanmıştır. Ayıp kavramı oluşmuş, çocukların yanında açık saçık konuşmamaya dikkat edilmiştir (Öztañ’dan akt. Öztürk, 2017:269).

Burjuva ailesinde çocukluk her ne kadar keşfedilmiş olsa da işçi ailelerinde durum oldukça farklıdır. İşçi ailelerinde geleneksel modelin uygulamaları bir müddet daha devam etmek zorunda kalmıştır. Ebeveynleri ağır şartlarda çalışan çocuklar sokak tarafından büyütülmüş veya çocuklar da dahil olmak üzere tüm aile bireyleri geçimlerini sağlamak için çalışmak zorunda kalmışlardır (Doğan, 2012:492; Özyurt, 2013:170). Sanayi devrimiyle çocuklar başta Amerika ve İngiltere gibi gelişmekte olan ülkelerde fabrikalar için iş gücü oluşturmuştur. Sanayi devrimiyle

gelen kapitalist düzende çocuklar özne haline gelmekten ziyade sömürü aracına dönüşmüştür (Heywood, 2003:141; Akbaş ve Topçuoğlu, 209:100). Çocuk emeği başta dokuma olmak üzere diğer sanayi dalında yoğunlaşmakla birlikte madenlerde, inşaatlarda ve diğer sektörlerde çalışan çocukların sayısı azımsanmayacak sayıdadır (Heywood, 2003:150-155).

Erken modern dönemde gözlemlenen bir değişim de doğum oranlarıdır. Bu dönemde doğumlarını engellemeye yönelik çabaların olduğu görülmektedir. ‘Doğum oranı Batı Avrupa’da ve Amerika’da 19. yüzyılın sonlarında, Doğu Avrupa’da ise ancak 20. yüzyılın başında düşmüştür.’ Bu durumun sebebi net olmamakla beraber orta sınıf ailelerin küçük bir ailede çocuklarını daha iyi yetiştireceklerine ve onlara daha iyi bir eğitim vereceklerine olan inançları, işçi aileler içinse ‘çocuk emeğine talebin azalması, iş kanunu, fabrika düzenlemeleri ve zorunlu eğitim sayesinde benzer yol izlemeleri’ olarak açıklanabilir (Heywood, 2003:58).

19. yüzyılda İngiltere’de çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan kanunlar çıkarılmıştır. Bunların birçoğu çocukların günlük çalışma saatlerini kısaltmayı hedeflemiştir. Bu kanunlara, çocuk işçiler olmadan İngiltere ekonomisinin çökeceğini belirterek karşı çıkanlar olmuştur. Bu görüş bazı çalışan çocukların ailelerince de çocukların aile bütçesinde kayda değer bir gelir sağladıkları ve kazançlı bir şekilde meşgul edilerek toplumsallaştırıldığı gerekçeleriyle savunulmuştur (Coster, 2007:8-9). Heywood da devletin çocuk emeğine yönelik müdahalelerinin herkesin işine gelmediğini, devletin yardımsever tutumu sonucunda çocuklarda eğitim ve yetenek kaybı meydana geldiğini savunanların olduğunu dile getirmiştir (2003:141). Çocuk emeğinin nerede ve ne zaman azalmaya başladığı net olmasa da bir azalma yaşandığı su götürmez bir gerçektir. İngiltere’de 1851’de çocukların %30’u çalışırken, 1901’de bu sayı %17’ye düşmüştür. Çocuklar genellikle gazete satmak ve kuryelik gibi okulla birlikte yürütebilecekleri yarı zamanlı işlerde çalışır olmuşlardır (Heywood, 2003:164).

Teknoloji ve bilimde sağlanan ilerlemeler ise eğitilmiş insana duyulan ihtiyacı artırmış, böylece çocuklar fabrikalardan okullara yönlendirilmeye başlanmıştır (Sağlam ve Aral, 2016:49; Stearns, 2018:137).

Yirminci yüzyıl, çocuğu gerçek dünyadan "korumayı" sürdürdü. Yasalar çocukların çalışmasını yasakladı. Çocuklar alkollü içki satın

alamaz, X-sınıfı filmler seyredemez ya da pornografik yayın satın alamazlar. İsteseler de istemeseler de on altı yaşına kadar okula gitmek zorundadırlar... Çocukları kendi televizyon programları, kitapları, okulları, dükkanları ve dükkanlarda özel bölümleri, hatta yiyecekleri vardır; bütün bunlar onların gereksinmelerine, ilgilerine ve yeteneklerine göre hazırlanmıştır. Öyle görünüyor ki, çocuklar "küçük yetişkin" konumlarını bıraktıklarında, çalışma hakkı gibi birçok haklarını da bıraktılar... Çocukların "duygusallaştırılması" (Kessen, 1976) olarak damgalanan bu eğilim yirminci yüzyılı bir "Çocuk Yüzyılı" (Boas, 1966) yapmıştır. Bu yüzyıl aynı zamanda, filozofların, eğitimcilerin ve psikologların çocukları inceleme ve onların gelişimleri hakkında varsayımlar ileri sürmedeki sayısız ilgilerine ve çabalarına da tanık oldu (Gander ve Gardiner, 2004:32-34).

1850 ile 1950 arası dönem, çocukluğun doruğuna ulaştığı bir dönemdir. Şimdilik asıl dikkatimizi yöneltmemiz gereken nokta, ABD'nde bu yıllar esnasında tüm çocukları fabrika dışına çıkarıp okula çekebilmek, kendi giyim, eşya, edebiyat, oyun ve sosyal dünyalarına yöneltebilmek için başarılı çalışmaların gerçekleştirilmiş olmasıdır. Yüzlerce yasada çocuklar, yetişkinlerden niteliksel açıdan farklı olarak sınıflandırıldı. Yine yüzlerce gelenekte çocuklara tercihli bir statü sağlandı ve yetişkin yaşamının sapıklıklarından korunması önerildi (Postman, 1995:69).

Sonuç olarak, birçok uzman 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarını, modern çocukluk anlayışının oluştuğu dönem olarak göstermiştir. Viviana Zelizer 1870'lerle 1930'lar arasında Amerika'da ekonomik olarak 'değersiz', ama duygusal olarak 'paha biçilemez' çocukluk kavramının ortaya çıktığını belirtmiştir. 19. yüzyılın ortasında orta sınıf şehirliler, çocukların ekonomik olarak değersiz oldukları anlayışına sahipti. Bununla birlikte, çocuk emeği yasaları ve zorunlu eğitim 'sınıf farklarını yok edinceye kadar', işçi sınıfı aileleri çocuklarının kazandığı gelirden faydalanmaya devam etmiştir. Çocukların işyerlerinden uzaklaştırılmasını desteklemek için, Amerikalı reformcular çocukluğun 'kutsanmasını' sağladılar. 1905'te çocuk emeğinden faydalanmanın 'kutsal bir şeye dokunarak saygısızlık etmek' olduğu söylendi. Sonuç, çocukların duygusal değerinin hem işçi sınıfı, hem de orta sınıf çevrelerinde kitlesel yükselişiydi (Viviana A. Zelizer'den akt. Heywood, 2003:36-37).

Bu önermeler doğrultusunda 19. yüzyıl itibariyle çocukluk kavramının hem koruyucu haklar bağlamında hem de eğitsel anlamda yeni anlamlar kazandığı söylenebilir. Çocukluk kavramında kat edilen yolda modern çocukluk imgesi evrensel bir ideal olarak kurgulanmıştır. 'Bu ideal doğrultusunda çocuklar; henüz olgunlaşmamış, henüz büyümemiş, henüz akılcı düşünemeyen, henüz belirli yeteneklere sahip olmayan ve bu açılardan yetişkinlere göre eksiklikleri, tamamlanmamışlıkları, yetersizlikleri ile gelişmekte olan, ideal ve mutlu orta sınıf çekirdek ailede yaşayan ve okullara giden varlıklar biçiminde inşa edilmişlerdir' (Gürdal, 2013:10).

Semerci ve diğeri (2012:8-9), çocukluğun ortaya çıkışını şu şekilde özetlemiştir:

1) *Çocukların Korunmasında Kurumsallaşma*: Korunmaya muhtaç çocukların kurumlarda bakılması çok eski tarihlere dayansa da en kapsamlı gelişmeler 19. yüzyılda yaşanmıştır. Öncelikle İngiltere’de kimsesiz ve yetim çocukları korumak amacıyla Dr. Barnardo’s (1870), Ulusal Çocukeyi (1869) ve Katolik Çocuklar Derneği (1887) gibi sivil örgütler kurulmuştur. 1870’lerin sonuna gelindiğinde ABD’de kurulan çocuk koruma derneklerinin sayısı 34’e ulaşmıştır. Türkiye’de ise II. Abdülhamid Dönemi’nde Darül Hayr-i Ali, Darüleytam ve Darülaceze kurulmuştur.

2) *Çocukların Çalışma Hayatından Çekilmesiyle İlgili Yasal Düzenlemeler*: İlk örnek sanayileşmenin acımasızca ilerlediği İngiltere’de 1801 yılında çıkarılan Sağlık ve Ahlak Kanunu’dur. Bu kanunla çocukların çalışma saatleri gündüz olmak koşuluyla 12 saatle sınırlandırılmıştır. Daha sonraki yıllarda da bilim insanlarının devam eden mücadeleleri sonucu 1833’te Fabrika Kanunu çıkarılmış ve bu kanunla günlük çalışma saatleri düşürülerek dokuma sanayinde çalışma yaşı 9 ile sınırlandırılmıştır. 1847’deki Fabrika Kanunu’yla kadınlar ve 18 yaş altı çocuk ve gençlerin günlük çalışma saati 10’a düşürülmüştür. Türkiye’deki ilk yasal düzenleme ise 1930 yılındaki Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’dur. Bu kanunla çocukların çalışma koşulları ve alınması gereken önlemler tespit edilmiştir.

3) *Çocukların Eğitimi Ve Aile İçindeki Sömürü, İstismar Ve Şiddete Karşı Düzenlemeler*: Okullaşma düzenlemelerinin tarihi eski yıllara dayansa da 19. yüzyıldaki herkes için eğitim felsefesi ile bu yüzyılın başında ilköğretim okulları yayılmaya başlamıştır. Okullaşmayla birlikte devletler kendi ideolojileri doğrultusunda bireyler yetiştirirken çocuklar da uzayan çocukluk yaşıyla birlikte kendi potansiyellerini ortaya çıkarma fırsatı bulabilmişlerdir (Hayden, Hawes ve Friedlander’dan akt. Semerci ve diğ., 2012:8-9).

Çocuğun korunması bağlamında, 19. yüzyıla kadar çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkiye devlet müdahil olmamıştır. Aile reisi olarak baba, aile üyelerinin davranışlarından sorumlu tutulmuştur. 19. yüzyıl itibariyle ‘Avrupa ve Kuzey Amerika’nın çeşitli bölgelerinde reformcular sağlık, suçluluk, ahlak, yoksulluk ve

çocukların okula gitmesi' gibi konularda ilgilenmeye başlamış ve sonuç olarak çocuk istismarını önleme, çocuk suçluluğunun önüne geçme, kimsesiz çocukların korunması ve çocukların okula yollanması gibi konularda yardımseverler ve devlet, aile meselelerine müdahil olmaya başlamıştır (Heywood, 2003:127-128). Çocukların korunmasına yönelik kanunlaşmanın ilk örnekleri 1800'lü yıllarda Batı'da görülmekle (Heywood,2003:163-168) birlikte 1989'da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi ile doruğa ulaşmıştır (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009:101).

Çocuk hakları ele alındığında Özyurt, çocukların ne yiyeceği, ne izleyeceği gibi birçok davranışı yetişkinler tarafından belirlendiği için onların bir çeşit 'unutulmuşluk' veya 'ötekileştirilmişlik' durumunda olduğundan bahseder. Yani çocuk hakları bir boyutuyla yetişkinlere karşı çocukların yetişkinler tarafından korunmasını sağlayan haklardır (2013:176). Başlangıçta çocuk haklarının kapsamı oldukça geniş tutulurken sonraları bu haklar 4 kategoride toplanmıştır:

1) *Refah Hakları*: Çocukların beslenme, barınma, sağlık ve eğitim haklarını kapsar.

2) *Korunma Hakları*: Çocukların aile içi ilgisizlikten, ihmalden, fiziksel ve duygusal şiddetten ve diğer birçok tehlikeden korunmasını kapsar.

3) *Bağımsız Olma Hakları (Anne-Babalar Karşısındaki Haklar)*: Çocukların kendileriyle ilgili konularda (ne izleyecekleri, ne yiyecekleri, ne giyecekleri...) ebeveynlerinden bağımsız hareket edebilmesini kapsar. Çocukların kişisel özerkliklerini ve özgürlüklerini artırmaya yönelik haklardır.

4) *Hukuksal Özne Olma Hakları (Yetişkin Hakları)*: Şu anda sadece yetişkinlerin sahip olduğu oy kullanma, çalışma, evlenme gibi hakları kapsar. Belli bir oranda bu hakları genç insanlara da tanımak onların bağımsızlıklarını artıracak ve böylece onlar da daha etkin konuma gelecektir (Doğan, 2012:496-499; Özyurt, 2013:176-177).

Çocuk haklarının Türkiye'deki durumuna bakıldığında ilk örneklerinin uluslararası söylemden yüz yıl öncesine, Tanzimat Dönemi'ne rastladığı görülmektedir. Bu dönemde dikkat çeken aydınlardan biri maarif nazırlığına kadar yükselmiş olan Müfit Paşa'dır. Müfit Paşa, Türk düşünce tarihinin ilk popüler bilim

dergisi olan Mecmua-i Fünun'da çocuğun toplumsallaşması konusunda toplumda bir bilinçsizlik ve kayıtsızlık olduğunu neden ve sonuçlarıyla ortaya koyan bir makale yayınlamıştır (Doğan, 2012:506). Çocuğu korumaya yönelik kurumların kurulmaya başlaması da 19. yüzyıla denk gelmektedir. 1822'de çocuk ıslahevlerinin kurulmasıyla çocuk bakım sisteminin ilk temelleri atılmıştır. Dönemin Tuna Eyaleti valisi Mithat Paşa Çocuk İslahevi'ne ait bir tüzük düzenlemiş ve bu tüzük uygulanmak üzere Dahiliye Nezareti'nce 1868 yılında tüm valiliklere genellenmiştir (Polat'tan akt. Kurt, 2016:103). 1921'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından Çocuk Esirgeme Cemiyeti kurulmuştur. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı tüm çocuklara armağan ederek çocuğa verdiği değeri göstermiştir (Kurt, 2016:104).

Sanayi Devrimi ve ucuz iş gücü ile sömürü nesnesine dönüşerek önemli ölçüde istismar edilmeleri (Karakaş ve Çevik, 2016:895),ve akabinde dünyada yaşanan savaşlar sonucunda mağdur olan çocukların durumu uluslararası zeminde düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Genel olarak çocuk haklarının tarihine bakıldığında 4 yasal düzenleme dikkati çekmektedir:

1) *1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi*:I. Dünya Savaşı sonrası çocukların özenle korunması gerektiği düşüncesiyle ülkelerin imzasına sunulan, beş maddeden oluşan bir bildirgedir. Bildirgede, çocukların sağlık ve güven ortamı içinde yaşamaları gerektiğine, bir felaket anında çocuklara öncelik verilmesine ve çocukların her türlü istismara karşı korunması gerektiğine yer verilmiştir. Bu sözleşmeyi Atatürk 1928 yılında imzalamıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Milletler Cemiyeti'nin geçerliliğini yitirmesiyle bildirgenin yaptırımını kalmamıştır.

2) *1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi*: Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla oluşturulan 'Sosyal Sorunlar Meclisi' Cenevre çocuk Hakları Bildirgesi'nin yeniden düzenlenmesine karar vermiştir. Bildirgede II. Dünya Savaşı'nın çocukları daha fazla şiddete ve korunmaya muhtaç bıraktığı gerekçesiyle doğum öncesi ve sonrasında çocuklara özel koruma ve bakım yapılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bildirge 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oy birliğiyle kabul edilmiştir fakat bildirgelerin yaptırım gücü olmaması sebebiyle imzalayan devletlerin iyi niyet göstergesi olarak tarihte yerini almıştır.

3) *1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi*: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi doğrultusunda hazırlanıp 28 Haziran 1963'te UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 7. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bildiride anne-baba ve devletin sorumluluklarından bahsedilmekte ve özellikle de devletin çocuğun korunmasına ilişkin her türlü yasal, idari ve uygulamaya yönelik tedbiri alması gerektiğinden bahsedilmektedir.

4) *1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*: Hemen hemen dünyadaki tüm devletlerin imzalamış olduğu sözleşme dünyadaki tüm çocukların mutlu, sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürmeleri için gerekli olan düzenlemeleri kapsamaktadır. 18 yaşına kadar her bir bireyi çocuk kabul eden sözleşme 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilip imzaya açılmış, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır (Erbay'dan akt. Kurt, 2016:104-106).

Devletleri çocuk haklarında çalışmalara yönlendiren etmenlerden bir diğeri 20. yüzyılda görülen savaşlardır. Çocukların savaşlarda karşılaştığı problemler; ölüm, yaralanma, sakatlık, hastalık, tecavüze uğrama gibi ağır istismarlarla karşılaşma, depresyon veya anksiyete gibi psikolojik bozukluklar, yalan söyleme ya da hırsızlık gibi ahlaki ve manevi çöküntüler, göç sonucunda ya da kimliklerini saklamak zorunda kalmak/bırakılmakla sosyal ve kültürel kayıplar yaşama, asker olmaya zorlanma şeklinde özetlenebilir (Deveci, 2014:12-14). Karasubaşı, 'II. Dünya Savaşı Çocukları' adlı makalesinde toplama kamplarına götürülen çocukların yaşadıkları zorlukları, dönemin askerlerinin ve hayatta kalmayı başarmış bazı çocukların anılarından alıntılar yaparak çarpıcı bir şekilde anlatmıştır. Makale, doğar doğmaz ebeveynleri tarafından öldürülen, açlığa terk edilerek öldürülen, oyun oynarken aniden gaz odalarına tıkılarak öldürülen çocukları, Hitler'in emriyle Alman üstün ırkı yaratma ve azalan nüfusu artırmak amacıyla Alman ırkının özelliği olan sarışın mavi gözlü çocuklar başta olmak üzere yetimhanelerden ve Polonya başta olmak üzere Alman hâkimiyeti altındaki diğer ülkelerden çocukların toplanıp çocuksuz Alman ailelerine verilişlerini ve böylece çocukların öz kültürlerini kaybedişini veya saklamak zorunda kalışlarını, çeşitli bilimsel deneylerde denek olarak kullanılışlarını ve böylece işkence gördüklerini anlatmıştır (2015).

20. yüzyılda da devam eden modern çocukluk anlayışı, dünyanın çeşitli bölgelerinde müşterek öğeleri çoğunlukta olmak üzere farklı biçimlerde uygulanmaya devam etmiştir. Bu farklılıkların birisi komünist devrimlerin getirileridir. Komünizmin, modern çocukluk modelinin temel unsurlarını geliştirdiğini ve hatta bu modelin yayılması için gerekli temel araçları sağladığı görülmektedir. Devletin bekasını ve etkinliğini hedefleyen komünizm çocukluğa çok büyük önem vermiştir. Dönemin komünist ülkelerinden Rusya, ideolojik olarak çocukların iyi, masum ve iyileştirilebilir doğdukları inancıyla kusurlu toplumsal düzenlemeleri, yoksulluğu ve sınıflar arası eşitsizliği ortadan kaldırmak için, onların iyi bir işçi, asker ve sadık bir yurttaş olmaları için ağırlıklı olarak çocukları ilgilendiren çalışmalar yürütmüştür. I. Dünya Savaşı sonrası, yaygın kıtlık ve iç savaşlar sonucu hızla artan çocuk ölüm oranlarının önüne geçmek isteyen devlet, çocuklar için anne-baba eğitime, çocukların barınma-beslenme gibi imkânlarla ulaşmasına, çocukları fiziki cezalardan korumaya, sağlıklı bir şekilde büyümelerine yönelik bir dizi tedbirler almıştır. Eğitim hali hazırda Çarlık Rusya'sında giderek yayılırken okulları yeni yöntemlerle kurgulamak mantıklı bir tutum olmuştur. Çocuklarının geleceği için eğitimin önemini kavrayan aileler okul başarısını desteklemek için giderek daha fazla çabalamıştır. Artık çocukluk, eğitim anlamına gelmektedir. Rejim yeni okullar, anaokulları ve çocuk yuvası ağı inşa etmeye başlamıştır. Okullar bilime öncelik vermekle birlikte, dine ('batıl inanca') saldırmaya ve Marksizm'in ilkelerini aşılama çabalamıştır. Okullarda ve diğer mekânlarda hijyene çok önem verilmiştir. Bu tedbirler çocuk ölüm oranlarını azaltmada etkili olurken ekonomik ve askeri amaçlar daha yüksek bir nüfus oranını gerektirdiği için devlet doğum yanlısı bir politikaya geri dönmüş ve bu amaçla 1926 yılında kürtaj yasaklanmıştır. Çocuklar üzerinde ebeveyn denetimini azaltan, Komünist Parti'nin etkisini artıran ve eğitimin tamamlayıcısı olan bir diğer unsur ise izcilik gibi gençlik programlarıdır. Batı Avrupa ve Amerika'da da aktif olan bu gençlik programları, gençleri disipline etmeyi, topluma faydalı kılmayı hedeflemiştir. Dokuz yaşına gelen neredeyse tüm çocuklar dans dersleri, spor eğitimi, yaz kampları gibi kolektif çalışmaları destekleyici etkinliklere katılır olmuşlardır. Gençlik gruplarıyla boş zaman faaliyetleri desteklenirken okullar vasıtasıyla da devlet oyundan ziyade çocukları yetişkinliğe hazırlamıştır. Sovyet sistemi, komünist bir toplumda cinsiyet eşitliğine de önem vermiştir. Ne yazık ki kızların oldukça kadınsı olan okul uniformaları toplumsal cinsiyet farklılığına vurgu yapmaktadır. Kısa bir süre sonra

da devlet bizzat kadınların annelik görevine vurgu yapmaya başlamıştır. Eğitimin yayılmasıyla toplumsal cinsiyet ayrımı azalsa da ortadan tam olarak kalkmamıştır. Komünist sistem, ailenin çocuklar üzerindeki denetimini azaltma ve geleneksel zevkleri yönündeki çabalarında da başarısız olmuştur. Rus devrimi, çocukların amaçlarını ve faaliyetlerini çarpıcı bir şekilde değiştiren bir devrim olmakla birlikte modern modelin gücünü sürdürdüğü açık bir gerçektir. İlginç olan ise devrimin çöküşüyle Sovyet çocuklarına ağır sorumluklar yükleyen komünist örgütlerin ve doktrinlerin aniden ortadan kaybolmasıdır (Stearns, 2018:187-200).

Çocukluğu etkileyen ve ağırlıklı olarak savaşların ve ekonomik değişimlerin sebep olduğu bir diğer etmen de göçtür. ‘Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik, eğitim vb. tüm bünyesi ile yakından ilişkili ve etkileyici bir olaydır’ (Kaştan, 2016:694). Göçler; iç ve dış göçler, zorunlu ve gönüllü göçler, yasal ve yasadışı göçler olarak gruplandırılabilir (Güvenç’ten akt. Baş ve diğ., 2017:1681; Sevinç ve diğ., 2018:71; Yıldırım, 2015:966; Kaştan,2016:693; Yılmaz, 2014:1686).

Dünya üzerinde yaşanan uluslararası göçlerin tarihine kabaca bakıldığında, küresel ve büyük çaptaki uluslararası göç hareketlerinin Avrupalı devletlerin sömürgecilik hareketleriyle başladığı görülmektedir. 17.ve 18. yüzyıllarda Avrupalı ve Arap tüccarlar, Kuzey Afrika’dan birçok kişiyi köle olarak Avrupa ve özellikle Güney Amerika’ya satmışlardır. Bu zorunlu göçü, 19. yüzyılda daha kalabalık ve aksi yönde bir göç dalgası izlemiş ve giderek genişleyen sömürgelere Avrupalıların göçü Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürmüştür (Topçuoğlu, 2015: 503). 1960’lara kadar uluslararası göçe konu olan dünya üzerindeki sınır ötesi hareketlerin en belirgin özellikleri genelde küçük boyutta kalan, göç kabul eden ülkenin yasalarınca düzenlenen ve çoğunlukla Avrupa’dan diğer kıtalara ya da Avrupalı ülkelerin kolonilerine doğru bir yön takip etmiş olmaları iken; 1960’lı yıllardan bu yana bu tablo giderek tersine dönerek, uluslararası göç hareketleri genelde büyük boyutlu, ekonomik, politik ve güvenlik sorunlarından kaynaklanan, büyük oranda hedef ülkelerin yasalarına aykırı olarak gelişen ve tipik olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özelde Avrupa’ya genelde ise Batı’ya yönelik hareketler olarak gelişme göstermiştir (Marsella ve Ring’den akt. Şener, 2017:5).

20. yüzyıla gelindiğinde küresel ve bölgesel çaplarda yaşanan büyük savaşlar, ağır insan hakları ihlalleri, etnik ve/veya dinsel çatışmalar ve iç savaşlar uluslararası göç olgusunun boyutlarını daha radikal ve dramatize bir şekilde insanlığın önüne sermiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen savaşlar, baskılar ve iç karışıklıklar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanlar “mülteci” ya da “sığınmacı” kategorileri altında ayrı bir göçmen grubunu oluşturmaya başlamışlardır. Bu çerçevede yaşanan uluslararası göçler, göç alan devletler için bir ulusal güvenlik sorunsalı olarak özellikle Soğuk Savaş

dönemi sonrası dönemde daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır (Heywood'dan akt. Şener, 2017:2).

Türkiye'de göç hareketleri ise I. Dünya Savaşı mübadeleleri haricinde 1950'li yıllar sonrasında hız kazanmıştır (İnce, 2016:294; Güreşçi, 2012:150; Sevinç ve diğ., 2018:71; Yıldırım, 2015:965; Kaştan, 2016:694).

Dış göç bağlamında II. Dünya Savaşı'nın ağır tahribatları sonucu oldukça azalan nüfusları ve hızla büyüyen ekonomileri nedeniyle Avrupa devletleri insan gücüne muhtaç kalmış, öncelikle bu insan açığını yakın çevresinden karşılamak istemiş fakat ihtiyacı gideremeyince üçüncü dünya ülkeleri ile ikili anlaşmalar yapma yolunu tercih etmiştir. Bu anlaşmalara müdahil olan ülkelere birisi de Türkiye'dir. Türkiye'den Avrupa'ya göçler 1950'ler itibariyle başlayıp 1960'larda hız kazanmıştır. Öncelikle 'misafir işçi' konumunda bir yıllığına göç eden çoğunluğu erkeklerden oluşan gruplar daha sonralarında ailelerini, yakınlarını da beraberinde bu ülkelere götürmüşlerdir. Geçici süreliğine planlanan göç de kalıcı hale gelmiştir (İnce, 2016:294-295; Yılmaz, 2014:1688).

Türkiye'deki iç göçlere baktığımızda ise 1950'ler itibari ile yaşanan tarımda makineleşme ve nüfus artışı insanları tarım dışı faaliyetlerden ekonomik kazanç aramaya yönlendirmiştir. Fakat bu göçler sağlıklı bir gelişim göstermekten uzaktır. Araştırmacıların 1950 ve 1970 yılları arasındaki göçleri genellikle 'kentleşme ve gecekondulaşma' başlığı altında incelediği görülmektedir (Sevinç ve diğ., 2018:74-75).

Sonuç olarak göçler aile yapısıyla birlikte aile bireylerinin konumunda da değişikliklere neden olmaktadır (Yıldırım, 2015:968).

Göçler çocuklar üzerinde ise yeni yaşam koşullarına uyumsuzluk, dışlanma, yetersiz hijyen ve beslenme, sağlık, psikoloji, bedensel ve zihinsel gelişim geriliği, korunma eksikliği, güvensiz ev ortamı, suç işleme, antisosyal davranışlar, istismar, ihmal gibi olumsuzluklara neden olmaktadır (Şeker ve Ocakçı'dan akt. Baş ve diğ., 2017:1687).

20. yüzyıldaki iki büyük savaş gibi yaşanan olumsuzluklara rağmen Postman, 1850 ile 1950 arası dönemin çocukluğun doruğa ulaştığı dönem olduğunu dile getirmiştir. Bu yıllar arasında Amerika'da tüm çocukları fabrikalardan okullara

çekebilmek, kendi giyim, eşya, edebiyat, oyun ve sosyal dünyalarına yönlendirmek için başarılı çalışmalar yapılmıştır. Birçok yasada çocuklar ve yetişkinler birbirinden ayrılmıştır (Postman, 1995:69).

Modern çocukluk anlayışındaki ‘eğitim’ kavramı ele alındığında öncelikle orta sınıftan erkek çocuklarını kapsayan, sonrasında yoksul çocukları da içine alan kamusal eğitim gündeme gelmiştir (Doğan, 2012:491). Geleneksel dönemde çocuğun sorumluluğu temelde ailede iken daha sonralarında ailenin yerini dini kuruluşlar almıştır. Modern döneme gelindiğinde ise devletler ‘sağlığı iyileştirmek, yeteri kadar askeri birlik ve işçi takviyesinde bulunmak, temel olarak okul müfredatı aracılığıyla siyasal sadakati sağlamak ve çocukları bazı istismar biçimlerine karşı korumak için’ devreye girmiştir. Hükümetlerin çocuklarla ilişkisi devletin yürüttüğü laik eğitim vasıtasıyla gerçekleşmiştir (Stearns, 2018:139-140). Fransız Devrimi sonrası ‘egemenlik kavramının ‘ulus’la tamamlanmasıyla, ulusal eğitimin amacı tam bir yurttaş yetiştirmek’ olarak belirtilmiştir (Bumin, 1983:8). ‘Avrupa özelinde ulus-devlet sürecinde ortaya çıkan vatandaşlık kavramı etrafında gelişen sosyal sözleşme çerçevesinde, vatandaşlık haklarının, önce erkekleri, daha sonra alt sınıfları, kadınları ve köleleri kapsamaya sürecinde, çocuklar, hükümetler açısından geleceğin vatandaşları olacak potansiyel olarak, siyasi bir önem kazanmışlardır.’ (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009:99). Ulus devletlerin süregelen mücadeleleriyle çocuklar kilisenin çocukları olmaktan çıkarılmış, devletin çocukları olmuştur. Ne var ki kilise okulların çocuklar üzerinde uyguladığı sert disiplin, hiyerarşi ve düzen anlayışı ulus-devletlerin okullarında da devam etmiştir (Bumin, 1983:6).

Modern dönemin eğitim anlayışı akla, bilime, bilginin nesnelliğine ve evrenselliğine vurgu yapan davranışçı yaklaşımdan hareket eder. Öğrenme, bilgi kaynaklarında (öğretmen, ansiklopedi... vb.) var olan nesnel bilgiyi tekrarlamak ve hafızada korumak vasıtasıyla gerçekleşir. Eğitimin başarısı, disiplinin sağlanması ve bilginin davranışa dönüştürülmesiyle sağlanır. Değerlendirme davranış odaklı olduğundan nesnel ve nicel ölçüme elverişlidir. Bu modelde öğretmen, otoriteyi temsil eder, bilgi donanımını öğrenciye aktarır ve eğitimin merkezinde yer alır. Öğrenci ve öğretmen arasında ise sosyolojik bir mesafe söz konusudur (Aydın, 2006:60-61).

Okullar çocukları toplumsallaştırma görevi görürken çocukların sosyalleşmesini sağlayan bir unsur da oyundur. 19. yüzyılda oyunla ilgili iki görüş bulunmaktadır: Oyunu çocuklar için bir hak, bir ihtiyaç olarak gören *özgürlükçü* görüş ve oyunu zaman kaybı, haylazlık olarak değerlendiren *yasaklayıcı* görüş (Şimşek, 2013:236). Oysaki oyun boşa harcanan zaman değildir. Oyunun psikolojik ve toplumsal yararları bulunmaktadır. Çocuklar oyunla vücut sağlığı, çeviklik gibi özelliklerin yanı sıra cesaret, çabuk karar verme, yardımlaşma, kin gütmeme, hoşgörülü olma gibi özellikler kazanır. Özgürce oynayan çocuğun yetenekleri gelişir ve yetişkinliğinde daha iradeli ve etkin olur. Çocuk oyunla toplumsal tutum ve davranış örnekleri, değerler sistemi ve toplumsal rolleri öğrenir (Tezcan, 2017:52-53).

Orta Çağ'da çocuklar yetişkinlerle aynı oyunları, aynı oyuncakları, aynı peri masallarını paylaşmaktadır. Okuryazarlık, eğitimin önem kazanması ve ayıp fikrinin ortaya çıkışıyla yetişkinlik ve çocukluk birbirinden ayrılmaya başlamıştır (Postman, 1995:21-24). Fakat modern dönemin belirli bir çocuk kültürü olduğu düşüncesini destekler bazı bulgular mevcuttur. 'Iona ve Peter Opie 'Eğer günümüz okul çağlarındaki bir çocuk herhangi bir geçmiş yüzyıla götürülseydi, toplumsal gelenek değil, oynanan oyunlar ona kendi evinde hissettirir.' demiş; Elizabeth döneminde İngilizlerin tahta top oyunu, bir çeşit saklambaç ve halat çekme oyunu oynadıklarını eklemiştir (Heywood, 2003:133). 'Birçok gelişim psikoloğu oyunun kökeninin, sıklığının ve gelişiminin dünyanın farklı kültürlerinde aynı kalıplar çerçevesinde ortaya çıktığına inanmıştır' (Göncü, 2001:38).

Heywood, 'Bir çocuğun oynadığı oyunların türü ya da bu oyunların çocuğu yansıtması sosyal sınıfa, cinsiyete, etnik özelliklere ve şehirde veya kırsal alanda yaşıyor olmasına bağlıydı.' diye belirtirken (2003:136), Göncü de 'İmgesel oyun da dahil olmak üzere, çocuk etkinliklerinin varlığını ve gelişimini çocukların içinde yaşadığı toplumun ekonomik yapısı tayin eder.' demiştir (2001:39). Her iki araştırmacı da fakir, çalışmak zorunda olan çocukların oyun oynamak için vakit bulamadıklarını örneklerle açıklamıştır. Heywood, köy ve kasabalarda yaşayan çocukların en sevdiği etkinliğin kimse karışmadan, kırlarda, sokaklarda boş boş dolaşmak olduğunu belirtmiştir. 1913'te Ohio'da, sosyal hizmetlerin yaptığı bir araştırmaya göre çocukların yarısı sokaklarda oyun oynamakta veya aylaklık

etmektedir. Oynanan oyunlar kovalamaca, avlanma, yarışma, cesaret gösterileri, çeşitli tahmin ya da taklit oyunları gibi gruplandırılabilir. Oynanan bu oyunlarda tüm kurallara ciddiyetle uyulur çünkü bu oyunlar yerel işverenler tarafından da izlenmektedir. Köylerde de çiftçiler, oyunlardaki performanslara göre en değerli genci belirlemektedir. Şehirlerdeki işçi sınıfı ise caddelerde laterna eşliğinde dans etmek veya pazarda zaman geçirmek gibi ucuz ve neşeli eğlenceleri tercih etmektedir. Sergi, müze, hayvanat bahçesi gezmek, sirkelere gitmek, atsız arabalara binmek gibi aktiviteler orta ve üst sınıfın bütçesine uygun eğlencelerdir. Fakat 19. yüzyılın sonlarında işçi sınıfı da, ayda bir kereliğine de olsa, bu tür eğlencelerin biletlerini karşılayabilecek duruma gelmiştir. Örneğin Londra’da yaşları 8 ila 20 arasında değişen çocuk işçiler, çıraklar ve seyyar sebze satıcıları ‘ucuz tiyatroların bayağı eserleri’ ile eğlenmeye başlamışlardır. 20. yüzyılın başında, Amerika’da da işçi sınıfı ailelerin ve göçmenlerin çocukları ‘langırt salonlarına, ucuz vodvillere ve sinemalara’ gitmek için toplanmaktadır. Reformcular ve öğretmenler ebeveyn gözetimi olmadan çocukların serbestçe dolaşmasından ve erkek çocuklarının suç işleme ve çalışmadan para kazanma yollarını öğrenmelerinden endişelenmektedir (Heywood, 2003:134-137).

1920 ve 1940 tarihleri arasında, Amerika’da okulların serbest zaman değerlendirme işlevi hukuksallaştırılmıştır. 1920’li yıllarda bütün ülkedeki kamu serbest zaman değerlendirme programlarının yaklaşık üçte biri okullarca sağlanmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası, birçok etmen, okulların üzerindeki bu sorumluluğu azaltmıştır. Bu etmenlerden birisi *nüfus patlaması*dır. Bu durum okul sayılarında artışa ve dolayısıyla serbest zaman değerlendirmesi için ayrılan bütçenin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. İkinci etmen *meslekselleşmedir*. Ulusal Park ve Rekreasyon Kurumu kurularak park ve rekreasyon işleri yürütülmeye başlanmıştır. Son etmen ise 1950 ve 60 yılları arasında *okulların akademik görevlerine* ağırlık vermeleridir. 1960’ta okullar serbest zaman değerlendirme programlarının sadece %9’unu karşılamaktadır. Fakat günümüzde kapalı serbest zaman değerlendirme etkinlikleri okullarca karşılanmaktadır. Ülkemiz okullarında ise her ne kadar beden eğitimi, resim, müzik, el işi gibi dersler veya kulüp faaliyetleri olsa da okullarımız bu tarz bir işlevi yerine getirmekte oldukça başarısızdır (Kraus’tan akt. Tezcan, 2017:559-561).

Çocuk edebiyatına gelindiğinde erken modern dönem Avrupa'sında basılı yayınlarda hüznün, kasvet, kötü kader, ceza ve acı yer almaktadır. Aileler çocuklarını eğlendirmek için tasarlanan kitaplardan ziyade onların zihinsel gelişimlerine yönelik kitapları tercih etmektedir. Dini kitaplar da erken yaşlarda çocuklara okutulan kitaplar arasındadır. Efsaneler, Orta Çağ'a ait aşk maceraları veya macera öyküleri eğitilmiş azınlık tarafından aşağılanan, sıradan insanların ise zevk olarak okudukları kitaplardır. Don Kişot (1605), Binbir Gece Masalları (1717'de Fransa'da mevcuttu), Gülüver'in Gezileri (1726) bunlara örnek gösterilebilir. 18. yüzyıl sonrası ve 19. yüzyıl başlarında yayınlardaki öğretici tutum devam etmiştir. Daha sonralarında Almanlar peri masallarını ve halk şiirlerini, İngiliz ve Amerikalılar fantezi hikâyeleri ve macera öykülerini keşfederek yeni bir edebi akım doğurmuştur. 19. yüzyılın sonunda çocuk edebiyatında görülen ahlaki öğütler yok olmaya başlamıştır. Macera öykülerinin öğüt verme özelliğinin yerini cesaret ve becerikliliğe vurgu almıştır. Aslında olan şey 'yazarların, çocukluğun kaybedilmiş bir benlik olduğuna yönelik romantik düşünce'ye ilgi duymaya başlamalarıdır (Heywood, 2003:112-115).

Yazarları yetişkinlerden oluşan çocuk kitaplarının, çocukların nasıl olması veya olmaması gerektiğini işlediği görülmektedir. 17 ve 18. yüzyıllar boyunca çocuk kitapları dönemin çocukluk anlayışında var olan ikilemi yansıtmıştır: Bir yönüyle dindar ve saygılı olan çocuk ve arka planda haşarı ve kurallara uymayan çocuk. 18. yüzyıl, bu görüş ve yeni pragmatik görüşün mücadelesiyle geçse de bir ortak nokta bulunmuştur. Örneğin John Newbery, her biri ahlaki bir öğüt veya bir yaşam kuralı içeren oyun kitabı yayınlamıştır. Newbery, kitabıyla birlikte erkekler için bir top, kızlar içinse bir iğne yastığı hediye ederek cinsiyet farklılığına da vurgu yapmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca romantik görüş çocukların günahkâr oldukları ve sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaları gerektiği fikrini yok etmeye çalışmış, sonuç olarak çıkış noktası din olan bu görüş yıpranmış, cezalandırmanın yerini bireysel sorumluluğu yani çocuğun göstermesi gereken davranışları konu alan kitaplar gündeme gelmiştir. Victoria Dönemi'nde de sınıf ve cinsiyet bağlamında konular işlenmiştir. Özellikle kızlara hitap eden kitaplar, orta sınıfın iyilikseverliğini işlemiştir. 'İyiliksever' kavramı için de 'iyilik hak eden fakir' karakteri kitaplarda yer almıştır. Amerika'da ise 19. yüzyıl çocuk imajı bağımsızlığa vurgu yapmaktadır. Hikâyeler, kendi işini kendi gören fakir çocukları konu almaktadır. Hem işçi sınıfına hem de orta sınıfa hitap eden bu kitaplar sokak çocukları ve sınırsız Amerikan

fırsatlarını gündeme getirmektedir. Buna paralel olarak disiplinsizliğin değer kazandığı ‘bad boy’ ‘kötü çocuk’ hikâyeleri gündeme gelmiştir. Mark Twain’in Tom Sawyer (1876) adlı kitabı bunun en bilinen örneklerdendir (Hunt, 2009:50-61).

19. Yüzyıl Avrupa’sında ise Alice Harikalar Diyarında gibi kurgu kitapların yanı sıra engelli olmak, hastalık, ölüm gibi durumların çocukların masumiyetini öteleyen, cezalandıran veya kontrol altına almaya çalışan eserler de görülmektedir. Bu eserler toplumda özgürlüğe karşı, özellikle de kadın özgürlüğüne karşı derin bir huzursuzluk yaratmıştır. Bu yüzyılda çocukluğa atfedilen iki zıt düşünce – hoş görülen çocuklar ve acı çeken çocuklar – onlara yetişkinler tarafından dayatılmıştır. 20. yüzyıl çocuk kitaplarında kızlar ağırbaşlı, çalışkan ve iyiliksever yansıtılırken, erkekler ‘değişik’ olarak işlenmiştir. Süregiden bu farklılık cinsel ayrımcılığı yansıtmaktadır. Daha sonraki yıllarda ise değişen aile boyutu, neo-romantik düşünce akımı gibi etkiler çocukluğa derin bir duygusallık yüklemiştir. Bu durum özellikle de I. Dünya Savaşı’na tepki olarak huzurlu ve korunan çocuklar imajı yaratma konusunda yazarlara önderlik etmiştir. Bu döneme kadar çocuk edebiyatının çoğu örneği çocuğu ‘becoming’ – gerçekleşmekte olan birey – olarak kabul etmiş, çocukluğu beceri edinilen ve hayal kurulması gereken bir dönem olarak değerlendirmiştir. Çoğu yazardan farklı olarak Enid Blyton ise çocukları ‘being’ – bir birey – olarak değerlendirmiştir. 1970’lere kadar ise mükemmel çocuk olmaktan uzak karakterler kitaplarda yer almıştır. 20. yüzyıl öncesi eserlerde çocukluk ebeveynlerinden yarı bağımsız, kardeşlerin bir grup olarak hareket ettiği ve ebeveynlerin birinin veya her ikisinin de yokluğunu içerir şekilde kaleme alınmıştır (Hunt, 2009:61-64).

II. Dünya Savaşı sonrası dünya değişmiş çocuk kitapları ‘ikinci altın çağ’ına girmiştir. 1945’lerden 1970’lere kadar çocukluk kurgusunda gerilimler yaşanmıştır. Özellikle 1950-1960 arasındaki eserlerde çocuklar çok geleneksel bir şekilde resmedilmiştir; roller ve değerler önceki yıllarla aynıdır. Fakat tüm bu kitaplarda geriye dönük olanlar yetişkinler, ileriye dönük olanlarsa çocuklardır. Yetişkinler artık işinin ehli, güvenilir kişiler değildir; çocuklara yarattıkları dünya imrenilecek durumda değildir. 1970’lerde ise Enid Blyton’ın önderlik ettiği değişim doruk noktasına ulaşmıştır (Hunt, 2009:65).

Türkiye’de çocuk edebiyatının ortaya çıkışı eğitimle ilgili çalışmaların başladığı Tanzimat Dönemi’ne rastlar ve cumhuriyetin ilanı ile hız kazanır. Tanzimat, toplumu sadece sosyal ve siyasi açıdan etkilemekle kalmaz aynı zamanda Batı medeniyetini de kabul ettiğimizi gösterir. Bu süreçte ülkede yabancı dil bilenlerin sayısındaki artış, tercüme eserleri artırmış ve batı kaynaklı birçok çocuk eğitimi ve psikolojisi kitapları çevrilmiştir. Bu çeviriler çocuk için yapılacak çalışmalara zemin hazırlamıştır (Sınar, 2006:178).

Türkiye tarihinde çocuklar için hazırlanan yayınları ele aldığımızda aydınların, çocuk dergilerinde toplum yapımıza ve eğitim sistemimize dahil olmasını arzuladıkları yenilikler ve tutucu gelenekler arasında bocaladıkları görülmektedir. Örneğin, ilk çocuk dergisi olan Mümeyyiz, kız çocuklarının okutulması gerektiğinden bahseder (Kür, 1997:145). 19. yüzyılda ülkemiz tarihinde geleneksel çocuk anlayışı karşımıza çıkmaktadır. 1870 tarihli Mümeyyiz’e göre Mustafa Hilmi Paşa’nın kaleme aldığı *Vezaif-i Etfal* adlı kitabı çocukların bedensel olarak korunması gereken varlıklar olduğunu dile getirir. Aynı minvalde yazılan farklı eserler de mevcuttur. Çocukları, yetişkinler olarak değerlendirildiği geleneksel anlayışa göre çocuklar birer yetişkin gibi davranmalıdır. Çocuk, toplum için yetiştirilmesi gereken bir varlıktır. Bu yetiştirme sürecinde itaat çocuğun görevidir ve itaatsizlik cezayı gerektirmektedir. Bu anlayış eğitim alanında da kendini göstermektedir. Örneğin Ahmet Rasim, *Falaka* adlı eserinde ‘Hoca dediğin eli sopalı olur.’ anlayışının halk tarafından da benimsenen bir davranış olduğunu ileri sürer (Şimşek, 2013:221-225). Arkadaş dergisi de itaat edilecekleri şu şekilde sıralar: ‘Başta Allah olmak üzere, peygamberlere, padişaha, ana babalara, ulema ve üdebaya, ve sair bizden büyük olanlara itaat etmek üzerimize farz ve vaciptir.’ Eski çocuk dergilerinin içerdiği bir diğer konu da çocukların pısrıklığı ve bilgisizliğidir. Yazarlar bu durumu Türk çocuklarını ve azınlık çocuklarını kıyaslayarak kaleme almıştır (Kür, 1997:145-147).

İşlevselci bir yaklaşım izleyen geleneksel çocuk anlayışında, çocuklar vasıtasıyla toplumun inşası hedeflenir. 1880 tarihli Arkadaş Dergisi’ne göre ‘aile, insan türünün terbiye okulu, başka bir ifadeyle insan yetiştiren bir fabrikadır. Mükemmel insan iyi ailelerde yetişecek, iyi aileler iyi toplumları, iyi toplumlar da iyi devletleri meydana getirecektir.’ (Şimşek, 2013:226).

Geleneksel çocuk anlayışının hâkim olduğu dergilerde yer alan bir diğer konu da manevi (dinsel ve ahlaki) değerlerin çocuklara öğretilmesidir. Çocuk dergilerindeki makaleler, çocuğun toplum için biçimlendirilmesi gerektiğini savunur. Dergilerdeki hikâyeler, masallar, fıkralar ‘toplumsal değerleri öğütleyici, öğretici ve kabullendirici bir üslupla kaleme alınmıştır’ (Şimşek, 2013:226). Öğütler, öyküler, şiirlerle çocuklara benimsetilmek istenenler kişilik ve vatandaşlık bilincinin oluşması ve çalışkanlık gibi davranışların kazandırılmasıdır (Kür, 1997:148).

19. yüzyıl bazı çocuk dergilerinde yenilikçi anlayışa da yer verilmektedir. Bu anlayışta çocukların psikolojik ve biyolojik gelişim özellikleri dikkate alınmaktadır. Bu anlayışta çocuklar, yetişkinlerden farklı, değer verilmesi, korunması gereken varlıklardır. Yenilikçi anlayış, geleneksel anlayışta hüküm süren disiplin, sorumluluk, görev, itaat yerine çocuk hakları, çocuk sevgisi, çocuk kültürü, çocuk eğitimi ve çocuk eğlenceleri gibi konuları ön plana çıkarmıştır. Bu anlayışta vurgu yapılan bir diğer konu da cinsiyet ayrımcılığıdır. Toplumsal eşitsizliğin kaynağı olarak görülen cinsiyet ayrımcılığına şiddetle karşı çıkmıştır (Şimşek, 2013:129).

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte geleceğin büyüklerini yetiştirmek büyük önem kazanmış ve ilk defa 1911’de İbrahim Alaaddin Gövsa çocuk şiirleri yazmıştır. Hikâye, roman, tiyatro, şiir alanlarında başta Ziya Gökalp olmak üzere, Ali Ekrem, Fuat Köprülü, Ömer Seyfettin ve Aka Gündüz’ün Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak hedeflerini taşıyan eserler verdiği görülmektedir. Ömer Seyfettin’in öncülerinden olduğu dilde sadeleşme, edebiyatta millileşme görüşü de aydınlarca benimsenmiştir. Özellikle cumhuriyetin ilanından sonra milli bilinç ve tarih sevgisi aşlamak amacıyla eserler kaleme alınmıştır. Bu hedef doğrultusunda eser veren Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin aslında çocuklar için yazmasa da eserleri çocuklar tarafından da severek okunmuştur. 1935 itibariyle sadece çocuklar için eserler kaleme alan bir isim de Kemalettin Tuğcu’dur. Tuğcu’nun eserlerinde kimsesiz ve fakir çocuklar yer alır ancak onlar iradeli, azimli, mücadeleci, akıllı ve cesur kimselerdir. Mehmet Seyda, Cahit Uçuk ve Gülten Dayıoğlu da çocuklara sevgi, merhamet, yardımlaşma gibi olumlu duygu ve davranışlar kazandırmayı hedefleyen yazarlar arasındadır. Meşrutiyet’in ilanı itibariyle eğitime verilen önem artmış bu da çocuk edebiyatına verilen önemi artırmıştır. Birçok aydın, ülkesini seven iyi insanlar yetiştirmek

gayesiyle eserlerini kaleme almıştır. Yine de çocuk edebiyatı konusunda yetersiz kalan Türkiye, 1953 yılında öğretmen okullarında ilk defa çocuk edebiyatını okutulacak dersler arasına almıştır. 1975 ise Türkçe çocuk kitaplarına duyulan ilgiyi artırmak amacıyla Devlet Güzel Sanatlar Akademisi tarafından ‘Güzel Kitaplar Sergisi’ düzenlenmiştir. Bunun gibi çalışmaların yanı sıra 1979 itibariyle çocuk edebiyatına verilen önem büyük oranda artmıştır (Sınar, 2006:183-193).

Özellikle cumhuriyetin ilanı itibariyle çocuk şarkılarında da vatan, millet, bayrak ve Atatürk sevgisi en sık işlenen konudur. Bunun yanı sıra hayvanlar, mevsimler, aylar, dostluk, sevgi, tutumluluk, aile gibi konular da şarkılarda işlenen konulardır. Özellikle 1960 yılı itibariyle ders kitaplarında trafik konulu şarkılara daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bunun sebebi ise ülkemizde bu yıllarda araç sayısında artış olması ve şarkılar vasıtasıyla çocukları trafik konusunda bilinçlendirme gayesidir (Göher, 2007:315-321).

Rönesans ve aydınlanmayla başlayan modern çocukluk paradigması yaklaşık üç asır sürede oluşmuştur. John Locke ve J. J. Rousseau’nun dönemin çocukluk anlayışının tersini savunan görüşleri bir dönüm noktası olmuştur. Yakın tarihlerde dönemin aile yapısında da değişimler yaşanmış; geniş aileden çekirdek aileye geçilmiştir. Bu duruma neden olan temel unsur sanayileşme sürecidir. Sanayileşme çocukluk üzerinde bir ikilem de yaratmıştır: Bir yanda burjuvazi ve onun masum çocukları, diğer yanda işçi sınıfının sömürülen çocukları. Modern döneme hâkim olan ‘çocukların masumiyeti’ inancı, işçi çocuklar için de bir dizi tedbirler almayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda ilk örnekleri sanayileşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı İngiltere görülmekle birlikte, çocuk işçiliğinin önüne geçmek veya şartlarını iyileştirmek amacıyla devletler düzeyinde birtakım yasalar çıkarılmış, sözleşmeler imzalanmış ve okullaşmaya çok daha fazla önem verilmiştir.

20. yüzyılda yaşanan savaşlar modern çocukluk imajına sekte vursa dahi Amerika ve Batı toplumlarında modern çocukluk hâkimiyetini sürdürmüştür. 1970’lere kadar hâkim olan çocukluk anlayışı, tüm çocukların evrensel bir çocukluk doğasına sahip olduklarını öne sürerek çocukları oyun ve eğitim vasıtasıyla yetişkin toplumundan uzaklaştırmıştır (Spring’den akt. Özyurt, 2013:172). Bu dönemde çocuklar, henüz olgunlaşmamış ve belirli yeteneklere sahip olmayan, ideal ve mutlu orta sınıf çekirdek ailede yaşayan, okullara giden varlıklar olarak imgelenmiştir.

Modernizmin pozitivist, tek tipleştirici, tarihsellik, farklılık ve kültürü yok sayan tavrı ve bu tavrın yansıdığı ideal ve evrensel çocukluk anlayışı 1970'ler itibarıyla eleştirilere maruz kalmıştır (Gürdal, 2013:10-11).

2.3. Yeni Çocukluk Anlayışı

1950 ve 1960'lı yıllarda hızlı bir ekonomik ve siyasal değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimler, ülkeleri ve toplumları sınırları dışında kalan ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşantılara ve değişimlere açık hale getirmiştir. Değişim, ulusal kurumları geride bırakarak küresel ekonomik planları, politikaları ve toplumlar arası hareketliliği aktif kılmaktadır. Bu durum, çocuğu da yaşadığı, geliştiği, etkileşim kurduğu dünya bağlamında etkilemektedir (Lindberg, 2013:2). Toplumların çocuğu nasıl algıladıkları, çocuk çalışmalarını büyük oranda etkilemektedir (Bademci, 2013:324).

20. yüzyıl boyunca ileri sanayi toplumlarında, modern çocukluk için tanımlanan okullaşmanın artması, çocuk işçiliğinin azaltılmaya çalışılması, düşük doğum oranları, devletin çocuklar üzerinde sorumluluk alması gibi özellikler, uygulanmaya devam etmiştir (Stearns, 2018:207). Günümüzde, geç-modern dönem ve post-Fordist demokrasiler, iyi gelişen evrensel çocuğa geleceğin yurttaşı olarak bakmaktadır. Fakat çocukluk artık esneklik, girişimci yetenekleri, çok kültürlülük, anlayış ve farklılıklarla ilgili bilgi ve hoşgörü içermektedir (Bloch, 2006:37).

Yakın tarihe kadar 'çocukların yaşamları, ihtiyaçları, arzuları yetişkinler tarafından sosyal problemlere neden olabilecek ve çözümlenmesi gereken tehlikeler' olarak görülmediği için çocukluk çalışmalarının sosyolojik boyutu ihmal edilmiş, kurumsal boyutu üzerinde durulmuştur (Heywood, 2003:12). Tüm çocuklar, 19. yüzyılın son çeyreğinde evrensel eğitim hizmetleri gelişince yetişkinlerin dikkatini üzerlerine çekmiştir. 19. yüzyılın başlarında akademisyenler, genetik özellikleri ve çevre deneyimlerini baz alarak bebeklik dönemini çalışmaya başlamıştır. Darwin bu alanda ilk çalışmasını 1877 yılında yayınlamıştır. Çocuk çalışmalarındaki önermeler, öğrenmek için çok az zamanı olan çok küçük çocukların

doğa durumuna çok yakın varlıklar olduğunu ileri sürmektedir ve yetişkinlere insanın ne olduğunu anlamaya yönelik bir rota sunmaktadır. Çocuklar üzerine çalışma yapan topluluklar, çocukları tartmaya ve ölçmeye başlamışlardır ve bu tür çalışmalar eğitim sistemine dahil olduklarında daha uygulanabilir bir hal almıştır. Gelişim psikolojisiyle ilgili çalışmalar ise oldukça fazladır (Mayall, 2013:3-4). 19. yüzyılda, psikoloji ve sosyolojinin çalışma alanlarında meydana gelen ayırım sonrası psikoloji çocuklar üzerine daha fazla eğilmiş sosyoloji ise aile kavramını temel konuları içerisine almıştır. Bu ayırım zaman içinde iki sonuca neden olmuştur: Sosyolojinin çocukluk çalışmaları, çocuklar birer yetişkin olana kadar, gelişim psikolojisine dayanır. Bununla bağlantılı olarak diğer bir sonuç da toplumsallaşma teorisine göre çocuğa doğru davranış ve kuralları öğretmek onları yetişkinliğe nasıl eriştireceğimizdir (Turmel, 2008:17-19).

Turmel, sosyolojik çalışmaların dayanağının gelişim psikolojisi olduğunu iddia eder. Ona göre; Durkheim'in dayanağı Pierre Janet, Parsons'ın dayanağı Freud ve Bourdieu'nün dayanağı Piaget ve ona bağlı paradigmalardır (2008:18). Çocuklar üzerine psikoloji alanındaki ilerleme, gelişim psikolojisine dönüşmüş ve böylece çocukluk, yaşam döngüsünde özel bir eğitim ve uygulama gerektiren bir evre şeklini almıştır. Sosyoloji alanında ise çocuklukla ilgili sınırlı bilgiler doğrultusunda, toplumsallaşma teorileri içinde çocuk, gelişmekte olan yetişkin (adult-in-becoming) şeklinde değerlendirilmiştir. Bu görüşün temel unsurlarını Turmel şu şekilde özetlemiştir:

- Çocuklar, yetişkin zihninin ve toplum kültürünün pasif alıcılarıdır, doldurulacak boş kavanozlardır.
- Çocuk yetersiz, mantıksız ve sorumsuzdur çünkü tamamlanmamış ve olgunlaşmamıştır.
- Kavram, tarih dışıdır ve kültürel değildir; gelişim psikolojisinin Piaget görüşlerinde yansıtıldığı gibi evrensellik ve doğallık içerir.
- Toplumsallaşma teorisi; deterministik, bireyci doğalcılık, tepkisiz yetişkinlik, ileriye dönüklük, hedef ve çıktı yönelimli olmak ile tanımlanmıştır.

Klasik toplumsallaşma teorisine şu iki özellik de eklenebilir:

- Toplumsallaşma tek yönlü bir harekettir: dışarıdan – içeriye (bu, dış dünyanın çocuğun bedenine ve zihnine aktarımı anlamına gelir),

insan, toplumun ayırt edici özelliklerinin çocuğa aktarılmasıyla bireyleşir. Bourdieu'nün telkin yoluyla yeniden üretim teorisi – habitus kavramı vb. – bunun en açık örneğidir.

- Toplumsallaşma, doğa durumundan kültüre geçiştir, çocuklar ancak kademeli olarak doğa durumundan uzaklaştıklarında sosyal olurlar. Bu görüş, çocukların sosyal ve biyolojik olarak yarım oldukları fikrini gündeme getirir. Bu nedenle kültür, süreci tamamlama görevi görür, çocukluk doğa durumu ve kültürlenme arasında bir süreçtir (Corsaro, Qvortrup, Waksler, James ve Prout, Lee, Elder ve ark., Prout ve James, Alanen, Jenks, Thorne, James ve diğ., Ramognino, Prout'dan akt. Turmel, 2008:22-23).

Günümüz sosyologları, çocukların gerçekleşmekte olan yetişkinler (becoming) olduklarına dair görüşe (Lee'den akt. Turmel, 2008:24) ve çocukluğu doğallaştırma ve özümleme boyutuyla ele alan 20. yüzyıl görüşüne (Woodhead, 2009:199) karşı çıkmışlardır. 'Sosyolojinin 'yeni çocukluk çalışmaları' ile birlikte 'çocuk', sadece pasif bir şekilde yetişkinlerin beklenti ve taleplerine cevap veren bir varlık olarak değil kendi hakları ve toplumsal yaşama bağımsız katkıları olan 'sosyal aktör' olarak görülmeye başlanmıştır.' (James ve arkadaşlarından akt. Bademci, 2013:324).

Woodhead, günümüzde çocuk anlayışını şu şekilde değerlendirmektedir:

- Çocuğun gelişimi, sosyal ve kültürel bir süreçtir. Çocuklar, kültürel ortamlardaki sosyal ilişkilerle düşünmeyi, hissetmeyi, iletişim kurmayı ve davranış şekillerini ve aynı zamanda çocukluğun ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini öğrenirler.
- Çocukluk sosyal bir fenomendir. Çocukluk bağlamı ve toplumsal pratikler, sosyal olarak yapılandırılır ve güç meselelerine yayılırlar. Çocukların büyüdüğü çevrede 'doğal' pek yoktur: genel olarak ev, sınıf ve oyun parklarının yanı sıra arabalar, otobüsler ve ulaşımın diğer türleri, alışveriş merkezleri ve disko merkezli Batılı çocuklar için söylenmektedir. Yani, çocukların hayatını düzenleyen insan yapımı şeyler mevcuttur.

- Çocukluk oldukça politik bir konudur, kaynak, koşul ve fırsatlardaki büyük eşitsizliklerle, hem yerel hem de küresel güçlerle şekillenmiştir.
- Çocukluk kültürleri son derece toplumsaldır. Batı toplumlarındaki çocuklar birçok ortak etkinlikle ifade edilir: akran oyunları, davranış ve giyim stilleri, konuşma şekilleri, telefon, mesaj, sosyal medya, ticari oyuncak tüketim şekilleri, televizyon, bilgisayar oyunları ve diğer medya çeşitleri vasıtasıyla.
- Çocuklar; gazete, dergi, televizyonlardaki alışıldık veya alışılmadık çocuklukla çevrili inanç ve sunumlarla büyürler. Çocuklar, ebeveynler, öğretmenler ve benzerleri çocukların neye benzedikleri ve onlara nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili söylemlerle karşılaşır.
- Çocukluk; farklı toplumlarda ve farklı tarihlerde, değişik şekillerde anlaşılmış, kurumsallaşmış ve düzenlenmiştir. Tarihi çalışmalar, çocukluğun yeniden keşfedildiği ve çocukların toplumsal ve coğrafi konumlarına, cinsiyetlerine, varlık ve yoksulluklarına, ve diğer etmenlere göre değişen çok daha mantıklı çalışmalar sunar.
- Çocukluk, belirli mekân ve zamanda dahi muğlak bir konudur. Her bir çocuk, tüm çelişkileriyle, özellikle çok-etnikli ve şehirli ortamlarda, evde, okulda ve oyun alanlarında çocukluğun farklı türleriyle sık sık karşı karşıya kalırlar, genellikle başa çıkarlar ve çok sık zevk alırlar. Çocukluktaki yarıştırıcı baskılar da pek tabii çocuğa yük bindirmektedir.
- Çocuk olmak insani bir deneyimdir, herkesin yaşamının bir parçasıdır. Anıları paylaşmak, çocukların mutlu ve mutsuz deneyimlerini anlamlandırmasının bir yoludur. Çocukluk olaylarını yeniden yapılandırmak birçok yetişkin içinde kalıcı bir etkinliktir. Bazı çocukluk dönemleri; biyografiler, anılar ve romanlar vasıtasıyla toplumla paylaşılmaktadır.

- Çocuklar ve çocukluk üzerine çalışma yürütmek, araştıran ve araştırılan arasındaki ilişki üzerine kurulmuş sosyal bir aktivitedir. Çocukluk teorisi, çocuklara yönelik kültürel bilgi ve inançlara aracılık eden ve kültürel pratikleri şekillendiren, insanların anlamlandırdığı üründür. Bu sadece çocuklukla ilgili sosyal çalışmalar için geçerli değildir. Bu çalışmaların biyolojik süreçleri, kültürel ve toplumsal boyutları da vardır, örneğin, öğrenme güçlüğü veya antisosyal davranışlar gibi klinik durumların teşhisi çocukların anlaşılma şeklini ve tedavi yolunu değiştirir (Richards ve Light, Schaffer, Woodhead ve diğ., Qvortrup ve diğ., Maybin ve Woodhead, Stephens, Montgomery ve diğ., Khely ve Swann, Holland, Cunningham, ve Hendrick, Woodhead ve diğ., Gittins'den akt. Woodhead, 2009:19-21).

1962 yılında yayınlanan Philippe Aries'in 'Centuries of Childhood' adlı eseri, çocukluk çalışmalarında bir dönüm noktası oluşturmuş, çocukluk anlayışının tarihi süreçte değişik yorumlar aldığını gözler önüne sermiştir (Mayall, 2013:16). 1980'lere gelindiğinde birçok farklı alanın çalışmaları sonucu akademisyenler çocukların birer sosyal aktör ve çocukluğun da bir sosyal yapı olduğu fikrinde uzlaşmışlardır (Mayall, 2013:18). 1970'lerin başında, gelecek odaklı olan ve yetişkinliği temel alan; yani çocukları geleceğin yetişkinleri (becoming adult) olarak ele alan bakış açısından çocukları birer birey (being) olarak değerlendiren ve geleceği göz ardı eden bakış açısına geçilmiştir. Fakat 21. yüzyılda Brembeck, James, Lee ve Prigogine gibi birçok araştırmacının katılımıyla yürütülen çalışmalar göstermektedir ki hem çocuk hem yetişkin olan bizler sürekli bir oluşum içindeyiz (becoming) ve aynı zamanda bazı alanlardaki yapabilirliklerimizle birer sosyal aktörüz (being). Son yüzyılın çalışmaları 'being' ve 'becoming' kavramlarının birbirine zıt, birbirinin yerini alması gereken değil birbirini tamamlayan, birlikte ele alınması gereken kavramlar olduğunu ileri sürmektedir (Uprichard, 2008).

Çocukların, toplumsal ve siyasal ideallerden bağımsız, kendi başına değerli, birer birey olduklarını savunan yeni çocukluk anlayışı beraberinde yeni paradigmaları gündeme getirmiştir. Çocukların mekânsallığı, yapabilirlik yaklaşımı, çocuğun iyi olma hali (Semerci ve diğ., 2012) ve çocuğun bakış açısı yaklaşımı

(Bademci, 2013) yeni çocukluk anlayışının ürünleridir. Son yıllarda çocukluk üzerine yürütülen çalışmalar ‘çocukluğun iyi olma hali’ gözetilerek yürütülmektedir ve bu yaklaşım Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni de bazı yönleriyle yansıtmaktadır (Müderrişoğlu ve diğ., 2013:5).

18. yüzyıl itibariyle korunmaya muhtaç varlıklar olarak değerlendirilmeye başlanan çocuklar, modern çocukluk kurgusunun oluşmasına zemin hazırlamış, 20. yüzyıla gelindiğinde geleceğin öznesi olmaları sebebiyle devletin ve toplumun gözetiminde olması gereken bir grup olarak değerlendirilmiştir. 20. yüzyılın son çeyreği itibariyle çocuklar geleceğin öznesi değil ‘bir birey olarak, toplumsal ve siyasal ideallerden bağımsız, kendi başına değerli’ görülmeye başlanmış, ‘çocukluğun inşasında zaman ve yerin belirleyici bir rol oynadığı’ şeklinde bir görüş gündeme gelmiştir. Sibley, 1995 tarihli çalışmasında, sosyal ilişkilerinden ayrı düşünemediğimiz çocukları, bu sosyal ilişkilerin yaşandığı mekânlardan da ayrı düşünemeyeceğimizi vurgulamıştır. Bu mekanlar, yetişkinlerin planladığı ve düzenlediği okul, park, oyun kulüpleri gibi formel alanlar ve çocukların kendilerinin yarattığı boş arsa, mahalle sokakları, park olmayan yeşil alanlar gibi enformal alanlar olabilir. Moss ve Petrie’ye göre mekân kavramı sadece fiziksel bir mekânı temsil etmez, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve pratiklerin yaşandığı sosyal alanı ifade eder. Onlara göre ‘çocukların mekânları, değerlerin üretildiği ve farklı ifade biçimlerinin hayat bulduğu kültürel bir alan’dır. Mekânsallık bağlamında ‘ev’ çocukların kamusal yaşamdaki alanlarından farklı bir mekânsallık sunar. Ev içi kurallar, iş bölümü, çocuğun kendine ait odasının olup olmaması gibi unsurlar çocuğu, çocuğun iyi olma halini etkilemektedir. Phillo, çocuk alanlarının bireyselleşmesi açısından çocuk odalarının son yıllarda tartışılan bir konu olduğunu belirtmektedir. Holloway, Valentine ve Bingham, çocukların bilgisayar başında geçirdikleri uzun zaman onların aileleriyle paylaştıkları sosyal alanı daraltırken, internet vasıtasıyla bu sosyal alanın ev duvarlarının dışına taştığını, çocukları çok daha geniş bir coğrafyanın parçası yaptığını belirtmiştir (Semerci ve diğ., 2012:9-10).

III. Milli Kültür Şurası’nın 2017 yılında hazırlamış olduğu raporda günümüz çocuklarının sokaklarda oynamadıkları için çocukluğu tam olarak yaşamadıkları belirtilmektedir. Çocukluğu kültürel olarak yeniden inşa etmek için çocukların yeniden sokaklarda oyun oynaması sağlanmalı, bunun içinde kentler – tüm dezavantajlı gruplar için olduğu gibi – çocuk bakışıdan da ele alınmalı ve

çocuklarla birlikte yeniden kurgulanmalıdır. ‘Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 31. maddesinde yer alan katılım hakkı, kültürel mekânlarda her aşamada keşfetmek ve orayı yaşamak amacıyla kullanmaya ve kullanıma katılma hakkı olarak da çocukların temel haklarından’dır’ (Çocuk ve Kültür Komisyon Raporu, 2017:20-21).

Yeni çocukluk anlayışı yaklaşımlarından biri olan yapabilirlik yaklaşımı, Amartya Sen’in 1980 yılında ‘Neyin eşitliği?’ sorusuna verdiği cevapla ele aldığı bir konudur. Sen, bir bireyin iyi olma halini sağlamak için onun ‘yapabilirliklerine’ odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Yapabilirlik yaklaşımı, yapabilirlikleri geliştirmek için gerekli şartları oluşturarak insani gelişimi hedefler. Bu bağlamda çocuğun gelişimi için onun yapabilirliklerine odaklanılması gerekmektedir (Semerci ve diğ., 2012:11).

Modern dönemin, çocukluğu ‘çıraklık’ süreci olarak ele alan bakış açısı, çocukları politik olarak dışlamakta ve yetişkinleri onlar hakkında söz sahibi kılmaktadır. Oysaki ‘Çocuğun Bakış Açısı Yaklaşımı, çocuklar ile ilgili araştırmalar, onlar için geliştirilecek hizmet modelleri ve politikalara çocukların aktif katılımının sağlanması gerektiğini ve çocuğun, kendine özgü ilgileri, düşünceleri ve görüşleri olan bir birey olarak değerlendirilmesi gerektiğini’ belirtmektedir (Skivenes ve Strandbu’dan akt. Bademci, 2013:325-326).

Yeni çocukluk anlayışının temelini oluşturan çocukların mekânsallığı, yapabilirlik yaklaşımı ve çocuğun bakış açısı yaklaşımı paradigmaları en genel anlamda ‘çocuğun iyi olma hali’ kabulüyle kendini bulur. ‘Çocuklar, çevreleri ile kurdukları ilişkiler bağlamında, sunulan kaynakları kullanarak ve çeşitli çevresel koşulları dengeleyerek kendi iyi olma hallerinin oluşumunda aktif rol oynayan bireylerdir.’ (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson’dan akt. Semerci ve diğ., 2012:16). Çocuğun iyi olma yaklaşımı, çocukların içinde yaşadıkları fiziksel koşulları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim durumlarını, katılımlarını, sosyal ilişkilerini ve öznelliklerini çok boyutlu ele alan bir yaklaşımdır (Müderrisoğlu ve diğ., 2013:20). Çocuğun iyi olma hali literatüründe yürütülen çalışmaların büyük çoğunluğu ki özellikle daha eski tarihli olanlar, çocukluğa sorunlar, hastalıklar ve yetersizlikler üzerinden yaklaşmasına rağmen Pollard ve Lee’nin yaptığı literatür taraması, günümüzde çocuğun iyi olma halinin ekonomik, fiziksel, sosyal, psikolojik (duygular, ruh sağlığı ya da ruh hastalıkları göstergeleri), bilişsel (eğitim ve zeka

gelişimi alanına ilişkin göstergeler) olmak üzere beş alanda ele alındığını göstermektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi de çocukların iyi olma halini anlamaya yönelik normatif çerçeveyi çizmiş, ekonomik, sivil, siyasi, sosyal ve kültürel hakların bölünmezliğine vurgu yapmıştır (Uyan Semerci ve diğ., 2012:14-15).

İlk maddesi ‘on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır’ olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 20 Kasım 1989’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilmiş, 26 Ocak 1990’da onaylanmış ve 2 Eylül 1990’da yürürlüğe girmiştir (Doğan, 2012:499). On yıllık bir süreçte geliştirilen bu sözleşme, dünyadaki tüm çocukların mutlu, sağlıklı, doyurucu ve güvenli bir yaşam sürmeleri için gerekenlerin düzenlendiği bir çalışmadır (Sosyal Hizmetler Uzmanları Derneği’nden akt. Kurt, 2016:107). Özyurt (2013:178-179), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin genel ilkelerini şu şekilde özetlemiştir:

- Haklar konusunda tüm çocuklar eşittir.
- Çocukların anne-babaları ayrımcılığa tabi tutulamaz.
- Her çocuk, temel yaşama hakkına sahiptir.
- Her çocuk, vatandaşlık statüsü kazanmalıdır.
- Çocukların kimliğini ve ismini koruma hakkı vardır.
- Çocuk, kendini ifade etme, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir.
- Çocuk, din, vicdan ve düşünce özgürlüğüne sahiptir.
- Çocuğun dernek kurma hakkı vardır.
- Çocuğun özel yaşantısına müdahale edilemez.
- Her çocuğun sosyal güvenlik hakkı vardır.
- Çocuğun kültürel kimliğine ve dilsel değerlerine saygı geliştirilmelidir.
- Azınlık çocukları kendi kültürüne, dinine ve diline bağlılık hakkına sahiptir.
- Çocukların dinlenme, oyun, eğlence hakkı vardır.
- Çocuklar ekonomik sömürüye karşı korunmalıdır.
- Çocuklar zararlı maddelerden korunmalıdır.
- Çocuklar cinsel istismara karşı korunmalıdır.

Bu hakların uygulanabilir olması için çocukların kendi haklarının bilincinde olması kadar yetişkinlerin ve toplumun da bu hakların bilincinde olması gerekmektedir. Bununla birlikte bu hakların uygulanması, sonuçlandırılması ve izlenmesi de gerekmektedir. Bu bağlamda ‘çocuk haklarının üç paydaşı vardır: birey, toplum ve devlet’ (Kurt, 2016:108).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi en geniş katılımlı belge olmasına rağmen bazı eleştirilere maruz kalmaktadır. Batılı bir bağlamda kavramsallaştırılan bu sözleşme, evrensel, serbest ve tekil bir çocukluk ele almaktadır (Özyurt, 2013:178; Kurt, 2016:108). Sözleşme, çocukluğun başlangıç süresini belirlemede de yetersiz kalmakta ve hamile kadınların tedavisi ve kürtaj gibi konulara da yeterince değinmemektedir (Erbay’dan akt. Kurt, 2016:108). Ayrıca sözleşme çocukluğu çekirdek aile bağlamında kurgulamakta, ebeveyn ve çocuk arasındaki biyolojik temelli ilişkiyi esas almaktadır. Sözleşme, okul masraflarını karşılamak ve aile bütçesine katkıda bulunmak için ailesiyle birlikte çalışan çocukların dünyasını sorgulayarak çocuk işçiliğini düzenlemeye ve sınırlamaya çalışır (Özyurt, 2013:178). Nihai olarak, sözleşmede yer alan maddeler bir önerme niteliğinde olup devletlerin iç hukukuna yansımadağı sürece, sözleşmenin tam anlamıyla hayata geçtiğinden söz edilemez (Özyurt, 2013:178; Erbay’dan akt. Kurt, 2016:108).

Çocukluğun tarihsel gelişimini tamamlayan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni (Kurt, 2016:111), hayata geçirmek; yani ‘çocuk haklarına kalıcı etik ilkeler olarak yerleşiklik kazandırmak, çocuklara yönelik davranışları uluslararası standartlara kavuşturmak’ (www.unicef.org) amacıyla 1946 yılında UNICEF-Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu kurulmuştur (www.unicefturk.org). 1953 yılında Birleşmiş Milletler sistemi içinde kalıcı bir çözüm olmasına karar verilen UNICEF’ten sadece acil yardım gerektiren durumlara değil uzun vadeli kalkınma çalışmalarına da katılması istenmiştir. On yıla yakın bir süre çocuk sağlığıyla ilgili çalışmalar yürüten kuruluş, 1961’de eğitim çalışmalarına da katılmıştır. UNICEF günümüzde, doğumdan yetişkinliğe kadar çocukların hayatını iyileştirmek için sağlık, eğitim, çocukların korunması, HIV&AIDS, temiz suya erişim, beslenme ve çocukların kendi yaşamlarını etkileyen kararlara katılımı olmak üzere yedi ana konuya öncelik vermektedir. Kuruluşun 156 Ülke Ofisi, 34

Milli Komitesi ve 190 ülkede ise güçlü bir varlığı mevcuttur. UNICEF Türkiye’de 1951 yılı itibariyle saha çalışmalarına başlamıştır. UNICEF Türkiye Milli Komitesi ise Prof. Dr. İhsan Doğramacı öncülüğünde 1956’da kurulmuştur ve bu tarihten itibaren Türk ve dünya çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verebilmek için kaynak sağlama ve tanıtım çalışmalarını sürdürmektedir (www.unicefturk.org).

1949 yılında Paris’te, UNICEF ve Fransız Hükümeti tarafından, gelişmekte olan ülkelerde çocuk sağlığı çalışmaları yürütmek amacıyla Uluslararası Çocuk Merkezi (Centre International de l’Enfance) kurulmuştur. 1999 yılına kadar gelişmekte olan ülkelerin çocuk hekimlerine ve sağlık çalışanlarına, çocuk sağlığı ve hastalıkları alanında kurslar veren ve yayınlar hazırlayan bu merkez finansal zorluklar yaşadığı için Fransa’daki faaliyetlerine son vermiştir. 1999 yılı sonunda, Prof. Dr. İhsan Doğramacı’nın girişimleriyle, Ankara’da Çocuk Sağlığı Enstitüsü Vakfı bünyesinde Bilkent Yerleşkesine taşınan Uluslararası Çocuk Merkezi 2004 yılında Dernekler Kanunu uyarınca dernek statüsü almıştır. Merkez, Türkiye’de faaliyete başlaması itibariyle, başta çocuk sağlığı olmak üzere, insan hakları, kadın ve gençler üzerine de çalışmalar yürütmektedir. Merkez, Genel Kurul ve Yönetim Kurulu ile birlikte 18 ülkeden değişik disiplinlerde 36 uzmanı, Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların temsilcilerini ve etkinlik ve programlara yön veren bir konseyi bünyesinde barındırmaktadır (www.icc.org.tr).

Ülkemizde, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gerekirken birlikte çocuklara yönelik anayasal ve yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Devlet bazında bu düzenlemelerin hayata geçirilmesinden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumlu olmakla birlikte 03/06/2011 tarih ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulması bakımından, bu bakanlık da oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmadan önce Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin uygulanma ve izlenmesinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Sözleşmenin uygulanma ve izlenmesi bakanlığa devrolmakla birlikte çocuk haklarına ilişkin ayrı bir daire başkanlığı da oluşturulmuştur. Ayrıca 04/04/2012 tarihinde, çocuk haklarına yönelik çalışmaların sistematik ve uyumlu ilerlemesi, eşgüdüm ve denetim faaliyetlerinin merkezi ve yerel düzeyde güçlendirilmesi için Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu Başbakanlık Genelgesi 28254 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe

girmiştir (Kurt, 2016:116-117).Bu kurulun gerçekleştirdiği ilk toplantıda ‘Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ilkelerini de kapsayacak şekilde, çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının uluslararası standartlarda uygulanabilmesi, gerekli tüm koşulların iyileştirilmesi ve çocukların hayata daha etkin ve mutlu katılımlarının sağlanması’ amacıyla ‘Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinesinde, Çocuk Vakfı, İstanbul Üniversitesi ve TÜBİTAK TÜSSİDE’nin işbirliği; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve çocukların etkin katılım ve mutabakatıyla’(Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, ss.7) Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanmış ve 14/12/2013 tarih ve 28851 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kurt, 2016:117). Bu belge 2013-2017 yılları arasında gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ve hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenleri içermektedir (Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, s.7).

Ülkemizde çocuklar için çalışmalar yürüten diğer bir oluşum da 2008 yılında oluşturulan TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi’dir (Kurt, 2016:120). TBMM e-yayınında komitenin kuruluşunu duyuran haber şu şekildedir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde, siyasi parti gruplarından temsilcilerin yer aldığı 8 milletvekilinden oluşan Çocuk Hakları İzleme Komitesi kuruldu. Dünyada ve Türkiye’de ilk kez oluşturulan komite, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışacak.

...
Komite bünyesinde oluşturulacak internet sitesi ile çocukların TBMM ile doğrudan bağlantı kurmaları sağlanacaktır.

...
Komite üyesi milletvekilleri, yapacakları düzenli toplantılarla, çocuklar tarafından kendilerine iletilen ya da kamuoyu gündemine gelen konular üzerinde araştırma yaparak önerilerini içeren raporlarını TBMM Başkanlığı’na sunacaktır. Dünyada ve Türkiye’de ilk kez oluşturulan komite yapacağı çalışmalarla, çocuk haklarının geliştirilmesi konusunda yol gösterici olacaktır (TBMM Meclis Haber,2008).

‘Ülkemizin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin ilke ve hükümlerinin yetişkin ve çocuk olmak üzere toplumun tüm kesiminde öğrenilerek hayata geçirilmesi amacıyla’ her ilde İl Çocuk Hakları Komiteleri kurulmuştur.

‘Komite; Çocuk Hakları İl Çocuk Komitesi üyeleri, öğrenciler, tercihen tüm okullardan seçilen okul öğrenci meclis başkanları, okulların çocuk hakları kulübü öğrencileri, çalıştırılan çocuklar (sokak, hizmet sektörü, sanayi, tarım vb.),suça sürüklenen çocuklar, İl Müdürlüklerine

bağlı kuruluşlarda korunma ve bakım altında olan çocuklar, engelli çocuklar ile gençlik merkezlerine devam eden çocuklardan oluşur.’ (Çocuk Hakları İl Çocuk Komitelerinin Oluşturulması, Çalışma Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönerge).

1999-2000 dönemi Ulusal Çocuk Kongresi’nde 81 ilde kurulan çocuk hakları komiteleri kongre bittikten sonra çalışmalarını sonlandırmamış ve sonucunda ulusal çocuk forumu oluşturulmuştur (Kurt, 2016:117).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 42. maddesine istinaden çocukların kendi haklarıyla ilgili bilinç ve duyarlılığını artırmak amacıyla her yıl 20 Kasım tarihinde Ulusal Çocuk Forumu düzenlenmektedir. Çocuk katılımı sağlanarak gerçekleştirilen bu forumlar, çocuk haklarına dair verilen eğitimler ve eğitimi alan çocukların kendilerini ifade etmeleri bağlamında oldukça faydalı bulunurken, çocuk hakları çalışmaları yürüten bazı sivil toplum kuruluşlarınca sadece göstermelik bulunarak eleştirilmektedir (Kurt, 2016:118). 20 Kasım 2017 tarihinde 18. Ulusal Çocuk Forumu düzenlenmiştir.

Ülkemizde yerel yönetimler de çocuk haklarını tanıtma ve yaygınlaştırma konusunda bir miktar sorumluluk almışlardır. Çocukları kent yönetimine katmak amacıyla oluşturulan çocuk meclisleri, yerel yönetimlerin en önemli çalışmasıdır. Şehir planlamasında çocukları da gözeterek yapılan düzenlemeler yerel yönetimlerin sorumluluğundadır (Kurt, 216:119-120).

Politik alanda atılan adımların temelinde yer alan olgu çocuk emeğidir. 19. yüzyıla tekabül eden ilk devlet müdahaleleri, fabrika yasalarıyla çocuk emeğinin fabrika ve atölyelerde sömürülmesine karşı alınmış tedbirleri içermektedir (Heywood, 2003:141). Zamanla gelişerek çocukları her türlü sömürü ve istismardan korumayı hedefleyen tedbirlerin çocuk işçiliğini tamamen ortadan kaldırdığını söylemek pek de mümkün olmamakla birlikte teknolojik ilerlemeler, zorunlu eğitim yasaları gibi etmenler çocuk emeğinin kullanımını azaltmıştır. 1930’larda ABD ve Batı Avrupa’da, 1950’lerde ise Japonya’da çocuklar formel iş alanlarından çekilmiştir. Fakat 2001 yılında, Amerikan tarımında çalışan yüzbinlerce çocuk bulunmaktadır. Bunların büyük kısmı ise göçmen çocuklardır (Stearns, 2018:215-216). Ülkemiz için de durum pek farklı değildir:

Türkiye’de çocukların ekonomik alanda sömürüsü başka kalkınmakta olan ülkelerde olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte, çocuk işçiliğinin

en kötü biçimleri mevcuttur. Her yıl her yaştan on binlerce erkek ve kız çocuğu çalışmak için aileleriyle birlikte (ve bazen onlar olmadan) pamuk, fındık ve başka çeşitli mahsullerin yetiştirildiği ve barınma, tesis ve hizmetlerin genellikle asgari düzeyde olduğu bölgelere göç etmektedir. Aileleriyle birlikte gelen ve çalışmak için çok küçük olan çocuklar da bu koşullardan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Göçebe işçilik genellikle Türkiye'nin güneydoğu bölgesinden gelen aileleri kapsamakta ve ilkbahar başından sonbahar sonlarına kadar sürerek okul takvimiyle çakışabilmektedir. Ülkedeki diğer pek çok çocuk, aile çiftliklerinde veya aile işletmelerinde uzun saatler boyunca çalışmaktadır. Erkek çocuklar ve küçük kız çocukları büyük şehirlerin caddelerinde işportacılık yapmakta, ayakkabı boyamakta veya uzun saatler boyunca cam silmekte, ayrıca mezar sulamakta, evsel atıkları karıştırmakta ve turistlere rehberlik etmektedir. Çocuklar ayrıca tamir atölyelerinde ve fabrikalarda vasıfsız ve sürekli tekrar isteyen işler yapmaktadır. Sokaktan geçenlerin dikkatini çekmek için dilenciler tarafından bebekler ve küçük yaşta çocuklar kullanılmaktadır (Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu, 2011:101).

Ülkemizde Hayata Destek İnsani Yardım Derneği'nin yürüttüğü 'Bu İş Çocuk Oyunağı Değil' isimli kampanya çocuk işçiliğinin önüne geçmeyi, özellikle Suriye Savaşı nedeniyle ülkemize göç etmiş çocukları korumayı amaçlayan çalışmalar yürütmektedir. Derneğin 2016 Ekim ayında yayımladığı e-bültende çocuk işçilerle yapılan röportajlar yer almaktadır. Nüfus cüzdanına göre 14 yaşında, 7 çocuklu bir ailenin en küçüğü olan Urfalı Samet'in sabah 5'te başlayıp gece 10'da biten bir gününe şöyle değiniliyor:

Babası onu nüfusa bir yaş büyük kaydettirmiş. Nedenini soruyoruz, arkadaşı araya giriyor; "Erken ölmesin diye hocam!" Samet'in iki abisi var; biri 15, diğeri 18 yaşında. "Babam" diyor, "onların da yaşını büyük yazdırmış." Onlar da çalışıyor. "12'den (yaşından) yukarı çalışıyorlar işte" diyor Samet. Arkadaşı yine söze dahil oluyor; "Hocam" diyor, "Yaşa değil, boya bakıyorlar. Boyu uzunsa, çalışabilir." Samet'in okula kaydı var. 10 yaşındaki kız kardeşi Ayşe'nin de... Ancak ikisi de bir yıl okuldan geri kalmış. Samet ve Ayşe yalnız değiller. Eğitim kurumlarıyla yaptığımız görüşmelerde öğreniyoruz ki onlar gibi mevsimlik tarım işçisi ailelerin çadırlarda yaşayan çocuklarının azımsanamayacak bir kısmı düzenli olarak okula devam etmekte zorluk çekiyor. Bazı çocuklar okula kayıtları olmasına rağmen dersliklere hiç adım atabilmiş değil. Okul konusu açılınca, Samet'e hayallerinin ne olduğunu, büyüyünce ne yapmak istediğini soruyoruz. "Öğretmen olmak istiyorum. Hayata Destek var ya, orada çalışırım" diyor (Bu İş Çocuk Oyunağı Değil, 2016).

14 yaşındaki Macid de şu şekilde söz alıyor:

'Dün değil ondan önceki gün naylona gittik. 25 dönümün hepsi bitecek diyor. Hepsini toplayacaksınız. Biz 7 kişiyiz. Biz de saatimiz dolana kadar, 5 saat toplarız dedik, gittik, topladık. Sonra ben geldim eve saatim dolunca. Baktım biri peşimden geldi, bayıldı. Onu eve götürdüm. Suriyeli bir kızdı. Benden bir yaş büyüktü... Sıcaktan bayılıyorlar. Suriyeliler deneyimsizdir.' (Bu İş Çocuk Oyunağı Değil, 2016).

Yoksulluk, düşük eğitim düzeyi ve bilinçsizlik, hızlı nüfus artışı, göç ve çarpık kentleşme, ekonomik krizler ve işverenlerin çocuk işçi çalıştırmayı tercih etmeleri ve doğal afetler nedeniyle yaşanan krizler gibi etmenler çocuk işçiliğinin temel sebepleri olarak gösterilmektedir (Efe ve Uluoğlu, 2015).

Çocuk işçiliğini ve dolayısıyla çocukluğu daha derinden etkileyen göç ve eğitim kavramlarını detaylı bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

Göçler iç ve dış göçler, zorunlu ve gönüllü göçler, yasal ve yasadışı göçler olarak gruplandırılabilir (Güvenç'ten akt. Baş ve diğ., 2017:1681, Sevinç ve diğ., 2018:71, Yıldırım,2015:966, Kaştan,2016:693, Yılmaz, 2014:1686). Bireylerin göç etmesinde işsizlik, yoksulluk, kuraklık, çevre felaketleri, terör, insan hakları intihalleri, toprak bölünmesi, kan davası, deprem, din veya etnik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, evlilik ve istihdam olanakları gibi unsurlar etkili olmaktadır (Aksu'dan akt. Baş ve diğ., 2017:1681). Uluslararası göçlerin bir kısmı silahlı çatışma, doğal afet, zulüm ve kıtlık nedeniyle gerçekleşirken (Baş ve diğ., 2017:1681), bir kısmı da iş olanakları nedeniyle gerçekleşmektedir (İnce, 2016:295).

Türkiye'de ise 1950 itibarıyla başlayan sanayileşme sürecine paralel olarak köyden kente göç hareketleri özellikle 1980-85 yıllarında hız kazanmış ve 2000'li yıllarda da devam etmiştir (Güreşci, 2012:150).

Yetişkinleri de çok ciddi şekilde etkileyen göç olgusunun aile üyeleri arasında en savunmasız olan çocuklar açısından yeni yaşam koşullarına uyumsuzluk, dışlanma, yetersiz hijyen ve beslenme, sağlık, psikoloji, bedensel ve zihinsel gelişim geriliği, korunma eksikliği, güvensiz ev ortamı, suç işleme, antisosyal davranışlar, istismar, ihmal gibi olumsuz etkileri görülmektedir (Şener ve Ocakçı'dan akt. Baş ve diğ., 2017:1686).

Göç sonucu yeni ortamlarına uyum sağlamakta güçlük çeken çocuklarda davranış bozuklukları, şiddet eğilimi, okul başarısızlığı gibi durumlar gözlemlenmektedir. Yoksulluğun da etkili olduğu durumlarda çoğu okul çağında olan çocuklar çalışmak zorunda kalmakta veya toplumun huzurunu bozan gasp, kapkaç gibi suçlara karışmaktadırlar. Sokaklarda zaman geçiren çocuklarsa eğitimden uzaklaşarak türlü tacize, kaçırılma, öldürülme, yaralanma, suça zorlanma, fiziksel ve psikolojik gelişim bozukluklarına, madde bağımlılığına ve şiddete açık hale gelmektedirler (Yıldırım, 2015:974). Okul dışındaki çocukların durumunu ve

okullaşmanın artması için yapılanları UNICEF Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu’nda (2011) şu şekilde ortaya koymaktadır:

Türkiye’de çocukların bir bölümü halen ilkokulu bile tamamlamamış, birçoğu da ortaöğretime devam edememektedir. Okul dışı kalmak kaliteli eğitim hakkından yoksun kalmanın ötesinde sosyalleşmeyi ve diğer etkinliklere ve hizmetlere erişme fırsatlarını da azaltmaktadır. 2003-2007 dönemindeki kız çocukların eğitimi kampanyası (Haydi Kızlar Okula), daha önce ekonomik güçlükler, çocuk işçiliği, okulun uzak olması, isteksizlik, ailenin ihmali, ayrımcılık ve kızlara yönelik kısıtlamalar gibi çeşitli nedenlerle okul dışında olan 230 bin kız ve 100 bin erkek çocuğun okullaşmasını sağlamıştır. Bu arada, çocuklarını ilkokula gönderen yoksul ailelere yönelik koşullu nakit transferi uygulaması başlatılmıştır. Ders kitapları ücretsiz dağıtılmış, kimi durumlarda okula ücretsiz ulaşım sağlanmış, okullarda ücretsiz yemek çıkarılmıştır.

Çocukların iş dünyasından uzaklaşmasında okullaşma oranının artışıyla birlikte birçok sanayi toplumunda yeni emeklilik fonlarının gelişmesi de etkili olmuştur. Örneğin 1940’larda ABD’de emekliliğe katkıda bulunmaya başlayan Sosyal Güvenlik sistemiyle yaşlıların çocuklarına ekonomik bağımlılıklarında azalma olmuş, yaşlılara bakma sorumluluğu evlatlardan devlete kaymıştır. Bu da çekirdek ailenin ekonomik yükünü azalttığı için çocukların iş yükü azalmış veya bazı aileler için ortadan kalkmıştır. Buna benzer değişimlerle birlikte 1960’lar Fransa’sı ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde okul-iş kombinasyonu denenmeye başlamıştır. Akademik başarısı düşük çocukların dörtte biri kadarı niteliksel bedensel işlere yönlendirildiğinden çocuklar hem okuldan kopmamış hem de ekonomik gelecekleri için bir adım atmış olmaktadır. Temelde çıraklık eğitimini canlandıran bu sistem bir farklılık içerir: çalışma ailenin değil bireyin yararına gerçekleşmektedir. 1980’lerde ABD’de 17 yaşındaki gençlerin bir kısmı okul sonrası veya yaz tatillerinde çeşitli işlerde, kendileri için araba almak veya üniversite eğitimi için para kazanmak gibi amaçlarla çalışmaktadır. Bu işler ise onları yetişkin faaliyetlerine hazırlayan değil genelde düşük seviyeli hizmet işleridir. Çalışma hızla azalmıştır (‘1976’da, tüm Amerikalı lise son sınıf öğrencilerinin yüzde 41’i her gün evde bir şeyler yaptıklarını söylerken, 1999’da bu rakam yüzde 24’e düştü’); fakat yine de çalışma ve çocukluk birbirinden beklenmedik bir biçimde ayrılmıştır. Eğitim ile özdeşleşen çocukluk, çocukların bakış açısıyla işten uzak olmayı yetişkinlerden uzak olmakla eş tutmuştur. Bu durum ‘refah toplumlarındaki çağdaş çocuklarla ilgili yorumlarda sıklıkla bahsedilen kimlik ve anlam sorunlarına’ bir açıklama getirmektedir. 1990’larda başta ABD olmak üzere, Batı Avrupa, Kanada ve Japonya’da ilgili yaş gruplarının yarısına

yakını üniversite eğitimlerine de devam etmektedir. Her iki cinsiyet için geçerli olmakla birlikte, çocukların üniversite eğitimlerine devam ediyor olmaları onları genç yetişkinlik döneminde de aileye, devlete ve bazen her ikisine de bağımlı kılmaktadır. Sonuç olarak tam yetişkinliğe geçiş ertelenmiş, çocukluk eğitim hayatına eş bir konum almıştır (Sterans, 2018:217-221).

Eğitimin yayılmasıyla eğitimin yoğunluğu da değişmiştir. Örneğin Amerika'da 20. yüzyıla kadar geçti-kaldı şeklinde işleyen prosedürün yerini karneler almış, yeni sınavlar getirilmiş ve eskileri de genişletilmiştir. 21.yüzyılın başlarına kadar, Amerika, Avrupa ve Japonya'da üniversite sınavları orta sınıf çocuklarının hayatında önemli bir konuma gelmiştir. Sınavların bitmesiyle gençler sokak gösterileri yapmaya, parti kutlamaları yapmaya başlamıştır. 'Okul performansını teşvik etmek ebeveynliğin hayati bir parçası haline gelmiştir.' Çocukların potansiyellerini keşfedip olası sorunları engellemek amacıyla onlara zekâ testi uygulamak, bir insanın çocuğunu değerlendirmesinin yeni bir yolu olmuştur. İşçi sınıfı aileler de çocukları için avukatlık, doktorluk gibi meslek gruplarını hedefleseler de genelde okul notları ve aktivitelerine kısıtlı ilgi göstermişlerdir. Yani sınıfsal farklılıklar okul-çocuk denklemini etkilemektedir (Stearns, 2018:221-222).

20. yüzyılın sonlarında önemli bir hal alan diğer bir konu 'çocukların özgüveni'dir. Notları uluorta asmak gibi metotların yerini yeni ödüllendirme yöntemleri almıştır. Örneğin liseler çocukların duyguları incinmesin diye mezuniyet törenlerinde birden fazla konuşmacı seçmişlerdir. Devamlılık ve yurttaşlık ödülleri de 'Crestview İlkokulu'nda okuyan bir onur öğrencim var' gibi tampon etiketlerini gündeme getirmiş, özgüven hareketlerini belirginleştirmiştir (Stearns, 2018:223).

Yeni eğitim anlayışı (postmodern eğitim); bilginin yapılandırılması, işbirliği, esneklik, bireyselliğe saygı, yaratıcılık gibi kavramları içermektedir. Hiçbir otoriteyi kabul etmeyen postmodern eğitim modeli, öğretmeni bilginin kaynağı ve bir otorite olmaktan çıkarmış, onu öğrencinin bilgiye ulaşmasını sağlayacak ortam yaratmakla sorumlu kılmıştır. Postmodern model aynı zamanda öğretmen ve öğrenci arasında sosyolojik bir mesafe olmaması gerektiğini savunur. Böylece öğrenci öğretmen arasında açık ve samimi bir ortam kurulur ve öğrencinin gelişimi için etkili ortamlar yaratılmış olur (Aydın, 2006:60-64). Kılıç ve Bayram (2014:374-375), postmodernizmin eğitim üzerindeki etkisini şu şekilde özetlemektedir:

Çoğulculuk: Birden çok yargı, farklılıkların zenginliği, öğrencinin yeteneğine göre eğitim dikkate alınmalıdır. Tek bir merkezden yönetilen ve bireyin ihtiyacına uygun, esnek programlar tercih edilmelidir. Yani farklı programların eğitim-öğretimde birlikte uygulanması gerekir.

Yaşama Dönük Bilgi: Eğitim birden çok bilgiyi öğrenciye aktarma zorunluluğundan kurtulmalıdır. Bilginin işe yarar olanları, gerçek yaşamda karşılık bulan boyutu eğitim sürecinde etkin olmalıdır. Buna göre birey, yeteneklerini geliştirebileceğini düşündüğü alanlara yönelmelidir.

Kültürel Görecelilik: “Herkesin doğrusu kendine” görüşünden hareketle tek bir evrensel gerçeklik fikrindense bir kültürel görelilik önemlidir.

Kişiliğin Özerkliği: Herkes düşünüş, yaşayış ve eylemlerinde serbesttir. Bir otoritenin tesiri altında olmak değil, bireyin bağımsız kişiliği hâkim kılınmalıdır.

Bilgi Bankası: Birey ihtiyacı olan bilgiyi, oluşturulacak bilgi bankasından kendi seçmelidir. Okullar bu bağlamda bilgi bankalarıdır.

Bilgisayar Desteği: Yeni dönemde bilgisayarlar öğretmenin bilgi kaynağı olma rolünü üstlendiği için okul; toplumsal beceri, genel kültür gibi konularda aktif olmalıdır.

Hayata Hazırlık: İlk ve orta öğretimde bilgiyi üretmek değil, bireyi yaşama hazırlamak esastır. Bilgiyi üretmek, yükseköğretimde olmalıdır.

20. yüzyılın sonlarında modernliğin ve sanayi toplumunun ötesinde bir süreç girilmiştir. Bu döneme bilgi toplumu, kapitalizm sonrası toplum, endüstri sonrası toplum, enformasyon toplumu gibi isimler verilmiştir (Tezcan, 2017:281). Bu dönemde ekonomiden kültüre, eğitimden siyasete kadar birçok alanda değişimler yaşanmıştır (Doğan, 2012:413). Geç modern dönemde nasıl ki buhar makinesi katalizör görevi görmüşse bilgi toplumunda da bilgisayar aynı görevi görmüştür (Tezcan, 2017:281). Postman ise modern dönemde kitaplar ve dergilerin modern çocukluk anlayışını yansıtan ve hedeflenen idealleri gelecek nesillere aktaran araçlar olarak kullanıldığını fakat telgrafın icadı ile yeni bir dönüşümün gerçekleştiğini ve bilginin kişisel bir mülkiyet olmaktan çıkıp dünya çapında değeri olan bir metaya dönüştüğünü ve böylece yeni endüstriyi yarattığını öne sürmüştür (1995:72). Telgrafın icadı ile 1850 ve 1950 arasında Amerikan iletişim yapısı çözülmüş ve devamında rotatif, kamera, telefon, pikap, sinema, radyo ve televizyonun icadıyla yeniden yapılanmıştır. Elektrikli iletişime paralel gelişen simgesel resimler, karikatürler, posterler ve reklamların doğuşu düşünce dünyasını etkileyerek dil ve edebiyat üzerine bir saldırıyı simgelemiştir (Postman, 1995:74). 16 ve 20. yüzyıl arası kitap kültürü, tam anlamıyla okur-yazar olmayan, yetişkin dünyasının bilgilerinden mahrum olan çocuklar ve tam anlamıyla okur-yazar olan, kitaplardaki tüm kutsal ve dünyevi bilgilere sahip olan yetişkinleri birbirinden ayırmıştır.

(Postman, 1995:77). Televizyon ise başta ayıp kavramını ortadan kaldırarak çocukluk ve yetişkinlik arasındaki ayrımı yok etmiştir (Postman, 1995:87).

Medya aracılığıyla çocuk gelişimine yönelik çeşitli imkanlar sunulmuştur. ‘Susam Sokağı’ gibi eğitici çocuk programlarının veya çocuk kanallarının artışı oyun, boş zaman etkinlikleri ve eğlence gibi çocuk kültürünün çeşitli unsurlarında değişikliklere yol açmakla birlikte anne, baba ve çocuklar arasında birtakım çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. ‘Bu çatışmalar, medya tarafından iletilen yeni rol modellerine ve davranış kalıplarına uyumu da içeren cinsiyet rolleri, çocuk eğitimi, çocukluk kavramı, çocuğun ev içinde değişen konumu gibi yaşa ve cinsiyete bağlı etmenleri içermektedir.’(Greenfield ve Roos, Felson, Vilani, Gentile ve Sesma, Jordan’dan akt. Lindberg, 2012:3).

Değer ve davranışları etkileyen bir diğer unsur küresel tüketim çılgınlığıdır. Müzikten giyim kuşama, yeme alışkanlıklarından ebeveynlerin çocuklarına olan sevgilerini ifade etme şekillerine kadar birçok alanda küresel bir tüketim izlenmektedir. MTV ve dünya çapında rock turneleri gençlere ortak bir müzik zevki aşlamış, küresel fan kulüpleri oluşmuştur; kot pantolon tüm dünyada gençlerin tercih ettiği bir kıyafet olmuştur; çocuklarını tematik parklara götürmek ebeveynler için ekonomik başarısının ve çocuklarına olan sevgilerinin göstergesi; Disney tasvirleri, Barbie bebekler çocukların küresel oyun gereçleri olmuştur... (Stearns, 2018:272).

Son olarak, internet de çocukluğu yoğun bir şekilde etkileyen icat olmuştur. Scott ve O’Sullivan, internetin ‘sınıf, cinsiyet, ırk ve ulus gibi ayrımlar olmadan tüm insanların doğrudan iletişim kurabildikleri bir ortam olduğunu; demokratik katılımı zenginleştirdiğini; dünyayı tek bir sanal toplum haline getirdiğini, çocuklara ve gençlere bilgi edinme ve eğitimde önemli faydalar sağladığını belirtir. İnternet aynı zamanda fiziksel, psikolojik ve toplumsal açıdan olumsuzluklar içermektedir. Çocuklar, denetimsiz sanal ortamlarda uyuşturucu, alkol, kalpazanlık, hırsızlık, çeşitli silah ve bomba yapımı, ırkçılık, pornografi gibi konularla ilgili bilgilere ulaşabilir, sohbet ortamlarında bulunabilir, kötü niyetli insanların ağına düşebilir (Tezcan; 2017:290).

Yeni çocukluk anlayışını özetlersek; 1950 ve 1960’lı yıllar itibariyle yaşanan ekonomik ve siyasal değişimler, küreselleşme ve enformasyon çağı çocukluk

algısında da yeni paradigmlar gündeme getirmiştir. Çocuklar artık yetişkin dünyasının pasif alıcıları değil, toplumsal ve siyasal ideallerden bağımsız, kendi başına değerli birer birey, sosyal bir aktördür. Çocukluk; toplumsal ve coğrafi konum, cinsiyet, varlık ve yoksulluk gibi birçok unsura göre değişiklik gösterebilir. Literatürde kabul gören son yaklaşım ‘çocuğun iyi olma hali’ kabulüdür. ‘Çocuğun iyi olma hali’, çocukların mekânsallığı, yapabilirlik yaklaşımı ve çocuğun bakış açısı kavramlarıyla kendini bulur.

Okullar günümüzde de sosyalleşmenin merkezinde yer alırken, modern dönemde olduğu gibi devletin ideallerini gerçekleştirmeye değil bireyin kendini gerçekleştirmesine hizmet etmektedir. Medya ve internet de çocukluk üzerinde aktif rol oynamaktadır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılan ilköğretim ders kitaplarındaki çocukluk anlayışını araştırmak amacıyla veri toplama tekniği olarak kullanılan içerik analizine ve veri kaynaklarına yer verilmiştir.

3.1. İçerik Analizi

Nitel veri analizlerinden biri olan ve tümden gelimci bir yol izleyen içerik analizi (Özdemir, 2010:335), ‘yeni sorunlar, farklı materyaller, teknolojik gelişmenin sonucu olarak yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması ve ham verileri işlemede kolaylıklar sağlayan bilgisayarın gelişimine bağlı olarak’ çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Holsti’den akt. Öğülmüş, 1991:215).

- İçerik analizi politik söylemin istatistiksel anlambilimidir.
- İçerik analizi; a. işaretlerin sınıflanması ve, b. bu işaretlerin hangi yargıları içerdiğini ortaya koymak için, c. açıkça formüle edilmiş kurallar ışığında, d. araştırmacının ortaya koyduğu yargıların bilimsel rapor olarak değerlendirilmesini sağlar.
- İçerik analizi, iletişimin sunulan içeriğinin tarafsız, sistematik ve niceliksel tanımıdır.
- “İçerik analizi” ve “kodlamayı” birbiri yerine kullanarak herhangi bir sembolik davranışın tarafsız, sistematik ve niceliksel tanımlamasını yapmayı öngörüyoruz.
- İçerik analizi burada, mesajın bilimsel analizi anlamına gelmektedir.

- İçerik analizi, metin içinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir.
- İçerik analizi veriden onun içeriğine ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak üzere kullanılan bir araştırma tekniğidir.
- İçerik analizi, metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır (Kaplan, Janis, Berelson, Cartwright, Barcus, Stone ve ark., Krippendorff, Weber'den akt. Koçak ve Arun, 2006:22).
- İçerik analizi; herhangi bir iletişim verisinin (sözeli, görsel veya yazılı) içeriğinin araştırma konusuna göre sistematik tanımlamalarla azaltılmasıdır (Singleton ve diğ.,1993:381).

İçerik analizinin ilk tanımlamaları ya da uygulamaları 'sayma' yöntemini kaçınılmaz kılmaktaydı. Metin içinde geçen kelimeler, semboller ya da cümleler sayılarak içerik analizi yapılırdı. Bu, sonraki uygulamalarda aşılarak 'saymayla, frekans alma teknikleriyle, frekans kullanmadan yapılan analizler birleştirildi' ve böylece bulgular hala niceliksel (kantitatif) olarak sunulsa da niteliksel (kalitatif) yargı sunulması da analiz yöntemine eklenmiş oldu (Koçak ve Arun, 2016:23-24).

Nesnel okumalarla söylemin görünen, kolayca anlaşılabilir anlamından ziyade gizli içeriğini ortaya çıkarmayı amaçlayan içerik analizi (Bilgin, 2014:1); gazete başlıkları, siyasi parti platformları, romanlar, kaydedilmiş konuşmalar gibi birçok alanda uygulanmaktadır (Namenwirth, Weber, Griswold, Seider'den akt. Singleton ve diğ., 1993:382). Görünen içerik, yani metnin yüzeysel anlamı, araştırmacıya sorunla ilgili mutlak bulguları sağlamak için yeterli olmadığından araştırmacı metnin gizli/ örtük anlamlarını araştırmaya yönelmektedir. Sonuçlar/bulgular araştırmacıya değil yönetime bağılı kalmak koşuluyla görünen/açık içerikle birlikte gizli/örtük anlamlar da değerlendirilmeye alınmaktadır (Koçak ve Arun, 2006:23).

İçerik analizi; nesnellik, sistemlilik ve genellik olmak üzere üç temel özelliğe sahiptir: *Nesnellik*, farklı uygulayıcıların aynı doküman üzerinde aynı çözümlemelere ulaşmasıyla gerçekleşir. *Sistemlilik*, araştırmacının sadece kendi araştırmasına uygun verileri çözümleyerek diğerlerini ihmal etmesini önler ve belli bir kategoriye girecek veya girmeyecek birimlerin saptanmasında hep aynı ölçütün kullanılmasıyla

gerçekleşir. *Genellik* ise bulguların kuramsal bir temele sahip olmasını gerektirir (Holsti'den akt. Öğülmüş, 1991:216). Çözümlemenin nesnel olması çalışmanın güvenilirliğini, ölçme aracının ölçmek istediği niteliği başka niteliklerle karıştırmadan ölçmesi ise geçerliği artıran etmenlerdir. Hem geçerlik hem de güvenilirliğin yüksek olması için örneklemin iyi seçilmiş olması gereklidir (Öğülmüş, 1991:226-227).

İçerik analizi birtakım işlemsel basamaklar içerir:

- İçerik kategorilerini seçme ve tanımlama, analiz birimini tanımlama, bir numaralandırma sistemine karar verme, ve araştırmayı gerçekleştirme adımlarını içerir (Holsti'den akt. Singleton ve diğ., 1993:382).
- Araştırmanın problemi ve amacı saptandıktan sonra, 1. Örneklemin belirlenmesi, 2. Kategorilerin belirlenmesi, 3. Çözümleme ya da kayıt biriminin belirlenmesi, 4. Sayım sisteminin belirlenmesi (Öğülmüş, 1991:219).
- Araştırma hedeflerinin belirlenmesi, örneklemin oluşturulması, kategorinin belirlenmesi ve değerlendirme, çıkarsama ve yorumlama (Bilgin, 2014:11).

Örnekleme; kelime, ifade, cümle, paragraf, bölüm, kitap, yazar, ideolojik cümle, konu veya bağlamla ilgili benzer öğelerden biri veya hepsinden oluşabilir (Berg, 2001:244). Kategorilerin belirlenmesi, verilerin doğru sınıflandırılmasını sağlayarak araştırmanın güvenilirliğini artırır (Öğülmüş, 1991:222). Çözümleme birimleri; tek bir kelime, bir tema, bir karakter, bir paragraf bir cümle veya bir gramatik birimler ya da bir maddeden oluşan kayıt birimleri veya bağlam birimlerinden oluşabilir (Öğülmüş, 1991:222-226).

Sonuç olarak içerik analizi; sözel, yazılı veya görsel iletişim materyallerinin sistemli bir şekilde incelenmesiyle görüneni aşmayı hedefleyen bir tekniktir. Bu teknikte, 'farklı dil pratiklerinin, bir güç sistemine dayalı örgütlerinin işleyişinin temelindeki ideolojileri nasıl yansıttıkları' anlaşılabilir (Bilgin, 2014:8-9).

3.2. Araştırma Deseni ve Veri Kaynakları

Bu çalışma, 2003-2004 eğitim öğretim yılı itibariyle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilere ücretsiz bir şekilde dağıtılan ders kitaplarındaki çocukluk anlayışını içerik analizi yöntemiyle araştırmayı hedeflemektedir.

Yeni dünya düzeninde birçok alanda yaşanan değişimler çocukluk anlayışı üzerinde de kendini göstermektedir. Sanayileşmenin ve ulus devletlerin hâkim olduğu modern dönemde edilgen, yetişkinler ve devlet tarafından bilgi ile donatılarak devletlerin hedeflerini gerçekleştirmek için yetiştirilen ve geleceğin yetişkinleri olarak yorumlanan çocukluk, küreselleşme, teknoloji ve enformasyon çağının getirileri ile değişime uğramıştır. Artık çocuklar toplumda etkin birer sosyal aktör olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda bu tez çalışmasının evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim öğrencilerine ücretsiz olarak dağıttığı ders kitapları oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise aşağıda yer alan, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı devlet okullarında okutulan ve sosyal olguların daha fazla yer aldığı hayat bilgisi, sosyal bilgiler, din kültürü ve ahlak bilgisi ve Türkçe dersleri öğrenci ders ve çalışma kitapları oluşturmaktadır:¹

- İlk Okuma ve Yazma Kitabı, Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hiz. Ltd. Şti.
- İlkokul Türkçe 1 Ders Kitabı, Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hiz. Ltd. Şti.
- İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 1. Kitap, Dikey Yayıncılık

---

¹ Bulgular bölümünde ders kitapları kaynak olarak gösterilirken kitap isimlerinde yer alan 'ilkokul' veya 'ilköğretim' ibareleri kullanılmamıştır ve modüler hazırlanan ders kitapları şu şekilde belirtilmiştir: İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 1. Kitap yerine Türkçe 2/1. Çalışma kitabı bölümünden yapılan alıntılarda 'Çalışma Kitabı' ibaresi kullanılmıştır.

Ders kitaplarından yapılan alıntılarda metin veya şiir kitap yazarları haricinde bir yazar veya şaire aitse kaynak gösterilirken önce yazar adı verilmiş, ders kitabının adı: sayfa numarası yazılmıştır. (Azaklı, Türkçe 4/2:58) gibi.

Alıntı dergiden alınmışsa önce dergi adı, ders kitabı: sayfa numarası yazılmıştır. (Öncü Çocuk dergisinden akt. Türkçe 4/2 Çalışma Kitabı:128) gibi.

- İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 2. Kitap, Dikey Yayıncılık
- İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 3. Kitap, Dikey Yayıncılık
- İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı 1. Kitap, Nova Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
- İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı 2. Kitap, Nova Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
- İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı 3. Kitap, Nova Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
- İlköğretim 4. Sınıf Türkçe Ders Ve Öğrenci Çalışma Kitabı 1. Kitap, Doku Yayıncılık Ticaret Anonim Şirketi
- İlköğretim 4. Sınıf Türkçe Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı 2. Kitap, Doku Yayıncılık Ticaret Anonim Şirketi
- İlköğretim 4. Sınıf Türkçe Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı 3. Kitap, Doku Yayıncılık Ticaret Anonim Şirketi
- İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1, MEB Devlet Kitapları, Özgün Matbaacılık
- İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı 1. Kitap, Yıldırım Yayınları
- İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı 2. Kitap, Yıldırım Yayınları
- İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı 3. Kitap, Yıldırım Yayınları
- İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf 1. Kitap, Sevgi Yayınları
- İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf 2. Kitap, Sevgi Yayınları
- İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf 3. Kitap, Sevgi Yayınları
- İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı, Tuna Matbaacılık San. ve Tic. A. Ş.
- İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf, Tutku Yayıncılık

Milli Eğitim Bakanlığının Türkiye genelinde bazı dersler için birkaç farklı yayınevini kitabını dağıttığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda hangi sınıflar için hangi bölgelere hangi yayınevlerinin kitaplarının dağıtıldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Yukarıdaki listede yer alan kitaplar Balıkesir ilinde görev yapmakta

olan öğretmenlerle görüşülerek ve www.eba.gov.tr adresinde araştırma yapılarak elde edilen kitaplardır.

İçerik analizi incelemelerinde, örneklem grubu belirlendikten sonra verileri sistemli bir yapıya dönüştürmek için izlenmesi gereken yol, kategorilerin belirlenmesidir ve bu, çalışmanın en önemli aşamasıdır (Simon'dan akt. Öğülmüş, 1991:221). Analiz kategorileri şunlarla ilgili olabilir:

a) Söylenen şeye ilişkin kategoriler

- İletişimin konusu,
- İletişimin yönü: lehte veya aleyhte, taraftar veya karşıt,
- İşlenen değerler, amaçlar veya arzular,
- Amaçlara ulaşmada başvuru yolları,
- Kişileri betimlemede kullanılan özellikler/çizgiler,
- Mesajın kaynağı, konuşan kişiler,
- İletişimin yöneldiği hedef kişiler veya kitleler,
- Olayların geçtiği yerler ve zamanlar,
- Çatışma kaynakları ve konuları,

b) Söyleme tarzıyla ilgili kategoriler

- İletişimin tipi veya biçimi; kullanılan araçlar
- İletişimin gramer ve sentaks biçimleri,
- Kullanılan propagandanın veya retorik yöntemi, vb. (Berelson'dan akt. Bilgin, 2014:12).

Kategorilerin saptanmasında dikkat edilmesi gereken teknik özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler şunlar olabilir:

a) Kategoriler homojen olmalıdır; farklı öğeler aynı kategoride yer almamalıdır.

b) Kategoriler bütünsellik taşımalı, iletişim veya mesajın tümünü kapsamalıdır.

c) Kategoriler ayırt edici olmalı, bir öğe, farklı kategorilerde yer almamalıdır.

d) Kategoriler objektif olmalı, farklı kodlayıcılar aynı öğeleri, aynı kategorilere sokmamalıdır.

e) Kategoriler, amaca uygun ve anlamlı olmalı, araştırma hedeflerine göre uyarlanmalıdır (Bardin'den akt. Bilgin; 2014:13).

İçerik kategorileri belirlendikten sonra izlenmesi gereken yol, kayıt birimlerinin belirlenmesidir. Kayıt birimleri, tek bir kelime veya sembol; cümle

paragraf ya da diğer gramer birimleri; bir metin veya metnin karakter ya da konusu gibi diğer yönleri olabilir (Singleton, 1993:382-383).

Bu çalışmada oluşturulan analiz kategorileri şunlardır:

- Çocuk bedeni, beslenmesi ve sağlığı
- Çocuk ruhu ve çocuğun iyi olma hali yaklaşımı
- Çocuk ve dini, milli duyarlılık
- Çocuk, aile ve toplumsal cinsiyet
- Çocuk, teknoloji, oyun ve güvenlik
- Çocuk, demokrasi, vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimi

Bu kategoriler altında ders kitapları taranacak ve analiz birimleri olarak cümle, paragraf veya görsel öğeler kullanılacaktır. Bu nedenle içerik analizinin nicel yönü olan 'sayma' işlemi uygulanmayacak, nesnellik, sistemlilik ve genellik ilkelerine bağlı kalınarak nitel bir inceleme yapılacaktır.

Özetleyecek olursak, içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda sırasıyla izlenen yol, örneklem grubunun belirlenmesi, kategorilerin oluşturulması, analiz birimlerinin belirlenmesi ve son olarak çözümlene yani değerlendirmenin yapılmasıdır. Bu bağlamda örneklem grubu olarak incelenecek kitaplar belirlenmiş, kitapların inceleneceği kategori başlıkları oluşturulmuştur. Bu kategoriler altında örneklem grubunda yer alan kitaplar incelenip elde edilen bulgular neticesinde sonuca ulaşılabacaktır.

4. BULGULAR

Modern dönemde çocuk, çekirdek aile içinde yaşayan; mutlu, edilgen ve henüz tamamlanmamış bir birey olarak algılanmakta; devletin ve yetişkinlerin bilgi donanımları ve ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirilmesi gerektiğine inanılmakta ve geleceğin bir vatandaşı olarak değerlendirilmekteydi. Bu nedenle önce aile daha sonrasında ise devlet çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu idi. Nitekim bu dönemde devletin ihtiyaç duyduğu bireyi yetiştirmek amacıyla kreşten üniversiteye okullaşma oranının giderek arttığı, çocukların sokaklardan ve çalışma hayatından çekilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Okullarda verilen eğitim ise öğretmen merkezli olup öğrenci pasif alıcı konumundadır. Yani öğretmen ve kitaplar bilginin kaynağıdır, öğrenciler de bu bilgi kaynaklarından edindikleri bilgiyi uygulamaya geçerler ve öğrenme eylemini gerçekleştirmiş olurlar. Dolayısıyla çocukların bireysel öğrenme hızlarını ve öğrenme şekillerini dikkate alan bir eğitimin varlığından söz edilemez. Öğretmen merkezli olan eğitim anlayışının amacı devletin ihtiyaç duyduğu bireyi yetiştirmektir.

Yeni çocukluk anlayışında ise, doğduğu andan itibaren bir birey olan çocuk kendi yapabilirlikleri ile değerlendirilmekte, yaşadığı yer, fiziksel özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda ele alınmakta, etkin sosyal bir aktör olarak kabul görmektedir. Doğası gereği ‘merak’ eden çocuğa, doğru zamanda uygun yaklaşımlarda bulunularak kendini gerçekleştirmesi sağlanır. Okullarda verilen eğitimde ise çocuk merkeze alınmıştır. Öğretmenler, merak duygusuyla dolu olan çocuğun öğrenme hızına ve öğrenme şekline uygun metotlar kullanarak onun bilgiye ulaşmasını sağlayan aracı konumunda yer alırlar.

Modern dönemde sokaklardan çekilerek okullara alınan çocukların yaşam şekillerinde gerçekleşen değişimler onların sosyal yaşamlarını da etkilemiştir. Okulla özdeşleşen çocukluk gibi eğlence de teknolojiyle özdeşleşmiş, çocukların eğlence ve

boş zaman etkinliklerinde değişimler gözlemlenmiştir. Özellikle televizyon ve daha sonrasında bilgisayar ve internetin hızla yayılmasıyla çocuklar kendileri için yarattıkları oyun ortamlarında zaman geçirmekten ziyade evde çizgi film izleyerek veya bilgisayar oyunu oynayarak vakit geçirir olmuşlardır. Önceleri sokaklarda, boş arsalarda oynanan oyunlar yetişkinler tarafından düzenlenmiş oyun alanlarına kaymıştır. Artık oyunlar ebeveynler veya devlet eliyle düzenlenmiş ortamlarda oynanmakta, çocuklar sokaktan ziyade denetimli ortamlarda zaman geçirmektedir. Çocuklar gerek oyun alanlarında gerekse dijital ortamda sürekli yabancılara karşı dikkatli olmaları konusunda uyarılmakta bu da onların giderek bireyselleşmesine neden olmaktadır.

Çocuklar için yazılan eserleri değerlendirdiğimizde modern dönemde yazılan eserlerin öğretici öğeler ve mutlaka ahlaki bir öğüt içerdiğini görürüz. Fantastik yapıtların giderek ağırlık kazandığı çocuk kitaplarında artık yetişkinlerin de çocuklardan öğreneceği şeyler olduğuna vurgu yapılmaktadır. Hatta çocuklar bazı oyunlarla yetişkinlere karşı kendi alanlarını belirlemekte ve kitaplardaki yetişkin, sert disiplini benimsemiş karakterlere çocukça bir tarzda ders vermekte, tabiri caiz ise onları yola getirmektedirler. Burada verilmek istenen mesaj, çocukların terbiye edilmesi gereken ufaklıklar değil, hak, özgürlük ve sorumlulukları olan bireyler olduğudur.

Modern dönemden postmoderniteye geçişte birçok şeyde olduğu gibi çocuklukta da büyük değişimler yaşandığını görüyoruz. Bu değişimde en büyük vurgu çocukların artık yetişkin çırakları, geleceğin bireyleri, eğitilmesi, terbiye edilmesi gereken henüz olgunlaşmamış bireyler değil, bağımsız bir varlığı, kendine özgü duygu, düşünce ve istekleri olan birer sosyal aktör olduklarıdır.

Çocukluğu ele alan tez çalışmasının bu bölümünde de Milli Eğitim Bakanlığının öğrencilere ücretsiz dağıttığı ilkököl ders kitaplarında çocukluğun nasıl tezahür ettiği araştırılacaktır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığının ilköküllere göndermiş olduğu ders kitaplarındaki çocukluk, çocuk bedeni, beslenmesi ve sağlığı, çocuk ruhu ve çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, çocuk ve dini, milli duyarlılık, çocuk, aile ve toplumsal cinsiyet, çocuk, teknoloji, oyun ve güvenlik, son olarak da çocuk, demokrasi, vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimi başlıklarında ele alınacaktır.

4.1. Çocuk Bedeni, Beslenmesi ve Sağlığı

Çocukluk çalışmaları sosyoloji bilimi içinde yer alana değin çocukluk sağlık, antropoloji, psikoloji gibi bilim dalları içerisinde yer almıştır. Philippe Aries'in 1962 yılında yayınladığı eser birçok araştırmacının dikkatini çekmiş, sosyologlar da çocukluk çalışmalarının sadece diğer bilim dallarına bırakılmayacak kadar değerli bir konu olduğu kanısına varmışlardır ve 1970'li yıllarda sosyoloji alanında çocukluk çalışmaları hız kazanmıştır. Birçok araştırmacıya öncü olan Philippe Aries'in eserindeki çocukluk çalışmalarının bir bölümü çocuk bedeni üzerine yoğunlaşmıştır. O, Orta Çağ sanat eserlerindeki çocuk figürlerinin minyatür yetişkinler olarak tasvir edildiğini, çocukların birer küçük yetişkin gibi giydirildiğini ve bunun da Orta Çağ'da çocukluğun olmadığına dair bir kanıt olduğunu öne sürer.

Neil Postman da Çocukluğun Yok Oluşu adlı eserinde çocuk bedenini bir argüman olarak kullanır. O, çocukların yetişkinler gibi giydirildiklerini ve konuşturulduklarını bunun yanı sıra yetişkinlerin de çocuklar gibi giyindiklerini böylece çocukluk ve yetişkinlik arasındaki ayırt edici bir unsurun ortandan kalktığını savunur (Postman, 1995:125).

Postman ve Aries'in çalışmalarında da görüldüğü gibi çocuk bedeni, o bedene giydirilen kıyafetler, onların kullandığı dil gibi unsurlar çocukluk anlayışını yansıtan bir veri aracı olarak kullanılabilir.

Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı'nda, Kültür ve Miras ünitesinde çocukların da yer aldığı gerçek bir fotoğrafa yer verilmiştir. Görsel 1'de yer alan bu fotoğrafın çekildiği yıla dair bir bilgi verilmemiş olmasına rağmen devam eden sayfalarda yer alan alıştırma yaparak fotoğrafın 1960 veya 70'li yıllara ait olduğu söylenebilir. Bu fotoğrafta görüldüğü gibi özel bir gün olmasına rağmen çocuklar yetişkinler kadar süslenmemiştir, duruşları çocuksudur. Çocukların giyimleri ise yetişkin kıyafetlerinin çocuksu bir yorumudur. Erkek çocukların tümünde ortak özellik gömlek giymiş olmaları ve yaşı biraz büyük olanların takım elbise giymiş olmalarıdır. Kız çocuklarında ise yakalı elbiseler dikkat çekmektedir. Bu fotoğrafta

dikkat edilmesi gereken ünite başlığından da anlaşılacağı gibi eski bir dönemi yansıtıyor olmasıdır.

Görsel 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12’de görüldüğü gibi Hayat Bilgisi 1 ders kitabı çocuğu, çocuk bedeniyle resmetmiştir. Görsellerin hiçbirinde yetişkinlerde görülen makyaj, topuklu ayakkabı, kravat, takım elbise tarzı bir kıyafete yer verilmemiştir. Çocuklar, mevsim ve iç-dış mekân koşullarına uygun kıyafetler giymişlerdir. Görsel 2, 5, 9 ve 11’de ortamlar farklı olmasına rağmen (okul – sınıf – alışveriş ve doğum günü partisi) çocuklar hep aynı kıyafetle resmedilmiştir. Bu resimlerde tıpkı görsel 1’de olduğu gibi erkek çocukların büyük çoğunluğunda gömlek detayı dikkat çekmekte, kız çocuklarında ise yakalı elbiseler veya etek-bluzdan oluşan takım kıyafet dikkat çekmektedir. Günümüzde çocuklar, okulların velilerden aldığı izin ile olsa da görsel 13’te görüldüğü gibi okullarda hâlâ üniforma giymektedir. Doğum günü partisine giderken şık giyinmekte, pikniğe, alışverişe giderken ise rahat edebilecekleri eşofman veya pantolon, kazak/tişört tarzı kıyafetleri tercih etmektedirler. Bu görsellerde kullanılan çocuk kıyafetleri günümüz çocuklarının giyim tarzına uymamakta, güncel bir çocuk imajı çizilememektedir.

Görsel 1. 60-70’lerde Çocukluk

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.33

Görsel 2. Okulda Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.14

Görsel 3. Erkek Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.16

Görsel 4. Sokakta Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.20

Görsel 5. Sınıfta Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.52

Görsel 6. Ailede Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.60

Görsel 7’de ev ortamında iki kız çocuğuna yer verilmiştir. Bu çocuklar aileleriyle vakit geçirdikleri bir zaman diliminde rahat kıyafetlerle resmedilmiştir. Görsel 8’de resmedilen erkek çocuğu oturuşu itibariyle rahat bir izlenim vermekle birlikte yakasındaki gömlek detayı dikkat çekmektedir. Aynı zamanda görsellerdeki yetişkin figürleri de ev ortamında ve sadece aile bireyleriyle birlikte resmedilmelerine rağmen kıyafetleri ev kıyafeti değil günlük, dış giyim kıyafetidir. Bu da art alanda çocuğun kendi ev ortamı ile ders kitaplarında resmedilen ortam arasında bağlantı kurmasını güçleştirmekte, çocuklarda kendi ailesini eleştirmeye yönelik bir durum yaratmaktadır. Neil Postman, çalışmasında televizyondaki çocukların yetişkinler gibi giyinip konuştuklarına dikkat çekmekte (1995:124), Stearns da çizgi film karakterlerinin tüm dünyada ününün hızla yayıldığını ve dünya çocuklarını etkisi altına aldığını söylemektedir (2018:272-273). Bu durum çocukların hem televizyonda yansıtılan aile yaşantısı ve kendi yaşantıları arasında bağlantı kurmasını güçleştirmekte hem de çocukları tüketim nesnesi haline dönüştürmektedir. Görsel 7 ve 8 gerçek yaşam ve televizyon ekranlarındaki yaşam arasında görülen zıtlığı desteklemektedir.

Görsel 7. Evde Kız Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.72

Görsel 8. Evde Erkek Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.112

Görsel 9. Alışverişte Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.78

Görsel 10. Kış Mevsiminde Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.108, 196

Çocukların da tüketim nesnesine dönüştüğü postmodern dünyada doğum günü partileri gibi kutlamalar tüketime zemin hazırlayan etmenlerdir. Doğum günü partilerinin birçoğunda çocuklar artık birer çizgi film kahramanına bürünmektedir yahut Postman'ın da dediği gibi birer yetişkin gibi giyinmektedir (1995:125). Partiler için bir tema seçilmekte ve ürünler, ortamlar ona göre hazırlanmaktadır. Görsel 11'de yer alan doğum günü partilerinde ise bu tarz bir tüketimi tetikleyici öge yer almamaktadır. Hayat Bilgisi 1 ders kitabında, hemen hemen her üniteye aynı çocuk figürleri kullanılmış olduğu için doğum günü partisini yansıtan bu görselde çocuklar daha önce de değinildiği gibi dönemin çocuk kıyafetlerini dahi yansıtmayan kıyafetlerle resmedilmiştir. Stearns, 21. yüzyılda çocukların mutluluğunu en önemli unsur olarak görüldüğünü, doğum günü partilerinin de ebeveynlere çocuklarını mutlu etmek için bir fırsat olarak görüldüğünü bildirir. Batı'dan Orta Doğu'ya kadar birçok

yerde parti mekânları bulunmaktadır. Örneğin Dubai’de ‘Favourite Things Mother&Child’ adlı bir alışveriş merkezinin reklamlarında palyaço, pamuk şekeri makineleri, evcil hayvan çiftliği ve diğer birçok eğlence organizasyonları ile çocuklara mutluluk vaat edilmektedir (Stearns, 2018:287). Hayat Bilgisi 2/1’den alınan parti görselinde tüketimi tetikleyici unsurlardan biri olan palyaçoya yer verilmiş olması, arka planda yer alan müzik çaların açık olduğunu gösteren nota çizimleri bu görseli kentli bir çocuk için az da olsa güncel bir hale dönüştürürken kırsalda yaşayan bir çocuk içinse krendi yaşantısı ve aile yapısını yargılamaya neden olabilmektedir. Bu görselde, çocuklar yine çocuk bedeniyle ve daha güncel çocuk kıyafetleriyle resmedilmektedir.

Görsel 11. Doğum Günü Partisinde Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.110

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.21

Hayat Bilgisi 1 ders kitabında görsellerin birçoğu Türkiye modernleşmesinin erken dönemlerindeki tarzda yani kız çocukları etekle, erkek çocukları gömlekle resmedilmekte iken görsel 12’de doğada eyllenen çocukların çoğunluğu ortama uygun, yani rahat edebilecekleri pantolon-tişört gibi kıyafetlerle resmedilmiştir. Fakat görsel 12’de yer alan her iki resme de etekli bir kız çocuğu çizilmekten vazgeçilememiştir. Bu da kıyafet konusunda ‘kızlar etek giyer’ gibi bir dayatmayı yahut Türkiye modernleşmesinin erken dönemlerindeki kıyafet kültürünü sergilemektedir. Benzer bir durum görsel 13’te de yer almaktadır. Okul dışı alanda oynayan çocuklar görselinde yer alan kız çocuklarından en az biri mutlaka etek giymiş bir şekilde resmedilmektedir. Bu durum görselleri güncellikten uzaklaştırmaktadır çünkü kız çocukları oyun zamanlarında artık tayt, şort, eşofman gibi kıyafetler tercih etmekte gezmeye giderken ise olabildiğince şık etek ve elbiseler tercih etmektedirler.

Görsel 12. Doğada Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, ss.195

Görsel 13. Okul Dışı Alanlarda Oynayan Çocuklar

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.21

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.31

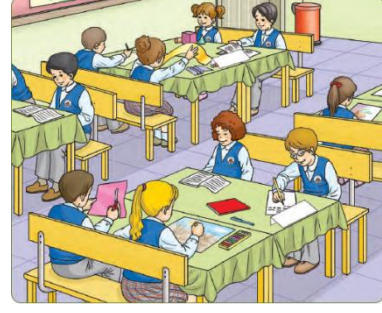
Görsel 2 ve 5’te görüldüğü gibi Hayat Bilgisi 1 ders kitabında hiçbir çocuk, öğrenci olduğunu gösteren okul formasıyla resmedilmemiştir. Oysaki ülkemizde çocuklar ilkokul 1. sınıf itibariyle hem devlet okullarında hem de özel okullarda temelinde velilerin rızası söz konusu olmakla birlikte okulun belirlediği bir üniforma giymektedir.² Görsel 14’te yer alan resimlerde görüldüğü gibi ilkokul 2. sınıf itibariyle ders kitaplarında okul ortamında resmedilen veya fotoğraflanan çocuklar okul üniforması giymektedir. Bu, çocuğun kendi okul yaşantısıyla bağlantı kurmasını kolaylaştıran bir öğedir.

² Tarihi süreçte biyolojik bir ihtiyaç olan kıyafet zamanla toplumsal ve kurumsal bir anlam kazanmış, giyişi biçimleri birlik ve statü sembolü olagelmıştır. Kıyafet birliği ve tek tip kıyafet uygulamaları çeşitli ülke ve kurumlarda kullanılmaya devam etmektedir. Bu nedenle birlik ve statü sembolü olarak öğrencilere forma giydirilmiştir. Osmanlı’da da tek tip kıyafet uygulamaları görülmekle birlikte Cumhuriyet tarihinde okullarda ilk kez 1929 yılında yayınlanan ‘İlk Mektepler Talimatnamesi’nin 34. maddesinde okullarda kıyafetin nasıl olması gerektiği açıklanmıştır. Bunun nedeni ise ekonomik faktörlere bağlanmıştır. Zamanla değişen toplumsal gerçekler ve pedagojik sebepler neticesinde 2012 yılında yürürlüğe giren kıyafet yönetmeliğiyle okullarda serbest kıyafet uygulaması getirilmiştir. Ancak bir süre sonra okullarda birlik, beraberlik ve disiplin gibi konularda süregelen kaygılar neticesinde 2013-2014 eğitim-öğretim yılından itibaren ilk ve orta dereceli okullarda kıyafet seçimi velilerin ve okulların kararına bırakılmıştır (Açıkalın, Çeğindir, Ergin, Hesapçıoğlu ve Meşeci-Giorgetti’den akt. Demir ve Köse, 2017:160-161).

Görsel 14. Üniformalı Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.9

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.29

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.91

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.11

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.10

Kaynak: Türkçe 2/1, s.51

Kaynak: Türkçe 2/3, s.88

Kaynak: Türkçe 3/1, s.37

Kaynak: Türkçe 3/2, s.50

Kaynak: Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, s.33

Kaynak: Türkçe 4/3 Çalışma Kitabı, s.100 Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s.69

Çocuklar, okullarda üniforma giyerken milli bayram kutlamalarına da okulları tarafından özel bir durum belirtilmediği sürece okul üniformalarıyla katılırlar veya hazırlamış oldukları etkinliklere yönelik tek tip bir kıyafet giyerler. Görsel 15'te yer alan resimler bu durumun bir örneğidir. Milli bayramlar konusunda dikkat çeken bir diğer unsur ise, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda dahi hazırlanan etkinliklerin çocuklar için olmadığı, çocukların yetişkinleri mutlu etmek için hazırladığı etkinlikler üzerine kurulu olduğudur. Çocuklar bu törenlerde ebeveynlerinin, öğretmenlerinin ve devletin verdiği emeğin bir bölümünü sergilemek durumunda bırakılmakta ya da görsel 15'te yer alan resimlerde olduğu gibi bayram kutlamaları sadece bayrak sallama pratiği üzerinden ilerlemektedir.

Görsel 15. Milli Bayramlarda Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.157

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.130

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.105

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.112

Kaynak: Hayat Bilgisi 3 3. Kitap, s.113

Kaynak: Türkçe 3 1. Kitap, s.30

Kaynak: Türkçe 3 3. Kitap, s.99

Örnekleme grubunda yer alan görseller milli bayramda çocuk figürünü güncel bir şekilde resmederken, dini bayramları yansıtan görsellerde bu denli hassas davranılmadığı gözlemlenmiştir. Görsel 16'da dini bayramlarda çocuk bedeni ve çocuk kıyafetlerini incelediğimizde Hayat Bilgisi 1 kitabında yer verilen görselde erkek çocuğun küçük bir yetişkin gibi resmedildiğini, kız çocuğun ise diğer görsellerde yer alan çocuk figürlerinden çok da farklı bir şekilde resmedilmediğini görüyoruz. Çocuk bedeninde ve kıyafetlerinde bayram günü olduğu izlenimini verecek bir görsel kullanılmamıştır. Kız çocuğuna yine etek-kazak giydirilmiştir. Bayram vurgusu sadece Hayat Bilgisi 1 kitabından alınan erkek çocuk figüründe vardır ve o da yetişkin kıyafeti üzerinden yapılmaktadır. Bu da Postman'ın yetişkin ve çocuk arasındaki çizgiyi ortadan kaldıran bir unsur olarak sunduğu giyim tarzına yönelik eleştirisini destekler bir bulgudur.

Hayat Bilgisi 2/3'te ve Sosyal Bilgiler 4 kitabında ise çocuklar sıradan, günlük kıyafetler ile çizilmiştir. Oysaki bu, bir bayram gününe ait resimdir ve bayram alışverişi, yeni ve şık kıyafetler bayramlarda çocukları mutlu eden ve hemen hemen tüm ailelerin üzerinde durduğu bir konudur. Ders kitaplarında da bayramların

çocuklar için ayrı bir sevinç kaynağı olduğunu, onlara yeni kıyafetler alındığını belirten cümlelere yer verilmektedir. ‘Çocuklar için bayramlık kıyafet alırız’ (Hayat Bilgisi 1, 168). ‘Bu bayramlarda en çok çocuklar sevindirilir ve mutlu edilir’ (Hayat Bilgisi 1, 169). ‘Bayram öncesi alışverişe çıkıp yeni kıyafetler alırız. Onları giyeceğimiz günü düşünüp heyecanla bayramın gelmesini bekleriz’ (Hayat Bilgisi 2/3, 139). ‘Kuzenlerim ve mahalledeki arkadaşlarımla birlikte bayram heyecanını günler öncesinden yaşamaya başlıyoruz. Bayram yaklaştıkça pek çok evde baklavalar açılıyor. Yaprak sarması gibi zahmetli yemekler hazırlanıyor. Anne babalar çocuklarıyla birlikte alışveriş için çarşıya çıkıyor’ (Sosyal Bilgiler 4,43).

Ayrıca görsel 16’da yetişkinler daha resmi kıyafetler içinde çizilmiş, yani diğer günlerden farklı bir gün olduğu yetişkin kıyafetlerinde belirginleştirilmiştir. Görselde kullanılan çocuk bedenlerinde bayram coşkusunu yansıtan herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Görsel 16. Dini Bayramda Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.168

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.139

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.43

1’den 16. görsele kadar tüm resimlerde çocuklar, gerçek çocuk bedeninin basit birer çizimidir ya da kitaplarda çocukların yer aldığı fotoğraflar kullanılmıştır. İlk Okuma Yazma Kitabı ve Türkçe 1 kitabında ise çocuk bedeni ağırlıklı olarak bir çizgi film karakteri gibi resmedilmiştir. Japonya, Hello Kitty, Pokemon gibi karakterleri yaratarak yeni bir çocukluk anlayışı geliştirmiştir (Stearns, 2018:273).

Bu kitapta kullanılan birçok görsel de bu yeni çocukluk anlayışının bir ürünüdür. Japonya kaynaklı yeni çocuk imajına benzeyen bu görselde dikkat çeken unsurlar iri sevimli bir çocuk kafasında yer alan kocaman gözle, gözlerin yan tarafında yer alan gözyaşına benzer damla şekilleri ve kocaman veya küçücük bir ağızdır. Pokemon karakterlerine benzetilmiş çeşitli hayvan çizimlerine de yer verilmiştir. Görsel 17’de görüldüğü gibi Türkçe 1 kitabında yer alan ana karakterler, bir biriyle uyumsuz kıyafetlerle ve düzensiz, dağınık bir giyim tarzıyla resmedilmiştir. Örneğin tişörtün altına uzun kollu bir kıyafet giydirilmiş veya çoraplar, pantolon paçaları yere değecek şekilde fazla uzun çizilmiştir. Görsel 17’de yer alan çocuk figürleri düzensiz, dağınık, yaramaz bir çocuk imajı çizmektedir. Sadece resmi bir kutlamayı temsil eden sayfa 83’ten alınan resimde animasyon şeklinde resmedilen çocuk bedeninde düzenlilik ve uyum söz konusudur. Çocukların gözlerinin kenarındaki gözyaşını andıran damla şekilleri çocukların sürekli ağlayan, mızımız varlıklar olduklarına dair bir intiba uyandırabilir.

Görsel 17. Çizgi Film Karakteri Şeklinde Çocuk

Kaynak: Türkçe 1, s.9

Kaynak: Türkçe 1, s.47

Kaynak: Türkçe 1, s.73

Kaynak: Türkçe 1, s.150

Kaynak: Türkçe 1, s.83

Görsel 17’de yer alan bu resimlerin dışında Türkçe 1 kitabı gerçeği yansıtan çocuk bedeni çizimlerine de yer vermiştir. Görsel 18’de yer alan ve gerçek çocuk bedenine daha yakın bir şekilde çizilen bu çocuklar hastalanan dedelerini köye giderek ziyaret etmektedirler. Bu köyde tüm teknolojik aletlerden uzak zaman geçiren çocuklar köyde gördükleri ve daha önce ekranlarda gördükleri arasında hiç bağ kuramazlar. Köy ve köy yaşantısı çocuklara çok uzak bir kavram olarak yansıtılmıştır. Bu kitapta dikkati çeken öge teknolojiye ve teknolojik aletlere oldukça fazla ağırlık verilmesidir. Bunu yaparken çocuk bedenini de teknolojiyle bağdaştırır. Kentte yaşayan, teknolojiyle iç içe olan çocuğu görsel 17’de görüldüğü gibi bir animasyon karakteri şeklinde resmetmiş, kırsalda bulunan veya dedesi ile iletişim halinde olan çocuğu ise gerçek çocuk formuna daha uygun bir şekilde görselleştirmiştir.

Görsel 18: Teknolojik Aletlerden Uzak Çocuk

Kaynak: Türkçe 1, s.121

Kaynak: Türkçe 1, s.122

Görsel 12, Hayat Bilgisi 2/1’den alınan resim haricinde bedensel engeli olmayan tüm çocuklar, sağlıklı, standart bir boy-kilo oranına sahip, ideal bir çocuk bedeniyle çizilmiştir. 21. yüzyıla gelene değin geçen sürede çocukluğun kazanmış olduğu değer neticesinde devletler çocukların refahına ve korunmasına dair bir dizi tedbirler almıştır (Stearns, 2018:208). Alınan önlemlerden biri de çocuk sağlığı konusunda okullarda yürütülen çalışmalardır. Çocukların beslenmesinden, sosyal yaşamlarındaki düzenlemelere kadar devletler çocuk sağlığına ve korunmasına müdahil olmuşlardır. Özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarından çocuk sağlığı ve beslenmesi konusunda annelere verilen eğitim, devletlerin yürüttüğü

politikalar, okullardaki temizlik uygulamaları vb. çocuklar üzerinde olumlu etkiler göstermiş, çocuk ölüm oranları azalmış, bulaşıcı hastalıkların yayılması önlenmiştir (Heywood, 2003;175-180). 19 ve 20. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan bu pratikler günümüz Türkiye'sinde hala gözlemlenmektedir. 1. sınıf itibariyle ilkokul derslerinin birçoğunda sağlıklı beslenme ve sağlıklı yaşam temaları yer almaktadır. Modern dönemde devlet elini her alanda hissettirdiği gibi çocuk beslenmesi ve sağlığı konusunda da kendini ders kitaplarında ideal beslenme ve fiziksel bakım öğelerine, aynı zamanda ideal beslenmiş ve bakımlı çocuk figürlerine yer vererek göstermektedir. Fakat devlet ve ebeveynlerin beklentisi olan ideal beslenme alışkanlıkları ve bakımlı çocukluk anlayışı günümüz çocukları ve aile arasında mutsuzluk yaratan unsurlardan biri haline dönüşmektedir (Stearns, 2018: 27). Görsel 19'da da görüldüğü gibi Milli Eğitim ders kitapları çocukları kişisel bakımlarına ve sağlıklarına dikkat etmeleri, sağlıklı ve dengeli beslenmeleri konularında uyarmaktadır.

Görsel 19. Kişisel Bakımını Yapan Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.86

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.87

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.87

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.19

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.61

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.73

Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s.38

Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s.40

Kaynak: Türkçe 2/3, s.84

Kaynak: Türkçe 4/1, s.39

Çocukların kişisel bakımlarına dikkat etmeleri gerektiğini belirten görsel 19, çocuklara yapmaları gerekenleri bildiren paragraflarla desteklenmiştir.

Sağlıklı bir hayat için temizliğimize dikkat etmeliyiz. Sabah kalkınca elimizi ve yüzümüzü yıkamalıyız, saçlarımızı taramalıyız. Temiz kıyafetler giymeliyiz. Kullandığımız eşyaları temiz tutmaya özen göstermeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 87).

Görsel 19'da dişlerini fırçalayan çocuk görülmektedir. Bunun yanı sıra diş sağlığının korunması gerektiği, dişlere nasıl bakım yapılması gerektiği çocuklara açıklanmış, düzenli bir şekilde diş hekimine muayene olunması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu vurgu görsel 20 ile desteklenmiştir.

Diş sağlığımız için dişlerimizi günde en az iki kez fırçalamalıyız. Dişlerimizi fırçalarken diş macununu çok az miktarda kullanmalıyız. Dişlerimizin yüzeyini diş etinden diş ucuna doğru fırçalamalıyız. Daha sonra ağızımızı bol suyla yıkamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 87).

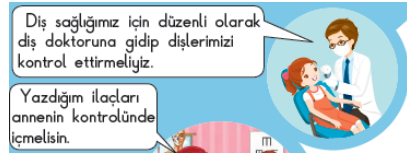
Ağız ve diş temizliğine önem vermeliyiz. Dişlerimizi en az günde iki kez fırçalamalıyız. Diş fırçamızı üç ya da dört ayda bir değiştirmeliyiz. Düzenli aralıklarla dişlerimizi kontrol ettirmeliyiz. Peygamberimiz (s.a.v) ağız ve diş sağlığına büyük önem vermiştir. **‘Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim her abdestten önce misvak kullanmalarını emrederdim.’** buyurmuştur (Nesai, Taharet, 6’dan aktarılmıştır). Başka bir hadisinde de **‘Misvak kullanınız. Çünkü misvak ağız temizler, Allah’ın rızasını kazandırır.’** buyurarak ağız ve diş sağlığına önem vermemizi istemiştir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 41).

DİŞLER

Her sabah uyanınca,
Ben bilirim işimi:
Yüzümü sabunlarım,
Fırçalarım dişimi.

Hiç ağrımaz, çürük yok,
İnci gibi dişlerim.
Boş yere ceplerimde
Beklemez yemişlerim. (Arı, Türkçe
2/3:84)

Görsel 20. Diş Hekimine Muayene Olan Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.90

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.79

Çocukların sağlıklarını koruması için almaları gereken tedbirler çeşitli görsel (görsel 19, 20, 21,22) ve paragraflarla onlara öğretilmeye çalışılmıştır. Mevsimine uygun kıyafetler tercih etmeleri, aşılarını zamanında olmaları, dengeli ve sağlıklı beslenmeleri, spor yapmaları gerektiği gibi konularda çocuklar bilgilendirilmiştir.

Meyve ve sebzeleri yemeden önce yıkamalıyız. Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için aşı yaptırmalıyız. Grip ve nezle gibi bulaşıcı hastalıkları olan arkadaşlarımıza çok yaklaşmamalıyız. Sağlığımızı korumak için spor yapmalıyız (Hayat Bilgisi 1, 89).

Kıyafetlerimizi mevsimlere uygun seçmeliyiz. Kışın kalın, yazın ise ince giysiler giymeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 90).

Yediğimiz her gıda sağlıklı değildir. Açıktaki satılan gıdalar sağlığımıza zarar verir (Hayat Bilgisi 1, 93).

Kendimize yiyecek hazırlarken kesici alet, ocak ve fırın gibi tehlikeli araçları kullanmamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 97).

Türkçe 2/3'te ne işe yaradıklarını ve ne derece önemli olduklarını anlatan çeşitli temizlik malzemelerinin yer aldığı bir okuma metnine yer verilmiştir. Bu metinde diş macunu, diş fırçası, sabun, lif, şampuan, tarak, ayna ve su sırasıyla konuşmuşlar ve ne işe yaradıklarını bir hikâyeye üzerinden anlatmışlardır. Böylece kişisel temizlik ürünleri tanıtılmış ve temiz olmak için yapılması gerekenlere değinilmiştir (Yeşilmen, Türkçe 2/3:78-82).

Öncelikle kendi vücut temizliğimize dikkat etmeliyiz. Bunun ilk şartı da sık sık banyo yapmaktan geçiyormuş. Dişlerimizi düzenli olarak günde en az iki kere fırçalamamız gerekiyormuş. Eğer böyle yapmazsak dişlerimiz çürürmüş ve ağızımız başkalarını rahatsız edecek kadar kötü kokarmış. Düzenli olarak yapmamız gereken işlerden bir diğeri ise tırnaklarımızı kesmekmiş. Tırnaklarımızın içinde gözümüzle göremeyeceğimiz kadar küçük mikroplar yaşarmış ve bunlar bizi hasta edebilirmiş. Tuvalet kurallarından da bahsetti hemşire teyze. Tuvaletten çıktıktan sonra ellerimizi bol su ve sabunla yıkamazsak mikroplar ölmezmiş.

Toplantıda çevre temizliğinden de bahsedildi. Odamızın daima tertipli ve düzenli olmasına özen göstermeliyiz. Özellikle tatil dönemlerinde annemize bu konuda yardımcı olmanın onu çok mutlu edeceğini düşündüm, sevgili günlüğüm. Evimizi nasıl temiz tutup yerlere çöp atmıyorsak okulumuzda ve sokakta da aynı davranışı sergilememiz gerekiyormuş. Yerlere asla tükürmemeli ve tüküren birini görürsek uymalıyız (Can Kardeş Dergisi'nden akt. Türkçe 4/1:39).

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı da sağlık ve temizlik konusuna bir ünite ayırmıştır. Hz. Muhammed'in 'Temizlik imandandır.' hadisiyle ve Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle temiz olmanın önemini vurgulamış, temiz olmak için abdestin nasıl alınacağını görsellerle anlatmış ve Hz. Muhammed'in misvak kullanımıyla ilgili hadisine yer vermiştir. Temiz ve düzenli giyinmenin önemin çeşitli hadislerle örneklendirerek açıklamıştır. Bu kitap sağlıklı olmak için hem beden temizliği hem çevre temizliği hem de ruh temizliğinin üzerinde durmuştur (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 38-49).

Sağlıklı olmak emek, özveri ve dikkat gerektirir. Bu nedenle insanların sağlıklı kalmak, sağlıklı yaşamak için bazı şeylere dikkat etmeleri zorunludur. Bunların başında da temizlik kurallarına uymak gelir. Temizlik, sağlığı korumanın birinci ve temel şartıdır. Çünkü hastalıklara yol açan mikropla, temiz olmayan ortamlarda ürer. Dolayısıyla temizliğe özen göstermemek, vücuda alınan mikroplar sebebiyle hastalıklara yol açar. Örneğin tuvaletten çıkınca ya da yemekten önce ve sonra ellerimizi sabun ve suyla yıkamazsak mikrop kaparız. Sık sık banyo yapmazsak derimizin gözenekleri hava alamaz ve bu da hastalanmamıza sebep olur. Giysilerimizi temiz tutmazsak mikroplar kolayca vücudumuzun çeşitli organlarına bulaşabilir. Yediğimiz sebze ve meyveleri iyice yıkamazsak bunlar aracılığıyla vücudumuza mikroplar girer. Çevremizi temiz

tutmazsak salgın hastalıklar ortaya çıkar (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 45).

Görsel 21. Aşı Olan Çocuklar

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.89

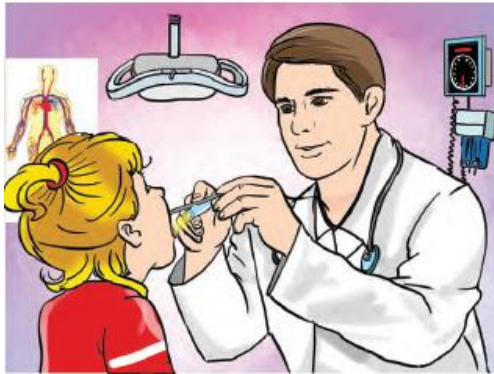
Görsel 22. Doktorda Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.90

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.78

Kaynak: Türkçe 2/3, s.74

Kaynak: Türkçe 2/3, s.194

Görsel 23. Besin Tabağı

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.92

Görsel 23'te bir besin tabağı yer almaktadır. Bu besin tabağında yer alan gıdalar öğrencilerin tüketmesi gereken sağlıklı besinleri göstermektedir. Çocuklar bu besinleri öğünlerine dengeli bir şekilde yaymalı ve sağlıklı bir beslenme alışkanlığına sahip olmalıdır. Yani onlardan beklenen budur.

Literatür taramasında da değinildiği gibi öğretmen merkezli bir anlayışa sahip olan modern eğitim anlayışında kitaplar bilgi kaynağı görevi görmekte, öğrencilere yapması gerekenleri dikte etmekte, çocuğun kitaplarda okuduğu ve öğretmeninden dinlediği bu bilgileri öğrenip yaşamına aktarması beklenmektedir. Görsel 23, Hayat Bilgisi 1 kitabında yer alan sağlıklı besinlerin öğrencilere dikte edildiğinin bir göstergesidir. Bu görsel öncesinde öğrencilere sağlıklı besinleri keşfetmeleri için bir etkinliğe yer verilmemiştir. Görselden hemen önce 'Aşağıdaki besin tabağını inceleyelim. Sağlıklı beslenmek için gün içerisinde tüketmemiz gereken yiyecekleri söyleyelim (Hayat Bilgisi 1, ss.92).' şeklinde bir paragraf verilmiş ve öğrencilerden resme bakarak 'şunları yemeliyiz, bunları tüketmeliyiz...' şeklinde bir cümle kurması beklenmiştir. Görselin devamında işe şöyle bir açıklamaya yer verilmiştir:

Hayvansal besinler; et, balık, yumurta ve süt ürünleridir.

Bitkisel besinler; meyve, sebze ve tahıllardır.

Ayırım yapmadan her çeşit yiyecektekenden yeteri kadar yemeliyiz. Bol su içip spor yapmalıyız. Gazlı içeceklerden uzak durmamız gerektiğini unutmamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 92).

Kahvaltı günün en önemli öğünüdür. Kahvaltıda peynir, zeytin, yumurta, reçel ve bal gibi yiyecekler yemeliyiz. Kahvaltı yapmadan okula gelmemeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 95).

Öğle yemeğinde; et, balık ve sebze gibi yiyecekler tüketmeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 95).

Akşam yemeğinde sebze yemekleri yemeliyiz. Ayrıca yoğurt ve meyve tüketmeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 96).

Hayat Bilgisi 2/2'de de besinlere yer verilmiştir.

Tüm canlılar yaşamını sürdürebilmek için beslenmek zorundadır. Hareket etmek, görmek, duymak, hatta düşünebilmek için bile besinlere ihtiyacımız vardır (Hayat Bilgisi 2/2,66).

Et, balık, yumurta, süt, peynir gibi yiyecekler büyümemiz için gereklidir (Hayat Bilgisi 2/2,66).

Vücudumuz hareket etmek için enerjiye ihtiyaç duyar. Bu enerjiyi ise ekmek, makarna, reçel, bal, patates, pirinç gibi yiyeceklerden alır (Hayat Bilgisi 2/2,66).

Tereyağı, ceviz, fındık, ay çekirdeği, zeytin, badem gibi yiyecekler de enerji verir (Hayat Bilgisi 2/2,67).

Meyveler ve sebzeler vücudumuzu hastalıklara karşı daha güçlü yapar(Hayat Bilgisi 2/2,67).

Su, vücudumuz için vazgeçilmez bir besindir. Bir insan su içmeden ancak 3-4 gün yaşayabilir (Hayat Bilgisi 2/2,67).

Öğrencilerin bu bilgileri edinip yaşamlarına aktarması ve öğrenmenin gerçekleşmesi beklenmektedir.

2, 3 ve 4. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında da beslenme ve sağlık konularını işleyen okuma parçalarına veya şiirlere yer verilmiştir.

Sağlıklı olmak için dengeli beslenmeliyiz. Vücudumuzun gelişmesi ve hareket etmesi için enerjiye ihtiyacı vardır. Biz, bu enerjiyi besinlerden alırız. Bazı besinler, vücudumuz için çok faydalıdır.

İçinde katkı maddesi bulunmayan doğal besinler daha yararlıdır.

Kemiklerimizin gelişmesi için her gün süt içmeli ve güneşlenmeliyiz. Bütün vitaminleri almak için besinleri dengeli miktarlarda tüketmeliyiz. Öğünlerimizin düzenli olması da bu açıdan çok önemlidir (Eren, Türkçe 2/3:83).

BESLENME

İnsan sağlam olmalı,
Bütün ömrü boyunca.
Terk etmeli sofrayı,
Yeterince doyunca.

Süt, et, yoğurt, yumurta
Çok yararlı besindir.
Bundan kuşku duyma hiç
Bu sözlerim kesindir.

Peynir, yağ, bal ve zeytin
Kahvaltıya tat verir.
İştah açar yedikçe,
Neşe verir, zevk verir.

Yeşil taze sebzeler
Bulunmalı sofrada.
Vitaminli meyveler,
Sağlık verir vücuda (Yazgan, Türkçe 3/2:82)

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabından Türkçe kitaplarına kadar ilkokul ders kitaplarının sağlıklı beslenme ile ilgili konulara önemle yer vermesi devletin çocuk beslenmesi konusuna verdiği önemin bir göstergesidir. Bu durum birçok ebeveyni de bir o kadar mutlu eden bir durum olabilir ancak burada dikkat edilmesi gereken unsur her ailenin aynı ekonomik koşullara sahip olmadığı gerçeğidir. Bu noktada okullarda görev yapan devlet personeline görev düşmektedir. Bir çocuk birçok dersinde et yemesi gerekliliğine karşı çeşitli uyarılarla karşılaşırken bu olanağı sağlayamayacak bir aileye sahip olabilir. Ailesinden et ve et ürünleri gibi bir besin talep eden çocuğun beklentisini karşılamak için aile bu sefer de ucuz olduğu gerekçesiyle sağlıksız ürünlere yönelebilir. Burada görev devlet yetkilisi olan öğretmenler ve diğer kurum personellerine düşmektedir. Öğrencilerin maddi durum tespiti zamanında yapılmalı ve yetkililerce gerekli tedbirler alınmalıdır.

4. sınıf Türkçe ders kitabında sağlıklı beslenme ile ilgili diğer örnek ‘İp Bacaklı Uzaylı Çocuk’ hikâyesidir. Bu hikâyenin kahramanı sadece şeker ve çikolata yemekten hoşlanan, sebze, meyve ve hayvansal gıdaları sevmeyen bir çocuktur. Bir gün yemek masasında yine yemek yememek için çeşitli bahaneler üretince annesi odasına gitme cezası verir. Çocuk odasına gittiğinde onu uzaylı bir çocuk ziyaret eder. Bu uzaylının gezegeninde sebze, meyve ve hayvan bulunmaz çünkü bu uzaylının gezegenindekiler şeker ve çikolata ile beslenir. Hikâyede uzaylı sadece şeker ve çikolata ile beslenir ve sağlıksız beslendiği için fiziksel olarak çok çirkin olduğundan şu şekil bahsedilir: ‘Bacakları ve kolları ip gibi incecik ama kafası, elleri

ve ayakları kocamanmış. Çok çirkin bir çocukmuş bu (Türkçe 4/1, 41).’ Hikâyenin devamında uzaylı, yemek yemeyi sevmeyen çocuğu kendi gezegenine götürür. Çocuk bu gezegende hiç bitki ve hayvan göremez çünkü bu gezegen bir çikolata gibi kahverengi ve kupkurdur. Burada çikolata yiyerek beslenen çocuğun canı portakal suyu, süt gibi içeceklerden çeker ama bulamaz. Uzaylı, bu gezegende böyle şeylere ihtiyaç duymadıklarını söyler ve çocuk da buna çok şaşırır. Şaşkınlığını şu cümle ile ifade eder: ‘Peki sebze yemeden, meyve yemeden, et yemeden burada çocuklar nasıl büyüebiliyor?’ Uzaylı kendisini örnek göstererek büyümüş olduğunu ifade eder fakat yemek yemeyi sevmeyen çocuk uzaylının görüntüsünü hiç beğenmez. Dünya’ya geri dönen çocuk annesinin yemeğin hazır olduğunu bildiren sesini duyar (Akal, Türkçe 4/1:40-43).

Bu hikâyede dikkati çeken iki unsur bulunmaktadır. Birincisi çocuk bedeni ile ilgilidir. Çok zayıf, kol ve bacakların ince ve uzun olması, kafanın büyük olması bir çirkinlik göstergesi olarak sunulmaktadır. Oysaki hem yeni çocukluk anlayışında hem de Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan maddelerde karşımızdakini olduğu gibi kabul etmemiz gerektiği konusuna vurgu yapılmaktadır. Bu hikâyede ‘çirkin’ şeklinde bir tanımlama kullanılması bu hikâyeyi okuyan çocukların da karşısındakini bu şekilde sınıflandırmasına veya kendi bedenini olduğu gibi kabul edememesine neden olabilir. Diğer dikkat çeken unsur da dengeli beslenmeye yapılan vurgudur. Bu hikâye çocukları dengeli beslenmeye güdülemeyi ve tek yönlü beslenmeden uzak tutmayı hedeflemiştir. Fakat okullardan birçok farklı sosyal sınıftan çocuk bulunmaktadır. Ailesinin ekonomik yetersizliklerinden dolayı tek yönlü ve yetersiz beslenen çocukların sayısı azımsanamayacak derecededir. Diğer ders kitaplarındaki görseller ve yazılanlar da alt ekonomik sınıfa mensup çocuklarda bu parçada olduğu gibi ulaşamayacakları yiyeceklere yönelik özendirici öğeler içeriyor olabilir fakat diğer ders kitaplarından farklı olarak burada kullanılan ‘çirkin’ sıfatı çocuklar üzerinde olumsuz etki bırakabilir.

Görsel 24. Besinlerle İlgili Alıştırmalar

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.96

6) Fotoğraflardaki besinlerle uygun ifadeleri eşleştiriniz.

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.85

Görsel 24'te de öğrencilerin hangi besinleri hangi öğünde tüketmeleri gerektiğine dair bir çalışma yer almaktadır. Bu alıştırma da öğrencilere belirli besinler belirli öğünlerde tüketilir, diğer öğünlerde yenmemelidir şeklinde bir anlam uyandıracaktır. Örneğin yumurta ile yapılan bir yemek olan çılıbır öğle yemeğinde de akşam yemeğinde de tüketilebilir. Fakat bu alıştırmada yumurta sadece kahvaltıda tüketilecek bir besin olarak ele alınmaktadır. Yemek kültürünün ve besin çeşitliliğinin bu denli bol olduğu ülkemizde bu alıştırmanın art alanında yatan anlam öğrencileri sağlıklı beslenmeye değil o öğün saatinde sofraya gelen yemeği eleştirmeye yöneltecektir. Hayat Bilgisi 2/2'den alınan görselde olduğu gibi eşleştirme, sınıflandırma vb. etkinlikler besinlerin ne işe yaradığını anlatmaya yarayan etkinliklerdir. Buna benzer etkinlikler neticesinde çocuk beslenme alışkanlıklarında bir değişim sergileyebilir.

Öğrenciler sağlıklı besinler tüketmeye yönlendirildiği kadar olmasa da sağlıksız besinlere karşı da uyarılmıştır. Hayat Bilgisi 1 kitabında bu uyarılar 'Gazlı içeceklerden uzak durmamız gerektiğini unutmamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 92).' ve 'Yediğimiz her gıda sağlıklı değildir. Açıkta satılan gıdalar sağlığımıza zarar verir (Hayat Bilgisi 1, 93).' cümleleridir. Bu kitapta hazır gıda sektörünün ve ambalajlı ürünlerin zararlarına değinilmemiş ya da tüketim toplumunun güçlü birer üyesi olan çocuklar bu konuda kasten uyarılmamıştır. Görsel 25'te artık bu şekilde satışına izin verilmeyen besinlere ve usullere yer verilmiştir.

Görsel 25. Sağlıksız Besin ve Usuller

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.93

Öğrencilerden beslenme ile ilgili edinmeleri beklenen bilgiler sadece besinlerin ne işe yaradığı değildir. Sofra adabının da öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir. Postman, yemek alışkanlıklarından giyim ve konuşma adabına kadar tüm görgü kurallarının hiyerarşik bir düzen yarattığını, uzun bir süreç ve yoğun bir yetişkin öğretimi gerektirdiğini belirtir (1995:89). Bu tutum, modern dönemde kendini gösterir.

Görsel 26: Sofra Adabı

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.100

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.27

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.70

Kaynak: Türkçe 2/3, s.83

Resimlerdeki çocuklar yemek yerken hangi görgü kurallarına dikkat ediyorlar?

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.71

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.64

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.65

Görsel 26 da yer alan resimlerde görüldüğü gibi sofraya kuralları, çatal, kaşık, bıçak ve peçete kullanımı, yemeğin masada yenmesi gibi düzenlemeler öğrencilere direkt söylemekten çeşitli görsellerle alt bilinçlerine yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Sofrada uyulması gereken kurallar sadece Hayat Bilgisi 1 ders kitabında öğrencilere direkt sunulmuştur. Görsel 26 görülen Hayat Bilgisi 1 kitabından alınan resmin yanı sıra, bu kitapta öğrencilerden sınıfta bir yemek masası oluşturmaları ve yemekteki görgü kurallarını canlandırmaları istenmiştir. Bu çalışmanın yanı sıra öğrencilere görgü kurallarıyla ilgili cümle tamamlama alıştırmaları yaptırılmıştır:

Ağzımızda yiyecek varken konuşmamalıyız. Çünkü ...
Yemek yerken peçete kullanmalıyız. Çünkü ...
Tabağıma yiyebileceğim kadar yemek alırım. Çünkü ... (Hayat Bilgisi 1, 100)

Görsel 26'da yer alan ve Hayat Bilgisi 3/2'den alınan görsellerde hem modern hem de geleneksel sofraya resimlerine yer verilmiştir. Geleneksel sofraya resmine yer verilmesi ve görselin bağlı bulunduğu metinde yer sofrasında aynı tabaktan yemenin doğal bir şekilde sunulması, geleneksel sofraya adabına sahip ailelerin çocuklarının kendilerini ve ailelerini kabullerini kolaylaştırır. Aksi takdirde, görsel 26'da diğer kitaplardan alınan resimlerde görüldüğü gibi hep Avrupalı tarzda bir sofraya kültürü sunulması çocuklarda ailelerini beğenmemeye, eleştirmeye neden olur.

Ders kitaplarında beslenme, temizlik, sofraya adabı ile ilgili konuların yanı sıra hastalık durumuna da yer verilmiştir. Hayat Bilgisi 2/2 de sağlık için dengeli beslenmesi gerektiğine değinirken gıdaların gerektiğinden fazla tüketilmesinin obezite gibi bir soruna neden olacağını belirtmiştir. Kitaplarda yer alan resimlerde dengeli bir boy kilo oranına sahip çocuk figürlerine yer verilmiştir. Sadece, görsel 13'te yer alan Hayat Bilgisi 2/1'den alınan resimde şişman bir çocuk figürüne yer verilmiştir. Oysaki 2000'li yıllar itibariyle Batı'dan Doğu'ya tüm dünyada obezite hızla yayılmaktadır (Stearns, 2018:273). Kitaplarda şişman çocuk figürüne yer

verilmiyor olması bu durumun arzulanmadığının açık bir göstergesi iken tüm dünyada hızla yayılan bu sağlık problemine neredeyse hiç dikkat çekilmiyor olması beklentiler ve pratikler arasında bir ikilik oluşturmaktadır. Ayrıca şişman çocuk figürüne yer verilmemesi çocukların birbirlerini koşulsuz kabullerini engelleyen bir durumdur.

Vücudumuz için gereken besinleri yeteri kadar tüketmeliyiz. Buna **dengeli beslenme** deriz. Besinleri gereğinden az tüketmek sağlıklı büyümeyi ve gelişmeyi engeller. Gereğinden fazla tüketmek ise obezite (şişmanlık) gibi hastalıklara neden olur (Hayat Bilgisi 2/2, 67).

Hastalandığımız zaman “Toplum Sağlığı Merkezlerine” ya da hastanelere gideriz. Burada çalışan doktor ve hemşirelerden yardım isteriz. Doktorlar bizi muayene ederek hastalığımızın nedenini anlamaya çalışırlar. Gerekli gördüklerinde ilaç yazarlar. Hemşireler ise yaptıkları işlerde doktorlara yardımcı olurlar (Hayat Bilgisi 2/2, 78).

Dişlerimizle ilgili hastalıklarda “Ağız ve Diş Sağlığı Merkezlerine” başvururuz. Burada çalışan diş hekimleri, dişlerimizin daha sağlıklı olması için bize yardımcı olur (Hayat Bilgisi 2/2, 79).

Hayat Bilgisi 2/2’de ilaç kullanımıyla ilgili bir okuma parçasına yer verilmiştir. Hikâyede kendini hasta hisseden çocuk babaannesinin vitamin ilaçlarından içmek ister. Babaannesi bunun doğru bir davranış olmadığını, doktora gitmesi gerektiğini ve eğer doktor uygun görürse ilaç kullanabileceğini söyler (Hayat Bilgisi 2/2, 106-107).

Hayat Bilgisi 2/2’de görsel 23’te de görüldüğü gibi diyabet, astım gibi kalıcı sağlık sorunlarına da yer verilmiştir. Bu görselden önce ‘Sınıfınızda düzenli ilaç kullanan arkadaşınız var mı? Varsa ne tür ilaçlar kullanıyorlar?’ şeklinde bir soruya yer vererek hem çocuklarda farkındalık yaratmaya çalışmış, hem sosyal kabule zemin hazırlamıştır (Hayat Bilgisi 2/2, 110). Aynı zamanda bu tarz bir sağlık problemi yaşandığında alınabilecek tedbirleri çocukların araştırmasına yönelik bir etkinlik sorusuna yer vermiştir: ‘Yukarıdaki çocuklar, acil bir durumda kendilerine yardım edilmesi için nasıl önlemler alabilirler (Hayat Bilgisi 2/2, 110)?’

Türkçe ders kitaplarında da çeşitli hikâyelerle sağlığı korumak için alınabilecek tedbirlerden bahsedilmiştir. Türkçe 2/3’te hastanede tedavisi süren Büşra, öğretmenlerinin okul koridorlarında koşmamalarına yönelik yaptıkları uyarılara aldırış etmediği için pişmandır (Kocamanbaş, Türkçe 2/3:75).

Türkçe 4/1’de yer alan ‘Babaanne ve Ihlamur Ağacı’ adlı hikâyede ıhlamurun çeşitli faydalarında bahsedilmektedir.

Babaanne, açtığında mis gibi kokusunu çevreye yayan ıhlamur ağaçlarının çiçeklerini toplayıp kurutur, sonra da çocuklarına ıhlamur çayı demlerdi. Ihlamur ağacının çiçeklerinden yaptığı bu nefis çayın idrar artırıcı, terletici, uyutucu etkileri olduğunu bilirdi. Çocuklarını öksürük ve soğuk algınlığına karşıda ıhlamur çayıyla korurdu. Bazen ıhlamur çayının içine bir miktar portakal çiçeği eklerdi. Çayı böyle demlediğinde, mutfak mis gibi ıhlamur ve portakal çiçeği kokardı. Bu nefis çayın içine bir kaşık bal karıştırdığı da olurdu. Çocuklar, bu ballı çayı da çok severek içerlerdi.

Yemekten sonraları içilen ıhlamuru, genellikle içine biraz kuru nane ekleyerek demler ve bu nefis lezzetin tadına ailedeki herkes bakardı. Babaanneleri, ıhlamuru böyle demlediğinde ağrı kesici etkisini, nanenin sindirimi kolaylaştırıcı özelliğiyle birleştirdiğini biliyordu. Bu çay, akşam yemeklerinden sonra içilebilecek en iyi çaylardan biriydi...(Akbaba, Türkçe 4/1.35-36).

Türkçe 4/1’de meyve ve sebzelerin tüketmeden önce neden yıkanması gerektiğini anlatan, Bilim Çocuk dergisinden alınan ve Banu Binbaşaran’a ait bir okuma parçasına da yer verilmiştir (Türkçe 4/1, 44-46).

Görsel 27. Hasta Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.91

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.23

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.107

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.110

Kaynak: Türkçe 3/2, s.88

Çocuklar, sağlıklı gelişimleri için yüksek ateş, alerji, astım gibi hastalıklara karşı uyarılıp yapmaları gerekenler öğretilirken onların bedensel gelişimlerinin de sağlıklı olması için çeşitli uyarılar yapılmıştır.

Görsel 28: Fiziki Sağlık

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.54

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.102

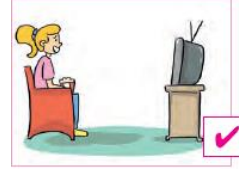

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.115

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.116

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.116

Görsel 28'de yer alan duruş bozukluğu veya göz sağlığıyla ilgili resimlere ek olarak çeşitli metinlerle de beden sağlığına dikkat etmeleri konusunda uyarılmışlardır. Bu metinlerin içeriğinde yer verilen başlıca konu televizyon ve bilgisayar başında geçirdikleri süre zarfında oturuşlarına dikkat etmeleri gerektiği ve ekranın göz sağlığına verdiği zararlarıdır. Bunun yanı sıra yüksek sesin kulaklara verdiği zarara, ve okul başarısını olumsuz etkilediğine de yer verilmiştir. Hayat Bilgisi 1 kitabında *gazete haberi* şeklinde şu metne yer verilmiştir:

Yapılan bir araştırma, kitle iletişim araçlarının yanlış kullanıldığını ve bunun da kişilerin beden sağlığını olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Uzun süre bilgisayar veya tablet kullanmak, televizyon izlemek, göz sağlığımızı bozmaktadır. Yüksek sesle müzik dinlemek de işitme kaybına neden olur. Hareketsiz kaldığımız için vücudumuzda şekil bozuklukları meydana gelir. Okul başarımız da olumsuz etkilenir (Hatat Bilgisi 1, 101).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında *radyasyon* etkisinden de bahsedilmiştir. 4. sınıf öğrencilerin, soyut ifadeleri anlama yetilerinin geliştiği düşüncesi ile soyut bir kavram olan radyasyonun da fiziksel ve zihinsel gelişim üzerindeki olumsuz etkilerine yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra televizyon, tablet gibi teknolojik araçların ruh sağlığına verdiği zararlara da değinilmiştir.

Ben bilgisayarların, cep telefonlarının ve televizyonların yanlış kullanımına dikkat çekmek istiyorum. Bu teknolojik ürünler artık hayatımızın vazgeçilmezleri arasına girmiş bulunmaktadır. Ancak birçoğumuz bu harika araçları yanlış kullanarak farkında olmadan sağlığımıza zarar veriyoruz. Oysa basit önlemler alarak onların zararlarından kurtulabiliriz. Örneğin cep telefonunu yalnızca zorunlu hâllerde ve kısa süreliğine kullanabiliriz. Ayrıca görüşmelerimizi kulaklıkla yaparak kendimizi cep telefonunun yaydığı radyasyondan koruyabiliriz.

Bilgisayar kullanırken de çok dikkatli olmalıyız. Uzun süre bilgisayar başında oturmak baş, göz ve kulak ağrısı; baş dönmesi, kan basıncında yükselme, sinirlilik ve yorgunluk yapabilir. Ayrıca omuz ve boyun tutulmaları ile bel ağrısına da neden olabilir. Diğer yandan bilgisayarın radyasyon yayan bir araç olduğu da unutulmamalıdır. Radyasyon, atom çekirdeğinin parçalanarak etrafa yaydığı ışınlardır. Çevreye yayılan bu ışınlar canlı hücreleri doğrudan etkileyerek genlerde bozulmaya neden olabilmektedir (Sosyal Bilgiler 4, 115).

Televizyon eğitici, öğretici ve eğlendirici bir teknolojik üründür. Ancak televizyonun yakından izlenmesi durumunda görme sorunları ortaya çıkabilir. Aynı şekilde televizyon seyrederken öne doğru eğilmek duruş bozukluklarına neden olabilir (Sosyal Bilgiler 4, 116).

Hatalı kullanılan teknolojik ürünlerden biri de aydınlatma araçlarıdır. Yaşadığımız ortamları aydınlatırken göz sağlığımız için şu uyarılara dikkat etmemiz gerekir:

- İnsan gözünün alışık olduğu güneş ışığına benzer ışık veren lambalar tercih edilmelidir.
- Işığın parlaklığı, gereğinden az veya çok olmamalıdır.
- Işık kaynağı odayı doğrudan değil tavadan veya duvardan yansıtılarak aydınlatacak şekilde konumlandırılmalıdır.
- Gece ders çalışırken masa lambası kullanılmalıdır. Işık, masanın üzerine vuracak şekilde sol çaprazdan gelmelidir (Sosyal Bilgiler 4, 116).

Ders kitaplarında çeşitli hastalıklara, hastalıklardan korunma yöntemlerine, sağlıklı bir bedene sahip olmak için yapılması gerekenlere dikkat çekilmekle birlikte çeşitli engellilik durumları da görsellerde dikkate alınmıştır. Bu durum, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin *'Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerininin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.'* maddesinin dikkate alındığının bir göstergesidir. Sosyal Bilgiler 4 kitabında bu madde özellikle ele alınmıştır. Düzce ilinin Akçakoca ilçesinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Düzce Üniversitesi iş birliği ile düzenlenen 2017 Uluslararası Çocuk Kongresi'nde söz alan çocukların konuşmalarına yer verilmiştir. Kongrede konuşan çocuklardan Engin çocukların temel haklarına dikkat çekmiştir:

Sevgili arkadaşlarım, 18 yaşından küçük her insan çocuktur. Irk, dil, din, cins ayrımı yapılmaksızın her çocuk Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen haklardan yararlanmalıdır. Her çocuk yaşama ve sağlıklı biçimde büyüme hakkına sahiptir. Sevgi ve ilgi görme, dengeli ve düzenli beslenme, dinlenme, özgürce oyun oynama ve barınma her çocuğun olmazsa olmaz hakları arasındadır. Eğitim alma; şiddet, istismar, ihmal ve diğer tehlikelere karşı korunma da önemli çocuk haklarıdır. Ayrıca çocukların çalıştırılmamaları, savaşlardan uzak tutulmaları, temiz bir çevrede yaşamaları ve engelli çocukların hayatlarının kolaylaştırılması devletlerin temel görevlerindedir (Sosyal Bilgiler 4, 151).

Duru: 'Oysa her çocuğun beslenme, hastalıklara karşı aşılama ve nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı vardır. Ben ülkemizdeki ve dünyadaki yöneticilerden bir an önce bu sorunlara çözüm bulmalarını bekliyorum (Sosyal Bilgiler 4, 155).'

Bu sözleşme maddeleri doğrultusunda ders kitaplarında kullanılan görsellerde engelli bireylere de yer verilmiştir.

Görsel 29: Engelli Çocuk

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.15

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.48

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.13

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.13

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.14

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.13

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.57

Kaynak: İlk Okuma Yazma Kitabı, s.40

Görsel 29’da çeşitli engellilik durumlarına yer verilmiş ve engelli bireylerin engeli bulunmayanlardan herhangi bir farklarının olmadığına dikkat çekilmek istenmiştir fakat bu amaçla yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak farklılıklara odaklanmıştır. Sadece görsel 29, Hayat Bilgisi 3/1 ve 2 kitaplarından alınan örneklerde yürüme engeli olan kız çocuğu arkadaşıyla sıradan sohbetler gerçekleştirmektedir. Diğer kitaplardan alınan görsel 29 öğelerinde engellilerin yardıma muhtaçlığı vurgulanmıştır. Oysaki tüm vatandaşlar gibi engelli vatandaşların da sosyal hakları gözetildiğinde bedensel engellerin görünürlüğü ortadan kalkacaktır.

Görsel 29’da yer alan Hayat Bilgisi 1, 15. sayfadan alınmış resimden önce kitapta yer alan yönerge şu şekildedir:

Aşağıdaki resmi inceleyelim. Resimde gördüğümüz çocukların benzer ve farklı özelliklerini söyleyelim. Özel gereksinimi olan arkadaşlarımıza nasıl davranmamız gerektiğini belirtelim.

Hayat Bilgisi 1, 48. sayfadan alınan resimde okul meclis başkanı olan öğrenci okul müdüründen engelli rampası istediklerini dile getirmektedir.

Görsel 29’da yer alan Hayat Bilgisi 2/1’den alınmış resimden önce ve sonra yer alan yönergeler şunlardır:

Aşağıdaki çocuklara nasıl yardımcı olabilirsiniz? Yazınız.

Sizden farklı olanlara nasıl davranıyorsunuz?

Yukarıdaki örneklerde dikkat çeken unsur farklılıklara vurgu yapması ve engellileri farklı bir birey olarak göstermesidir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4’te de engelli bireyler göz ardı edilmiştir. Allah’ın bize verdiği nimetlerden söz edilirken ‘Yüce Allah bizlere sayısız nimet vermiştir. Bizleri en güzel şekilde yaratmış; el, ayak, göz, kulak gibi çok kıymetli organlarla donatmıştır (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 13).’ cümlelerine yer verilmiştir. Bu cümleler engeli bulunan bir 4. sınıf öğrencisinin inanç duygularını zedeleyebilecek bir sonuç dahi doğurabilir. Bu duruma benzer bir paragrafta Türkçe 3/3 kitabında da rastlanmıştır. Okuma metninde yoksul olduğu için oyuncakları olmayan bir çocuğun organlarının, onun oynadığı olduğundan bahsedilmektedir. Hem yoksul hem de engelli öğrencileri olumsuz etkileyecek cümleler ders kitaplarında yer almaktadır.

Bir zamanlar yoksul bir çocuk tanımıştım. Ailesi o kadar yoksul, o kadar yoksuldu ki çocuklarına bir tek oyuncak bile alamıyorlardı. Bu zavallı çocuğun hayatında oynayacağı bir tek oyuncak bile olmamıştı, ama oynadığı güzel oyunları vardı. Kendi gözleri, ağzı, kulakları, burnu, saçları, boynu, iki kolu, iki eli, iki ayağı onun oyunlarıydı (Demirkan, Türkçe 3/3:110).

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 ders kitabında engelli bireylere hiç yer verilmezken diğer ders kitaplarındaki görsellerde engelli birey resimlerine yer verilerek onların haklarının gözetildiği düşüncesi yaratılmaktadır. Oysaki engelli bireylerin yer aldığı görsellerin sadece ikisinde engellerin gözetildiğine dair çıkarımda bulunulabilir. Bu resimlere görsel 30’da yer verilmiştir.

Görsel 30: Engellilerin Gözetilmesi

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.10

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.39

Görsel 30'da yer alan resimlerde engelli rampası bulunmaktadır. Hayat Bilgisi 2/1'den alınan resim aynı kitabın hem 10 hem de 39. sayfasında kullanılmıştır. Örnekleme grubunda yer alan diğer hiçbir resimde engelliler gözetilmemiştir. Örneğin kullanılan şehir resimlerinde sokaklarda görme engelliler için zemine yapılan sarı renkli özel yol işaretlerine, üst geçit resimlerinde yürüyen merdiven, asansör veya rampa resimlerine yer verilebilirdi. Bu ve benzer öğelere art alanda sürekli yer verilmesi engellilere yönelik çalışmaları olağanlaştırır ve beraberinde devlet düzeyinde yapılan çalışmalarda tüm bireylerin ihtiyaçları gözetilir bir hal alır. Engelli bireyler için yapılan çalışmalar artık bir talep olmaktan çıkmalı, devletlerin hali hazırda düşündükleri hizmetler arasında yer almalıdır.

Sosyal Bilgiler 4 kitabında engelli yetişkinlerin yaşadıkları sorunlara yer verilmiştir:

Geçen gün sokakta tekerlekli sandalyesi üzerinde ilerlemeye çalışan yürüme engelli bir kadın gördüm. Kadın kaldırımlar engellilere uygun olarak yapılmadığı için sandalyesini sürmekte zorlanıyordu. Buna rağmen güçlüğü de olsa bankamatığın önüne kadar gelebildi. Ancak burada onu başka bir engel bekliyordu. Çünkü makinenin tuşlarına yetişemiyordu. Çaresizce etrafına bakındığını görünce hemen yanına giderek yardım edebileceğimi söyledim. Teklifimi gülümseyerek karşıladı. Birlikte işlemi yaptıktan sonra bana teşekkür etti. Ayrıca hayatını başkalarına muhtaç olmadan sürdürmek istediğini söyledi. Ancak çevre şartlarının engellilere yardımcı olmadığını söyledi (Sosyal Bilgiler 4, 27).

Günlük hayatta engellilerin yaşadığı sorunlar neticesinde ders kitaplarında engellilere yardım etmenin gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Hayat Bilgisi 1, 48. sayfadan alınan resimde okul meclis başkanı okul müdüründen engelli rampası istediklerini dile getirmektedir.

Hayat Bilgisi 2/1’de engelli çocuk görsellerine istinaden ‘onlara nasıl yardımcı olabilirsiniz?’ diye sorulmaktadır (Hayat Bilgisi 2 1. Kitap, 14). Bu kitap, aynı zamanda ünite sonu, ‘Neler öğrendik?’ bölümünde görsel 31’de yer alan engelli sembollerine yer vermiştir.

Görsel 31: Engelli Sembolleri

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.36

Sosyal Bilgiler 4 kitabının çeşitli bölümlerinde engelliler için yapılabileceklere değinilmiştir:

Yaşadığım olay yürüme engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları daha iyi görmemi sağladı. Kendimi onların yerine koyarak bu insanlara yardımcı olmaya karar verdim. Büyüklerimin desteğiyle ilgili kuruluşlara ulaşarak onlardan cadde ve sokaklarda engellilerin hayatını kolaylaştıracak düzenlemeler yapılmasını istedim.

Ayrıca yoksul olduklarından tekerlekli sandalye alamayanlar için okulumuzda plastik kapak toplama kampanyası başlattım (Sosyal Bilgiler 4, 27).

İlaç kutularının içindeki tanıtıcı yazılarda o ilacın özellikleri ve nasıl kullanılacağı belirtilir. Eczacılar da kutuların üzerine ilaçların ne zaman ve ne kadar kullanılacağını yazarlar. Böylece hastalara ilaçlarını en doğru biçimde kullanmaları konusunda yardımcı olurlar. Ancak bütün bu uygulamalar bazı durumlarda yetersiz kalabilir. Çünkü hasta okuma yazma bilmeyen veya görme engelli biri olabilir. Bu insanlar ilaç kutusundaki uyarı ve açıklamaları okuyamazlar. Böyle olunca da ilacı yanlış kullanıp zarar görebilirler.

Ben böyle durumların yaşanabileceğini düşünerek yeni bir ürün tasarladım.

Okulumuzda düzenlenen proje yarışmasına da “Konuşan İlaç Kutusu” adını verdiğim bu ürünle katıldım.

Tasarımına göre ilaç kutusunun üzerine sesi kaydetme ve kaydedilen sesi dinletme özelliğine sahip yassı bir cihaz takılıyor. Eczacı, görme engelli biri geldiğinde ilaç kutusunun üzerindeki düğmeye basarak ilacın nasıl kullanılacağını anlatıyor. Hasta da ilacı kullanacağı zaman aynı düğmeye basarak eczacının uyarı ve açıklamalarını dinliyor. Böylece eline aldığı ilacın doğru ilaç olup olmadığını ve nasıl kullanılacağını öğrenmiş oluyor (Sosyal Bilgiler 4, 112).

Çocuk Hakları Sözleşmesi devletlere engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alma ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştırma görevi vermiştir. Buna göre engelli çocuklar devletin de

desteğiyle özel bakımdan yararlanma hakkına sahiptir (Sosyal Bilgiler 4, 156).

Engelli bireylere yönelik alınabilecek tedbirlerin yanı sıra onların başarılarına, sosyal dışlanmışlık hissetmemelerine, bireyleri koşulsuz kabule yönelik bölümlere de yer verilmiştir.

Hayat Bilgisi 3/1’de Bahri isminde bir öğrenci işitme güçlüğü çekmektedir ve bir arkadaşı diğerlerini ‘Bahri’nin işitme güçlüğü çektiğini unutmayalım. Onun da zorlanmayacağı oyunu hep birlikte oynayalım (Hayat Bilgisi 3/1, 20).’ diyerek diğer arkadaşlarını uyarmaktadır. Devamında öğrencileri düşünmeye yönlendiren bir soruya yer verilmiştir: ‘Farklı fiziksel özelliklerinden dolayı insanlarla dalga geçmek uygun bir davranış mıdır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız (Hayat Bilgisi 3/1, 20).’

Hayat Bilgisi 3/2’de engelli, fazla kilolu ve çilleri olan öğrenci görsellerine yer verilerek her birinde farklılıkların koşulsuz kabulüne ve bireylerin de kendilerini olduğu gibi kabul edip avantajlı yönlerine odaklanmalarına dair cümlelere yer verilmiştir.

Yürüme engeli olan çocuk: ‘Saçlarımı çok beğeniyorum. Annem de beni sırma saçlım, diye çağırıyor (Hayat Bilgisi 3/2, 57).’

Fazla kilosunu olan çocuk: ‘Bana Tombik diyenler oluyor ama olsun çünkü çok güçlü kollarım var. Artık beslenmeme de dikkat edeceğim (Hayat Bilgisi 3/2, 57).’

Çilleri olan çocuk: ‘Yüzümdeki çillerin beni çok sevimli yaptığını düşünüyorum. Ayrıca farklı fiziksel özelliklere sahip olmak hepimizi özel yapar. Bunun için fiziksel özelliklerimizle ilgili olumlu düşünmeliyiz. Sizce de öyle değil mi (Hayat Bilgisi 3/2, 57)?’

Sosyal Bilgiler 4 kitabında, insanların bedensel görünüşlerinden duygu ve düşüncelerine kadar her alanda farklı olabilecekleri ve bireylerin birbirlerini koşulsuz kabul etmeleri gerektiğini belirten bir paragrafa ve beraberinde bir şiire yer verilmiştir.

Sağlıklı insan ilişkileri ancak farklılıklara saygıyla kurulabilir. Çünkü insan, farklı insanları tanıdıkça onlardan yeni şeyler öğrenerek gelişir. Farklılıkları tehlike olarak değil eksiklerini tamamlayacak zenginlikler olarak görür. Böylece kendisini güvende ve daha güçlü hisseder. Bu nedenle kendimizde olmayan özellikleri kötü veya yanlış ilan ederek

herkesin bizim gibi olmasını beklememeliyiz. Farklılıkları hor görmeye ve değiştirmeye hakkımız olmadığını bilerek insanların inançlarını ve düşüncelerini saygı ile karşılamalıyız (Sosyal Bilgiler 4, 28).

FARKLILIKLARIMIZ

Farklılıklardır güzelleştiren her şeyi
Sevmemizi sağlayan birbirimizi
Aslında bir arada tutan bizi
Öğreten bize farklı görmeyi.

Hiçbirimiz daha iyi değildir
Ne kadar farklı olsak da.
Sevmeyi, saymayı öğreniriz
Biz birlikte yaşadıkça.

Ne kadar farklı olsak da
Oluştururuz bir bütünü.
Aramıza bir şey giremez;
Bozamaz bu büyüü (Acar, Sosyal Bilgiler 4, 28).

İnsan duygu, düşünce ve karakteriyle olduğu kadar dış görünüşüyle de başka insanlardan ayrılabilir. Ancak bu ayrım insanlar arasında bir üstünlük veya eksiklik nedeni olarak görülmemelidir. Örneğin bedensel engelli bir insan aynı engeli bulunmayan birinin önünde veya gerisinde değildir. Çünkü bedensel engelli olmak bir eksiklik değil farklılıktır. Buna rağmen bedensel engelliler günlük hayatta ve iş ortamlarında zorluklarla karşılaşmaktadır (Sosyal Bilgiler 4, 29).

Sosyal Bilgiler 4 kitabı farklılıkların kabulüne dikkat çektiği gibi engellerin de başarısızlık için bir neden olarak görülmemesi gerektiğine değinmiştir bu bağlamda Ampute Futbol Milli Takımı'na yer vermiştir. Görsel 31'de yer alan Ampute Futbol Milli Takımı'nın oyuncuların engel durumlarının sonradan mı yoksa doğuştan mı olduğunu belirterek farklı bir noktaya da temas etmiştir. Öğrenciler bu görselde yer alan bilgilerle engellilik durumunun doğuştan olabileceği gibi yaşamlarının herhangi bir döneminde yaşayacakları bir olumsuzluktan da kaynaklanabileceğini fark edebilirler.

Görsel 32: Engelli Yetişkin

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.29

Bazı insanların önyargılarıyla mücadele eden bedensel engelliler öyle başarılarla imza atıyorlar ki diğer engellilerin moral ve ilham kaynağı oluyorlar. Böylece kendilerini dışlayan insanların kafalarındaki engelli algısının değişmesinde önemli rol oynuyorlar. Bu konudaki en güzel örneklerden biri 2017 yılında ülkemizde yapılan Avrupa Ampute Futbol Şampiyonası'nda yaşandı. Bu şampiyonada Ampute Futbol Millî Takımımız 41 bin kişinin izlediği final maçında İngiltere'yi 2-1 yenerek Avrupa şampiyonu oldu (Sosyal Bilgiler 4, 29).

Millî takımımızın oyuncuları kazandıkları başarıyla bedensel engelliliğin bir eksiklik değil sadece farklılık olduğunu göstermiş oldular. Onlar yaşadıkları olumsuzluklara rağmen en büyük tutkuları olan futboldan vazgeçemediler. İnançlı ve azimli çalışmalarının sonunda zafere ulaşarak ülkemize büyük bir sevinç ve gurur yaşattılar. En önemlisi de engelli insanların moralini yükseltip onlara özgüven aşıladılar. Bu nedenle hepimiz onlara teşekkür etmeliyiz. Ayrıca onların ve bütün engellilerin farklılıklarına saygılı olmalıyız (Sosyal Bilgiler 4, 29).

FARKLILIKLAR ve BİRLİKTELİKLER

Elbette hepimizin farklı bir yanı var
Birlikte yaşadığımız bir dünyada
Hepimiz farklı yerlerde yaşasak da
Birbirimize karşı duyduğumuz bir saygı var.

Düşünceler, ırklar, diller
Bizi birbirimizden ayıran özellikler
Tek bir ortak yanımız
Bizim insan olmamız.

Birlikte güvendeyiz hepimiz
Farklılıklarla anlaşılıyor özelliklerimiz
Bir güç olursak eğer
Her işi yapabiliriz beraber.

Neden el ele tutuşmayalım
Önümüzdeki engel farklılıklarımız olamaz
Hadi beraber olalım yine
Hep birlikteyiz bunu unutmayalım (Şahna, Sosyal Bilgiler 4, 29).

Kitaplarda yer alan koşulsuz kabul konusu sadece engelli bireylerin ya da fiziksel özelliklerin farklılığı noktalarına odaklanmamış, farklı ülke çocuklarının da birbirini koşulsuz kabulünü konu almıştır. Bu durum aynı zamanda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2. maddesinin dikkate alındığının bir diğer göstergesidir. Bu bağlamda ders kitaplarında farklı ülke çocuklarının görsellerine yer verilmiş, çeşitli metin ve yazılarda farklılıkların bir bütünü oluşturduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durumun özellikle, son yıllarda farklı ülkelerden yurdumuza göç etmiş insanların sosyal kabulünü kolaylaştırır bir etki yaratması muhtemeldir.

Görsel 33: Farklı Ülkelerin Çocukları

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.151

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.41

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.56

Farklı ülkelerden gelen veya farklı ülkeye giden Türk çocuklarını konu alan metinlerde ülke insanların misafirperverliğine, arkadaş canlısı oluşlarına, tüm dünya insanların kardeşliğine dikkat çekilmiştir.

Bazen insanlar ülkelerinden çalışma, eğitim ve savaş gibi nedenlerle başka ülkelere göç ederler. Bizim ülkemize de göç eden insanlar vardır. Bu kardeşlerimiz bizim kültürel zenginliğimize katkıda bulunurlar (Hayat Bilgisi 1, 152).

Bu cümlelere ek olarak öğrencilere kendi düşüncelerini açıklayacakları iki soru yöneltilmiştir:

Hepimiz farklıyız. Fakat hepimiz insanız ve ortak noktalarımız var. Bu ortak noktalarımız,...

Farklı ülkelerden gelen insanlara nasıl davranmamız gerekir? Kısaca yazalım (Hayat Bilgisi 1, 152).

Görsel 33'te yer alan Hayat Bilgisi 2/1'den alınmış resme ek olarak dünya çocuklarının ortak ihtiyaçlarına dikkat çeken bir şiire yer verilmiştir.

BİR DÜNYA BIRAKIN

Bir vatan bırakın biz çocuklara,
İslanmış olmasın göz yaşlarıyla.
Oynaya oynaya gelin çocuklar,
El ele, el ele verin çocuklar.

Bir bahçe bırakın biz çocuklara,
Göklerde yer açın uçurtmalara.
Oynaya oynaya gelin çocuklar,
El ele, el ele verin çocuklar.

Bir barış bırakın biz çocuklara,
Uzansın şarkımız güneşe ve aya.
Oynaya oynaya gelin çocuklar,
El ele, el ele verin çocuklar.

Bir dünya bırakın biz çocuklara,
Yazalım üstüne “Sevgili Dünya.”
Oynaya oynaya gelin çocuklar,
El ele, el ele verin çocuklar (Çakmakçıoğlu , Hayat Bilgisi 2/1:41)

Hayat Bilgisi 3/2’de, babasının işi nedeniyle Japonya’ya giden ve orada okula başlayan Metin, okuldaki ilk gününde herkesten farklı bir görünüme sahip olması nedeniyle tüm öğrencilerin kendisine baktığını düşünür. Bunun üzerine arkadaşlarıyla, bir önceki yıl sınıflarına yeni gelen esmer tenli bir öğrenciyle ‘Sen çikolata mısın?’ diyerek dalga geçtikleri için çok utanmıştır. Şimdi kendisi Japonya’da farklı özelliklere sahip olmandır. Sınıfta ‘Ben de sizin gibi bir çocuğum, aynı yaştayız, ben de oynamayı sizler gibi seviyorum. Gözlerim çekik olmasa, boyum sizden uzun olsa da ne fark eder ki.’ diye yüksek sesle düşünmüştür. Bu cümlelerinden sonra sınıftakiler Metin’e dönerler ve Metin de yaptığının tuhaflığını anlayınca gülmeye başlar. Daha sonra tüm sınıf hep birlikte gülerler. Bu arkadaşlıklarının iyi bir başlangıcı olur. Bu yaşadıklarını metin bir mektup yazarak Türkiye’deki arkadaşlarına anlatır (Hayat Bilgisi 3/2, 55-56).

Canım arkadaşlarım anladım ki çevremizdekilerle görünüşümüzde, yeteneklerimizde, zevklerimizde farklılıklar olabilir. Bu farklılıklar arkadaş olmaya engel değil. Bizi özel yapan da bu farklılıklar. Bu farklılıkların doğal olduğunu kabul etmeli, hoşgörülü olmalıyız. Şimdi daha iyi anlıyorum ki her şeyin temeli insan sevgisi. Buradaki arkadaşlarım benim sevgi dolu olduğumu söyledi. Ben de büyük önderimiz Atatürk’ü anlatarak onun da sadece kendi milletini değil tüm insanları sevdiğini, benim de onu örnek aldığımı belirttim (Hayat Bilgisi 3/2, 56).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında kitabın ana karakteri olan Bilge, empati konusunda savaş nedeniyle ülkemize sığınan çocuklara değinmiştir. Devletimizin onların beslenme, barınma ve sağlık ihtiyaçlarının yanı sıra eğitim ihtiyaçlarını da düşündüğünü dile getirmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 26).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında çocuk bedeni noktasında dikkat çeken bir unsur daha bulunmaktadır. Kitapta Bilge isimli bir öğrenciye yer verilmiştir. Bu öğrenci sosyal konuları çok sevdiğini ve araştırmacı bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Bunların dışında dikkati çeken iki unsurdan birincisi Bilge isimli bu öğrencinin sarı saç ve mavi gözleriyle tamamen batılı bir imaja sahip olmasıdır (görsel 34). Diğer unsur ise Bilge'nin 'siz dili' kullanıyor olması, yaşıtı olduğu öğrencilere üst perdeden konuşarak öğretici anlatımlarda bulunmasıdır. Bu durum da art alanında, derslerinde bu kitabı kullanan öğrenciler ve Bilge arasında bir farklılık olduğu, Bilge'nin onlardan üstün olduğu anlamını içermektedir. Bu kitapta, Batılı görünüme sahip ve 'siz dili' kullanan fakat öğrencilerle yaşıt bir karakter kullanılmış olması öğrencilerde derse karşı olmasa bile ders kitabına karşı öğrencilerde olumsuz bir tutum gelişmesine neden olabilir ve ya öğrencilerin Batı'yı ve Batılı bir görüntüyü üstün görmelerine sebebiyet verebilir.

Görsel 34: Bilge ve Kullandığı 'Siz Dili'

Merhaba benim adım Bilge. Sosyal Bilgiler dersine özel bir ilgi duyuyorum. Sosyal konular hakkında araştırmalar yapmayı ve yeni bilgiler öğrenmeyi çok seviyorum. Bu nedenle çevremdekiler tarafından Sosyal Bilge diye çağırılıyorum.

Sosyal Bilgiler, insanın canlı ve cansız çevre ile etkileşimini açıklamaya çalışır. Bu amaçla bizlere yeryüzünde meydana gelen doğa olaylarını tanıtarak bunların hayatımıza etkilerini gözler önüne serer. Ayrıca toplumsal bir varlık olan insanın hak, ödev ve sorumluluklarının neler olduğunu belirtir. Böylece insanın sosyal yönünü geliştirerek onu toplumsal hayata hazırlar.

Sizin bu yıl başladığınız dördüncü sınıfta ve önümüzdeki yıllarda göreceğiniz derslerden biri de Sosyal Bilgiler olacak. Sizler Sosyal Bilgiler derslerinde edineceğiniz bilgi ve beceriler sayesinde dil ve tarih bilincine sahip olacaksınız. Vatana ve milletinize olan sevginizi pekiştirecek, hak ve sorumluluklarınızın farkına varacak, insan hakları konusundaki duyarlılığınızı geliştireceksiniz. Ayrıca doğru karar veren ve sorunlara çözüm üretebilen bireyler olarak yetişeceksiniz.

Ben de ders kitabınızın sayfalarında yeri geldikçe sizlere eşlik ederek bu yetiştirme sürecine katkıda bulunmaya çalışacağım.

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.10

4.2. Çocuk Ruhü ve Çocukun İyi Olma Hali Yaklaşımı

Endüstriyel bir terim olan ‘çırak’ sözcüğü bir dönemin çocukluk anlayışına damgasını vurmuştur. Çocukluğun çıraklık ile ilişkilendirilmesindeki asıl mesele nadiren karşılıklı fakat genellikle tek yönlü ve durağan olan usta-çırak ilişkisinin öğretmen-öğrenci ilişkisi ile bağdaştırılmasıdır. Okul eğitimi geleceğin vatandaşlarını yetiştirmek üzerine kurulurken çocuk gelişimi de çocuğun eğitsel ve sosyal gelişimi ile ilişkilendirilmiştir. Bilginin edinilmesindeki gelişimsel süreç ise öğretmen eğitimlerinde (teacher-training courses) kullanılan Piaget’in teorileriyle desteklenmiştir. Gelecekteki faydalarına odaklanılan bu yaklaşım yerini zamanla bireyin biricikliğini, deneyimlerinin çeşitliliğini göz önünde bulunduran yaklaşıma bırakmıştır. Çocuklar, fiziksel, duygusal ve psikolojik yönlerden gelişmekte olan insanlardır, kendilerine has hakları olan bireylerdir. Fakat çocukların gelişimini sürdüren varlık (becoming) ve sosyal bir aktör (being) anlayışları arasında bir denge kurulması gerekmektedir (Mills, 2000: 19-22).

Bu bilgiler doğrultusunda ruhsal yönden sağlıklı bir çocuk gelişimsel özellikleri de göz önünde bulundurularak sağlıklı bir yetişkinin özelliklerini taşımalıdır. Yörükoğlu (1996), ruhsal bakımdan sağlıklı bir bireyin taşıması gereken özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- a) Ruhsal açıdan sağlıklı bir birey kaygı, kuşku ve kuruntulardan uzak olmalıdır. Burada söz edilen kaygı ve üzüntüler nedeni belli olmayan, uzun süreli kaygı ve üzüntülerdir.
- b) Birey, içinde yaşadığı yakın ve uzak çevresiyle ilişkiler kurup sürdürebilmelidir.
- c) Birey, diğer insanlarla geçinme ve işbirliği yapmanın ötesinde, sevgi ve saygıya bağlı ilişkiler kurabilmelidir.
- d) Birey, kendine güvenmeli, davranış ve yeteneklerini gerçekçi olarak tanımalıdır.
- e) Birey, toplumda bir yeri ve görevi olduğunu hissetmelidir, yeteneklerini geliştirmeli ve verimli işlere yöneltmelidir. Kişi, çalışma ve başarılarından tat almalıdır.
- f) Bireyin geleceğe dönük planlamaları olmalı ve birey bu planlarını gerçekleştirmek için çaba göstermeli ve sıkıntılara katlanabilmelidir. Gerçekleştiremediği isteklerini ise başka yollardan doyum sağlayarak karşılayabilmelidir.

- g) Birey başarısızlıklarından yılmamalı ve karşılaştığı yeni durumlara uyum sağlayabilmelidir.
- h) Birey, kendi başına kararlar alıp uygulayabilmeli, bağımsız olarak girişimde bulunabilmeli aynı zamanda başarısızlıklarından ders alabilmeli, yanlışlarını başkalarına yüklememeli ve kendini eleştirebilmelidir.
- i) Birey, yaşadığı çevre ve toplumla ters düşmeyen, kendine has inanç ve değerlere sahip olmalıdır. Toplumun gelenekleri, töreler, değerler yadsınamaz bir gerçeklerdir ancak birey bu salt bu gerçeklere bağlı kalarak yaşamamalı, yeniliklere açık olmalıdır.
- j) Bireyin mesleği dışında eğlendirici, dinlendirici ve kişiyi geliştirici uğraşları olmalıdır (Yörükoğlu, 1996:14-15).

Erişkinler için geçerli olan bu ruh sağlığı tanımı çocuklar içinde geçerlik göstermektedir ancak çocuk sürekli gelişen ve değişen bir özellik taşıdığı için bazı ölçütler değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla çocuk kendi yaş grubunun gelişim özellikleriyle değerlendirilmelidir. Bu bağlamda ilkokul döneminde yer alan çocuğun özelliklerine baktığımızda şunları gözlemleriz: Ruhsal gelişimi yolunda giden bir çocuğun cinsel kimliği belirginleşmiştir. Çocukta iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt etme yeteneği gelişmiştir. Somut düşünceden soyut düşünceye geçiş başlar. Canlı ve hareketlidir, oyun sokağa ve çevreye kaymıştır. Bu dönem çocuğunda öğretmen önemli bir figürdür. Öğrencilerine yetenek ve kişilik özelliklerine göre yaklaşan, onları ayrı ayrı tanıyabilen ve öğretimlerini kişisel olarak, olanaklar ölçüsünde düzenleyebilen öğretmenler çocuğun gelişimine olumlu yönde etki eder (Yörükoğlu, 1996: 76-81).

Bu noktada çocuğun ruhsal sağlığının yanı sıra gelişimsel özelliklerini yani 'kendine has haklara sahip bireyler' olma durumunu göz önünde bulunduran yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Genel anlamda 'çocuğun iyi olma hali' (well-being) olarak isimlendirilen bu yaklaşım aynı zamanda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan 'Çocukların, insan olarak haklarının yanı sıra özel hakları da vardır.' ilkesinin de yansımasıdır.

İyi olma hali (well-being), "fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişim yoluyla bireyin kendisi, başkaları ve çevre ile ilişkili olarak kendine özgü potansiyelini geliştirmesi" olarak tanımlanmaktadır. Çocuğun iyi olma hali, çocukların kendi hayatlarını şekillendirmede rol oynayan aktif bireyler olarak görülmesi gerektiğini temel alan bir düşünce biçimini benimsemektedir. Çocuklar bir yandan kendi haklarına sahip olan sosyal grup olurken diğer yandan da özgür bireyler olarak kabul edilmelidir. Özetle çocuğun iyi olma hali, oluşturulan ulusal politikalarda çocukların önceliğe sahip olması anlamına gelmektedir (Çevik, 2016:891).

Çocuğun iyi olma hali, çocuğun kendisini gerçekleştirebileceği ve yapabilirliklerini artırabileceği koşulların sağlanmasıyla ilgilidir... Çocuklar, çevreleri ile kurdukları ilişkiler bağlamında, sunulan kaynakları kullanarak ve çeşitli çevresel koşulları dengeleyerek kendi iyi olma hallerinin oluşumunda aktif rol oynayan bireylerdir (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson'dan akt. Semerci ve diğ., 2012:16).

Bu bağlamda her çocuk kendi mekansallıklarında, kendi yapabilirlikleri çerçevesinde değerlendirilmeli ve en önemlisi onları ilgilendiren konularda öncelikle onların fikirleri alınmalıdır.

Bu gelişmelere paralel olarak eğitim programları ele alındığında, 2004-2005 eğitim öğretim yılında dokuz pilot ilde uygulaması başlatılan ve 2005-2006 eğitim öğretim yılı itibariyle tüm ülkede uygulamaya konulan yeni ilköğretim programının dayandığı temel ilke ve yaklaşımların göz önüne alınması gerekmektedir. Bu programların dayandığı temel ilke ve yaklaşımlardan en temel olanları yapılandırmacılık, tematiklik, aktiflik, öğrenci merkezlilik, çoklu zeka kuramı ve bireysel farklılıklara duyarlı öğretimdir (Gömleksin ve Kan, 2007).

Eski ve yeni ilköğretim programları incelediğimizde ise şu özellikler karşımıza çıkmaktadır:

Eski İlköğretim Programı

- Amaç ve davranışlar var olup davranışçı yaklaşım hâkimdir.
- Konu ve kavramların sıralanmasında doğrusallık ilkesi esas alınmıştır.
- Bilgiler yüklü bir biçimde ezber yoluyla, geleneksel yöntem ve tekniklerle verilmeye çalışılmıştır.
- Öğretmen öğrenciye bilgi aktarmış ve kontrol edici bir görev üstlenmiştir.
- Veliler eğitime dâhil edilmemiştir.
- Yarışmaya dayalı bir anlayış hâkimdir.
- Öğrenciler geleneksel yaklaşımlarla değerlendirilmişlerdir.
- Öğretmen ve konu merkeze alınmıştır.
- Tek kaynağa dayalı dersler işlenmiştir.
- Yöneticiler kontrol edici olarak görev yapmışlardır.

Yeni İlköğretim Programı

- Kazanımlardan yola çıkarak yapılandırmacı bir yaklaşım benimsenmiştir.
- Konu ve kavramlar sarmallık ilkesine uygun olarak tasarlanmıştır.
- Bilgiye ulaşma yolları alternatif yöntem ve tekniklerle verilmiştir.

- Öğretmenin öğrenciye sorgulamayı öğrettiği bir eğitim anlayışı geliştirilmiştir.
- Velilerle işbirliği esas alınmış. Birlikteliğe dayalı.
- Öğrenci değerlendirilmesi sürece dayalı farklı ölçme araçlarıyla çoklu yapılmıştır.
- Yaşam kaynak olarak kullanılmış.
- Öğrenciyi merkeze alarak ihtiyaçlarına eğilen öğretmen ve yöneticiler benimsenmiştir (Özdemir, Çelik, Selçuk, Köseoğlu'ndan akt. Gelen ve Beyazıt, 2007: 464).

2017 yılı itibariyle Milli Eğitim Bakanlığı müfredatlarda yine bir yeniliğe gitmiştir. Yenilenen bu müfredatın dikkat çeken özellikleri şunlardır:

- Yenilenen müfredatların sade ve anlaşılır olması ön planda tutulmuştur.
- Öğrencilere kazandırılması hedeflenen yeterlilik ve beceriler belirlenerek derslerin tabiatı (disiplinin kendi özgül özellikleri) dikkate alınmıştır.
- Yenilenen müfredatlar ile öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel yeterlilik ve beceriler tüm disiplin alanları için ortak olarak verilmiştir.
- Müfredatlarda disiplin alanlarına özgü yeterlilik ve becerilere yer verilmiştir.
- 'Değer(ler) Eğitimi'nin ilgili dersin doğası ve müfredat kazanımları ile tutarlı olmasına ve bütünlük oluşturmaya dikkat edilmiş, aleni ve/veya örtük (zımni, hidden) olarak müfredat kazanımlarına ve kazanım açıklamalarına hedeflenen değerler yedirilmiştir.
- Müfredatlar yenilenirken farklı medeniyet ve kültür havzalarının katkıları belirginleştirilmeye ve dengeli örneklemelerde bulunulmaya çalışılmıştır.
- Yenilenen müfredatlarda sadeleştirme ve içerik yoğunluğunun azaltılması ön planda tutulmuştur.
- Üst bilişsel becerilerin kullanılmasını gerektiren, öğrenmenin anlamlı olabilmesi için soyut olay, olgu ve kavramların mümkün olduğunca günlük hayatla ilişkilendirilmesine imkan sağlayan, öğrenmenin kalıcı olabilmesi için olabildiğince uygulamaya yönlendiren, öğrencilerin önceki bilgilerle ve diğer disiplin alanlarıyla ilişkilendirilmesine hizmet eden, öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerini

kullanmalarına teşvik eden kazanım ve/veya kazanım açıklamalarına yer verilmiştir.

- Farklı disiplin alanlarında tekrar eden ve duplikasyonlara sebep olan ünite, konu ve/veya kazanımlar daha fazla ilişkili olduğu disiplin alanına alınmış, gerekli yerlerde diğer disiplin alanlarına atıflarda bulunulmuştur.
- Anlamlı ve kalıcı öğrenme için öğrenilen bilgilerin günlük hayatta karşılığını bulması, edinilen bilgi ve becerilerin uygulama yaparak pekiştirilmesi önemlidir. Bu bakımdan öğrencilerin yaş düzeyleri itibarıyla günlük hayatla ilişkilendirecekleri veya ilgi duyduğu meslek alanında uzmanlaşmakta ihtiyaç duyacağı uygulamalar yapılması önemsenmiştir.
- Müfredat uygulanırken özel gereksinimi olan öğrenciler için gereken esnekliğin gösterilmesi; öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda etkinlikler hazırlanması ve planlanması öngörülmüştür.
- Müfredat uygulanırken her türlü farklılığı kapsayıcı (inclusive) ve özeni/hassasiyeti koruyucu olmaya odaklanılmış, bu sebeple müfredat uygulanırken farklılıkları olan öğrenciler için gereken esnekliğin gösterilmesi; öğrencilerin sosyoekonomik, kültürel, bireysel, düşünsel vb. farklılıkları, talep ve beklentileri doğrultusunda etkinlikler hazırlanması ve planlanması öngörülmüştür (Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine, 2017: 9-12).

Bu bilgiler doğrultusunda ruhsal yönden sağlıklı bir çocukta olması gereken özelliklerin ilkökul ders kitaplarında nasıl işlendiği ve buna paralel olarak çocuğun gelişimsel özellikleri de göz önüne alınarak yeni öğretim programlarının ders kitaplarına nasıl aktarıldığı incelenecektir. Aynı zamanda ders kitaplarında çocuklar yetişkin çırağı olarak mı yoksa kendine has hak ve sorumlulukları olan bir birey olarak mı ele alınmıştır sorusuna cevap aranacaktır.

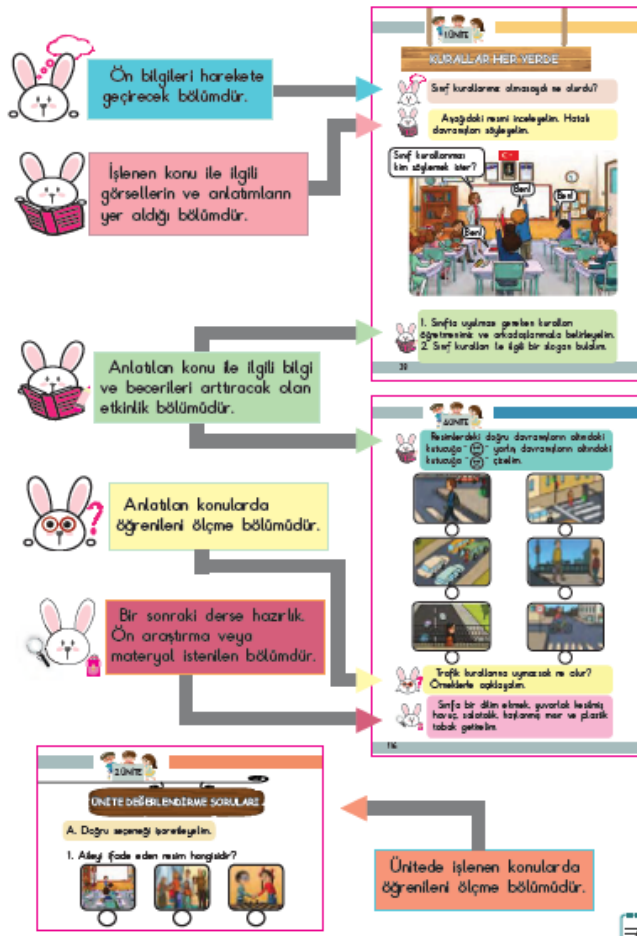
Öncelikle ders kitaplarının genel incelemesi yapıldığında Hayat Bilgisi 2 ve 3. sınıf, Türkçe 2, 3 ve 4. sınıf kitaplarının modüler hazırlandığı dikkat çekmektedir. Hayat Bilgisi 1, Sosyal Bilgiler 4, Türkçe 1 ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf kitapları tek kitap şeklinde hazırlanmıştır. Kavram ve temalar yeni öğretim

programlarında tasarlandığı üzere sarmal ve disiplinler arası yaklaşımla ele alınmıştır.

Kitap içeriğine gelindiğinde Hayat Bilgisi 1 içindekiler bölümünden sonra ‘Kitabımızı Tanıyalım’, Hayat Bilgisi 2/1 içindekiler bölümünden sonra ‘Kitabımızı Tanıyalım’, Hayat Bilgisi 3 içindekiler bölümünden sonra ‘Ders Kitabımızı Tanıyalım’, Sosyal Bilgiler 4 içindekiler bölümünden sonra ‘Kitabımızı Tanıyalım’, İlk Okuma Yazma Kitabı içindekiler bölümünden sonra ‘Organizasyon Şeması’, Türkçe 1 içindekiler bölümünden sonra ‘Organizasyon Şeması’, Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı bölümünde ‘Tanıtım Şeması’, Türkçe 3/1 Çalışma Kitabı bölümünde ‘Tanıtım Şeması’, Türkçe 4/1 hem içindekiler bölümünden sonra hem de Öğrenci Çalışma Kitabı bölümünün başlangıcında ‘Kitabımızı Tanıyalım’, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 içindekiler bölümünden sonra ‘Organizasyon Şeması’ başlıklarıyla ünite başlıkları altında neler yapılacağına, hangi sembolün ne anlama geldiğine yer verilmiştir.

Görsel 35: Kitap Tanıtım Bölümleri

★ Kitabımızı Tanıyalım ★

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.9

Hangi ünite olduğumu ve ünitenin adını burada göreceğiz.

Ünite hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacak bazı sorularla karşılaşacağız.

Öğreneceğimiz konunun adını burada göreceğiz.

Her konunun başlangıcında bazı sorulara cevap vereceğiz.

Konumuzla ilgili resim veya fotoğraflarla karşılaşacağız.

Zaman zaman konumuzla ilgili soru, hikâye ve açıklama, şiir vb. metinler okuyacağız.

Ders içi ve ders dışı etkinliklerle öğrendiklerimizi pekiştireceğiz.

Öğrendiklerimizi pekiştirmek için çeşitli çalışmalar yapacağız.

Konumuzu ne kadar öğrendiğimizi belirleyecek sorularla karşılaşacağız.

Her ünite sonunda ne kadar öğrendiğimizi değerlendireceğiz.

Ünitemiz süresi içinde yer alan belirli gün ve haftalara ilgili şiirler okuyacağız.

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s. 1F-1G

Ders Kitabımızı Tanıyalım

Hayat bilgisi dersi üç temadan oluşmaktadır. Her tema ayrı bir renkle gösterilmiştir.

TEMALAR

A Tema: Okul Hayatım
B Tema: Benim Eğitiz Yuvam
C Tema: Din, Bugün, Yarın

Konu başlıdır.

Sizleri araştırmaya, düşünmeye, gözlem yapmaya yönlendirecek olan hazırlık bölümüdür.

Kazanımla ilgili bilgilerin verildiği bölümüdür.

Konunun sonunda neler öğrendiğinizi belirleyeceğinizi ve kendinizi değerlendirebileceğiniz soru ve çalışmaların bulunduğu değerlendirme bölümüdür.

Okul Hayatı Var mı?

Okul hayatı nedir? Okul hayatının önemi nedir? Okul hayatında neler yapılır? Okul hayatında neler öğrenilir? Okul hayatında neler yapılır? Okul hayatında neler öğrenilir? Okul hayatında neler yapılır? Okul hayatında neler öğrenilir?

Konu ile ilgili soruların, anlatımların yer aldığı bölümdür.

İşlenen konu ile ilgili görsellerdir.

Sizi öğrenci çalışma kitabımızdaki etkinliklere yönlendirecek olan bölümdür.

Tema rengidir.

Kitabınızın sayfa numarasıdır.

Öğrenci Çalışma Kitabımızı Tanıyalım

Hayat bilgisi dersi üç temadan oluşmaktadır. Her tema ayrı bir renkle gösterilmiştir.

TEMALAR

A Tema: Okul Hayatım
B Tema: Benim Eğitiz Yuvam
C Tema: Din, Bugün, Yarın

Konu başlıdır.

Yapmanız gereken çalışmanın anlatıldığı bölümüdür.

Tema rengidir.

Kitabınızın sayfa numarasıdır.

Okulün Okul Hayatı

Okulün okul hayatı nedir? Okulün okul hayatının önemi nedir? Okulün okul hayatında neler yapılır? Okulün okul hayatında neler öğrenilir? Okulün okul hayatında neler yapılır? Okulün okul hayatında neler öğrenilir?

Çalışma ile ilgili görseldir.

İstenen çalışmayı gerçekleştireceğiniz alanlardır.

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.1-G Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1 Çalışma Kitabı, s.10

Kitabımızı Tanıyalım

1 Birey ve Toplum
Neler Öğreneceğiz?

- Etik davranışlar kavrayacağız.
- Çiğdem ile arkadaşlık kuracağız.
- İyi ve kötü davranışları tanıyacağız.
- Mücadele edeceğiz.
- Kendimizi değerlendireceğiz.
- Sosyal farkındalık eğitimi alacağız.

Öğrenme alanı adı

Öğrenme alanı kapsamında yapacağınız işler ve edineceğiniz kazanımları yer aldığı "Neler Öğreneceğiz?" bölümü

Öğrenme alanı ile ilgili görsel

İşlenecek konu ile ilgili olarak öğrencileri düşündürmeye ve onların ön bilgilerini harekete geçirmeye yönelik soruların yer aldığı hazırlık bölümü

Konuların işleniş sürecinde sislerin bilgiye ulaşabilme, sorgulama, yorumlama ve çıkarımda bulunabilme becerilerini geliştirmeye yönelik sorular

Biliyor muydunuz?

Konularla ilgili ek bilgi ve açıklamaların yer aldığı bilgi notu

Yapınız

Öğrenilenlerin pekiştirilmesine yönelik olarak yapılması istenen uygulamaların yer aldığı etkinlik bölümü

Konunun kavranmasını kolaylaştırmak amacıyla verilen metni destekleyici internet haberi

Konunun kavranmasını kolaylaştırmak amacıyla verilen metni destekleyici gazete haberi

NELER ÖĞRENDİNİZ?

Kazanımların hedeflediği bilgi, beceri ve değerlerin ne ölçüde kazanıldığını belirlemeye yönelik çalışmaların bulunduğu ölçme değerlendirme bölümü

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.8

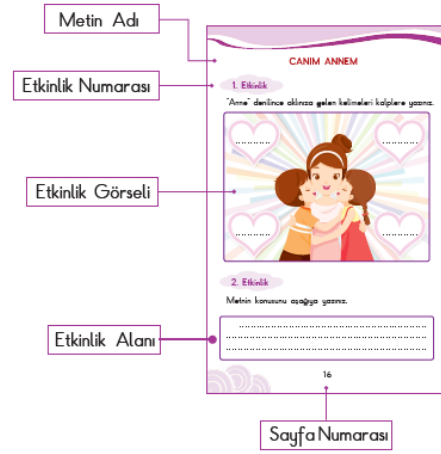

Kaynak: İlk Okuma Yazma Kitabı, s.8-9

Kaynak: Türkçe 1, s.8

TANITIM SEMASI

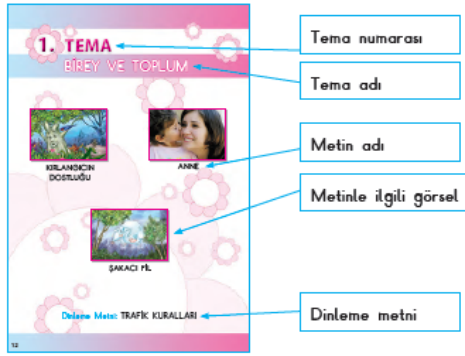
Yazma Sembolü

Boyama/Çizme Alanı

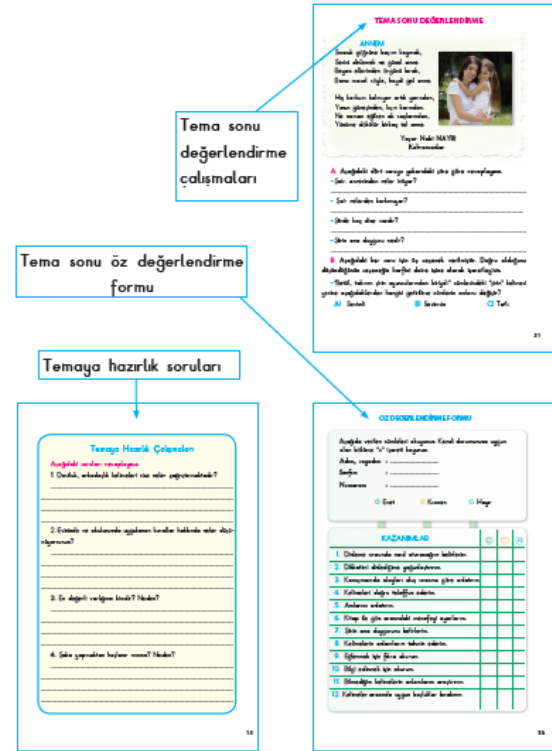

Kaynak: Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, s.11-12

T A N I T I M

Ş E M A S I

Kaynak: Türkçe 3/1 Çalışma Kitabı, s.10-11

KİTAPIMIZI TANIYALIM

KİTAPIMIZI TANIYALIM

Kaynak: Türkçe 4/1, s.VIII

Kaynak: Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, s.8

Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s.8

Görsel 35’te yer alan ders kitabı tanıtma bölümlerinde de görüldüğü üzere her konu başlangıcında öğrencileri temaya hazırlayıcı, ön bilgilerini harekete geçirmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu sorular öğrencilerin verilen konuya **bakış açılarını** sergilemelerine yönelik bir uygulamadır ancak burada dikkat çeken unsur çocuğu devletin öngördüğü istenilen birey konumuna getirmek istemesidir. Yeni çocukluk yaklaşımlarının temelinde ise çocuğun bir birey olarak ele alınması ve kendisini ilgilendiren konularda öncelikle kendisinin fikrini beyan etmesi yatmaktadır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığının ilgili birimlerinin çocuklarla birlikte çalışmaları gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu yönetmeliği incelendiğinde kitap yazma ve inceleme komisyonlarında alanında uzman kişilere yer verildiği görülmektedir. Gerek ulus devlet yapılanmasında gerek komünist devlet yapılanmasında olsun modern dönemin özelliklerinden biri çocuk yetiştirme görevinin uzmanların eline bırakıldığı ve devletin ihtiyaç duyduğu vatandaşın en iyi şekilde uzmanlar vasıtasıyla yetiştirileceği inancıdır. Bu da çocuğun yetişkin çırağı olarak ele alındığına ve geleceğin vatandaşlığına hazırlandığına dair bir göstergedir.

Ders kitaplarında temaya hazırlık sorularından sonra tema ile ilgili görsellere ve konu anlatımlarına yer verilmektedir. Konu anlatımlarıyla birlikte çocukların tüm hedef kazanımları gerçekleştirdiği varsayılmakta ve sonrasında değerlendirme sorularına yer verilmektedir. Bu sorularda da çocuğun kendi fikri alınıyor gibi gözükse de çocuktan hedef kazanımlara yönelik istendik davranışları sergilemeleri beklenmektedir.

Konu ve kavramların sarmallık ilkesine uygun olarak verildiği ders kitaplarından alınan örnekler incelendiğinde şu bulgulara rastlanmıştır:

Hayat Bilgisi 1 kitabının birinci teması ‘Okulumuzda Hayat’, Tanışıyoruz, Farklıyız, Farkındayız, Güvenli Yolları Biliriz gibi alt başlıklar içermektedir. Bu konularla ilgili bir öğretmen figürüyle birlikte açıklamalar yapılmış, istendik davranışlar anlatılmıştır. Devamında ise bir doğru/yanlış çalışmasına ve iki tane açık uçlu soruya yer verilmiştir.

Aşağıdaki ifadeler doğruysa “☺”, yanlışsa “☹” çizelim.

Okul yolunda tanıdığım kişilerle selamlaşırım.
Okul yolunda tanımadığım kişilerle konuşurum.

Tanımadığım kişilerden yiyecek ve içecek alırım.
Tanımadığım kişiler çağırdığında yanlarına gitmem.
Tanımadığım kişilerle oyun oynarım.
Ailemin bilgisi olmadan, tanıdığım ya da tanımadığım kişilerle okula gidip gelmem.

Tanımadığım bir kişi yanıma ısrarlı bir şekilde yaklaştığında tepki gösteririm.

1. Yolun karşısına geçmek için güvenli olan yerler nerelerdir? Söyleyelim.
2. Tanıdığımız ve tanımadığımız kimselerle iletişim kurarken nelere dikkat etmeliyiz? Açıklayalım (Hayat Bilgisi 1, 22).

Bu örnekte çocuklardan ‘tanımadığım kişilerle iletişim kurmam, tanıdığım kişilerle selamlaşırım, trafikte güvenliğime dikkat ederim’ şeklinde cevaplar vermeleri ve bu şekilde davranmaları beklenmektedir. Açık uçlu ikinci soru çocuğun fikrini almaya yönelik gözükse de daha öncesinde çocuğa tanımadığı kişilerle iletişim kurmaması gerektiğine dair öğretici cümlelere ve görsellere yer verilmiştir. Dolayısıyla burada beklenen çocuğun hedef kazanımı edinmiş olması ve o şekilde cevap vermesidir. Çocuklar derslerde yönlendirilmiş etkinliklerden ziyade düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri, sadece zihinlerindeki aktararak değil aktif bir şekilde katılarak öğrenme eylemini gerçekleştirecekleri etkinliklere daha çok maruz kalmalıdır.

Hayat Bilgisi 2/1 Ben ve Okulum Ünitesi Hepimiz Farklıyız konusu çalışma soruları:

İLGİ VE YETENEKLERİMİZ

- Bir kâğıda ilgi duyduğunuz ve yetenekli olduğunuz alanları yazınız.
- Sizin ve sıra arkadaşınızın yazdıklarını karşılaştırınız. Benzer ve farklı yönlerini söyleyiniz.
- Bazı ilgi ve yeteneklerinizin farklı olmasının doğal olup olmadığını tartışınız (Hayat Bilgisi 2/1, 14).

Herkesin fiziksel özelliklerinin, ilgi ve yeteneklerinin farklı olduğu, insanların birbirlerini koşulsuz kabul etmeleri gerektiğine dair açıklama verilmiş ve ardından yukarıdaki etkinlik çalışmasının yapılması istenmiştir. Bu çalışmayla farklılıkların doğal olduğu vurgulanmak istenirken farklılıklara daha çok vurgu yapılmıştır. Belki çocuk doğası gereği farklılıklara dikkat etmeyecek, herkesi olduğu gibi kabul edecekken farklılıkları ayırt etmeyi öğrenmektedir. Aynı zamanda ‘Bazı ilgi ve yeteneklerinizin farklı olmasının doğal olup olmadığını tartışınız.’ cümlesi ile çocukların fikirlerini açıklamaları istenmiştir. Ancak sınıf ortamında çocukların bu soruya ‘doğal’ haricinde bir cevap vermesi olası bir durum değildir.

Teması ‘Okul Heyecanım’ olan Hayat Bilgisi 3/1 kitabının ilk konusu ‘Okula Hazırlık’tır. Bu konu başlığı altında ders kitabında çocuklara okula hazırlıksız gitmenin okul başarısını olumsuz etkileyeceği söylenmiş, ders araç gereçlerini evde unutmamaları için çantalarını kontrol etmeyi alışkanlık haline getirmeleri gerektiği öğütlenmiştir. Bu açıklamadan sonra öğrenciler çalışma kitabına yönlendirilmiş ve bir dersin araç gereçlerini evde unuttukları takdirde yaşayacakları olumsuzlukları yazmaları istenmiştir.

Bugünkü ders programınızı gözden geçiriniz. Derslerden birini seçip bu dersle ilgili araç gereçleri okula getirmeyi unuttuğunuzu düşününüz. Ne tür sorunlar yaşarsınız? Yazınız (Hayat Bilgisi 3/1 Çalışma Kitabı, 12).

Sosyal Bilgiler kitabında ilk dikkat çeken unsur çocukların öğrendiklerini pekiştirmek için yapacakları çalışmalarını kapsayan bölüm başlığının ‘Yapınız’ olmasıdır. Bu emir kipi kullanımı çocuğu **yetişkin çırağı** olarak ele aldığı en net göstergesidir. Bununla birlikte kitap, temaları güncel gazete ve internet haberleri ile ilişkilendirerek yeni öğretim programına işlerlik kazandırmıştır.

Sosyal Bilgiler 4 kitabının ilk teması ‘Birey ve Toplum’dur. Bu temanın ilk bölümünde doğum ile vatandaşlık kazanma ve devamında da eski ve yeni nüfus cüzdanlarının detaylı bir tanıtımına yer verilmiştir. ‘Yapınız’ bölümünde ise öğrencilerden kimlik belgelerindeki bilgilerden çıkarım yapması istenmiştir.

Resmî kimlik belgenizdeki bilgilerden hareketle kişisel kimliğinize ilişkin çıkarımlarda bulununuz ve çıkarımlarınızı aşağıdaki noktali yerlere yazınız.

• Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım.

• .....

• .....

• .....

(Sosyal Bilgiler 4, 15).

Aynı temanın bir sonraki ‘Herkesin Bir Öyküsü Var’ bölümünde Büşra adında bir öğrenci hayatındaki önemli değişiklikleri kronolojik sıralıyor. Yapınız bölümünde ‘kronoloji’ kelimesi açıklanıyor ve öğrencilerden kitaptaki örnek gibi bir etkinlik yapmaları isteniyor. Çocuğun yaratıcılığını ortaya koyabileceği çalışmalara bu kitapta pek yer verilmemektedir. Önce öğretmeye yönelik açıklamalar ardından öğrendikleri doğrultusunda, yönlendirmeler içeren etkinlikler dikkat çekmektedir.

Olayların oluş tarihlerine göre sıraya konulmasına “kronoloji” denir. Siz de yaşamınızdaki belli başlı olayları kronolojik olarak sıraladığınız

fotoğraflı bir zaman şeridi hazırlayınız. Fotoğrafını bulamadığınız olayları yapacağınız resimlerle anlatabilirsiniz (Sosyal Bilgiler 4, 18).

Türkçe 2/1 kitabının ilk teması ‘Biz ve Değerlerimiz’dir. Bu temada anne sevgisi, arkadaşlık, teşekkür etme, özür dileme, iyilikte bulunma gibi konular işlenmiştir. Arkadaşların birbirlerine yardım etmeleri gerektiğini anlatan ‘Vızvız ile Gülnaz’ adlı okuma parçasının etkinlik bölümünde birinci etkinlikte ‘Bir arkadaşta bulunması gereken özellikler nelerdir? Görsellerden yararlanarak söyleyiniz (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 21).’ Şeklinde bir yönergeye yer verilmiştir. Görsellerde yardımlaşma, paylaşma, birlikte oyun oynama gibi olumlu davranışlara yer verilmiştir. Arkadaşların bazı zamanlar anlaşmazlıklar yaşayabilecek olmalarına, bunun doğal olduğu fakat sonrasında problemlerine konuşarak çözüm bulabileceklerine dair bir konuya kitapta hiç yer verilmemiştir. İkinci etkinlik çocuğun empati yeteneğini geliştirmeye yönelik bir sorudur: Vızvız’ın yerinde olsaydınız neler hissederdiniz? Nasıl davranırdınız? Yazınız(Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 22). Etkinlik üç, “Arkadaşlık” konulu bir resim çiziniz (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 22).’ şeklinde bir resim çalışması içermektedir. Etkinlik dört ve on, çocuğun bakış açısını yansıtabileceği sorular içermektedir. Etkinlik dördün sorusu: Okuduğunuz metni beğendiniz mi? Niçin? Yazınız (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 23). 10. etkinliğin sorusu: ‘Arkadaşlarınız olmasaydı neler hissederdiniz? Yazınız (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 25)’. Etkinlik 5, 6, 7, 8 ve 9 okuma metninin ne derece anlaşıldığını, konusunun kavranıp kavranmadığını ölçmeye yönelik sorulardır.

Türkçe 3/1 kitabının teması ‘Birey ve Toplum’dur. Bu temada yer verilen okuma parçalarından bir tanesi ‘Kırlangıcın Dostluğu’dur. Bu parçada dostlukların kalıcı olduğu, aradan zaman geçse de arkadaşların birbirlerini arayıp, hal hatır sormaları gerektiğidir. Çalışma kitabında bu okuma parçasına ait on etkinliğin sekiz tanesi okuduğunu anlamaya yönelik çalışmalardır. Etkinlik 3 ve 9 çocukların okuma parçasına yönelik duygu ve düşüncelerini açıklamalarına, kendi bakış açılarını yansıtmaolarına olanak sağlanmıştır:

5. Etkinlik: Aşağıdaki ifadeleri tamamlayınız.

- Metinde geçen olayı beğendim çünkü.....
  - Metinde geçen olayı beğenmedim çünkü.....
  - Metinde ..... olmasını isterdim.
  - Bu metnin sonunu ..... tamamlardım.
  - Metni ben yazmış olsaydım..... yazardım
- (Türkçe 3/1 Çalışma Kitabı, 16).

9. Etkinlik: Aşağıda noktalı bölüme “Sevgi ve Dostluk” konulu bir hikâye yazınız (Türkçe 3/1 Çalışma Kitabı, 19).

Teması ‘Birey ve Toplum’ olan Türkçe 4/1 kitabında okulunu çok seven öğrencinin ağzından yazılmış ‘Okulum’ adlı şiire yer verilmiştir. Okulum adlı şiirin çalışma kitabında yer alan etkinliklerinden sekizincisi ‘Okulunuz size neler kazandırmıştır? Aşağıdaki noktalı yerlere bunlara ilişkin örnekler yazınız (Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, 14).’dır. Bu çalışmada öğrencilerin okulu eleştirmesi beklenilemez. Tıpkı şiirde olduğu gibi çocukların da okulu bilgi ve sevgi yuvası olarak tanımlamaları beklenmektedir. Etkinlik 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8 ve 11 hem okuma metniyle hem de dersin kazanımlarıyla ilgilidir. Etkinlik beş, çocuğun konuya ilişkin resim yapmasını istemektedir.

Etkinlik 5: Aşağıdaki boşluğa “Okulum” metnini dinlerken ve okurken zihninizde canlananları anlatan bir resim yapınız (Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, 13).

9 ve 10. etkinliklerde çocuklardan bir konu belirlemeleri ve bu konuyu kendi belirledikleri bir yöntemle sunmaları istenmiştir. Bu çalışma da **çocuğun yapabilirliğini** dikkate alan bir uygulama örneğidir.

Etkinlik 9: Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Konuşma, yazma ve görsel sunu için hangi konuyu seçtiniz?
2. Bu konuyu seçme amacınız nedir?

Etkinlik 10: Konunuzu hangi yöntem ve teknikle sunacaksınız? Bu yöntem ve tekniği seçmenizin nedeni nedir?

Seçtiğim yöntem ve teknik.....

Bu yöntem ve tekniği seçmekteki amacım..... (Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, 14).

Ders kitaplarındaki etkinlikler incelendiğinde çocuğun *bakış açısını yansıtabileceği etkinliklerden ziyade hedef kazanımların ne kadarını gerçekleştirebildiğine dair sorulara daha fazla yer verildiği* görülmektedir. Bununla birlikte çocuğun yapabilirliğini göz önünde bulunduran farklı etkinliklere de yer vermeye çalışılmıştır. Ancak bu etkinliklerin yeterliliği ayrı bir tartışma konusudur. İncelemelerde dikkat çeken bir unsur programların yenilenmesiyle birlikte her ders kitabının bulmaca ve boyama etkinliklerine mutlaka yer veriyor olmasıdır. Bu da yeni öğretim programı hayata geçirilirken çocukların yapabilirliğinin sadece boyama etkinliği olarak tasarlandığını ve akıl yürütme ve eğlenceyi de işe katmak amaçlı

bulmacalara da yer verildiğinin bir göstergesidir. Etkinliklerde kinestetik ve ritmik zekâyâ sahip öğrenciler neredeyse ihmal edilmişlerdir.

Yapabilirlikleri çerçevesinde ders kitaplarında yer alan etkinlikler incelendiğinde şu bulgulara rastlanmıştır:

Hayat Bilgisi 1 kitabı, 14 boyama, 16 resim veya şekil çizme ve 2 bulmaca etkinliği, 1 afiş hazırlama ve sunma, 5 gözlem yapma etkinliği içermektedir. Yeni metotlardan biri olan istasyon tekniğine de kitapta yer verilmiştir.

İstasyon tekniğini kullanarak 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı anlatan şiir yazma, hikâyeye yazma, afiş oluşturma gibi etkinlikler yapalım (Hayat Bilgisi 1, 167).

Hayat Bilgisi 2/1 kitabı 2 boyama, 3 resim veya şekil çizme, 2 bulmaca, 1 şiir yazma, 3 slogan veya düşünce yazma, 1 poster hazırlama etkinliğine yer verilmiştir. Bir tane kartondan kumbara yapma etkinliğine ve yeni metotlardan 6 şapkalı düşünme tekniğine yer verilmiştir.

Hayat Bilgisi 2/2 kitabında 3 boyama, 1 resim veya şekil çizme, 4 slogan veya düşünce yazma, 1 bulmaca, 1 rol yapma ve 1 gezi etkinliğine yer verilmiştir.

CANLANDIRIYORUZ

Aşağıdaki durumlarda nasıl davranılması gerektiğini canlandırarak gösteriniz:

- Melek, okuldan dönerken komşusu Emel teyze ile karşılaştı. Emel teyze, ona eve birlikte dönmeyi önerdi.
- Ömer, İnternette araştırma yaparken bir reklamla karşılaştı. Reklamda “Resimdeki oyuncakları kazanmak istiyorsan formu doldur.” Yazıyordu (Hayat Bilgisi 2/2, 96).

GEZİ DÜZENLİYORUZ

- Öğretmeniniz rehberliğinde çevrenizdeki sağlık merkezlerinin birinden randevu alınız.
- Buraya bir gezi düzenleyerek orada çalışan kişilere görevleriyle ilgili merak ettiklerinizi sorunuz.
- Sağlık merkezinde neler gördüklerinizi ve sorularınıza aldığınız yanıtları sınıfta paylaşınız (Hayat Bilgisi 2/2, 80).

Hayat Bilgisi 2/3 kitabında 2 boyama, 2 resim veya şekil çizme, 3 slogan yazma, 2 panoda sergilenmek üzere materyal hazırlama, 1 Atatürk albümü oluşturma, 1 zihin veya kavram haritası oluşturma, 3 afiş hazırlama, 2 poster hazırlama, 2 gözlem yapma etkinliği yer almaktadır. Sebep sonuç ilişkisi kurmayı hedefleyen metotlardan, görsel 36 yer alan balık kılıçığı tekniğine yer verilmiştir. Bu

kitapta ritmik öğrenciler de öğrenme etkinliğine dahil edilmiş, öğrencilerden İstiklal Marşı'nı makamına uygun bir şekilde söylemeleri istenmiştir.

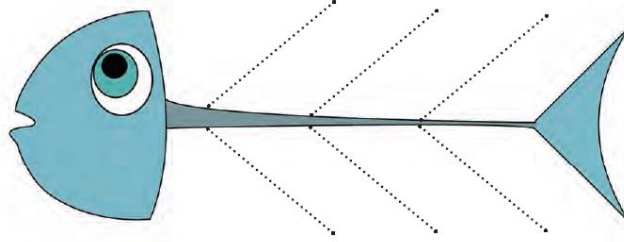
İSTİKLÂL MARŞI'MIZI SÖYLÜYORUZ

- İçinde İstiklâl Marşı'mızın yer aldığı CD getiriniz.
- Marşı'mızı CD'den dinleyiniz ve müziğine uygun bir şekilde söyleyiniz.
- İstiklâl Marşı'mızı dinlemenin ve söylemenin size neler hissettirdiğini yazınız (Hayat Bilgisi 2/3, 127).

Görsel 36: Balık Kılıçığı Tekniği

6) Ormanların yok edilmesi hangi sorunlara neden olur?

Balık kılıçığına yazınız.

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.176

Hayat Bilgisi 3/1 ders ve öğrenci çalışma kitabında 3 çizim, 4 boyama, 4 resim yapma, 1 bulmaca, 16 düşünce yazma, 1 sunum yapma, 2 gözlem etkinliğine ve 1 balık kılıçığı tekniğine yer verilmiştir.

Hayat Bilgisi 3/2 ders ve öğrenci çalışma kitabında 3 çizim, 4 boyama, 1 bulmaca, 1 zihin haritası, 14 düşünce, görüş veya slogan yazma, 1 pano hazırlama, 1 sunum yapma, 3 gözlem yapma etkinliğine ve 1 tane de haftalık plan çizelgesi yapma etkinliğine yer verilmiştir.

Görsel 37: Haftalık Plan Çizelgesi

• Bir dosya kâğıdına aşağıdaki gibi haftalık bir çizelge çizin. Yukarıda planladığınız işlerin saatini de belirleyerek hazırladığınız haftalık çizelgeye işleyiniz.

Gün Saat	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2 Çalışma Kitabı, s.64

Hayat Bilgisi 3/3 ders ve çalışma kitabında 3 çizim, 3 resim, şiir veya başka bir anlatım yoluyla sunum, 1 zihin haritası, 13 düşünce, şiir, slogan vb. yazma, 2 sunum, 2 gözlem yapma etkinliğine yer verilmiştir. Gözlemlerden bir tanesi gerçek hayatla birebir ilişkilendirilmiş ve öğrencilerden gözlemlerini raporlamaları istenmiştir. Bu çalışma, aylık hava durumu gözlem çalışmasıdır.

Görsel 38: Hava Durumu Gözlem Etkinliği

Hava Durumu

Bir ay boyunca hava durumunu gözlemleyiniz. Her gün, gözlemlerinize dayanarak yaptığınız hava durumu tahminlerinizi aşağıdaki semballeri kullanarak ilk tabloya işleyiniz. O günkü tahmininizi neye göre yaptığınızı defterinize yazınız. İkinci tabloya ise meteorolojinin günlük hava tahminini işaretleyiniz. Bir ay sonunda iki tabloyu karşılaştırınız. Hava tahmininde ne kadar başarılı olduğunuzu belirleyiniz.

Güneşli

Yağmurlu

Rüzgârlı

Bulutlu

Aylık hava gözlemi

...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...

Meteorolojinin hava tahmini

...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3 Çalışma Kitabı, s.90

Sosyal Bilgiler 4 kitabında 6 çizim, 1 gözleme dayalı resimli grafik, 1 (soruları kitapta verilmiş) söyleşi, 2 şiir yazma, resim inceleme, 1 proje tasarlama, metin yazma, 1 hikâye tamamlama ve 1 mektup yazma etkinliğine yer verilmiştir. Her ünite sonunda ‘Neler Öğrendiniz?’ bölümü yer almaktadır. Bu bölüm çoktan seçmeli sorular, boşluk doldurma, doğru-yanlış, eşleştirme gibi soru tipleriyle birlikte açık uçlu sorulara da yer vermektedir. Bu açık uçlu sorulardan bir tanesi oldukça dikkate değerdir:

Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne yeni maddeler ekleme yetkiniz olsaydı hangi maddeleri eklerdiniz? (Sosyal Bilgiler 4, 172).

İlk Okuma ve Yazma Kitabı okuma yazmayı öğretmeyi hedeflediği için harften cümleye bir yol izlemekte ve bu nedenle çizgi çalışmalarlarıyla başlamaktadır. Çocuklar sırasıyla harfleri, heceleri ve kelimeleri öğrendikçe sesleri anlamlı kelimeler oluşturacak şekilde eşleştirme, boşluk doldurma gibi etkinlikler tema

çalışmalarına eklenmektedir. Bu bağlamda kitapta 11 bulmaca etkinliğine yer verilmiştir. Kitapta 4 tema ve her temada 4 dinleme metni bulunmaktadır. Bu dinleme metinlerinde çocukların fikirlerini yansıtacakları veya dinledikleri metni anlayıp anlamadıklarını ölçmeyi hedefleyen sorulara yer verilmektedir. Metin dinletilirken bir noktada duraklatılmakta ve öğrencilere sorular yöneltilmektedir. Bu bir nevi hikâye tamamlama çalışması gibi yorumlanabilir fakat soruların cevabını almak için kısa süreli duraklamalardan sonra hikaye devam etmekte ve öğrencilerin cevaplarının hikaye ile tutarlılığını karşılaştırması sağlanmaktadır. *Bu da öğrencilerin düşüncelerinin yapılandırıldığı bir göstergesidir.*

İlk teması ‘Zaman ve Mekân’ olan kitabın birinci dinleme metni ‘Yıldızlı Alfabe’dir.

...Upuzun adın sahibi Mustafa Yaşar Sönmez Şafak büyüdü. Adının uzunluğu önceleri onu hiç rahatsız etmedi, hatta hoşuna bile gitti. Arkadaşlarını kızdırdı çoğu kere. ‘Kısacık adlarınız var. Hepsini toplasanız bile benim adıma yetişemezsiniz.’ diye alay etti onlarla. Kızdırdığı arkadaşlarından Kemal...

1Kemal arkadaşına ne söylemiştir? (Duraklama)

...‘Ben adımı yazmayı biliyorum ama.’ dedi. Herkesin şaşkınlık dolu bakışları arasında beş tane harfi yan yana sıraladı Kemal (Bulut, S., İlk Okuma Yazma Kitabı, Dinleme Metni 1).

Türkçe 1 kitabı İlk Okuma Yazma Kitabı’nın devamı bir kitaptır. Beşten sekize kadar olan temalar da bu kitapta yer almaktadır. İlk okuma yazma kitabındaki gibi bu kitap da dinleme metinleri ve dinleme metinlerinde öğrencilerin konuya ilişkin bakış açılarını yansıtabilecekleri sorular içermektedir. Bunun yanı sıra öğrenciler artık okuyup yazabildikleri için kitapta okuma parçalarına da yer verilmiştir. Okuma parçalarının sorularını sadece sözlü değil yazarak cevaplamaları istenmiştir. Okuduğunu anlamaya yönelik sorularla birlikte boşluk doldurma, resme uygun cümle yazma, doğru yanlış cümleleri, eşleştirme gibi etkinliklere yer verilmiştir. Bu etkinliklerin yanı sıra kitapta 3 çizim, 10 resim yapma veya boyama, 5 uygun başlık bulma, 1 hikâye tamamlama, 6 bulmaca, 3 zihin haritası, 3 beyin fırtınası, 3 tasarım yapma ve 1 origami etkinliği bulunmaktadır.

Türkçe 2, 3 ve 4. sınıf ders kitapları sadece şiirlere, okuma ve dinleme metinlerine yer vermiştir. Bu parçaların etkinlikleri çalışma kitaplarında yer almaktadır.

Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı üç tema içermekte, her tema başlangıcında tema parçalarında yer verilen konulara dair çocukların bakış açılarını yansıtabilecekleri hazırlık sorularına yer verilmektedir. Kitaptaki metinlere yönelik okuduğunu anlama soruları, boşluk doldurma, yazım kurallarına yönelik soruların yanı sıra çocukların bu metinleri beğenip beğenmediğine, ilgilerini çeken bölümün hangisi olduğuna yönelik sorulara da yer verilmiştir.

4. Etkinlik

Okuduğunuz metni beğendiniz mi? Niçin? Yazınız.

Okuduğum metni .....

Çünkü..... (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 23).

Dinleme metinlerine yönelik veya metinlerde geçen kelimelerin anlamlarını tahmin etmeye yönelik sorular da bulunmaktadır.

2. Etkinlik

Aşağıdaki soruların yanıtlarını tahmin ediniz. Öğretmeninizin okuması bitince tahminlerinizin doğruluğunu kontrol ediniz.

• Kömürçünün fikri ne olabilir?

Tahminim: .....

• Peri ne demiş olabilir?

Tahminim: ..... (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 46).

Bu kitap 3 boyama, 8 resim yapma, 1 bulmaca, 7 araştırma, 2 uygun başlık bulma, 1 masal canlandırma, 1 albüm yapma, 1 kâğıtlar ve pipetlerden çiçek bahçesi yapma, 5 kavram haritası veya zihin haritası oluşturma, 1 gazete haberi yorumlama etkinliğine yer vermiştir.

Görsel 39: Gazete Haberi Yorumlamaya Yönelik Etkinlik

7. Etkinlik

Aşağıda verilen gazete haberi ve görselde ne anlatılmaktadır? Söyleyiniz.

Kaynak: Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, s.61

Kitapta öğrencilerin okuma, yazma, konuşma ve dinleme çalışmalarına yönelik kendilerini değerlendirecekleri 6 tane öz değerlendirme etkinliği bulunmaktadır.

6. Etkinlik

Konuşma kurallarını uyguladığınızı düşünüyor musunuz?

Aşağıdaki sorulara “Evet” ya da “Hayır” yanıtını vererek kendinizi değerlendiriniz.

Konuşurken göz teması kurdunuz mu? .....

İşitilebilir bir ses tonuyla konuştunuz mu? .....

Kelimeleri doğru telaffuz ettiniz mi? .....

Konu dışına çıkmamaya özen gösterdiniz mi? .....

Konuşanın sözünün bitmesini beklediniz mi? .....

Konuşmadan önce söz aldınız mı? .....

Konuşmanızda uygun hitap ifadeleri kullandınız mı? ..... (Türkçe 2/1 Çalışma Kitabı, 85).

Türkçe 2/2 ve Türkçe 2/2 kitapları, Türkçe 2/1 kitabının devamıdır ve ikişer tema içermektedir. Dolayısıyla kitap düzenlemesi ve etkinlikleri Türkçe 2/1 ile benzerlik göstermektedir.

Türkçe 2/2 Çalışma Kitabı 4 çizim, 1 boyama, 2 bulmaca, 1 uygun başlık bulma, 1 bilmece, 1 hikaye yazma, 4 kavram haritası oluşturma, 2 pano hazırlama, 1 sunum, 1 gözlem ve 8 araştırma etkinliği içermektedir. Bu kitaptaki temalara yönelik öğrencilerin kendi düşüncelerini, tahminlerini ve hayal dünyalarını yansıtacakları etkinliklere de yer verilmiştir.

8. Etkinlik

Atatürk, günümüzde yaşıyor olsaydı hangi konulara önem verir, hangi işleri yapardı? Bu konudaki düşüncelerinizi yazınız (Türkçe 2/2 Çalışma Kitabı, 146).

6. Etkinlik

Metineki benzer bir sihirli tasınız olsaydı onunla neler yapardınız? Yazınız.

7. Etkinlik

Keloğlan'ın annesinin düşüncesine katılıyor musunuz? Neden? Noktalı yerlere yazınız (Türkçe 2/2 Çalışma Kitabı, 171).

Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı 4 boyama, 4 çizim, 3 resim yapma, 3 bulmaca, 1 bilmece, 1 gözlem, 1 canlandırma, 5 araştırma, 4 kavram haritası etkinliği içermektedir. Türkçe 2/1 ve 2/2 çalışma kitaplarında olduğu gibi bu kitap da tema etkinliklerinden önce temaya hazırlık sorularına yer vermiştir. Tema etkinlik soruları ağırlıklı olarak anlam, cümle ve sözcük bilgisini ölçmeye yönelik sorulardır fakat öğrencilerin düşüncelerini yansıtabilecekleri, empati yeteneklerini geliştirici etkinliklere de yer verilmiştir.

5. Etkinlik

Metne bir karakter daha eklemek gerekseydi bu kim olurdu? Niçin? Düşüncenizi yazınız (Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı, 208).

10. Etkinlik

Nasıl bir robot icat etmek isterdiniz? Niçin? Yazınız (Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı, 245).

4. Etkinlik

Kendinizi dondurma satıcısının yerine koyunuz. Tabağınız kalmadığında ne yapardınız? Yazınız (Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı, 258).

Türkçe 3 ders kitabı da Türkçe 2 ders kitabı gibi modüler şekilde hazırlanmıştır. Türkçe 3/1 kitabı üç tema içermektedir. Kitap sadece okuma metinlerine yer verirken kitaptaki metinlere dair hazırlık, çalışma ve tema sonu değerlendirme etkinlikleri öğrenci çalışma kitaplarında yer almaktadır.

Türkçe 3/1 Çalışma Kitabında 1 boyama, 3 resim yapma, 3 bulmaca, 1 bilmece, 3 şiir yazma, 1 başlık yazma, 5 öykü yazma, 1 afiş hazırlama, 1 mektup yazma, 4 kavram/zihin haritası oluşturma etkinliğine yer verilmiştir. Bu kitapta en dikkat çekici etkinlik tema sonlarında öz değerlendirme formlarına yer veriliyor olmasıdır.

Görsel 40: Öz Değerlendirme Formu

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aşağıda verilen cümleleri okuyunuz. Kendi durumunuza uygun olan bölüme "x" işareti koyunuz.

Adım, soyadım : .....

Sınıfım : .....

Numaram : .....

😊 Evet   😐 Kısmen   ☹ Hayır

KAZANIMLAR

	😊	😐	☹
1. Konuşanın sözünü kesmem.			
2. Dinleyicilerin sorularını cevaplandırırım.			
3. Kendime güvenererek konuşurum.			
4. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanırım.			
5. Topluluk önünde konuşabilirim.			
6. Kitaplarımı özenle kullanırım.			
7. Okuduklarımin konusunu belirlerim.			
8. Okurken önemli gördüğüm yerleri belirlerim.			
9. Yazılarımı bitişik eğik yazı ile yazarım.			
10. Sayfa düzenine dikkat ederim.			

Kaynak: Türkçe 3/1 Çalışma Kitabı, s.77

Öğrencilerin metinlere yönelik ve temanın geneline yönelik duygu ve düşüncelerini aktarabilecekleri veya hayal dünyalarını harekete geçirecek sorulara da yer verilmiştir.

D. Aşağıda, okuduğunuz tema ile ilgili sorular verilmiştir. Soruları okuyarak düşüncelerinizi yazınız.

• Temada hangi metinleri beğendiniz?

.....

• Tema ile ilgili düşüncelerinizi yazınız.

..... (Türkçe 3/2 Çalışma Kitabı, 32).

5. Etkinlik: Okuduğunuz metinle ilgili duygu ve düşüncelerinizi aşağıdaki bölüme yazınız (Türkçe 3/2 Çalışma Kitabı, 38).

3. Etkinlik: Rüyalarınızda uçuyorsunuz ve sihirli güçleriniz var.

Neler yapmak isterdiniz? Yazınız (Türkçe 3/2 Çalışma Kitabı, 71).

Öğrencilerin empati yetisini geliştirmeye yönelik sorulara da yer verilmiştir.

2. Etkinlik: Sizce bu şiiri yazan şair hangi duygular içindedir (Türkçe 3/2 Çalışma Kitabı, 66)?

Türkçe 3/2 Ders ve Çalışma Kitabı üç tema içermektedir. Türkçe 2/1 kitabının devamı niteliğinde olduğu için tema çalışmaları benzerlik göstermektedir. Bu kitap da temaya hazırlık, tema sonu değerlendirmeleriyle birlikte öz değerlendirme formlarına yer vermiştir. Türkçe 3/2 Çalışma Kitabında 1 boyama, 4 resim, 2 bilmece, 2 şiir yazma, 4 başlık yazma, 1 öykü yazma, 5 kavram haritası ve 1 afiş hazırlama etkinliğine yer verilmiştir. Bu afiş hazırlama etkinliğinde önce bir afiş örneği gösterilmiş, öğrencilerden aynı konuda afiş hazırlanması istenmiştir. Bu da öğrencilerin düşüncelerini yapılandırmaya yönelik bir uygulamadır.

Görsel 41: Afiş Çalışması

6. Etkinlik: Aşağıdaki duyuruyu okuyunuz.

DUYURU

Okulumuzda "Doğal ve Sağlıklı Beslenme" konulu bir afiş yarışması düzenlenecektir. Yarışmada dereceye giren öğrencilere bir adet bilgisayar hediye edilecektir. Ayrıca yarışmaya katılan her öğrenciye bir litre süt verilecektir.

Katılımcıların eserlerini ...../...../..... tarihine kadar okulumuzun Sağlık, Temizlik ve Beslenme Kulübüne teslim etmeleri gerekmektedir.

Okul Müdürlüğü

• Yanda verilen "Sağlık ve Beslenme" konulu afişi beğendiniz mi? Neden?

.....

.....

.....

.....

.....

• Siz, okuldaki yarışmaya nasıl bir afişle katıldınız? Afiş çalışmanızı aşağıya yapınız

Kaynak: Türkçe 3/2 Çalışma Kitabı, s.128

Bir ve ikinci sınıflara ait kitaplarda çok fazla çoktan seçmeli soruya yer verilmezken üç ve dördüncü sınıf öğrencilerinin kitaplarında çoktan seçmeli sorulara,

tablo veya grafik okuma becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalara yer verilmeye başlanmıştır. Bu kitapta da böyle bir etkinlik bulunmaktadır.

Görsel 42: Tablo Okuma Etkinliği

8. Etkinlik: Aşağıda 3/A sınıfındaki bazı öğrencilerin okudukları gazete ve kitap türlerinin tablosu verilmiştir. Tabloyu dikkatli bir biçimde inceledikten sonra altındaki soruları cevaplayınız.

Öğrenci Adı	Masal Kitabı	Öykü Kitabı	Şiir Kitabı	Gazete
Sefa DEMİROĞLU	2	3	5	1
Betül DOĞAN	3	2	3	2
Arif GÜLOĞLU	2	8	5	3
Nazlı KILIÇ	5	4	6	1
Ayşe GÜNEŞ	4	3	2	4
Fatma TANER	6	5	5	3
Ceylan ÖZGÜL	2	1	3	5

1. En çok masal kitabını kim okumuştur?

.....

2. En az gazete okuyan öğrenciler kimlerdir?

.....

3. En çok öykü kitabını kim okumuştur?

.....

4. Sefa, kaç şiir kitabı okumuştur?

.....

5. Öğrenciler tarafından toplam kaç gazete okunmuştur?

.....

6. Öğrenciler tarafından en çok hangi kitap türü okunmuştur?

.....

Kaynak: Türkçe 3/2 Çalışma Kitabı, s.94

3. sınıf Türkçe dersi kitaplarının sonuncusu Türkçe 3/3 Ders Kitabı iki tema içermektedir. Çalışma Kitabı 1 resim yapma, 3 öykü, 2 başlık, 3 mektup, 1 anı yazma, 1 davetiye hazırlama, 4 kavram haritası, 2 bulmaca, 1 bilmece içermektedir. Diğer kitaplardan farklı olarak bu kitapta iki etkinlik dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, öğrencilerden katılmak istedikleri yarışmaları sorar, sonrasında okulda düzenlenen bir yarışmaya katılım şartlarını belirlemesini ister ve son olarak kendisinden bir yarışma düzenlemesini ister.

5. Etkinlik: Aşağıdaki yarışmalardan hangisine katılmak isterdiniz? Neden? Altına yazınız.

- Şarkı yarışması
- Şiir okuma yarışması
- Koşu yarışması
- Yüzme yarışması

- Hikâye yazma yarışması
- Satranç yarışması
- Kitap okuma yarışması
- Uçurtma yarışması (Türkçe 3/3 Çalışma Kitabı, 180)

6. Etkinlik: Okulunuzun Spor Kulübü sınıflar arası bir sportif yarışma düzenleyecektir. Yarışmaya katılacak öğrencilerden bazı şartlara sahip olmaları istenmektedir. Sizce, yarışmaya katılacak öğrenciler hangi şartlara sahip olmalıdır?

Yarışmaya Katılma Şartları

1. Okulumuzun öğrencisi olmak
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....
- 6.....

7. Etkinlik: Sınıfınızda veya okulunuzda düzenlemek istediğiniz bir yarışma ile ilgili aşağıdaki formu doldurunuz.

YARIŞMA DÜZENLİYORUM

Yarışmanın adı: .....

Yarışmanın amacı: .....

Yarışmaya katılım şartları : .....

Yarışma değerlendirme kurulu : .....

Yarışma takvimi : .....

Yarışma ödülleri : .....(Türkçe 3/3 Çalışma Kitabı, 181).

2. ve 3. sınıf Türkçe ders kitaplarında öz değerlendirme formlarına yer verilmiştir. Türkçe 3/3 Çalışma Kitabında bunlara ek olarak bir tane akran değerlendirme formu bulunmaktadır.

6. Etkinlik: Arkadaşınızın konuşmalarını değerlendirmek amacı ile aşağıdaki “Konuşmamı Değerlendir” formunu doldurunuz.

Puanlar

Evet: 3

Biraz: 2

Hayır: 1

Konuşmamı Değerlendir

Arkadaşım; Hayır Biraz Evet

Konuşmak için hazırlık yaptı.

Arkadaşları ile göz teması kurdu.

Herkesin duyacağı bir sesle konuştu.

Kelimeleri yerinde ve doğru kullandı.

Sorulan sorulara cevap verdi.

Toplam

- Konuşmalarını güzelleştirebilmeleri için arkadaşlarınıza neler önerirsiniz? Yazınız. ....(Türkçe 3/3 Çalışma Kitabı, 173).

4. sınıf Türkçe ders kitapları da modüler hazırlanmış birbirinin devamı niteliğinde olan üç kitaptan oluşmaktadır. Türkçe 4/1 ve 4/2 kitabı 3 tema, 4/3 kitabı

2 tema içermektedir. Bu kitap da ders kitabı bölümünde sadece okuma metinlerine yer verirken tema hazırlık sorularına, kazanım sorularına ve tema sonu değerlendirme sorularına çalışma kitabı bölümünde yer verilmiştir.

Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, parçalara yönelik soruların ve dil bilgisi çalışma sorularının yanı sıra 4 boyama, 4 resim yapma, 2 bulmaca, 2 zihin haritası, 2 slogan, 5 şiir, 4 başlık ve 4 paragraf yazma, 1 de sunum etkinliğine yer vermiştir. Çocuklardan metinlerin konusuna veya içeriğine yönelik soruları cevaplamaları istendiği gibi metinlerde geçen problem durumlara çözüm önerileri üretmeleri de istenmiştir.

9. Etkinlik

Siz, Seyrekdiş'in yerinde olsaydınız kışın açlık sorunuyla nasıl mücadele ederiniz? Çözüm önerilerinizi noktalı yerlere yazınız (Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, 19).

Temaların bazı okuma parçalarından sonra çocukların yapmış olduğu etkinliklere yönelik öz değerlendirme formlarına yer verilmiştir.

15. Etkinlik

Aşağıdaki ölçütleri okuyunuz. Size uygun cevapların altına X işareti koyarak yazınızı değerlendiriniz.

ÖLÇÜTLER	Evet	Hayır
1. Yazımda ana fikri vurguladım.		
2. Ele aldığım konuyu etkili ve dikkat çekici biçimde anlattım.		
3. Yazarken izlenim ve deneyimlerimden yararlandım.		
4. Bilgilendirici bir yazı yazdım (Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, 25).		

Temalara yönelik çalışmalara paralel ara disiplin etkinliklerine de yer verilmiştir. Bu çalışmalar yeni öğretim programlarının disiplinler arası bir sistem uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Görsel 43: Ara Disiplin Etkinliği

ARA DISİPLİN ETKİNLİĞİ (1)

YÖNERGE HAZIRLIYORUM

- Aşağıdaki çerçevenin içine spora başlamadan önce neler yapılması gerektiğini anlatan üç yönerge yazınız.
- Yazdığınız yönergeleri uygulayınız.

SÜREÇ

1. ....
2. ....
3. ....

DEĞERLENDİRME

- ★ Yönergelerinizi yazarken nelere dikkat ettiniz?
.....
- ★ Yönergelerinizde olay sırasına uydunuz mu?
.....
- ★ Yönergelerinizin uygulanmasında hangi güçlüklerle karşılaştınız?
.....

Kaynak: Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı, s.78

Türkçe 4/2 Çalışma Kitabı 1 çizim, 3 boyama, 1 resim yapma, 4 şiir yazma, 8 tane düşüncelerini belirttiği paragraf yazma, 1 başlık yazma, 3 bulmaca, 4 kavram haritası, 1 tasarım yapma etkinliğiyle birlikte öz değerlendirme ve akran değerlendirme etkinlikleri içermektedir.

9. Etkinlik

Okulunuzun özelliklerini düşünerek bir arma tasarlayınız (Türkçe 4/2 Çalışma Kitabı, 98).

Türkçe 4/3 Çalışma Kitabı 1 çizim, 5 başlık yazma, 4 kavram haritası oluşturma, 2 bulmaca, 1 öz değerlendirme ve 7 duygu ve düşüncelerini dile getirebileceği paragraf yazma, hikaye tamamlama gibi etkinlikler içermektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı 1 resim yapma, 12 paragraf yazma, 1 mektup yazma, 5 drama, 5 kavram haritası oluşturma, 1 araştırma, 1 inceleme, 1

beyin fırtınası etkinliği içermektedir. Kitap ünite başlangıcında çocukların hazır bulunuşluklarını artırmak amacıyla hazırlık sorularına, ünite içerisinde güdüleme bölümlerine ve ünite sonunda da çoktan seçmeli sorulara, doğru yanlış soruya, boşluk doldurma ve eşleştirme çalışmalarına yer vererek kazanımları değerlendirmeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda her üniteye öz değerlendirme bölümleri yer almaktadır.

Etkinlikler çocukların bakış açılarını yansıtabilecekleri sorular da içermektedir.

Aşağıdaki etkinlikte boş bırakılan yerleri uygun ifadelerle doldurunuz.
Arkadaşımın güzel sözleri: .....
Arkadaşımın güzel davranışları: .....
Başkalarından beklediğim güzel söz ve davranışlar: .....
Başkalarından gördüğüm güzel söz ve davranışlar karşısında benim hissettiklerim: .....
Güzel davranışta bulunduğumda insanların tepkileri: .....
Unutamadığım güzel davranışlar: .....
Güzel sözlerim: .....
Unutamadığım güzel sözler: .....
(Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 33).

Aşağıdaki tabloyu doldurunuz. Tabloya başka örnekler de ekleyebilirsiniz.

Anne ve Babamın İstekleri	İsteklerinin Sebebi	Ben Nasıl Davranıyorum?
Derslerime çok çalışmamı istiyorlar.	.....	.....
Bilgisayar oyunlarını fazla oynamamamı istiyorlar.	.....	.....
Soğuk havalarda sıkı giyinmemi istiyorlar.	.....	.....
Yalan söylemememi istiyorlar.	.....	.....
Kötü alışkanlıkları olan kişilerle arkadaşlık etmememi istiyorlar.	.....	.....
Yollardan dikkatli geçmemi istiyorlar.	.....	.....

(Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 113).

Bu kitapta yer alan etkinliklerin birçoğunda üniteye konular üzerine bir ayet, hadis, konu veya okuma metni verilerek çocuklardan bu konu üzerine arkadaşlarıyla konuşması istenmiştir. Böylece çocuklar hem konuya **bakış açılarını yansıtabilir** hem de düşüncelerini paylaştıkları, tartıştıkları bir ortam bulabilirler.

Günde 5 vakit namaz kılan bir Müslüman, temizlikle ilgili ne gibi alışkanlıklar kazanır? Namaz için gerekli olan şartları düşünerek arkadaşlarınızla konuşunuz (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 39).

Yukarıdaki bulgulara göre her ders kitabı mutlaka resim yapma veya boyama etkinliği içermektedir. Bu tarz etkinliklere küçük yaş grubunda daha fazla yer verilirken dördüncü sınıfa gelindiğinde okuduğunu anlama, özgün ürünler ortaya koymaya yönelik çalışmalar biraz daha ağırlık kazanmaya başlamıştır. Tablo veya grafik okuma, hikaye tamamlama gibi üst bilişsel basamaklara yönelik etkinliklerin sayısında artış gözlemlenirken direkt bilgiyi ölçen açık uçlu sorular, çoktan seçmeli testler de tema sonu değerlendirmelerinde yer almıştır. Her ders kitabında ortak kullanılan etkinlikler bulmacalar ve kavram haritalarıdır.

Yapabilirlik kavramıyla çocukların hedef kazanımları farklı etkinliklerle sağlayabileceğinden ziyade yaşına uygun gelişimsel özellikleri doğrultusunda neler yapabileceği veya farklı hobiler edinerek çeşitli aktivitelerle ilgilenebilecekleri üzerinde durulmuştur.

Hayat Bilgisi 3/3 kitabında yer alan bir tema ‘Artık Yapabiliyorum’dur. Verilen örnekte görülmektedir ki çocuk babasının hediye ettiği bisiklete boyu uzayınca rahatlıkla binebilmekte, diğer bir çocuk bacak ve kol kasları güçlendiği için buz pateni yapabilmektedir.

Dört beş yaşlarındaydım. Babamın doğum günümde hediye ettiği bisiklete binmek için çok heveslenmiştim. Ancak boyum pedallara yetişmiyordu. Tekerlerin yanlarına takılan denge tekerleri olmadan da bisikletin üstünde duramıyordum. Şimdi bisiklete rahatça binebilecek kadar boyum uzadı. Denge tekerleri olmadan iki teker üstünde de rahatlıkla gidebiliyorum.

Buz patenine ilk başladığım yıllarda buz üstünde zor duruyordum. Şimdi ise bacaklarım ve kollarım geliştiği, kuvvetlendiği için buz üstünde birçok zor hareketi kolayca yapabiliyorum. İleriki yıllarda büyüdükçe güçlenen vücudumla daha zor hareketleri de yapabileceğim (Hayat Bilgisi 3/3, 102).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında ‘Nelerden hoşlanıyorum? Neler yapabiliyorum?’ teması yer almaktadır. Bu temada altı farklı çocuk ilgilendikleri etkinlikten bahsetmektedir. Devamında ise bir açıklama yer almaktadır:

Her çocuğun içinde keşfedilmek için haykıran bir ses vardır. Bazı çocuklarda bu ses oldukça yüksekken bazılarında yumuşak bir mırıltı hâlidir. Anne ve babaların, eğitimcilerin bu sesleri dikkatli dinlemeleri gerekir.

Eğer bu sesler fark edilmezse çocukların yetenekleri ve ilgi alanları keşfedilemeden sönebilir. Belki aramızda çok iyi tenis oynayabilecek ya da müzik aleti çalabilecek arkadaşlarımız vardır. Ancak onlar hayatlarında bir kere bile raket tutmadıkları veya keman çalmayı denemedikleri için yeteneklerinin farkına varamamışlardır. Bu açıdan

bakıldığında her çocuğun henüz bilinmeyen yeteneklerinin olabileceği kabul edilmelidir. Tabii ki bunu sadece kabul etmek yeterli değildir. Aşağıdaki röportajda olduğu gibi bu yeteneklerin keşfedilip kullanılması da gerekir (Sosyal Bilgiler 4, 21).

Bu açıklamanın ardından 5-6 yaşlarında resim yeteneği keşfedilen, şu anda 13 yaşında olan April Deniz isimli bir çocukla röportaja yer verilmektedir. Daha sonrasında kitabın ana karakteri Bilge, yetenekleri zamanında keşfedilmiş daha birçok insan olduğundan bahseder ve devamında İspanyol tasarımcı Carlos Tiscar'ın başarı öyküsüne yer verilir. (Sosyal Bilgiler 4, 21-24). *April Deniz gibi, Carlos Tiscar gibi örneklerin veriliyor olması çocuklara kendilerinin de ilgi alanlarında başarılı olabileceklerine dair bir örnek teşkil ederken art alanda da çocuklardan bir üstün başarı, bir kahramanlık beklentisi içinde olunduğunu da göstermektedir.*

Yeni öğretim programlarıyla birlikte görsel 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42 ve 43'te görüldüğü gibi çocukların yapabilirlikleri çerçevesinde, üst bilişsel becerilerini harekete geçirecekleri etkinliklere yer vermeye başlanmasına rağmen ihmal edilen unsurlar da bulunmaktadır. Örneğin Türkçe 3/2 kitabının dördüncü teması 'Bilgi Hazineslerimiz' başlığı altında kütüphanelere yer verilmiştir. Kütüphanelerin önemi, kütüphanede uyulması gereken kurallar gibi konulara yer verilirken il/ilçe/okul kütüphanesine bir gezi düzenlenmesi gibi bir öneride bulunulmamıştır. Türk Milli Eğitim sisteminde gezi, gözlem yani öğrencilerin okul binası ve hatta sınıf dışına çıkarılarak öğrenme eylemini gerçekleştireceği, gerçek hayatta yer alan öğrenme etkinliklerine yer vermesi oldukça ender rastlanan bir durumdur.

Özellikle Türkçe kitaplarında öğrencilerin okudukları metni 'beğendim/beğenmedim' şeklinde değerlendirmesi ve nedeniyle birlikte söylemesi istenmiştir. Burada çocuğun bakış açısı dikkate alınmaktadır fakat bu verilerin raporlaştırılmaması ve üst mercilere iletilmiyor olması etkinliğin işe yarar bir çıktıya dönüşmemesine neden olmaktadır.

Yeni öğretim programları ile öğrencilerin kendi **bakış açılarını** yansıtmasını hedefleyen sorular veya her çocuğun kendi **yapabilirliğini** ortaya koymasını hedefleyen çalışmalar olduğu iddia edilse dahi ilkökul ders kitaplarında yer verilen etkinlikler modern dönemin çocukluk anlayışı olan *devletin ihtiyaç duyduğu insanı yetiştirme hedefinden uzaklaşmamaktadır*. Yeni öğretim programlarında her çocuğun yapabilirlikleri doğrultusunda değerlendirilmesi için 'çoklu zekâ kuramı'

benimsenmiş olmakla birlikte yapılandırmacı yani yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi temel alan etkinlikler ders kitaplarında ihmal edilmiştir. Yönergeler ‘zihninizde canlandırınız, düşününüz, hayal ediniz’ şeklindeki söz öbekleriyle başlamaktadır. Velilerin eğitim – öğretim sürecine katılmaları ise eskiye dair bir konuyu ‘bir aile büyüğünüze danışınız’ şeklinde gerçekleşmektedir. Oysaki bu etkinlikler ‘bir aile büyüğünüzle kütüphaneye gidiniz ve birlikte araştırma yapınız’, ‘bir aile büyüğünüzle birlikte bitki yetiştiriniz’ gibi gerçek ortamlarda güncel etkinlikler yapmayı içermelidir.

‘Çocuğun iyi olma hali’ yaklaşımı çerçevesinde ele alınan kavramlardan üçüncüsü ‘**çocuğun mekânsallığı**’dır. Okul, mahalle ve ev çocukların kamusal ve özel yaşamlarının şekillendiği alanlardır. Jones, O’Brien, ve Sloan, çocukların alanlarını formal ve enformal olmak üzere ikiye ayırmıştır. Formal alanlar, çocuklar için yetişkinler tarafından yaratılan mekânlardır: eğitim kurumları, parklar, oyun kulüpleri gibi mekanlar... Enformal alanlar ise çocukların kendilerinin yarattığı alanlardır: sokaklar, boş arsalar, park olmayan yeşil alanlar... Enformal alanlar ki özellikle de mahalle çocukların yapabilirliklerini geliştirmesi açısından oldukça önemlidir (Percy-Smith’ten akt. Semerci, 2012:10).

Ders kitapları incelendiğinde çocukların şehir yaşantısı içinde tasavvur edildiği görülmektedir. Kitapta yer alan okul, ev, mahalle resimleri şehir görüntüsünü yansıtmaktadır. Kırsal alan görselleri genellikle piknik veya doğa gezisi için gidilen mekânlardır ve bu da bir yetişkin gözetiminde olduğu için formal alan kapsamına girmektedir.

Ders kitaplarında yer alan kırsal alan örnekleri şunlardır:

Görsel 44: Kırsal Alan

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.119

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.145

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.194

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.195

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.195

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.65

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.90

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.158

Öğretmenimizin evi, bizim evimiz gibi köyün merkezinde bulunan okulumuzdan biraz uzakta. Okula yetişebilmek için sabahları tüm arkadaşlarımızdan önce kalkıp okula yürüyoruz. Yağmurlu havalarda okul ve evimiz arasındaki çamurlu yolda rahat yürüebilmek için öğretmenimizle aynı model naylon çizmelerimiz bile var.

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.27

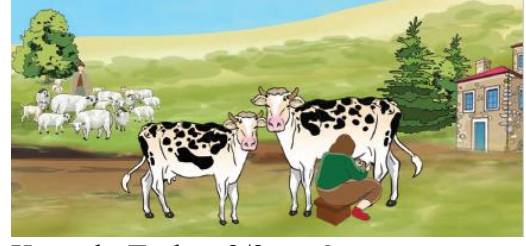
Kaynak: Türkçe 1, s.122

Kaynak: Türkçe 1, s.127

Kaynak: Türkçe 2/1, s.19

Kaynak: Türkçe 2/2, s.63

Kaynak: Türkçe 2/2, s.64

Kaynak: Türkçe 2/2, s.65

Kaynak: Türkçe 3/1, s.16

Kaynak: Türkçe 3/2, s.87

Kaynak: Türkçe 3/3, s.110

Kaynak: Türkçe 4/2, s.71

Kaynak: Türkçe 4/2, s.82

Kaynak: Türkçe 4/2, s.83

Kaynak: Türkçe 4/2, s.90

Örnekleme grubunda yer alan kırsal alan resimlerinin tümüne görsel 44'te yer verilmiştir. Bu görsellerin bir kısmı tarımsal faaliyetleri içeren tema metinlerinin görselleri olarak kullanılmıştır. Sadece Hayat Bilgisi 3/1 kitabından alınan görsel ve ona bağlı metinde köyde yaşayan bir çocuğun okula giderken karşılaşacağı duruma yer vermiştir.

Evler ise şehir evleri olarak tezahür edilmiş, sobalı ev görseline sadece Hayat Bilgisi 3/2 kitabında yer verilmiştir. Risk ve güvenlik bağlamında da çocuklar doğalgaz kaçağı gibi konularda uyarılırken soba nedeniyle oluşabilecek tehlikeler konusunda sadece Hayat Bilgisi 3/2 kitabında uyarılmamışlardır.

Görsel 53: Sobalı Ev

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.48

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2 Çalışma

Kitabı, s.75

Kitaplarda **mekânsallıkla** alakalı dikkat çeken bir diğer unsur şehirli çocukların büyükanne ve büyükbabalarını köyde ziyarete gitmeleridir ve orada hayatlarında yaşamadıkları deneyimleri yaşarlar. Kitaplarda sağlıklı besinlerin, temiz havanın köylerde bulunduğu algısı yaratılmaktadır. Bununla beraber Türkiye’de iç göç hareketlerinin 1950 ve 1970 yılları arasında hız kazandığı göz önüne alındığında kitaplarda bahsedilen dönemlerin 1980-1990’lı yılların sonlarını yansıttığı düşünülebilir. Bu bağlamda kitaplar mekânsallık bağlamında *günümüzü doğru bir şekilde yansıtmamaktadır*.

Diğer algı yanılması da köylerde teknolojinin bulunmadığı yönündedir. Okuma metinlerinden çıkarılan sonuç özellikle bilgisayar ve internetin yarattığı dijital ortamın şehirlerde bulunduğudır. Dijital dünyanın, köylerde varlığı veya şehirlerin kırsal ve yoksul bölgelerinde ise yokluğu göz ardı edilmiştir. *Şehirli bilgisayar teknolojisiyle içli dışlı, köylüler ise bihaber tezahür edilmiştir*.

Çocukların sosyal yaşantıları oyunlardan bağımsız düşünülmemeyeceği için görsellerde oyun oynayan çocuklara ve oyun alanlarına yer verilmiştir. Bilgisayar, tablet ve cep telefonunun yaygınlaşmasıyla **dijital dünyaya** dalan ve orada **ayrı bir mekânsallık** yaratan çocukları eski sokak oyunlarına çekmek için çaba sarf edildiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla enformal alanlarda oynayan çocuklara ders kitaplarında yer verilmiştir fakat her mahalle görselinde formal alanlardan biri olan oyun parklarına veya rekreasyon alanlarına mutlaka yer verilmiştir.

Görsel 45: Enformal Alan

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.12

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.31

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.21

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.61

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.44

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.45

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.45

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.46

Kaynak: Türkçe 3/3, s.108

Görsel 45'te görüldüğü üzere çocuklar geleneksel oyunlara yönlendirilmeye çalışılmaktadır ve bu örneklerde de çocuklar mahalle sokaklarında, boş arsalarda resmedilmiştir.

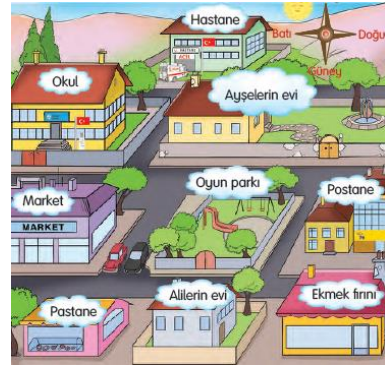
Türkçe 2/3 kitabında 'bezirgan başı' oyunu oynayan çocuk görseline ve oyunun nasıl oynanacağını anlatan metne yer verilmiştir. Görselde çocuklar oyun oynarken anneleri de bir bankta hem sohbet etmekte hem de onları izlemektedir (Türkçe 2/3, 76-77). Günümüz şehirlerinde oyun alanları bu resimde görüldüğü

şekliyle ebeveyn kontrolü gerektirmektedir. Buna benzer formal alan örneklerinin sayısı kitapta çok fazladır. Çocuklara yine mekânsallık bağlamında yakından uzağa ilkesiyle birlikte evlerinin konumu, çevrede gerçekleşen ekonomik faaliyetler, çevrelerinde yaşayan bitkiler ve hayvanlardan başlayarak şehirler, ülkeler düzeyinde anlatımlar yapılmıştır. Bu tarz konuları içeren sokak ve mahalle görsellerinde mutlaka oyun parklarına yer verilmiştir. Bu da modern dönemde devletlerin şehir planlamalarında çocukları da göz önüne aldığını gösteren uygulamanın ders kitaplarına yansımaya şekli olmuştur. Görsel 45 Hayat Bilgisi 2/1 kitabının 12. sayfasından alınan resimde ve görsel 46’da yer alan örneklerde görülebileceği gibi oyun parklarının yanı sıra çocukların boş zamanlarını doldurmak için sosyal ve sportif faaliyetlere, bu faaliyetleri gerçekleştirebilecekleri rekreasyon alanlarına da kitaplarda yer verilmiştir.

Görsel 46: Formal Alan

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.99

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.159

Kaynak: Türkçe 4/2, s.57

Kaynak: Türkçe 4/3, s.103

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı doğrultusunda ele alınan çocuğun bakış açısı, yapabilirlikleri ve mekansallığı bağlamında elde edilen bulguların yanı sıra çocuğun ruhsal yönden sağlıklı gelişimini destekleyecek, yani sağlıklı iletişim kurabilmelerine, öz güvenlerini artırmalarına, empati duygusunu geliştirmelerine,

yapabilirliklerini fark etmelerine, başarısızlıklardan yılmadan yeni hedeflerle planlı bir şekilde ilerlemelerine yönelik konulara da ders kitaplarında yer verilmiştir. Sağlıklı ruhsal gelişim için gerekli olan bu çalışmalar aynı zamanda ideal insan tipini yetiştirmeyi hedeflemektedir. Ders kitaplarında çocuklarda sıklıkla görülen olumsuz tavır ve davranışlara oldukça az yer verilmemiş her çocuk söz dinleyen, itaat eden, sürekli örnek davranışlar sergileyen bir varlık olarak ele alınmıştır. Metinlerde veya görsellerde olumsuz davranışlar sergileyen çocuklar ebeveynlerinin, öğretmenlerinin veya arkadaşlarının uyarılarından ders alarak olumlu davranışlara yönelmişlerdir.

Görsel 47: Sağlıklı İletişim

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.21

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.35

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.36

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.23

Görsel 47’de görüldüğü gibi 1. sınıf itibariyle çocuklar tanıdıkları veya tanımadıkları kişilerle ve kişilerin yakınlık, resmiyet derecelerine göre nasıl iletişim kurmaları gerektiği konusunda eğitilmektedir. Görselde de görüldüğü gibi çocuk yabancılarla iletişim kurmayı reddetmektedir. Bu çocuklardan beklenen davranış türüdür oysaki gerçek yaşantıda çocuklara bu kadar bilinçli davranmamaktadır.

Ders kitaplarında öncelikle yabancılar ve tanıdıklarıyla iletişim konusu güvenlik ve selamlaşma, teşekkür etme gibi davranışlar temelinde ele alınırken ilerleyen sınıf seviyelerinde çevrelerindeki insanların duygu, düşünce ve ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Duygu, düşünce, istek veya ihtiyaçlarımızı çekinmeden ifade edebilmeliyiz. Arkadaşlarımızın düşüncelerine katılmadığımız zamanlar olabilir. Böyle durumlarda düşüncemizi nazikçe söylemeliyiz. Arkadaşımızı incitmemeye özen göstermeliyiz (Hayat Bilgisi 2/1, 24).

İnsanların istek, ihtiyaç ve görüşleri farklı olabilir. Önemli olan başkalarının istek ve görüşlerine de duyarlı ve saygılı olabilmektir (Hayat Bilgisi 3/1, 18).

Sözel iletişimin yanı sıra insanların beden dilleriyle de bir şeyler anlatabileceği konuları arasında yer almaktadır.

Sözsüz iletişim insanların özellikle duygularını ifade etmekte kullandıkları jest, mimik ve vücut hareketlerinin toplamını ifade eder. Günlük iletişimin önemli bir kısmı sözsüz iletişime dayanır. Birçok zaman el, kol hareketleri ve değişen yüz ifadeleri kullanarak iletişim kurulabilir (Hayat Bilgisi 3/2, 62).

İletişim türlerini sözlü, yazılı ve sözsüz iletişim olmak üzere üç gruba ayırabiliriz.

SÖZLÜ İLETİŞİM

Konuşma olarak da adlandırılır. Sözlü iletişim yüz yüze görüşmeler, sözlü sunumlar, telefonlarla yapılan görüşmeler gibi çeşitli biçimlerde kurulabilir.

YAZILI İLETİŞİM

Alicının onu okuması ile kurulan bir iletişim türüdür. Mektup, gazete, dergi, bilgi notu ve İnternet yazılı iletişim araçlarıdır.

SÖZSÜZ İLETİŞİM

İletişim her zaman sözcüklerle kurulmaz. Mimikler, beden duruşu, göz teması sözsüz iletişim öğeleridir (Hayat Bilgisi 3/2, 71).

Sağlıklı bir birey olarak sağlıklı iletişim kurmanın sadece doğru sözcük kullanımıyla değil aynı zamanda karşımızdakinin duygularını anlamakla, yaşanan olumsuzluklara çözüm yolları bulmakla, kendimizin ilgi, istek ve ihtiyaçlarını anlamakla ilişkili olduğu düşünülerek örnek olaylara ve etkinliklere yer verilmiştir.

Örneğin görsel 47’de yer alan resimlerde de görüleceği üzere kız çocuğu okul bahçesinde yaralanan arkadaşı için öğretmeninden yardım istemektedir. Böyle bir durumda çocuk arkadaşına **yardım etmenin** huzurunu, **soruna çözüm bulmanın** doyumunu yaşayacak hem de arkadaşı ve öğretmeniyle **sağlıklı bir iletişim** kurabilmiş olacaktır.

Hayat Bilgisi 3/1 kitabı ‘Okulda İletişim’ temasına yer vermiştir. Öğrenciden okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla iletişim kurarken dikkat etmesi gereken hususlara değinilmiş hedeflenen davranışlar görsellerle desteklenmiştir.

İyi bir iletişim için;

- ✓ Konuşanın sözünü kesmemeliyiz.
- ✓ Konuşanı ve konuştuklarını önemsemeliyiz.
- ✓ Konuşurken ses tonumuza dikkat etmeli, nezaket ifadeleri kullanmalıyız.
- ✓ Dinleyicinin yüzüne bakmalıyız (Hayat Bilgisi 3/1, 16).

Postman, yemek alışkanlıklarından giyim ve konuşma adabına kadar tüm görgü kurallarının hiyerarşik bir düzen yarattığını, uzun bir süreç ve yoğun bir yetişkin öğretimi gerektirdiğini belirtir (1995:89). Ders kitaplarında sağlıklı bir iletişim için yapılan çalışmalarda yetişkin diktesi oldukça net hissedilmektedir. *Bu da çocuğun olgunlaşmamış bir varlık olarak değerlendirildiğinin ve geleceğe hazırlandığının bir kanıtıdır.*

Hayat Bilgisi 1 kitabında yer alan ‘Kaynaklarımız Bitmesin’ temasında görselde ışığı kapatan çocuk ‘Odam yeterince aydınlık. Lambayı kapatmalıyım.’, diş fırçalayan çocuğa ablası ‘Dişlerimizi fırçalarken musluğu kapatmalıyız. Böylece suyun gereksiz yere akmasını önleriz.’ demektedir. ‘Evde elektriği, suyu ve kişisel temizlik malzemelerini tasarruflu kullanmalıyız. Böylece aile bütçemize katkıda bulunuruz.’ diyerek açıklama yapan bir de öğretmen figürü bulunmaktadır (Bilgisi Hayat 1, 73).

Aynı temaya Hayat Bilgisi 2/1 kitabında da yer verilmiştir. ‘Gereksiz Kullanmayalım’ temasında ışığı ve musluğu açık bırakan Bekir ve gereksiz yere kullanmayan Serap görsellerine yer verilmiştir. Bu davranışların sonucunun ne olabileceği öğrencilere sorulmuştur (Hayat Bilgisi 2/1, 50-52).

Bu çalışmalar doğrultusunda çocuk aile bütçesine katkıda bulunacağı ve kaynakları dikkatli kullanacağı için **kendini işe yarar hissedecektir**. Art alanda ise zamanda devlet kaynaklarını **bilinçli kullanan bir vatandaş yetiştirme** hedefini gütmektedir.

‘Alo Yardım’ temasında, görsel 48’de yer alan gazete haberi şeklinde düzenlenmiş bir metin yer almaktadır. Bu metinde çocuk yangında can kaybı olmasını engelleyerek **işe yarar** bir davranışta bulunmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Fakat diğer yandan art alanında çocuklardan bu tip **kahramanlık** göstergeleri beklendiği manası yatmaktadır. Metinde yer alan son cümle de bunun bir göstergesidir.

Kahramanlık beklentilerini yansıtan diğer bulgular ise ‘planlı olmak’, ‘iyilik yapmak’ gibi ana temaların işlendiği okuma metinlerinin art alanlarında yer almaktadır. Örneğin Hayat Bilgisi 3/2 kitabında hem derslerine hem de spor müsabakalarına planlı ve düzenli bir şekilde çalışan çocuklar yarışmalarda ‘iyi dereceler’ elde ediyorlar; ya takımları şampiyon oluyor ya da yarışmada birinci oluyorlar.

Nuri yaptığı bu planı bir hafta boyunca uyguladı. Voleybol müsabakasında takım olarak iyi bir derece elde ettiler. Okuluyla ilgili diğer sorumluluklarını da tam olarak yerine getirdi. Nuri başarılı olmak için planlı olmak gerektiğini daha iyi anladı (Hayat Bilgisi 3/2, 75).

Görsel 48: Kahramanlık

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.131

Hayat Bilgisi 2/1 kitabında da ‘Herkesin Bir Görevi Var’ temasında çocuk aile içinde **sorumluluk alarak** bir birey olduğunu hissetmektedir. Bu temanın görsellerinde ve etkinliklerinde her aile bireyi gibi çocuk da ev işlerine katkıda bulunmakta ve sorumluluk almaktadır. Görsellerde kullanılan çocuk figürleri düzenli, temiz ve mutlu bir şekilde resmedilmiştir (Hayat Bilgisi 2/1, 46-49). Bu da devletin öngördüğü orta gelir grubuna mensup, sorumluluklarının bilincinde mutlu bir çocuk figürü yansıtmaktadır.

‘Kabul Etmeyebiliriz’ adlı tema çocuğun güvenliğini merkeze almıştır. Art alanında temanın başlığından da anlaşılabilceği gibi çocuğun ‘hayır’ diyebilmesini, **kendi başına karar alabilmesini** destekler bir çalışma örneğidir. Tema içinde yer alan bir etkinlikte çeşitli ifadeler verilmiş ve bu ifadelere ‘evet’, ‘hayır’ şeklinde cevap vermesi istenmiştir. Verilen ifadelerin karşısına ‘kararım’ şeklinde başlık atılmıştır (Bilgisi Hayat 1, 127).

Sağlıklı bir bireyde kararlar alma, kararları doğrultusunda plan yapma ve planlarını uygulama davranışı gözlemlenir. Bireyin kararları sonucunda başarısızlığa uğraması onu yıldırmaz. Karşılaştığı sorunlarda çözüm yolları üretir. Başarısız olduğu konularda yapabilecekleri varsa yılmadan çalışır veya başarılı olduğu yönlerin farkına vararak ruhsal doyumunu sağlar (Yörükoğlu, 1996:15). Bunun bir örneği Türkçe 3/1 kitabı ‘Ayçiçeği’ okuma metninde yer almaktadır.

Ayçiçeğini bir süre izleyerek geleceğimi düşündüm. “Ben de bu kadar büyüyecek miyim, geleceğim güneş kadar parlak olabilecek mi?” diye düşündüm. Bunları düşünürken kendime dedim ki “Bunu başarabilirsin. Bu ayçiçeği, sulanıp bakımı yapıldığı için bu kadar göz alıcı bir görünüşü oldu. Ben de iyi bir eğitimle geleceğimi güneş kadar parlak yapabilirim.” Güzel bir düşün sonuna geldim. Artık bana düşen azimle çalışıp başarmak (Buba, A., Türkçe 3/1, 48).

Diğer bir örnek de Hayat Bilgisi 3/2 kitabında yer almaktadır. Metinde, hafta sonlarını değerlendirmek için jimnastiğe başlayan ve daha sonrasında televizyonda olimpiyat yarışmalarını izlerken milli sporcu olmaya karar veren İrem’den bahseder. İrem, *karar verir, olumsuz eleştirilere kulak asmaz, çok çalışır ve milli jimnastikçi olur.*

Amacını gerçekleştirebilmek için planladığı şekilde çalışıyordu. Evi arayıp İrem’in antrenmanda olduğunu duyan arkadaşları ertesi gün, “Sen bu gidişle sınıfta kalırsın. Daha ne kadar dayanabileceksin bu yoğunluğa?” diyerek İrem’i eleştiriyorlardı. Ama İrem bu eleştirilerin

hiçbirine aldırılmıyordu. İrem, arkadaşlarının eleştirilerini dikkate alarak derslerine daha çok özen göstermesi gerektiğini düşündü. Bunun için yaptığı plana uyuyor, zamanını en uygun şekilde kullanıyordu. Gerçi, birçok arkadaşı televizyon izlerken o çalışıyordu ama hedefine ulaşmak için çok çaba harcaması gerekiyordu.

Sonunda yarışma günü gelmişti. İrem çalışmasının ve gayretinin karşılığını almış, yarışmada istediği dereceyi elde etmişti. Arkadaşları da onu desteklemeye gelmişlerdi. Derslerindeki başarısını koruyup sporda da başarılı olmasını tebrik etmişlerdi.

Bu, İrem'in ilk yarışmasıydı. Planlı bir şekilde çalışmaya devam edecek ve ülkesini en iyi şekilde temsil edecek bir sporcu olacaktı (Hayat Bilgisi 3/2, 81).

Bu örnek **karar verme, plan yapma, uygulama, eleştirilerden yılmama, başarıma ve kahramanlık beklentisi** örneklerinin tümünü barındırmaktadır.

Hayat Bilgisi 2/1 kitabından alınan şu cümleler de ideal davranışları tam olarak ortaya koymaktadır:

Öğretmenimiz, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle sınıfımızı süsleyeceğimizi söyledi. Bize, sınıfımızı nasıl süslemek istediğimizi sordu. Önce önerilerimizi birer birer söyledik. Sonra da oylama yaptık. Çoğunluk tarafından kabul edilen önerilere göre sınıfımızı süsledik. Sınıf süslenmesinde hepimiz görev aldık ve bunları yerine getirdik (Hayat Bilgisi 2/1, 17).

Bu paragrafta öğretmen önce **çocukların fikrini** alır, öğrenciler fikirlerini beyan eder, **oylama** yapılarak **çoğunluğun isteği** doğrultusunda karar verilir, **görev paylaşımı** yapılır ve **herkes sorumluluklarını yerine getirir**. Burada küçük bir demokratik yönetim uygulaması örneği dikkat çekmektedir ve çocuk arzulan **ideal tip vatandaşlığa** hazırlanmaktadır.

İdeal insan tipini oluşturmayı hedefleyen bu kazanımların çocuklar üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra çocuğu geleceğe ve topluma hazırlayan kurumun okullar olduğunu, okul, kitap ve öğretmenlerin bilgi kaynağı olduğu ve çocukların her şeyi bu yolla öğrendiğini ifade eden metin ve şiirlere yer verilmiştir. Bu yaklaşım tarzı çocuğu kendi hak ve sorumlukları olan sosyal bir aktör görmekten ziyade geleceğin vatandaşı olarak ele alan ve onu bir çırak gibi yetiştirilmesi gereken, henüz yeterli olgunluğa erişmemiş bir varlık olarak gören anlayışın ürünüdür.

“Bugünün küçüğü, yarının büyüğüdür.” sözünden ne anlıyoruz?

Açıklayalım (Hayat Bilgisi 1, 62).

ÖĞRETMENİME

Sözlerin ışık bize
Örneksin hepimize
Saygı, teşekkür size
Sevgili öğretmenim.

İyiliğe el sensin
Güzelliğe dil sensin
Doğruyu öğretensin
Sevgili öğretmenim.

Sen bahçıvan, biz gülüz
Çiçek açar büyürüz
Aydınlığa yürürüz
Sevgili öğretmenim.

Yolun sevgiden yana
İçeriz kana kana
Saygımız sonsuz sana
Sevgili öğretmenim
(Kaymaz, Hayat
Bilgisi 2/1:64)

Okulum sadece yeni bilgiler öğrendiğim bir yer değil. Arkadaşlarımla bir araya gelip çalıştığım, eğlendiğim; sevincimi, üzüntümü bazen de kızgınlıklarımı paylaştığım yer. Öğretmenimizin bir derste söylediği sözler hiç aklımdan çıkmıyor.

‘Unutmayalım. Okul yıllarımız iyi bir gelecek için hayatımızın en önemli bölümüdür. Atatürk de sizin gibi öğrenciydi. En zor koşullarda bile yılmadan çalışmış ve başarıya ulaşmıştır.’

Yaşadığım zorluklara rağmen okulumu çok seviyorum. Herhangi bir zorlukla karşılaşınca Atatürk’ü örnek alıyorum. Zorluklar karşısında yılmıyorum, zorlukları aşacak önlemler geliştiriyorum (Hayat Bilgisi 3/1, 28).

OKUL TÜRKÜSÜ

Çok severiz biz okulu,
Kitabımız bilgi dolu.
Okur, yazar her Türk oğlu,
Yükselmenin budur yolu.

Öğreniriz pek çok şeyler.
Biz okullu çocuklarız,
Hem çalışır, hem
oynarız (Yücel, Hayat
Bilgisi 3/1:28).

Biz okullu çocuklarız,
Hem çalışır, hem oynarız.

Kâğıt, kalem, kitap, defter,
Bizi bunlar adam eder.
Öğretmeni candan dinler,

KİTAP

Doğruluk ve güzellik
Senin yolun insana,
Bize sensin üstelik
Öğretmen, ana, baba.

Seni temiz tutarım,
Kirlitemmem hiçbir
zaman.
Esirgerim, okşarım,
Usanmam okumaktan.

Okumayı, yazmayı
Gördüm, öğrendim
senden.
Büyükleri saymayı
Yine öğrendim senden.

Sende bilgi, görgü var.
Sende bütün gerçekler.
Sayfalarını açar,
Okurum birer birer
(Talas, Hayat Bilgisi
3/2, 136)

Ayrıca toplumsal bir varlık olan insanın hak, ödev ve sorumluluklarının neler olduğunu belirtir. Böylece insanın sosyal yönünü geliştirerek onu toplumsal hayata hazırlar (Sosyal Bilgiler 4, 10).

“Yarımların sahibi ey gençlik,
İyi tanı, ebedî sükûnetle bu mezarda yatanı.
Hak için, bayrak için canın feda edip
Armağan etti bize bu mukaddes vatanı.” (turkoloji.cu.edu.tr’ den akt.
Sosyal Bilgiler 4, 52).

Son olarak, çocuk ruhunu tamamlayacak öge 19. yüzyılın sonu itibariyle başta Amerika olmak üzere Batılı toplumlarda ortaya çıkmış olan **çocukların mutluluğu** kavramıdır. 1900’lü yıllar itibariyle ‘Düşünce, neşeli yetişkinlerin hayatta en iyi şeyi yaptıkları, dolayısıyla çocukların da buna ulaşacak şekilde değerlendirilmesi gerektiği yönündeydi.’ (Stearns, 2018:284). Günümüz Milli Eğitim ders kitaplarında da ‘mutluluk’ sıklıkla vurgulanan bir temadır.

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ölçüde mutlu olurlar. Bu nedenle yaşadıkları sürece her şeyden önce temel ihtiyaçlarını gidermeye gayret ederler. Diğer yandan insanların temel ihtiyaçlarının yanı sıra sosyal ve kültürel ihtiyaçları da vardır. Tiyatroya, sinemaya veya konsere gitmek; eğitim almak, oyun oynamak, kitap okumak, seyahate çıkmak, hobi sahibi olmak, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılmak bu tür ihtiyaçlardandır (Sosyal Bilgiler 4, 124).

Biz mutlu bir aileyiz. Hepimiz yardımlaşma ve paylaşmayı seviyoruz. Ailemizde iş bölümü yaparak sorumluluklarımızı yerine getiriyoruz. Bu

şekilde davranırsak mutluluğumuzun devam edeceğini biliyoruz (Hayat Bilgisi 3/2, 96).

Öğretmen: Çocuklar, hepinizi çok seviyorum.

Çocuk 1: Ben de okuma yazma öğrendiğim için çok mutluyum.

Çocuk 2: Yeni arkadaşlar edindiğim için çok mutluyum.

Çocuk 3: Okulda kendimi güvende hissediyorum.

Çocuk 4: Ben okulda çok eğleniyorum. Yeni yeni oyunlar oynuyoruz (Hayat Bilgisi 1, 51).

4.3. Çocuk ve Dini, Milli Duyarlılık

Milli ve dini duyarlılık konusu öğrenim programlarının örtük öğrenme alanı kapsamında ele alınan ‘değerler eğitimi’ çerçevesinde ele alınabilir. Değerler eğitimi Milli Eğitim Bakanlığının önemle üzerinde durduğu bir konudur ve bu bağlamda ders kitaplarında da milli ve dini değerlere mutlaka yer verilmektedir.

Öncelikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabında yer verilen konuları incelemek Milli Eğitim Bakanlığının bir bireyden duyarlı olmasını istediği konuları anlamamızı sağlayacaktır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı incelendiğinde 1.Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?, 2.Temiz Olalım, 3.Hz. Muhammed’i Tanıyalım, 4.Kur’an-ı Kerim’i Tanıyalım, 5.Sevgi, Dostluk, Kardeşlik, 6.Aile ve Din olmak üzere altı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerden 2, 5 ve 6 aynı zamanda milli duyarlılık konu kapsamında değerlendirilebilir çünkü bu bir Türk vatandaşından ve hatta tüm insanlardan beklenen davranışlar bütünüdür. 1, 3 ve 6. ünitelerin konularınınsa Müslümanlar tarafından bilinmesi, fiiliyata dökülmesi gereken dini olguları içermektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabının birinci ünitesi, güdüleme amaçlı ‘din’ kavramına yer vermiştir ve hemen ardından Müslümanların herhangi bir işe başlama pratiğinde de görüldüğü gibi *besmele* kavramı, anlamı ve günlük hayatta kullanılan durumlarına yer verilmiştir.

İşlerimize başlarken besmele çeker Allah’a (c.c.) olan inancımızı ve bağlılığımızı ifade ederiz. Yapacağımız işlerde yüce Allah’tan yardım diler, onun bize yardım edeceğine ve bizi koruyacağına inanırız. Bu inanç bize moral verir, kendimize güvenimizi artırır ve başarılı olmamıza katkı sağlar (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 12).

Besmele ile başlanılan ders dini öğretiler içinde yer alan ve sosyal yaşantımızda da sıklıkla yer verdiğimiz sosyal olgularla devam etmektedir. Bunlar, Allah'a şükretme, sevap ve günah kavramları, gün içerisinde iyi dileklerde bulunmak için kullandığımız dua cümleleri, selamlaşma, kötü söz söylememe, güzel davranışta bulunma gibi kavram ve pratiklerdir.

Örneğin gün içerisinde kullanılan *dua* ifadeleri ile kavram haritası oluşturulmuş ve bu kavram haritasında şu dua cümlelerine yer verilerek öğrencilerden bu cümlelerin hangi durumlarda, ne amaçla kullanıldığını arkadaşlarıyla konuşması ve ardından bir drama sergilemesi istenmiştir:

'Allah kolaylık versin.'
'Allah şifa versin.'
'Allah razı olsun.'
'Allah korusun.'
'Allah bereket versin.'
'Allah'a emanet ol (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 18).'

Bu etkinlik vasıtasıyla çocuklar günlük hayatta ne kadar çok dua edildiğini farkına varabilir, toplumca kabul gören sosyal davranışları da kazanabilir. Dini öğreti böylece sosyal bir öğreti ile bütünleştirilmiştir.

İslam dinince uygun görülen sosyal yaşantıyı da içine alan etkinliklerle birlikte, tema kazanımları ayet ve hadislerle de desteklenmiştir.

Kur'an'dan dua örnekleri

'... Ey Rabb'imiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!...'

Bakara suresi, 201. ayet

'Ey Rabb'im! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabb'imiz! Duamı kabul et! Ey Rabb'imiz! (Amellerin) hesap olunacağı gün beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!'

İbrahim suresi, 41-42. ayetler

'... Rabb'im! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağına yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir...'

Ahkaf suresi, 15. Ayet

(Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 19).'

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bildirdiğine gör;

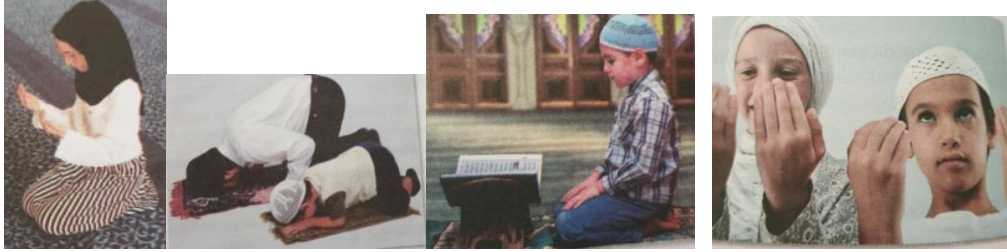
'Binekte olan yaya olana

Yürüyen, oturana

Az, çoğa selam verir (Müslim, Selam, 1.'den akt. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı, 21).'

Sadece birinci ünite değil kitabın çeşitli bölümlerinde görsel 49’da görüldüğü üzere ibadet eden çocuk görsellerine de yer verilmiştir.

Görsel 49: İbadet Eden Çocuklar

Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s. sırayla 15, 25, 79, 88

Bu ünite de *kelime-i tevhit*, *kelime-i şehadet* ve *Sübhanek e duası*, anlamı ve önemi de anlatılmaktadır.

Dini duyarlılık kapsamında ele alınan bir diğer konu *Hz. Muhammed’in hayatıdır*. Doğumundan ölümüne kadar geçen süre, akrabaları, kişilik özellikleri ve dünyaya geldiği ortamın sosyoekonomik koşulları gibi konular bu temada yer almaktadır.

Hz. Muhammed’in hayatını anlatan bölümde dört yıl sütanne tarafından büyütülmüş olması, İslamiyet öncesi Arap toplumlarında dört ay kan dökmenin yasak olduğu döneme denk gelmesi sebebiyle ‘Ficar Savaşları’ olarak bilinen savaşlardan dördüncüsüne katılması fakat aktif görev almaması, Mekke’de haksızlıkların önüne geçmek, can ve mal güvenliğini sağlamak, iyilikte dayanışma içinde olmak için kurulan Hılfu’l-Fudul adında bir topluluğun aktif bir üyesi olması dikkat çeken noktalar dır (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4,61-63).

Hz. Muhammed’in gençlik ve çocukluk yıllarındaki erdemli davranışları konu başlığında, onun üstün ahlaklı olduğuna, kadınlara değer verdiğine, o dönem Arap Yarımadası’nda yaygın olan hiçbir dini inanca mensup olmadığına, güvenilir anlamına gelen el-emin lakabıyla tanındığına ve adalet ve hak kavramlarına önem vermesine değinilmiştir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4,65-69). Hz. Muhammed’in bu özellikleri, ‘Not Edelim’ ve ‘Etkinlik’ bölümlerinde yer alan çeşitli hadis ve hikâyelerle desteklenerek öğrencilere aktarılmıştır. Bu anlatımlarla öğrencilerin dini duyarlılıklarının yanı sıra milli duyarlılıklarının da gelişmesi hedeflenmiştir.

Hız. Muhammed'in (s.a.v.) hayatıyla ilgili ilk eserleri yazarlar şöyle diyor:

'Resulullah Aleyhisselam gençlik dönemine girinceye kadar mertlik ve insanlık bakımından içinde bulunduğu toplumun en üstünü, ahlakça en güzeli, soy sopça en şereflisi, komşuluk haklarını en iyi gözeteni, yumuşak huylu oluşuyla en büyüğü, doğru sözlülükte en yücesi, kötülükten ve insanları alçaltan huylardan uzak duruşta en önde olanıydı. Yüce Allah, onda bütün iyi haslet ve meziyetleri toplamıştı (Hişam'dan akt. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı, 68).'

Son olarak, bu ünite de *Kevser suresi*, anlamı ve önemine yer verilmiştir.

Dini duyarlılık kapsamında detaylı bir şekilde değinilen son konu *Kur'an-ı Kerim'dir*. Konuya dört büyük kutsal kitap ve bu kitapların hangi peygamberlere geldiğini gösteren bir kavram haritasıyla giriş yapılmış, devamında Kur'an'ın son kitap olduğuna ve değışmeden günümüze kadar geldiğine değinilmiştir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 74).

Kur'an-ı Kerim, ilahi kitapların sonuncusudur ve biz Müslümanların kutsal kitabıdır. Kur'an, Allah (c.c.) tarafından indirilmiştir. Bu durum bir ayette şöyle ifade edilmiştir: '**Kur'an, ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde olan bir kavmi uyarman için mutlak güç sahibi, çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir** (Yasin suresi, 5-6. ayetler).' Yüce kitabımız Kur'an, baştan sona kadar tamamen Allah'ın (c.c.) sözlerinden oluşmaktadır. Ona herhangi bir insanın ya da Peygamberimizin (s.a.v.) sözü asla karışmamıştır (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 74).

Bu bölümde yer alan bir etkinlikte 'Kur'an'ın başlıca özellikleri' kavram haritası oluşturulmuş ve öğrencilerden, şema üzerinde arkadaşlarıyla konuşmaları istenmiştir. Bu etkinlikte Kur'an'ın şu özelliklerinden söz edilmiştir:

Kur'an Allah'ın (c.c.) gönderdiği son kitaptır.
Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkeler, hükümler kıyamete kadar geçerlidir.
Kur'an, indirildiği haliyle günümüze kadar değışmeden ulaşmıştır.
Kur'an'ı okumak ibadettir, sevaptır.
Kur'an, tüm insanlara hitap eden evrensel bir kitaptır.
Kur'an, tamamıyla Allah'ın (c.c.) sözlerinden meydana gelmektedir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 76).

Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım konusunda değinilen diğer noktalar, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indirilişi, Kur'an'ın sure, cüz, ayet gibi bölümleri ve *Mekki-Medeni* kavramlarıdır. Bu konular yine hikâye, hadis gibi metinlerle zenginleştirilerek aktarılmıştır. Bu aktarımlar dini duyarlılığın oluşmasında etkili unsurlardır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabında dikkat çeken bir unsur da görsellerde yer alan tüm kadınların başörtülü olmasıdır. Diğer ders kitaplarında hem başı açık hem de kapalı kadın figürlerine yer verilirken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı bir ayırmda bulunmuş, dini anlamda idealize edilmiş, başı örtülü, yüzü daima gülen, eşine ve çocuklarına sevgiyle yaklaşan ağırbaşlı kadın görsellerine yer vermiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabında göze çarpan bu ayırım başı açık olan kadınları ötekileştirmekte, başı açık olanların dini vecibelerini yerine getirmeyen kadınlar olduğu anlamının uyandırmaktadır. Görsel 50, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabından alınan görsellere yer vermiştir fakat görsel 1, 4, 6, 9 ve 17’de de başörtülü kadın figürleri görülmektedir.

Görsel 50: Başörtülü Kadın

Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s. sırayla 16, 29, 118

Dini duyarlılık kapsamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabının dışındaki kitaplarda rastlanan konu bayramlardır. Bayram konusu kitaplarda Milli ve Dini Bayramlar olarak yer almıştır. Görsel 16 dini bayramlardaki ev atmosferini yansıtan resimler içermektedir.

Hayat Bilgisi 1 ve 2/3 kitaplarında dini bayram olan *Ramazan ve Kurban Bayramları* için yapılan hazırlıklar, bayram öncesi ve süresince gerçekleşen ritüeller anlatılmıştır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabında dini bayramlar konular arasında yer almamıştır.

Dinî bayramlarımız, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı’dır. Ramazan ayı boyunca oruç tuttuktan sonra Ramazan Bayramı’nı kutlarız. Belli bir süre sonra da Kurban Bayramı’nı kutlarız.

Bayramlardan önce çeşitli hazırlıklar yapar, bayram ziyaretine gelecek misafirler için ikramlıklar hazırlarız. Çocuklar için bayramlık kıyafet alırız. Dinî bayramlarda yardımlaşma ve paylaşma çok fazladır (Hayat Bilgisi 1, 168).

Bayram boyunca aile büyüklerimizi, akrabalarımızı ve tanıdıklarımızı ziyaret ederiz. Büyüklerimizin ellerini öperiz. Onlar da bize bayram harçlığı veya hediyeler verirler. Bu bayramlarda en çok çocuklar sevindirilir ve mutlu edilir (Hayat Bilgisi 1, 169).

Ramazan ve Kurban Bayramlarımız, dinî bayramlardır.

Ramazan ayında oruç tutarız. Sevdiklerimiz ile yaptığımız iftarlar sofralarımızı bereketlendirir. Aramızdaki dayanışmayı artırır. Ramazan ayı bittiğinde kutladığımız bu bayramın adı Ramazan Bayramı'dır.

Paylaşmanın ve dayanışmanın en güzel örneklerini gösterdiğimiz bir diğer gün ise Kurban Bayramı'dır.

Kurban Bayramı'nda kurban keser, etlerin bir bölümünü ihtiyaç sahipleriyle paylaşırız. Böylece onları mutlu eder, onlarla olan ilişkilerimizi de güçlendiririz.

Bayram hazırlıklarına günler öncesinden başlarız. Önce evlerimizi temizler, pırl pırl yaparız. Misafirlerimize ikram etmek için tatlılar, börekler, değişik yiyecek ve içecekler hazırlarız.

Bayram öncesi alışverişe çıkıp yeni kıyafetler alırız. Onları giyeceğimiz günü düşünüp heyecanla bayramın gelmesini bekleriz.

Bayram sabahları erkenden kalkar, en temiz kıyafetlerimizi giyeriz. Ailemizdeki erkekler camiye gidip bayram namazı kırlarlar.

Evde bayramlaşma bittikten sonra akrabalarımızı ve komşularımızı ziyaret ederiz. Ziyaret edemediğimiz kişileri ise telefonla ararız. Bazen de mesaj göndeririz.

Gittiğimiz yerlerde bize börekler, tatlılar ve içecekler ikram edilir. Ayrıca bayram şekeri tutulur. Bunları afiyetle yeriz. Ancak sağlığımızı bozmamaya dikkat ederiz.

Komşularımız ve akrabalarımız da bizleri ziyaret ederler. Biz de onlara ikramlarda bulunuruz.

Her güzel gün gibi bayramlar da biter elbette. Ama bizler hiç üzülmeziz. Yüzümüzde gülümseme, bir sonraki bayramın gelmesini heyecanla beklemeye başlarız. (Hayat Bilgisi 2/3, 138-140).

Hayat Bilgisi 3/2 kitabında bir çocuğun aile büyüklüklerinin çocukluk anılarını dinlediği bir bölümde baba kendi çocukluğunda en çok bayramlarda eğlendiğini belirterek sebebini açıklamıştır.

Çocukken en çok bayramlarda eğlenirdim. Çünkü bayram günleri mahallemizde kurulan panayırda atlıkarıncalara, dönme dolaplara doyasıya binerdik (Hayat Bilgisi 3/2, 54).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında 'Millî Kültür Öğelerimiz' konu başlığı içinde dini bayramlara yer verilmiştir. Hem bayram öncesi ve süresinde yapılan eylemlere hem de bayramların birlik beraberliği artıran, küsleri barıştıran sosyal yönüne yer verilmiştir.

Millî kültür değerlerimiz içinde bayramlarımızın ayrı bir yeri vardır. Ben bayramları çok seviyorum. Kuzenlerim ve mahalledeki arkadaşlarımla birlikte bayram heyecanını günler öncesinden yaşamaya başlıyoruz. Bayram yaklaştıkça pek çok evde baklavalar açılıyor. Yaprak

sarması gibi zahmetli yemekler hazırlanıyor. Anne babalar çocuklarıyla birlikte alışveriş için çarşıya çıkıyor.

Bayram sabahları erkenden uyanırım. Bayram namazının ardından bayramlıklarımı giyer ve annemin, babamın ellerini öpüp onların bayramlarını kutlarım. Kahvaltıdan sonra da komşularımız ve akrabalarımızla bayramlaşırız. Gittiğim her evde bana verilen şeker, mendil ya da harçlıklarla mutlu olurum.

Bayramlar akrabalarımıza ve çevremizdeki insanlara karşı olan sevgimizi ve saygımızı göstermemize fırsat sunar. Bayram kutlamaları ister ev ziyaretiyle isterse sosyal medya veya telefon aracılığıyla yapılıns herkesin yüzünde bir gülümseme yaratır.

Bayramlarda küçükler büyüklerin ellerinden öperken büyükler de onlara çeşitli hediyeler verirler. Bu güzel geleneklerimiz aile bireyleri arasındaki saygıyı, aile birliğini ve akrabalık bağlarını güçlendirir. Küçüklerin de kendilerini büyükler gibi önemli ve değerli hissetmelerini sağlar.

Bayram günlerinde herkes daha güler yüzlü ve hoşgörülü olur. Öfke ve kırgınlıklar unutulur. Bu nedenle bizim kültürümüzde bayram denildiğinde akla en çok dargınların barışması gelir (Sosyal Bilgiler 4, 43).

Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma parçalarından sadece bir tanesinde dini bayramların milli değer olan büyüklere saygı, anne babaya karşı sorumluluk gibi konularla birlikte verildiği gözlemlenmiştir.

Türkçe 2/1 kitabında yer alan ‘Bayram Armağanı’ okuma metninde oğlu şehre göç eden yaşlı bir adam bayramda mutlaka oğlunun onu ziyaret edeceğini düşünmektedir. Bayram sabahı hazırlık yapar ve oğlunu beklemeye başlar. Kısa bir süre sonra yaş kapı çalar ve yaşlı adam gözleri iyi görmediği için gelen genci kendi oğlu sanır. Oysaki genç, amcanın kaybettiği cüzdanını getiren iyi kalpli biridir. Genç tüm bayram günü boyunca amcayla zaman geçirir ve tekrar geleceğini söyleyerek evden ayrılır. Amca da bayramın ilk gününü oğluyla geçirdiğini düşünerek çok mutlu olur (Ceren, Türkçe 2/3:46-47). O okuma parçası, anne babayı arayıp sorma, bayramlarda bir arada olma, iyilik yapma gibi konuları içererek hem milli değerlere hem de dini değerlere atıfta bulunmuştur.

Dini duyarlılığa dair başka bir bulguya Türkçe ders kitaplarında rastlanmamıştır.

Dini İslam olan bir devletin milli değerlerinin dini değerlerinden bağımsız olması düşünülemez. Dolayısıyla dinin emrettiği temiz olmak, iyi bir insan olmak, yardımlaşmak, paylaşmak gibi erdemler her dersin kazanımları arasında vardır ve kitaplarda sıklıkla yer verilen konulardır. Bunların dışında **milli değer** konu başlığı

altında Türk örf ve adetlerini, Türklük bilincini aşıl原因an veriler değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda en dikkat çeken bulgu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı haricinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Atatürk ve devlet adına hizmet vermiş ve vermekte olan şahsiyetlere mutlaka yer verilmiş olması, hatta en az bir ünitenin sadece bu konuya ayrılmış olmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamaları yani Kurtuluş Savaşı, Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve Cumhuriyet'in ilanı bu olayları anıldığı günlerde kutlanan bayramlarla birlikte ele alınmıştır. Görsel 15 milli bayram kutlamalarını yansıtmaktadır. Milli Bayram temalarının kapsamına Türk bayrağı ve İstiklal Marşı da dahil edilmiştir.

İlk Okuma Yazma Kitabı üçüncü tema ikinci dinleme metni 'Bayrağım'dır. Haberlerde 'Türk gençlerinin Atatürk'e bağlılığının sembolü olan 'Sevgi Bayrağı' cumhurbaşkanına sunulmak üzere bugün Samsun'dan yola çıktı. Sevgi bayrağı sekiz ilden geçecek.' dediğini duyan ve gencin de bayrağı öperek teslim aldığını gören Emre merakla dedesine 'Bayrak neden öpülür, dede?' diye sorar. Bunun üzerine dedesi bayrağın özgürlük sembolü olduğundan, bayrağımızın dalgalanması için Kurtuluş Savaşı'nda çok can kaybedildiğinden bahseder. Aynı zamanda bayrağın daima temiz ve ütülü olması gerektiğinden bahsedilir ve Emre de 23 Nisan'larda sınıflarını süslerken bayrağı temiz ve düzgün asmaya çalıştıklarını söyler. Sadece bayrağa değil İstiklal Marşı'na da saygı gösterilmesi gerektiğinden ve okulda İstiklal Marşı'nı gür bir sesle söylemekten bahsederler (İlk Okuma ve Yazma Kitabı 3. Tema 2. Dinleme metni).

Aynı kitapta 'Bayrak' adlı bir dördlüğe (İlk Okuma ve Yazma Kitabı, 125), 'Vatan' isimli beş mısradan oluşan bir şiire yer verilmiştir (İlk Okuma ve Yazma Kitabı, 178).

Türkçe 1 kitabınının 7. Teması 'Milli Mücadele ve Atatürk'tür. Bu tema kapsamında 'Çanakkale' isimli bir dinleme metnine, 'Atatürk', '23 Nisan Kutlu Olsun' ve 'Dedemin Madalyası' isimli okuma metinlerine, 'Çanakkale', '23 Nisan', 'Bayrağa Şarkı', 'Şu 23 Nisan'da' ve 'Atatürk Ne demek?' isimli şiirlere yer verilmiştir. 'Çanakkale geçilmez!' sözünü konu alan 'Çanakkale' isimli dinleme metninde Seyit Onbaşı'ya, Nusret Mayın Gemisi'ne ve Mustafa Kemal Atatürk'ün

başarılı komutanlığına değinilmiştir (TBMM Çocuk Çalışma Grubu'ndan alınmıştır). 'Biliyor Musun?' bölümlerinde de küçük bilgi notları yer almaktadır:

Çocuklarına bayram hediye eden ve bu bayramı her yıl coşkuyla kutlayan dünyadaki tek ülkeyiz (TBMM Çocuk, Türkçe 1:98).

Nezahat Onbaşı, Kurtuluş Savaşı'nda büyük fedakârlıklar göstermiş kahramanlarımızdan biridir (Türkçe 1, 110).

Türkçe 2/1 kitabının 3. teması 'Milli Kültürümüz'dür. Bu kapsamda ele alınan konular *düğün yemekleri, dini bayram ziyaretleri, Nasreddin Hoca, vatan, 29 Ekim, bayrak ve İstiklal Marşı, Türkçe ve Türk Dil Kurumu*'dur. Türkçe 2/2 kitabında yer alan 4. Tema 'Milli Mücadele ve Atatürk', 5. tema 'Vatandaşlık Bilgisi'dir. 4. temada 'Milli Mücadele ve Atatürk' kapsamında *Kurtuluş Savaşı, cumhuriyet ve Atatürk* konularına yer verilmiştir. 5. temada 'Vatandaşlık Bilgisi' kapsamında *yerli mal kullanımına, tarımın tarihçesine, kibrin zararlarına, enerji tasarrufuna ve tutumluluğa* yer verilmiştir.

Türkçe 3/1 kitabının 2. teması 'Atatürk'tür. Bu tema *Atatürk'ün hayatına, doğa sevgisine, çocuğa duyduğu sevgi ve inanca ve cumhuriyet* konularına yer vermektedir. Türkçe 3/2 kitabının 7. teması 'Değerlerimiz'dir. Değerlerimiz kapsamında *Nasreddin Hoca'ya, 23 Nisan'a, Hacivat ve Karagöz'e, komşuluk ve bayrak* kavramlarına yer verilmiştir.

Türkçe 4/1 kitabının 2. teması 'Atatürk', 5. teması 'Üretim, Tüketim, Verimlilik', 6. teması 'Güzel Ülkem Türkiye' ve 7. teması 'Değerlerimiz'dir. 'Atatürk' temasında *yönetim şekli olarak cumhuriyete, cumhuriyetle gelen sanatsal yeniliklere, Atatürk'ün hayatına, hedefleri doğrultusunda yılmadan çalıştığına, 19 Mayıs'a, milli egemenliğe* değinilmiştir. 5. tema 'Üretim, Tüketim, Verimlilik'te okul malzemelerinin, palto ve kumbaranın dile geldiği bir skeçle *tutumlu olmanın gerekliliğine, çalışmanın önemine, temiz, kibar, saygılı olmanın ve konuşurken de bunlara dikkat etmenin yarattığı güzelliğe, ihtiyaç ve istek analiziyle bütçe yapmanın gerekliliğine* değinilmiştir. 6. tema 'Güzel Ülkem Türkiye'de *Anadolu anlatılmış, Kars'tan Edirne'ye, toprağın altında ve üstünde yer alan tarihi eserlerin bolluğuna* değinilmiş, *İstanbul ve Yedi Göller* turistik mekân bağlamında *tanıtılmış, Türkiye'nin ve insanların güzelliği, iyiliği* anlatılmıştır. 7.tema 'Değerlerimiz' kapsamından

türkülere, Mimar Sinan'a ve Selimiye Cami'sinin süslemelerini yaparken dikkate aldığı unsurlara, Nasreddin Hoca'ya, Türkçeye ve onu zenginleştirmek için türküleri, ninnileri, ağıtları bilmenin gerekliliğine değinilmiştir. Bu konulardan ahlakla ilgili olanlar çocuklarda dini ve milli duyarlılık oluştururken Türkiye ve Türk insanı ile ilgili olan konular ise milli duyarlılık oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda karşımıza modern dönemde geçerli olan devletin istediği insan tipini yetiştirme arzusu çıkmaktadır.

Türkçe ders kitaplarında yer alan şiir, okuma ve dinleme metinleri milli değerlerimizi içermektedir. Çocukluk bağlamında değerlendirmeye alındığında bu parçaların devletin öngördüğü vatandaşa kazandırmayı hedeflediği tutum, davranış ve bilgiler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bunlar evrensel ahlaki değerleri de içeriyor olması sebebiyle kabul edilebilir bir durumdur ancak hikayeler arasında bazı açılardan tutarsızlıklar gözlemlenmektedir.

Örneğin Türkçe 2/2 kitabında yer alan 'Keloğlan ve Sihirli Tas' hikayesinde kibirli davranışların toplumca kabul edilmediğine değinilirken (Türkçe 2/2.66-70), Türkçe 4/1 kitabında Türklük bilinci ve Türklük gururu aşlamak amacıyla 'Cumhuriyetin Bekçileri' okuma parçasında Andımız'ın son dizesinde yer alan 'Ne mutlu Türküm diyene!' cümlesine yer verilmiştir (Türkçe 4/1:22). Hem Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde birçok farklı etnik köken barındıran bir ülke olması sebebiyle hem de koşulsuz kabul ve tüm dünya insanların eşit kabul edilmesi gerekliliği sıklıkla vurgulanması sebebiyle bu cümle bir üstünlük algısı yaratmakta, kazandırılmak istenen değerler örselenmektedir.

Türkçe 2/1 kitabında yer alan 'Anne Kedi ve Yavruları' (22-29) okuma metni, Hayat Bilgisi 1 kitabında aile içi bir diyalog (72), Hayat Bilgisi 2/3 kitabı 'Hayvanlar Neler İster?' (154-155), 'Bitki ve Hayvanları Koruyoruz' (156) temaları hayvan ve doğa sevgisini kazandırmayı, sokak hayvanları için sorumlu hissetmeyi, hayvanları korumayı ve yaşamlarının koruma altına alınmasının önemini anlatmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda birçok çocuk hedeflenen bu davranışları kazanarak sirklere, hayvanat bahçelerine gitmeyi reddetmektedir. Ancak Türkçe 4/1 kitabında yer alan 'İstanbul Dünyam' okuma metninde İstanbul'a gezmeye giden çocuğu babası bir gün de hayvanat bahçesine götürür. Çocuk hayvanların kafeste olmasına üzülür. Daha sonrasında babası bir açıklama yapar ve çocuk bu cevabı yeterli bulur

ki devamında bir şey söylemez. Dolayısıyla bu metinle çocuk, hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğu konusunda ikilem yaşayabilmektedir.

Bir gün hayvanat bahçesine gittik. Uuuuuu! Ne kadar büyük bir bahçe! Neredeyse dünyadaki bütün hayvanlar var orada. Maymunlar, aslanlar, kaplanlar, balıklar ve daha bir sürü hayvan. Kediler, köpekler, eşekler, yılanlar bile var. En uzun hayvan zürafa, en büyük hayvan fil. Onlardan korktum önce ama kafeste oldukları için korkum geçti.

— Baba, hayvanları niçin kafeste saklıyorlar?

— Hem kaçmasından hem de insanlar onları görüp tanısınlar, diye.

— Özgür olsalar daha iyi değil mi?

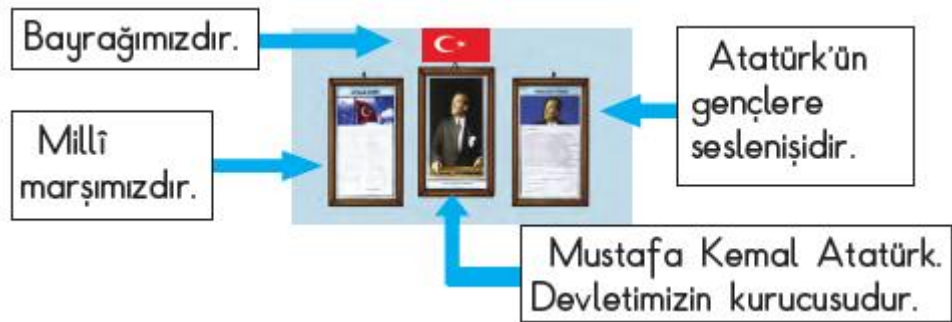
— Elbette iyi. Ama yırtıcı olanlar insanlara zarar verebilir (Saygınar, Türkçe 4/1:84-85).

Milli duyarlılık bağlamında Hayat Bilgisi 1 ders kitabında sınıf düzeni öğrencilere tanıtılırken görsel 51’de yer alan *şeref köşesi* tanıtımıyla milli bilinç duyarlılığı yaratılmaya başlanmıştır. Devamında yer alan konular *Türk Bayrağı*, *İstiklal Marşı*’dır.

Bayrağımız ve İstiklâl Marşımız bağımsızlığımızın sembolüdür. Bu nedenle bayrağımıza ve İstiklâl Marşımıza saygı göstermeliyiz. Bayrak töreninde yüzümüzü bayrağımıza dönmeliyiz ve konuşmamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 27).

Çocuklardan kitapta yer alan bayrak görselini boyamaları ve okul bahçesinde bayrak törenini canlandırmaları istenmiştir (Hayat Bilgisi 1, 28).

Görsel 51: Şeref Köşesi

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.25

Sınıfımızda şeref köşesi bulunur. Şeref köşesi; Türk Bayrağı, İstiklâl Marşı, Atatürk resmi ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nden oluşur (Hayat Bilgisi 1, 25).

5. ünite 'Ülkemizde Hayat' içinde *tarihi zenginliklere, doğal güzelliklere, bayrak, İstiklâl Marşı, başkent konularına ve devamında Türk insanının başka ülkelerin insanlarına kucak açmasına, Atatürk'ün hayatına ve liderliğine, milli ve dini bayramlara* değinilmiştir.

Hayat Bilgisi 2/1 'Belirli Gün ve Haftalar' bölümünde *Cumhuriyet Bayramı* konulu 'Bugün' adlı bir şiire yer vermiştir (42). 2. ünite 'Ailem ve Evim'de *akraba ziyaretlerine, düğün gibi özel günlerde bir arada olmanın önemine* değinilmiştir (56). 2. ünite sonundaki 'Belirli Gün ve Haftalar' bölümünde ise *Kızılay'ın yardım faaliyetlerini* konu alan bir şiire (62), Atatürk'ü Anma Haftası sebebiyle 'Atatürk'ü Anış' isimli bir şiire yer verilmiştir (53).

Hayat Bilgisi 2/3 kitabında 5. ünite 'Ülkemi Seviyorum'da ilk ele alınan konu düğünlerdir. Düğün teması, bir yakının düğününe katılan çocuğun ağzından aktarılmıştır. *Düğün sahibine yardım etmek için düğün gününden birkaç gün önce düğün evine gittiklerinden, konuklar için hazırlanan ikramlıklardan -ki bunlardan bazıları keşkek gibi yöresel yemeklerdir-, kına gecesinden, kına gecesinde gelinin giydiği 'bindallı'dan ve yakılan kınadan, düğün günü giyilen gelinlik ve damatlıktan ve son olarak düğün eğlencesinden* bahsedilmiştir (Hayat Bilgisi, 118-119). 'Çalışma Zamanı' bölümünde yöresel *halk oyunlarına* yer verilmiş ve çocuklara 'En sevdiğiniz yöresel yemek hangisidir? Bu yemek daha çok hangi zamanlarda yapılıyor?' şeklinde soru yöneltilmiştir (Hayat Bilgisi 2/3, 121) . Kitaplarda yöresel kıyafet ve yemeklere yer verilmesi çocuklarda milli bilincin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Yöresel yemek ve kıyafetlerin milli anlamlar da içerdiği düşünüldüğünde bu konularda bilgilenen çocuklar kendi kültürlerini daha detaylı öğrenecek, milli bilinçleri gelişmiş olacaktır.

Görsel 52: Yöresel Halk Oyunları

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.121

Aynı ünitenin devamında *bayrak* ve *İstiklal Marşı*, *milli ve dini bayramlar*, *önder Atatürk* temaları ele alınmıştır. Bu bölümde *İstiklal Marşı*'nın yazarı *Mehmet Akif Ersoy*'a da değinilmiştir (Hayat Bilgisi 2/3, 126-140).

6. ünite 'Doğa ve Çevre'de doğayı korumanın önemini anlatan iki hikayeye yer verilmiştir. Bu hikâ yelerden ikincisi 'Güzellikler Ülkesi' hikayesi şöyledir: Hikayede geçen insanlar iyi kalpli ve çalışkan olmalarına rağmen akıllarını kullanmazlar ve bu yüzden bu ülkeye 'Akılsızlar Ülkesi' denir. Bu ülkede insanlar yiyecek yemek bulamazlar çünkü ülkenin toprakları verimsiz, havası kirlidir. Padişah, askerlerine yeni bir yerleşim yeri buldurur ve tüm ülke ormanlık bu alana yerleşir. Doğayı kirllettikleri için bir müddet sonra bu yeni ülkede de erozyon, hastalık gibi felaketler yaşanmaya başlar. Padişah, çözümsüz kalınca komşu ülkenin vezirini yardıma çağırır ve o da 'Komşu komşunun külüne muhtaçtır.' diyerek yardıma gelir. Ülke çöp içindedir ve ağaçlar kesilmiştir, padişaha ağaç olmayan yerde doğal felaketlerin yaşanacağını, ağaç dikmeleri ve çevreyi temiz tutmaları gerektiğini söyler. Padişah da bir emir yayınlayarak herkesin bir ağaç dikmesini ve çevreyi kirlletmemelerini salık verir. Ülke yemyeşil, tertemiz bir ülke olur. İnsanlar da akıllanır, bir iş yapmadan önce sonuçlarını düşünürler (Hayat Bilgisi 2/3, 167-169).

Bu hikâyenin art alanında iki önemli detay göze çarpmaktadır. Birincisi çocuklara aşılarmaya çalışılan cumhuriyet sevgisi padişahlık hikâyeleriyle örselenmektedir. Padişahın istediği kişiye istediğini yaptırabilme gücü hali hazırda istediklerini yapma arzusunda olan çocuklar için özendirici olmaktadır. Bir diğer unsur ise hikâyede bahsedilen ülkenin insanları iyi kalpli ve çalışkan olmalarına

rağmen aptal olarak nitelenmektedir. İyi kalplilik ve çalışkanlık yeterli görülmemektedir. Ayrıca iyi kalpli insanların doğayı kirletmesi beklenemez. Dolayısıyla bu hikâye tutarsızlıklar içermekte, hedeflediği kazanımlar bağlamında tezatlıklar oluşturmaktadır.

Kitabın çevre konusunda öğrencilere kazandırmayı hedeflediği bir diğer davranış da *atıkların geri dönüştürülmesidir*. Böylece çevre de korunmuş olacaktır (Hayat Bilgisi 2/3, 173-174).

Bu kitapta son olarak ‘Belirli Gün ve Haftalar’ bölümünde *anne sevgisini* anlatan bir şiire (Hayat Bilgisi 2/3, 178) ve *19 Mayıs* isimli bir şiire yer verilmiştir(Hayat Bilgisi 2/3, 179).

Hayat Bilgisi 3/1 kitabı ‘Özel Günler’ temasında komşuluk ilişkilerine, yardımlaşma, paylaşma, birlik ve beraberliğe bir okuma metni ile değinmiştir. Metinde evin çocuğu ailesinin uzun süredir düşündüğü *sünnet düğününü komşularıyla beraber* konuşarak nasıl kutlayacaklarına karar verdiklerini anlatır. Bunun için çocuktan yetişkine tüm mahalle görev alır, sevgi ve saygı ortamında herkes eğlenerek zaman geçirir (Hayat Bilgisi 3/1, 30-31).

Özel günler insanları sevgi, saygı ve hoşgörüyle birbirlerine daha fazla yakınlaştırmaktadır (Hayat Bilgisi 3/1, 31).

Devamında sırasıyla *cumhuriyet* ve *Atatürk* temalarına yer verilmiştir (Hayat Bilgisi 3/1, 32-33).

‘Sana Güveniyoruz’ temasının öğretici bilgisi ‘*dürüstlük*’tür.

Davranışları ve konuşmaları doğru olan kişiler dürüst insanlardır. Dürüst davranışlarda bulunmak insanların bize güven duymasını sağlar. Dürüst bir kişi olmak için öncelikle her durumda doğruyu söylemeliyiz. Verdiğimiz sözleri tutmalıyız. Başkalarının haklarına da saygı göstermeliyiz. Kendimize verilen emaneti korumalıyız (Hayat Bilgisi 3/1, 44).

‘Belirli Gün ve Haftalar’ bölümünde *Atatürk Haftası* sebebiyle ‘Atatürk’ü Anış’ isimli bir şiire, ‘*Cumhuriyet*’ adlı bir şiire yer verilmiştir.

Hayat Bilgisi 3/2 kitabında yer alan ‘Sporcular, Mucitler, Sanatçılar’ temasında iki kadın milli değere yer verilmiştir. Birincisi, 1929 yılında mühendislik

öğrencisi *Sabiha Rifat Hanım*'dir. Bayan sporcuların erkek takımında oynamasını engelleyen bir madde olmadığından Fenerbahçe voleybol takımında oynayarak şampiyonluğa imza atmıştır. Diğeri ise Türkiye'nin ilk harika çocuğu olarak bilinen *İdil Biret*'tir. İdil Biret'in üstün yeteneklerinden ve dünyada piyanoyla en çok eser çalabilen piyanist ünvanına sahip olmasından bahsedilmiştir (Hayat Bilgisi 3/2, 58-59). Burada örnek gösterilen kadınlar Türk toplumunda kadının değerine bir örnektir ve kadınların da her alanda başarılı olabileceğine yönelik bir duyarlılık oluşturmayı hedeflemektedir.

Kitapta yer alan bir diğeri tema 'Atatürk ve İnsan Hakları'dır. Burada *Atatürk*'ün eşitlik kavramına verdiği değer işlenmiştir (Hayat Bilgisi 3/2, 78).

'Uygun Davranışlar' temasında *yardımlaşma, sevgi, saygı, selamlaşma* gibi toplumsal davranışlar işlenmiştir. Bunlar görgü kuralları olarak değerlendirilebileceği gibi milli ve dini değerlerimiz arasında da yer alan kavramlardır.

Toplumda uyulması gereken kurallar vardır. Bu kurallardan bir kısmı da görgü kurallarıdır. Konuşmalarda nezaket ifadeleri kullanmak, tanıdıklarımızla karşılaştığımızda selam vermek, hatır sormak gibi davranışlar görgü kuralları arasında sayılır. Görgü kurallarına uygun davranan kişiler çevrelerindekiyle olumlu bir izlenim bırakırlar (Hayat Bilgisi 3/2, 79).

'Türkiye'm' temasında bir radyo programını arayan Aygen isimli öğrenci önce evinden sonra bölgesinden sonra da Türkiye'den bahseder. Evini 'yuva' olarak tanımlayan Aygen, *ülkesinin de onun yuvası* olduğunu belirtir ve *Türkiye'nin bütünlüğüne* dikkat çeker. Spiker de *Atatürk'ün önderliği* ile ülkenin düşman işgalinden kurtarıldığını ekler (Hayat Bilgisi 3/2, 94-95).

'Belirli Gün ve Haftalar' bölümünde *23 Nisan* konulu kısa bir metne ve bir şiire yer verilmiştir (Hayat Bilgisi 3/2, 138).

Hayat Bilgisi 3/3 kitabında *Atatürk'ün hayatı ve liderlik özelliği* konu edilmiştir.

Zeki ve çalışkandı. İleride olacakları önceden düşünerek hareket ederdi.
İnsanları severdi ve herkese eşit davranırdı.
Vatanını ve milletini çok severdi.
Sabırlı ve cesaretliydi. Güçlükler karşısında yılmazdı.
Planlı ve düzenli çalışırdı. Acele karar vermezdi (Hayat Bilgisi 3/3, 109).

Devamında Kurtuluş Savaşı sonrasındaki *devrimleri* içeren bir metne yer verilmiştir.

Atatürk savaştan sonra da milletine hizmet etmeye devam etti. Cumhuriyet yönetiminin Türk milleti için en iyi yönetim şekli olduğuna inanıyordu. Bunun için 29 Ekim Bin Dokuz Yüz Yirmi Üç'te cumhuriyeti ilan etti. İlk cumhurbaşkanımız oldu. Cumhuriyetin ilanından sonra da birçok yenilikler yaptı.

√ Arap alfabesi yerine yeni Türk harfleri kabul edildi.

√ Takvimde ve ölçü birimlerinde değişiklik yapıldı. Miladî takvim, metre ve kilogram gibi ölçü birimleri kullanılmaya başlandı.

√ İnsanlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.

√ Her aileye bir soyadı verildi.

√ Kılık kıyafette yenilikler yapıldı (Hayat Bilgisi 3/3, 110).

Atatürk temasından sonra *bayrak, milli bayramlar* temalarına yer verilmiştir.

Devamında *cumhuriyet* temalı bir okuma parçası yer almaktadır. Bu okuma parçasında Atatürk'ün 'Cumhuriyet'i biz kurduk, onu yaşatacak ve yükseltecek sizlersiniz.' cümlesiyle çocuklardan neler beklediği sorulmuştur. Sınıf ortamını yansıtan görselde çocuklar söz alarak fikirlerini belirtmişlerdir:

- Bence Atatürk ilke ve inkılaplarına sahip çıkmalıyız.
- Vatanımızı sevmeliyiz ve millî değerlerimize sahip çıkmalıyız.
- Eğitime önem vermeliyiz. Ülkemize hizmet edecek bilim insanlarının artması için çok çalışmalıyız.
- Bence sahip olduğumuz kaynakları bilinçli kullanmalıyız. Yeni barajlar kurmalı, enerjiyi kendimiz üretmeliyiz.
- Yeniliklere açık olmalıyız ve ülkemizin kalkınması için çalışmalıyız (Hayat Bilgisi 3/3, 114).

Bu metinde yer alan çocuklara ait cümleler devletin arzuladığı ideal Türk gencinden beklenen özellikleri yansıtmaktadır.

Kitabın 'Belirli Gün ve Haftalar' bölümünde Anneler Günü sebebiyle *anne sevgisini* anlatan bir metne ve bir şiire (Hayat Bilgisi 3/3, 140), 19 Mayıs konulu bir metin ve bir şiire (Hayat Bilgisi 3/3, 142), Çevre Koruma Haftası sebebiyle bir okuma metnine yer verilmiştir (Hayat Bilgisi 3/3, 143).

Fabrika ve evlerin bacalarından, arabalardan çıkan dumanlar havayı; sanayi artıklarıyla çöpler suları ve toprağı kirletmektedir. Bu kirlenme özellikle insanların sağlığını etkilemektedir. Tüm yurdu bir aile, içinde yaşayan insanları da birer kardeş gibi sevmeliyiz. Böyle düşünen kişiler çevrelerini kirletmezler. Kirletenleri de uyarırlar.

Bize emanet edilen güzel yurdumuzu, bizden sonra gelecek kişilere yaşanabilir bir ülke olarak bırakmalıyız (Hayat Bilgisi 3/3, 143).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında milli kültürü yansıtan bulgulara sıklıkla rastlanmaktadır. ‘Herkesin Bir Öyküsü Var’ temasında hayatından önemli kesitleri anlatan Büşra halasının *düğünü* için ailecek Almanya’ya gittiğini söylemektedir. Düğünler Türk toplumunda birlik, beraberliğin ve yardımlaşmanın yaşandığı toplumsal etkinliklerdendir. Bu örnekte de yakın akrabasının düğünü söz konusu olduğunda mesafenin önemli olmadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Yaz tatiline girince hep birlikte Antalya’daki evimize yerleştik. Tatilde halamın düğününe katılmak üzere Almanya’da oturan babaannem ve dedemin yanına gittik. Bu benim ilk yurt dışı seyahatimdi ve ilk kez uçağa binmişim (Sosyal Bilgiler 4,17).

Kitabın 2. teması ‘Kültür ve Miras’tır. Üniteye öncelikle aile tarihi konusuyula giriş yapılmıştır. Aile tarihini yazmak için sözlü kaynakların yanı sıra yazılı ve görsel kaynaklarla nesnelere de faydalanılabileceği söylenerek görsel 54’te yer alan çeşitli resimlere yer verilmiştir. Görsel 54’te yer alan Sosyal Bilgiler 4 sayfa 34’ten alınan resimde eski bir kimlik belgesi görülmektedir. Bu belge Osmanlıca düzenlenmiştir. Bu, Türk tarihinin bir döneminde Arap harflerinin de kullanıldığının göstergesidir. Ayrıca bir karne göze çarpmaktadır. Karnede yer alan dersler okunaklı değildir, ders isimleri okunabilir olsaydı ait olduğu dönemde çocuklardan hangi alanlarda gelişim göstermeleri beklendiğine ulaşılabilirdi.

Görsel 54: Milli Kültür Göstergeleri

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, ss.34

Ceviz ağacından yapılmış el oyması çeyiz sandığı

Üzeri Türk motifleriyle süslü el dokuması halı

İpekli kumaştan yapılmış sırma işlemeli yelek

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.38

Kahve değirmeni ve
bir fincan kahve

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.39

Çeyiz sandığı

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.39

Isparta Etnografya Müzesinden görüntüler

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.40

Millet; dil, tarih ve kültür birliği olan insan topluluğudur. Bir milleti oluşturan insanlar çeşitli amaçlarla araç gereçler yapar, yapılar inşa ederler. Duygu ve düşüncelerini söz, yazı, müzik veya resim yoluyla anlatmaya çalışırlar. Sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşarak kader ortaklığı yaparlar. Uzun bir zamana yayılan bu yaşantılarının sonucunda da millî kültür adı verilen, kendilerine özgü maddî ve manevî değerler meydana getirirler. Böylece her millet; dili, gelenek ve görenekleri, millî kıyafetleri, bayramları, inançları, ahlaki değerleri ve sanat anlayışı ile başka milletlerden ayrılır.

Kökleri tarihin derinliklerine uzanan Türk milleti zengin bir kültüre sahiptir. Misafire kahve ikram etmek, dinî bayramlarda büyüklerin ellerini öpmek, hastaları ziyaret etmek, sünnet ve düğün törenleri yapmak millî kültür öğelerimizdendir. Ayrıca hepimizin evinde millî kültürümüzü yansıtan eşyalar ve sanat eserleri vardır (sosyal Bilgiler 4, 38).

Sosyal Bilgiler 4 kitabından alınan açıklama milli kültür ögesi olarak değerlendirilebilecek unsurları açıklamaktadır. Diğer ders kitaplarında ayrı temalarda, ayrı okuma metinlerinde ele alınan unsurlar bir tema başlığında bütünlük içinde verilmiştir. Diğer kitaplarda yer almayan detaylar da bulunmaktadır.

Tüm dünyada *Türk Kahvesi* olarak bilinen kahvenin hazırlanmasından pişirme yöntemine (Sosyal Bilgiler 4, 38-39), Türk kızlarının anneleriyle beraber hazırladığı *çeyiz sandığından çeyiz serme* geleneğine (Sosyal Bilgiler 4, 39), *el dokuması halılara* (Sosyal Bilgiler 4, 40), *mimari değer* olarak Mardin evlerine, Kasımiye Medresesi'ne (Sosyal Bilgiler 4, 41-42), *dini bayramlara* (Sosyal Bilgiler

4, 43), *geleneksel çocuk oyun ve oyuncaklarına* (Sosyal Bilgiler 4, 44-48), son olarak da *Milli Mücadele*'ye (Sosyal Bilgiler 4, 49-58) değinilmiştir.

Milli Mücadele dönemi ve Milli Mücadele'de kahramanlıklarıyla ön plana çıkan şahsiyetler detaylıca anlatılmıştır. Bu bağlamda öncelikle *Atatürk* ve milli bilinci uyandırmak için verdiği mücadele ele alınmıştır. Sonrasında Kurtuluş Savaşı cepheleri ayrı ayrı ele alınmış ve her cephede verilen mücadele ve o cephede öne çıkan kahramanlar anlatılmıştır. Bu bağlamda *Doğu Cephesi'nde Kazım Karabekir, Güney Cephesi'nde Tayyar Rahmiye Hanım, Sütçü İmam, Ali Saip Bey, asıl adı Mehmet Sait olan Şahin Bey, Batı Cephesi'nde Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, İsmet İnönü, Şerife Bacı ve Fevzi Paşa* anlatılan kahramanlardır (Sosyal Bilgiler 4, 49-50).

Sosyal Bilgiler 4 kitabının 3. teması 'İnsanlar, Yerler ve Çevreler'de yaşanılan yerin sosyal yapısı veya coğrafi özellikleri sonucu meydana gelmiş *türkülere, şiiirlere, efsanelere* de yer verilmiştir.

Harita incelememizi tamamladıktan sonra öğretmenimiz, Çarşamba'nın coğrafi özelliklerini anlatan bir türkümüz olduğunu söyledi. Aklımıza hemen "Çarşamba'yı Sel Aldı" türküsü geldi. Yanda bu türkünün sözlerini görüyorsunuz (Sosyal Bilgiler 4, 79).

Millî kültürümüz içinde destanlarımız, türkü ve şiiirlerimiz önemli yer tutar. Bu serlerde insanımız acı tatlı anılarını, duygularını, gelenek ve göreneklerini dile getirir. Aynı zamanda yaşadığı bölgenin yer şekillerini, bitki örtüsünü, iklimini ve diğer coğrafi özelliklerini anlatır. Aşağıda, Erzurum'a bağlı Oltu ilçesinin bazı coğrafi özelliklerini yansıtan bir şiiir görüyorsunuz. Şiiiri okuyunuz ve Oltu'nun coğrafi özelliklerini anlatan dizelerin altını çiziniz (Sosyal Bilgiler 4, 80).

Gülek Boğazı'nda meydana gelen ve oranın coğrafi özelliklerini anlatan bir efsaneye yer verilmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 81).

Kitabın 4. teması 'Bilim, Teknoloji ve Toplum'da da *akrabaların sevinç ve üzüntülerini* paylaşmaya yer verilmiştir.

...Telefonlar aracılığıyla akrabalarımızın ve tanıdıklarımızın bayramlarını, özel günlerini kutlayıp onların sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşabiliyoruz (Sosyal Bilgiler 4, 80)...

Kitabın 5. Teması ‘Üretim, Dağıtım ve Tüketim’de Türk toplumu için *sadece yakınlarına değil ulaşabildikleri herkese yardım etmenin* önemli olduğu bir internet haberi ile öğrencilere verilmeye çalışılmıştır.

Görsel 55: İnternet Haberi

Musul'a İlk İnsani Yardım Türk Kızılayı'ndan

Uzun yıllardır Irak'taki ihtiyaç sahiplerine yardımlarını sürdüren Türk Kızılayı Musul ve Telafer bölgesindeki ihtiyaç sahiplerine dağıtmak üzere 20 tırden oluşan, toplam 500 tonluk yardım malzemesi gönderdi.

Musul'a gönderilen insani yardım malzemeleri arasında giyim eşyası, uyku tulumu, hijyen malzemesi, kuru gıda (un-makama), bulgur, pirinç, kek, battaniye, çadır ve yatak gibi malzemeler bulunuyor.

İnternet Haberi (3)

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.123

Ekmek İsrafını Önleme Kampanyası Şiir, Kompozisyon ve Resim Yarışması Ödülleri

Havza İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından, ilçe sınırları içerisinde yer alan ilkököl ve ortaokul öğrencileri arasında "Ekmek İsrafının Önlenmesi" konulu resim, şiir ve kompozisyon yarışması düzenlendi. Yarışmalarda dereceye giren öğrencilere ödülleri, düzenlenen bir törenle verildi.

İnternet Haberi (4)

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.143

Aynı ünite de yer verilen diğ er konular *geri dönüşüm, yerli ürün kullanımı, tutumluluk, israf etmemedir*. Tutumluluk konusunda ‘Ayağını yorganına göre uzat.’ atasözünden yola çıkarak bütçe planlaması yapmanın gerekliliği anlatılmıştır (Sosyal Bilgiler 4, 138-141). *İsraf konusunda ise ekmek, su, elektrik, kağıt ve zaman israfları* ele alınmıştır. Görsel 55’te yer alan haberde görüldüğü gibi Milli Eğitim müdürlükleri de israfı önleme çalışmaları yürütmektedir. İsraf konusu **hem milli hem de dini duyarlılık** göstergesidir.

Ürünlerde aramız gereken bir diğ er özellik, ambalajlarının geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilmiş olmasıdır. Ambalajın üzerindeki işaretlere bakarak geri dönüşüme uygun malzemeden yapıp yapılmadığını kolayca anlayabiliriz. Diğ er yandan alışverişlerimizde yerli mal tercih etmeliyiz. Üzerinde “Türk Malı” veya “Made in Turkey” (Türkiye’de Üretilmiştir.) yazıları bulunan ürünleri alarak ülkemiz ekonomisine katkıda bulunmalıyız. Barkod numarası 868 ve 869 ile başlayan ürünlerin Türkiye’de üretildiğini bilmeliyiz (Sosyal Bilgiler 4,135).

Kitabın 6. teması olan ‘Etkin Vatandaşlık’ kapsamında ele alınan ‘*özgürlük ve bağımsızlık*’ konusuna Atatürk’ün *Nutuk* adlı eserinden alıntı yapılarak başlanmış sonrasında *milli egemenlik* konusu ele alınmıştır.

BMM’nin açılışıyla birlikte ulusal egemenliğ e dayanan yeni bir Türk devleti kurulmuş oldu. Yönetme yetkisini ifade eden yasama, yürütme ve yargı güçleri Türk milleti adına onun temsilcilerinden oluşan BMM tarafından kullanılmaya başlandı. Böylece Türk tarihinde ilk defa kişi egemenliğ inden millet egemenliğ ine geçildi. Mustafa Kemal bu durumu “Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da millî egemenliktir.” sözleriyle dile getirmiştir (Kocaturk’tem akt. Sosyal Bilgiler 4, 168).

Aynı konunun devamında meclis açılışının önceleri Ulusal Egemenlik Bayramı adıyla kutlandığını daha sonra Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak değiştirildiği ve tüm dünya çocuklarıyla birlikte kutlandığı anlatılır. Böylece Türkler, tüm dünya *barış, dostluk ve kardeşlik* örneği sergilemiş olur.

Meclisimizin açıldığı 23 Nisan günü, cumhuriyetimizin ilk yıllarında Ulusal Egemenlik Bayramı adıyla kutlandı. Atatürk’ün Türk çocuklarına armağan ettiği bu bayram 20 Nisan 1983’te çıkarılan bir kanunla Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı adını aldı.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, dünyada çocuklara armağan edilen ilk bayramdır. Türk çocukları bu bayramı her yıl çeşitli ülkelerden gelen çocuklarla kutlarlar. Böylece tüm insanlığ a barışın, dostluğun ve kardeşliğin ne demek olduğunu gösterirler (Sosyal Bilgiler 4, 168).

Milli duyarlılık bağlamında değinilen bir konu da *15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimidir*. Dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısıyla sokaklara çıkan halkın darbe girişimini önlediği ve bu günün tarihe '*Demokrasi ve Milli Birlik Günü*' olarak geçtiği anlatılmıştır. Bu konunun ele alındığı tek ders kitabı Sosyal Bilgiler 4'tür.

Ancak cumhuriyetimiz kurulduğu günden itibaren içten ve dıştan çeşitli saldırılara maruz kalmaktadır. Bu saldırıların sonuncusu 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleşmiştir. O gece millî iradeyi yok sayarak demokrasiyi ortadan kaldırmayı hedefleyen terör örgütü hain bir darbe girişiminde bulunmuştur.

...

15 Temmuz 2016 tarihe "Demokrasi ve Millî Birlik Günü" olarak geçmiştir. Millî iradenin karşısında hiçbir gücün duramayacağını ifade eden bu günün anlam ve önemini iyi kavramalıyız. Ülkemizin bağımsızlığını ve bireysel özgürlüklerimizi 15 Temmuz'da darbecilere karşı cesaretle direnenlere borçlu olduğumuzu unutmamalıyız. Bu vesileyle demokrasi ve millî birlik uğruna canını hiçe sayan şehitlerimize ve gazilerimize şükran duymalıyız (Sosyal Bilgiler 4, 170).

Kitabın son teması 'Küresel Bağlantılar'da milli duyarlılık bağlamında Türkiye'nin komşularına, bu coğrafyalarda Türklerin yaşadıkları tarihlerde bıraktıkları eserlere (Sosyal Bilgiler 4, 177-181), Türk Cumhuriyetlerine, bu devletlerle arada kurulan işbirliklerine değinilmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 181-187).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında çocuklara milli duyarlılık kazandırmak adına gelenek göreneklerden doğal güzelliklere, türkülerden, efsanelerden milli mücadelelere, insanların karakteristik özelliklerine değinilmiştir.

Son olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabını milli duyarlılık bağlamında ele aldığımızda kitabın 2, 5 ve 6. ünitelerinde yer alan temizlik, sevgi, dostluk, kardeşlik ve aile konuların aynı zamanda dini duyarlılık olarak da ele alınabilecek konular olduğunu görmekteyiz. *Burada yer alan konular İslamiyet inancını çok eski tarihlerde kabul etmiş olan Türklerin milli kimliklerine de işlemiş konulardır.*

Öğrenme alanı 'ibadet' olan 2. ünitenin adı 'Temiz Olalım'da *beden temizliği, çevre temizliği ve ruh temizliği* konu edilmiştir. Beden temizliği *abdest almak* ile ilişkilendirilerek hem **milli** bir değer hem de **dini** bir değer duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır. Hangi durumlarda abdest alınacağı anlatıldıktan sonra abdestin önemini vurgulamak için bir hadise yer verilmiştir.

‘Bir kimse abdest alır ve güzelce abdest almaya özen gösterir, ardından da namaz kılar, bu abdestle namaz arasında işlediği (günahlar), o namazı kılincaya kadar mutlaka bağışlanır (Buhari,24, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4:39).’

Çevre temizliği de hem **milli** bir değer şeklinde hem **dini** bir değer şeklinde sunulmuştur. Milli değer bağlamında ‘Arslan yattığı yerden belli olur.’ atasözü üzerine öğrencilerin düşünmesi istenmiş devamında da Allah’ın doğayı mükemmel bir uyumla yarattığı ve tabiattaki herhangi bir bozulmanın tüm canlıların hayatını olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle çevrenin temiz tutulması ve korunması gerektiği anlatılmıştır. Aynı zamanda çevreyi kirletmenin dinen ‘kul hakkı yemek’ anlamına geldiği ve bu nedenle günah olduğu söylenmiştir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 42-44).

Temizliğin sadece bedeni ve çevreyi temiz tutarak sağlanamayacağı, ‘temiz insan’ denebilmesi için bir kişide dürüstlük, kibarlık, anlayışlılık, hoşgörülülük, yardımseverlik vb. özelliklere sahip olunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kişilik özellikleri tüm ders kitaplarında sıklıkla vurgulanan ve öğrencilere kazandırılmak istenen davranışlardır.

Kitabın 5. ünitesi ‘Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik’ te *dua* etmenin Allah’a sevgi ifade etmenin bir yolu olduğu, insanın mutlu olması için sevmesinin ve sevildiğini hissetmesinin önemli olduğu anlatılmıştır. İslam dininin de sevgiye büyük önem verdiği belirtilerek Kur’an-ı Kerim’den bir ayete yer verilmiştir.

‘Kaynaşmanız için... aranızda sevgi ve merhamet peyda etmedi de onun (varlığının) delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır (Rûm suresi, 21. ayet, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 93).’

Sevgi temalı anlatımda *Atatürk*’ün insan sevgisine ve barışa çok önem verdiğine de değinilmiştir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 94). Bu vesileyle ‘Atatürk’ ismi kitapta sadece bir kez yer almış, milli mücadele dönemi ise hiç konu edilmemiştir.

Kitabın son ünitesi ‘Aile ve Din’de İslam *dinin aile kurmaya verdiği önem* üzerinde durulmuştur. Bunun için bir ayet örnek gösterilmiştir:

‘Sizden bekâr olanları... evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir (Nûr suresi, 32. ayet, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4:111).’

Bu konuda hadislerle de yer verilmiştir:

‘Nikah benim sünnetimdir. Kim benim Sünnetime uymazsa benden değildir (İbn-i Mâce, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4:111).’

‘Ey gençler! Sizden, evlenmeye gücü yeten kimse hemen evlensin... (Buhari, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4:111).’

Ailenin toplum için önemi milli bir değer olarak da ele alınmıştır.

Aile, bireylerin eğitildiği, hayata hazırlandığı bir okuldur. Çünkü aile, bireyin yaşadığı dünyayı, tanımaya katkı sağlar, onu topluma ve hayata da hazırlar. İnsanlar, vatan ve millet sevgisini, iyi ve kötü davranışların neler olduğunu, dinî bilgileri ilk önce aileden öğrenir. Toplumun inancını, ahlak anlayışını, değerlerini, gelenek ve göreneklerini ilk olarak aile yuvasında tanırırlar. Sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma gibi güzel duygular da ilk olarak ailede öğrenilir ve tadılır (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4,111-112).

4.4. Çocuk, Aile ve Toplumsal Cinsiyet

Aile kavramına çeşitli anlamlar yüklenmesine rağmen antropolojik anlamda aile, kan bağı, evlilik veya evlat edinme yöntemlerinden birisiyle bir araya gelmiş en az iki kişiden oluşan insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Havilands ve diğ., 2006:462). Giddens aileyi, akrabalık bağları ile doğrudan bağlanan, yetişkin üyelerinin çocuklara bakmakla yükümlü olduğu insan topluluğu olarak tanımlar (2013:246). Aile ölçeğini dikkate alarak iki tip aileden söz edilebilir. Birincisi, anne-baba, çocuklar, büyük anne-babalar, kardeşler gibi bir çok üyeden oluşan geleneksel geniş aile ve anne-baba ve çocuklardan oluşan modern çekirdek aile (Yıldırım, 2013:71-74).

Aile, tarihi süreçte çeşitli değişimler yaşamıştır. Bu değişimler ailenin değerlerini, örgütsel yapısını, üye sayısını, topluma katılımını, üretim ilişkilerini, vb. içermektedir. Toplumsal değişimler, aile yapısında da değişikliklere neden olmuştur. İnsan toplumları en genel manada iki önemli geçiş süreci yaşamıştır ve bu durum

aileyi de iki köklü değişime sürüklemiştir: başlangıçta aile geleneksel biçimden modern biçime dönüşmüş, sonrasında ise modernleşmeden küreselleşme yönelimine girmiştir (Yıldırım, 2013:121-122).

Ailenin modernleşmesinde, sanayi devrimiyle birlikte üretim, kentleşme ve göç başta olmak üzere birçok sosyal olgu etkili olmuştur. Pre-modern dönemin aile yapısı geniş aile düzenini, tarıma dayalı üretim şeklini, büyüklerin otoritesini, büyüklere sadakati ve onlara bakma yükümlülüğünü içermektedir ve pre-modern ailede mahremiyet kültürü en güçlü şekilde sergilenmektedir. Modern dönemin aile yapısı sanayi üretim tarzına doğru geçiş göstermiş, geniş aile düzeninden çekirdek aileye geçilmiştir, kadın-erkek ilişkilerindeki mahremiyet dönüşerek özgürleşmiş, kapitalist tüketim artmıştır. Modern aile imgesi eşitlikçi, mutlu, özgür, bağımsız, varlıklı vs. olarak üretilmiştir. Modernleşme, aileyi alenileştirerek kamusal olguya dönüştürmüştür. Okullar, anaokulları, kreşler, iş yerleri, ofisler, oyun bahçeleri, sinema, tiyatro, turistik geziler, gibi faaliyetler ile beraber ailenin ev, mahalle, avlu ile çevrili alanları yok olmuştur. ‘Mahrem’ konular televizyon ve gazetelerde konuşulur olmuştur. Bunun gibi örnekler ailenin kamusallaşmasına dair örneklerdir. Geleneğin sıkı mahrem kuralları modernleşmeyle gevşemiş, küreselleşme ile birlikte ise kuralsızlıklara savrulmuştur (Yıldırım, 2013:122-124).

20. yüzyıl ileri sanayi toplumlarında çocuklukta üç önemli değişim etkili olmuştur: Birincisi, boşanma oranlarında hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Bir süre uzmanlar aile içi çatışmaların boşanmaya tercih edilebileceğini öne sürse de 1990 sonrası çoğu ebeveyn çocuklarının mutlulukları için aileyi bir arada tutmaktansa kendi mutluluklarını daha çok önemser olmuştur. İkincisi ise disiplin konusundaki değişimlerdir. Yeni bakış açısına göre çocuklar savunmasız olduklarından dikkatli bir muameleye ihtiyaç duyulmuştur. Disiplin unsuru olarak korkutulmamak bir yana suçlu bile hissettirilmemeleri gerekmiştir. Ebeveynler psikoloji biliminin de yükselişiyle çocuk yetiştirme konusunda bir kılavuzun ya da bir ebeveyn dergisinin zaruri olduğuna inanır olmuşlardır. Ceza olarak tercih edilen yöntem ise çocukları arkadaşlarından ya da tüketim eğlencelerinden mahrum bırakmak olmuştur. Üçüncü ve son olarak çocukların bir tüketici olarak yükselişidir. Ebeveyn ve diğer yetişkinler çocuklara bebekliklerinden itibaren çok fazla oyuncak almaya başlamışlardır. Bir şeye sahip olmak ve bir şeyleri istemek bir çocuğun yaşamının merkezi olmuştur (Stearns, 2018:228-233).

Bu gibi gelişmelerin yanı sıra ailenin yaşadığı en köklü değişim çocukların ve büyüklerin bakımının aile dışı kurumlara kaymasıdır. Çocuklar kreş, anaokulu, bakıcı aile (care family), yetiştirme evi, çocuk esirgeme kurumları gibi kurumlara bırakılırken büyükler de huzur evlerine bırakılmaya başlanmıştır (Yıldırım, 2013:127).

Ailenin genel yapısında yaşanan değişimlerin yanı sıra aile bireylerine biçilen toplumsal rollerde de değişimler olmuştur. Bazı toplumlarda kadın ve erkeğin üstlendiği görevler her iki cins tarafından paylaşılsa da bazı toplumlarda kadın ve erkek rolleri birbirinden ayrılmıştır (Havilands ve diğ., 2006:541). Batı toplumları ele alındığında ev işi, ailenin beslenmesi ve çocukların bakımı ağırlıklı olarak kadının görevi olarak görülmektedir. Bazı sosyologlar bu durumu aile içi ekonomik güçlerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Ancak Hochschild'ın yürüttüğü bir çalışma göstermektedir ki kadına atfedilen rollerin sebebi ekonomik değil toplumsal cinsiyetle ilgilidir. Erkekler çimlere biçme, tamirat yapma gibi daha seyrek yapılan işleri üstlenirken kadınlar yemek pişirme, düzenli temizlik gibi gündelik işleri yapmaktadır (Hochschild'dan akt. Giddens, 2013:257-260).

Sosyologlar bu eşitsiz görev dağılımının altında erkeklerin ve kadınların farklı alanlardan sorumlu olduklarına ve farklı alanlarda iş görmelerinin gerektiğine değgin örtük anlayışın yattığını ileri sürerler. Erkeklerin sağlayıcılar olmaları beklenir, kadınlarınsa ailelerine eğilmeleri beklenir anne olmanın yanı sıra ekmek kazanan kişiler olsalar bile. Bunun gibi beklentiler, çocukluktaki toplumsallaşma sırasında öğrenilen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini berkitir. Bu rolleri gündelik yaşamda yeniden üretme yoluyla, erkekler ve kadınlar 'toplumsal cinsiyet yaparlar' ve toplumun erkekler ve kadınlarla farklılaştırmasının bir aracı olarak toplumsal cinsiyeti berkitirler (Giddens, 2013:260).

Modernleşmeyle insan gücünün yerini alan makineler ev içi işlerin paylaşımında etkili olmuştur. Okullaşma ile birlikte çocukların ev işindeki sorumlulukları azalmış, babalar annelerin esas ev yardımcısı olarak çocukların yerini almıştır (Stearns, 2018:219).

Bu bilgiler doğrultusunda öncelikle **aile** kavramının ders kitaplarında ele alınış şekli araştırılmıştır. Veriler göstermektedir ki ders kitaplarında yer alan görsellerde ve metinlerde hem geniş aile hem de çekirdek aile modeline yer verilmiştir. Kitaplarda yer alan aile tanımlamalarına bakıldığında mutlaka geniş

aileden söz edilmektedir. Çocukların bakımı ise kreş gibi kurumlarda değil büyük ebeveynlerdedir.

Hayat Bilgisi 1 kitabının 2. Ünitesi 'Evimizde Hayat'tır. Ünite başlığı ve içeriğindeki açıklamalar değerlendirildiğinde bu kitap aileyi *geniş aile* modeli olarak ele almaktadır. Ünite girişinde kullanılan resim (görsel 6), devamında yer alan bir şiir ve açıklamaların tümünde geniş aile modeli ele alınmıştır. Ancak ailenin tanımı geniş aileyi açıklamakla beraber son dönemlerde boşanmaların arttığı göz önüne alınarak ebeveynlerinden biriyle veya büyük ebeveynleriyle kalan çocukların aile yaşantısı da dikkate alınmıştır.

AİLEMİZ

Bilirsiniz,
Hepimiz,
Evde yalnız değiliz.
Büyük anne, büyük baba.

Daha kim var acaba?
Ha ha, buldum, buldum.
Baba, oğul, anne, kız,
Ağabeyimiz, ablamız.

Amca, teyze, halamız

Bir soydan, bir
kandanız.
İşte böyle hepimiz,
Toptan bir aileyiz.

Küme yıldızlar gibi,
Bir arada yaşarız,
İyiliği kucaklar,
Kötülükten kaçırız
(Öngay, Hayat Bilgisi
1:62)

Aile; anne, baba, çocuklar ile dede ve nineden oluşur. Aile bireyleri her zaman bir arada yaşamayabilir. Bazen iş ve ayrılık gibi nedenlerden dolayı aile bireyleri ayrı kalabilirler (Hayat Bilgisi 1, 63).

Hayat Bilgisi 3/2'de yer alan temalardan birisi 'Ailedeki Farklılıklar'dır. Burada geniş aile ve çekirdek aile farkına dikkat çekilmek istenmiştir. Bununla beraber aile yapılarıyla ilişkili coğrafi ve sosyolojik unsurlara da değinilmiştir. *Kentlerde modern çekirdek aile modeli köylerde ve kırsalda ise geleneksel geniş aile modeli görülmektedir.*

Okuma metninde bir köy okulu öğrencisi olan Cengiz, il geneli deneme sınavında birinci olur ve ödülünü köyde valinin elinden alır. Vali, Cengiz'i çok sever ve evine misafir eder. Vali, şehirde büyük bir evde eşi ve kızı ile yaşamaktadır. Cengiz köyde anne, baba, dede, babaanne ve kendi yaşına yakın bir de halasıyla yaşamaktadır (Hayat Bilgisi 3/2, 64).

Cengiz, Vali amcasının evine geldiğinde heyecanı hâlâ devam etmekteydi. Ailenin kendisiyle yaşıt bir kızları vardı. Cemre çok sevimli ve samimiydi. Cengiz'le hemen anlaştılar. Ev çok büyük ve güzeldi. Evin

büyükliğini gören Cengiz ailenin çok kalabalık olduğunu düşündü. Oysa bu evde sadece Vali, eşi ve çocuğu yaşamaktaydı. Bu, Cengiz'e çok ilginç gelmişti. Çünkü onun evinde ve çevresindeki çoğu evde, anne, baba ve çocuk dışında büyükanne ve büyükbaba da yaşamaktaydı. Hatta Cengiz'in kendine yakın yaşta, onlarla yaşayan bir de halası vardı (Hayat Bilgisi 3/2, 64).

Aile yapıları arasındaki farkları anlatan bu okuma metninden sonra kitapta aile kavramıyla ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir.

Aile, toplumun en küçük birimidir. Bazı aileler anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyken, bazı ailelerde diğer aile büyükleri de yer alır. Böyle ailelere geniş aile denir (Hayat Bilgisi 3/2, 65).

Sosyal Bilgiler 4 kitabı ailenin toplumsal bir kurum olduğunu ve aileyi etkileyen toplumsal olayları açıklamıştır fakat ailenin tanımına yer vermemiştir. Ancak herkesin ailesinin tarihini bilmesi gerektiğini söyleyerek bunu olayların tanıdığı olan kişilerle söyleşi yapılarak öğrenilebileceğinden bahseder. Bu doğrultuda kitabın ana karakteri Bilge babaannesiyile söyleşi yapar. Okuma parçasından babaannenin Bilge ile farklı evlerde yaşadığı bilgisine ulaşılır (Sosyal Bilgiler 4, 34-35). Buradan çıkarılacak sonuç aile büyükleri ile aynı evde yaşanmasa dahi onlarla sık ve samimi görüşülmesi gerektiğidir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı hem çekirdek aileyi hem de geniş aileyi tanımlamıştır. İslam dininin aile kurumuna büyük önem verdiğini çeşitli ayet ve hadislerle anlatmıştır. Ailenin görevlerine de kitapta yer verilmiştir.

Aile; kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir. Bazı aileler anne-baba ve çocuklardan oluşur. Böyle ailelere **çekirdek aile** denir. Bazı ailelerde ise anne-baba ve çocuklar dışında dede, nine, hala, dayı, teyze, amca gibi yakınlar da bulunabilir. Böyle aileler ise **geniş aile** olarak nitelendirilir (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, 110).

Türkçe 2/1 kitabında yer alan Aile Fotoğrafları okuma parçasında Ezgi isimli öğrenci fotoğraflarla ailesini tanıtırken dedelerini, ninelerini, amcası ve teyzesini de tanıtmıştır. Hatta köpeklerini de aileden biri olarak saymıştır. Bu hikâyede Ezgi tanıttığı evlerinin fotoğrafını göstererek başlamış ve burada anne ve babasıyla yaşadıklarını söylemiştir. Yani hane halkı üç kişilik *çekirdek bir aileden* oluşmakta ve evlerinin bahçesinde de aile bireyi olarak kabul ettikleri bir köpekleri bulunmaktadır (Sivaslıoğlu, Türkçe 2/1:15-21).

Türkçe 3/2 kitabında Bulut ve Çocuk (Asena, Türkçe 3/2:74-76) ve Kelebekler Vadisi (İçözü, Türkçe 3/2:88-92) isimli okuma parçalarında anne, baba ve bir çocuktan oluşan *çekirdek aile* modeli dikkat çekmektedir.

Türkçe 4/1 kitabında Babaanne ve Ihlamur Ağacı (Akbaba, Türkçe 4/1:35-37) isimli okuma parçasına konu olan ihlamur ağaçları bir konağın bahçesinde yer almaktadır. Bu konakta babaanneden torunlara üç kuşak yaşamaktadır. Hikâyede yer alan aile modeli *geniş aile* modelidir.

Dikkat çekici olan bir unsur, ağırlıklı olarak şehir yaşantısının işlendiği okuma metinlerinde, kentli modern aile de geniş aile olarak tezahür edilmektedir. Dede ve nine figürleri ev ortamlarını yansıtan görsellerde yer almaktadır. Buna bir örnek görsel 6'da yer almaktadır. Okuma metinlerinde de çocuğa verilen eski zamanı araştırma ödevlerinde çocukların başvurdukları kişiler dedeleri veya nineleri olmaktadır. Buradan çıkarılan mesaj *dede ve nineler çocukların her an ulaşabileceği mesafede, hatta çocuklarla aynı evde ikamet etmektedirler.*

İlk Okuma Yazma Kitabı 3. tema 2. dinleme metni 'Küçük Emre dedesiyle salonda oturuyordu.' şeklinde başlamaktadır. Bu cümle göstermektedir ki bu kitapta da *geniş aileye* yer verilmiştir. Ancak İlk Okuma Yazma Kitabı ve Türkçe 1'de ağırlıklı olarak *çekirdek aile* yapısı dikkat çekmektedir. Ailenin yaşlıları ile çocukların iletişim içinde olduğu görseller ve metinler kitapta kullanılmıştır fakat bu metinlerin bazılarında ailenin yaşlı üyesi ve çocuğun aynı evde yaşayıp yaşamadıklarına dair bir veri yoktur. Türkçe 1 okuma metinlerinin ikisinde ise net bir şekilde anlaşılmaktadır ki ailenin yaşlıları ve çocuğun yaşadığı evler birbirinden farklıdır. 'Okul Gezisi' isimli okuma metni 'Geçen hafta sonu anneannelerde kaldım.' şeklinde başlamaktadır (Yavuz, Türkçe1:73). 'Ekranza' isimli okuma parçasında çocuklar dedeleri hastalanınca köye giderler ve dedesi onlara özlemle sarılır (Civelek, Türkçe 1:121). Bu cümleden dedenin köyde çocukların şehirde yaşadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Türkçe 2/2 kitabında Gazi Dede Cumhuriyeti Anlatıyor isimli okuma parçasında öğretmen öğrencilere yönetim şekli olarak cumhuriyeti araştırma ödevi vermiştir. Hikâyenin ana karakteri Şenay ödevi en iyi şekilde kendisinin hazırlayacağını düşünmektedir çünkü Şenay'ın dedesi gazidir ve ona gerekli bilgileri

verecektir. Akşam yemekten sonra Şenay dedesinden ödevine yardım etmesini ister. Bu durum göstermektedir ki Şenay'ın dedesi, Şenay'ın evinde yaşamaktadır (Uzun, Türkçe 2/2:54). Bu da bir *geniş aile* örneğidir.

Hayat Bilgisi 2/2 kitabında 'Ne Zaman İlaç Kullanılır?' isimli temada çocuk uyandığında kendini hasta hissetmektedir ve aklına büyükannesinin ilaçlarından içmek gelir. Hemen büyükannesinin odasına gider (Hayat Bilgisi 2/2, 106)... Bu okuma parçasında *geniş aile* söz konusudur.

Hayat Bilgisi 3/1 kitabında okulun tarihçesini araştırma ödevi verilen öğrenci, anneannesinin okulun ilk öğrencilerinden olduğunu öğrenir ve onunla söyleşi yapar (Hayat Bilgisi 3/1, 23). Bu örnekte anneanneninin çocukla aynı evde yaşadığına dair bir bulgu yoktur fakat ders kitaplarında aile büyükleriyle iletişim sıklıkla işlenen bir konudur.

Hayat Bilgisi 3/2 kitabında 'Sorumluluklarım' temasında geniş aile görseli yer almaktadır ve devamında dede şu açıklamayı yapar:

Biz mutlu bir aileyiz. Hepimiz yardımlaşma ve paylaşmayı seviyoruz. Ailemizde iş bölümü yaparak sorumluluklarımızı yerine getiriyoruz. Bu şekilde davranırsak mutluluğumuzun devam edeceğini biliyoruz (Hayat Bilgisi 3/2, 96).

✿ Biz; annem, babam, küçük kardeşim, dedem ve babaannemle birlikte altı kişilik bir aileyiz.

✿ Annem hemşire, babam öğretmen, babaannem ve dedem ise emeklidir.

✿ Annem ve babam çalıştığı için gündüzleri küçük kardeşime babaannem ve dedem bakıyor. (Hayat Bilgisi 3/2 Çalışma Kitabı, 59).

Ders kitaplarında çekirdek ailenin yanı sıra geniş aile modelinin sıklıkla ele alınması Türk kültüründe yer alan büyüklere saygı ve onlara karşı sorumluluk duygularını geliştirecek bir öğedir. Yaşam unsurlarının değişime uğraması sonucu giderek çekirdek aile modelinin yaygınlaştığı günümüzde akrabalık ilişkilerinde gözlemlenen uzaklaşmalar, ders kitaplarındaki bu tür anlatımlarla örselenecek ve Türk kültürünün özünde yer alan büyük ebeveynlerle sıcak iletişim çocuklara aktarılmış olacaktır.

Ders kitapları aile kavramını ele alırken aile bireyleri arasındaki **ilişkilere** ve aile bireylerinin sorumluluklarına da değinmiştir. İlişkiler bağlamında *aile bireylerinin birbirlerine sevgi dolu, hoşgörülü ve saygılı davranmaları gerektiği*,

herkesin sorumluluklarını zamanında yerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aile içinde bir sorunla karşılaşıldığında bu sorun üzerinde aile bireylerinin *konuşarak demokratik çözüm yolları bulmaları* gerektiğinden bahsedilmiştir.

Ailemiz içinde duygu, düşünce ve isteklerimizi dile getirirken nezaket ifadelerini kullanmalıyız (Hayat Bilgisi 1, 71).

Aile üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı ve paylaşım vardır. Üzüntüler, sevinçler ortak yaşanır. Başkalarıyla paylaşmadığımız şeyleri ailemizdeki kişilere anlatırız. Aile bireyleriyle ilişkilerimiz daha samimi ve içtendir. Tabii ki bu samimiyet saygısızca davranabileceğimiz anlamına gelmez (Hayat Bilgisi 3/2, 63).

İnsanların birlikte yaşadığı her yerde zaman zaman sorunlar yaşanabilir. Aile içinde de bazen anlaşmazlıkların olması doğaldır. Önemli olan sorun olduğunda en uygun çözüm yolunu bulup uygulamaktır. Bazen bir sorunun birden fazla çözümü de olabilir. Aile içinde yaşayabileceğimiz anlaşmazlıkları en aza indirmek için sorumluluklarımızı yerine getirmeli, diğer aile bireylerinin haklarına saygı göstermeli, yaşanan aksaklıklar karşısında hoşgörülü davranmalıyız (Hayat Bilgisi 3/2, 69).

Aile içinde üzerimize düşen görev ve sorumlulukları yerine getiririz. Böylece evimizde düzen, huzur ve mutluluk yaşanır (Hayat Bilgisi 3/2, 97).

Sorumluluklar çerçevesinde aile üyelerinin hepsinin alabileceği bir **sorumluluk** olduğundan bahsedilir. Burada sorumluluklar diye bahsedilen unsurların bazılarının **toplumsal cinsiyet** ayrımlarını örseleyici bazılarının ise tetikleyici olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet kavramını örseleyici unsurların ev işi diye adlandırılan toz alma, süpürge yapma, evi toplama gibi eylemlerle öğrencilere aktarıldığı görülmektedir. Hemen hemen tüm ders kitaplarında ev halkının ev işlerinde bir sorumluluk alması, iş bölümü yapılması gerektiği vurgusu vardır. Bu vurgu gerek görsel gerek yazılı unsurlarla öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır.

Görsel 56: Toplumsal Cinsiyet Ayrımının Örselenmesi

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.46

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.75

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.55

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.138

Kaynak: Hayat Bilgisi3/2, s.72 Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s.116

Ailemizdeki iş birliği ve dayanışma hayatımızı kolaylaştırır. Sevgi, saygı ve merhamet gibi değerlerimiz aile bağlarımızı güçlendirir (Hayat Bilgisi 1, 65).

Aile bireylerimizle her zaman yardımlaşma ve dayanışma içinde oluruz. Örneğin evimizdeki işleri hep birlikte yaparız. Kararları birlikte alırsınız (Hayat Bilgisi 2/1, 55).

Toplumsal cinsiyet kavramı içinde erkeğin egemen güç olduğu görülür ve yönetici kadrolarında, bilim ve sanat alanlarında erkekler ön plana çıkar. Hayat Bilgisi 3/2 kitabı ‘Sporcular, Mucitler, Sanatçılar’ temasında ise iki kadın bir erkeğe

yer verilmiştir. Örnek verilen bu kadınlardan ikisi Türk'tür. Bu kadınlardan biri Sabiha Rıfat Hanım bir diğeri ise İdil Biret'tir. Bu iki isme yer verilmesi toplumsal cinsiyet ayrımının yok edilmeye çalışıldığının bir göstergesidir.

Bin dokuz yüz yirmi dokuz yılında bir Türk kızı dünya spor tarihinde bir ilki gerçekleştirmiş. O yıllarda henüz bir bayan voleybol takımı bile yokmuş. Fakat mühendislik öğrencisi bir Türk kızı Sabiha Fırat Hanım filede harikalar yaratıyormuş. Bayan sporcuların erkek takımında oynamasını engelleyen bir madde olmadığından Sabiha Rıfat Hanım'a izin çıkmış. Böylece Fenerbahçe voleybol takımına girmiş. Beş erkek ve bir bayan sporcudan oluşan Fenerbahçe voleybol takımı o yıl bütün rakiplerini eleyip şampiyon olmuş. Öğrencilik yaşantısında da çok azimli ve başarılı olduğunu öğrenince hiç şaşırmadım (Hayat Bilgisi 3/2, 58).

Türkiye'nin harika çocuğu olarak bilinen İdil Biret'in müziğe olan ilgisi iki yaşında başlamış. Beş yaşına geldiğinde duyduğu her parçayı anında ve eksiksiz olarak piyanoda çalabiliyormuş. İdil Biret, birçok ülkede verdiği sayısız konserlerle çok sayıda başarıya imza atmış. Ayrıca İdil Biret, dünyada piyanoyla en çok eser çalabilen piyanist ünvanına sahipmiş (Hayat Bilgisi 3/2, 59).

Hayat Bilgisi 3/2'de kadın sporcu ve sanatçılara yer verildiği gibi Türkçe 1 ve Sosyal Bilgiler 4 kitaplarında da Milli Mücadele döneminde emeği geçen kadınlara yer verilmiştir. Türkçe 1'de Nezahat Onbaşı'ya (Türkçe 1, 110), Sosyal Bilgiler 4'te ise Şerife Bacı'ya yer verilmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 57).

Hayat Bilgisi 3/2 kitabında yer alan bir diğeri örnek de 'Farklı Düşünebiliriz' temasında yer almaktadır. Bu temada hedeflenen kazanıma ulaşmak için seçilen metnin içeriğinde kız çocuklarının okula gönderilmemesine yer verilmesi toplumsal cinsiyete dayalı ayrımların ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Hedeflenen kazanım öğrencilerin farklı düşüncelere saygı duymasındır. Okuma metninde bu ana fikir çerçevesinde kız olduğu için okula gönderilmeyen bir öğrencinin velisinin ikna edilerek kızını okula göndermesi sağlanmıştır.

Annesi Aylin'in dalgın dalgın pencereden dışarıyı izlediğini görünce kızının canının bir şeye sıkıldığını hemen anladı.

Kızının yanına oturarak:

— Hayrola Aylinciğim, okulda canını sıkın bir şey mi oldu?

Aylin ağlamaklı cevap verdi:

— Sıra arkadaşım Elif'in artık okula gelemeyeceğini öğrendim.

Babası kız olduğu için okula devam etmesini istemiyormuş, bu nasıl bir baba?

...

Gerçekten de sakinliği ve saygıyı elden bırakmayan annesi ve arkadaşları, Elif'in küçük kardeşleri için bir kreş ayarlayacaklarını, kreş ücretini ve Elif'in okul masraflarını karşılayacaklarını söylediler. Elif'in

okuması ve okumaması durumunda neler yaşayabileceklerini anlattılar. Evden ayrılırken herkes çok mutluydu. Elif okula devam edebilecekti (Hayat Bilgisi 3/2, 66-67).

Kitapta yer alan ve kadın erkek eşitliğini vurgulayan bir diğer çalışma da ‘ Atatürk ve İnsan Hakları’ temasında yer almaktadır. İnsan hakları bağlamında verilen içerikte kadınlara verilen haklara değinilmiştir.

Atatürk sayesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış.
Kız, erkek ayrımı yapmaksızın hepimiz eğitim hakkına Atatürk sayesinde kavuşmuşuz.
Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması Atatürk önderliğinde kabul edilen Medeni Kanun ile olmuş (Hayat Bilgisi 3/2, 78).

Görsel 57: Toplumsal Cinsiyet Ayrımının Desteklenmesi

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.64

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.65

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.74 s.91

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.90

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.91

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.132

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.71

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.107

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.48

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.62

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.121

Kaynak: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4, s.16

Kaynak: Türkçe 2/1, s.22

Kaynak: Türkçe 2/3, s.75

Kaynak: Türkçe 2/3, s.76-77

Kaynak: Türkçe 3/2, s.54

Kaynak: Türkçe 3/2, s.88

Kaynak: Türkçe 4/1, s.40

Kaynak: Türkçe 4/2, s.46

Babanın da toz alma, ütü yapma, yemek hazırlama gibi işleri yaparken resmedildiği görsellerle birlikte iş birliği yapmanın zamandan tasarruf sağlayacağı, aile içi bağları güçlendireceği anlatılmıştır. Ders kitapları bunu anlatırken cinsiyet farklılıklarını dile getirmemiş, babanın da ev işi yapıyor olmasını sıradan bir olay gibi göstermiştir. Yalnız diğer temalarda yer alan okuma metinlerinde veya görsellerde **toplumsal cinsiyet ayrımı yapılmaya devam edilmektedir**. Görsel 57’de yer alan resimler bu görüşü desteklemekle beraber ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımının yapıldığını gösteren bulgular daha yoğundur.

Parmak uçlarımla kapıya ilerledim. Tam terliklerimi giyiyordum, annem salona geçti. Ah belim, ah sırtım, diye söyleniyordu. Tüm gün çalışır. Tozları kovalamadan, yerleri parlatmadan, yemekleri pişirmeden asla yatmaz. Arkasından baktım, bir yandan belini tutuyor, bir yandan minderleri dövüyordu. Kıyamam anneciğime (Yavuz, Türkçe 1:16).

Güneşle aramızda bir anlaşma yaptık. Kışın en soğuk günlerinde bile birkaç dakika olsun yoğun bulutlardan geçip odama geliyor. Annemin bundan haberi yok tabii. O yalnızca bunun doğal bir olay olduğunu düşünerek “Neyse, güneş açtı.” diye seviniyor. Aslında ara sıra bu, işine de geliyor doğrusu. Güneşin balkonumuzu ısıttığını duyumsadığı anda çamaşırları ipe diziveriyor. Ona sorarsanız güneşte kuruyan çamaşırlar daha bir parlak, daha bir beyaz oluyormuş. Sanki deterjan reklamı gibi, değil mi? Ama bence bu da sevgili arkadaşım güneşin bitmez tükenmez yararlarından yalnızca biri.

Geçen gün de tıpkı bugün gibi çok yağmur yağmıştı. Evde oturmaktan öylesine sıkıldım ki pencereimin camına şekiller çizmeye başladım. Annem ona da kızdı. Neymiş efendim, camlar kirleniyormuş... Doğrusu bu işi hiç anlamadım. Parmağımla çizdiğim resim, camları nasıl kiretebilir ki? Zaten buharlar eriyince resim de akıp gidiyor (İçöz, Türkçe 3/1:45)...

Ev işlerinin kadının sorumluluğunda olması sadece Türk toplumu için geçerli değildir. Avrupa ülkesi olan İspanya’ya dair bir örnek ürün tasarımcısı Carlos Tiscar’ın başarı öyküsünün anlatıldığı metinde yer almaktadır. Tiscar ilk tasarımlarını annesinin çamaşır yıkadığı tahtası ile yaptığından bahseder (Sosyal

Bilgiler 4, 23). Bu anlatım göstermektedir ki Türkiye’de olduğu gibi Batılı ülkelerde de ev işleri kadının görevi olarak değerlendirilmektedir.

Ev işlerinin yanı sıra *çocuğun bakımından* da anne sorumlu tutulmaktadır. Ders kitaplarında yer alan her hasta çocuk görselinde veya parkta eğlenen çocukların başında bir anne figürü vardır. Diğer bir nokta ise *yemek yapmak* sadece kadının sorumluluğunda görülerek ‘Annemin yemekleri harika.’ şeklinde cümlelere yer verilmiştir veya baba figürleri su doldurmak, salata yapmak gibi yardımcı eylemleri yerine getirir şekilde ele alınmıştır. Tüm bu örnekler görsel 57’de yer almaktadır.

Yazdığım ilaçları annenin kontrolünde içmelisin (Hayat Bilgisi 1, 90).

Anneleri:

-Çocuklar yemek hazır. Haydi sofraya, diye seslendi.

- Tamam anne geliyoruz, diyorlardı ama oyundan kalkamıyorlardı (Civelek, Türkçe 1:120).

Başka bir fotoğrafa bakmışlar. Bu fotoğrafta Ezgi’yle annesi, mutfakta yemek yapıyorlarmış.

Çocuklardan biri:

“Sen yemek yapmayı biliyor musun?” diye sormuş.

Ezgi:

“Anneme yardım ediyorum. Yardım ederken de öğreniyorum. Mutfakta o kadar eşya, yiyecek var ki bazen annem bile şaşırıyor.” diye yanıt vermiş. Vermiş ya, annesinin adını söylemeyi unutmuş (Sivaslıoğlu, Türkçe 2/1:17).

Uzun yoldan geldiğimiz için acıkmış olduğumuzu düşünen babaannem, yemek hazırlamış, evin balkonuna sofrayı kurmuştu bile. Yemeklerimizi yedikten sonra annemle babam dinlenmek için içerideki kanepelere uzandılar (Kökrek, Türkçe 2/1 Dinleme Metni).

Annelerimizin hazırladığı yemeklerden yedik, içtik, eğlendik (Çebi, Türkçe 2/2:62).

Babaannem, babamın sevdiği yemekleri yapsın. Babam için bir şarkı yazdım. Ben onu okurken dedem de sazla bana eşlik edebilir. Kardeşim ve annem de evi süsler (Hayat Bilgisi 3/2, 84).

Aygen: “Evimiz bahçe içerisinde sıcak bir yuva. Ailece sohbet ettiğimiz, televizyon izlediğimiz bir oturma odası, annemin güzel yemeklerini ve babamın nefis salatalarını yediğimiz minik bir mutfak, annem ve babama ait bir yatak odası, içinde ufacık bir küveti olan bir banyo ve ablamla beraber paylaştığımız bir odamız var. Evimizin en küçük odası ablam ve benim odam. Ama çok şirin, bir görseniz... (Hayat Bilgisi 3/2, 94).”

Annemizin bizim için yapmayacağı fedakârlık yoktur. Hastalansak başımızdan ayrılmaz, uyku uyumaz. Üzülür, ağlar. Sağlıklı ve mutlu olmamız için elinden geleni esirgemez (Hayat Bilgisi 3/3, 140).

İki boncuk gibi parlayan iri mavi gözleri sevgiyle bakarmış Maviş'in. Annesi altın gibi ışıldayan sarı uzun saçlarını örer, beyaz bir kurdeleyi bir kelebek gibi kondurmuş bu örgüler üzerine. Sonra nar kırmızısı entarisi altına beyaz pabuçlarını giyermiş Maviş. O zaman bu küçük kız bir çiçek kadar güzel olurmuş (Damar, Türkçe 3/2:78).

Yaz tatilini kim sevmez? Cengiz için de yorucu okul günlerinden sonra denize girmek, kumlarda oynamak, tarlalarda koşmak tatili geçirmenin en güzel yolu. Sabahları erkenden uyanıp denize koşuyordu. Bazen saatlerce mavi dalgalarla oynayıp duruyordu. Annesi sık sık, dikkatli olması için onu uyarıyordu ama onun bu uyarılara pek de kulak verdiği söylenemezdi. Tabii, sonunda olan oldu. Bir sabah mide bulantısıyla uyandı. Kendisini çok kötü hissediyordu. Annesi elini alınına koyup "Ateşin var." dedi. "Bugün deniz filan yok. Yataktan çıkmayacaksın."

...

Elini uzatıp parmağıyla dokundu. Tam o sırada Cengiz, annesinin sesini duydu.

"Cengiz! Çabuk yatağına bakayım!"

...

Akşam babası eve döndüğünde "Günün nasıl geçti bakalım?" diye sordu. "Canın sıkıldı mı?" (İçözü, Türkçe 3/2: 92).

...Okuldan eve gelirken arkadaşlarınızla karşılaştınız. Birbirinize anlatacak o kadar çok şeyiniz var ki zamanın nasıl geçtiğini anlamadınız ve eve geç geldiniz. Sizi bekleyen anneniz iki şekilde davranabilir. Birincisinde oldukça sakın bir biçimde kapıyı açar, bir eliyle koridoru gösterir ve "Nerede kaldın? Merak ettim seni!" der. İkincisindeyse yine aynı şeyleri söyler ama elleri beline dayalı olarak kapıda beklemektedir. Kaşları çatılmış, gözleri kocaman açılmıştır. Hangi durumda annenizin daha sinirli olduğunu bilmem, sormaya gerek var mı (Atmaca, Türkçe 4/1:18)?

Babaanne, açtığında mis gibi kokusunu çevreye yayan ıhlamur ağaçlarının çiçeklerini toplayıp kurutur, sonra da çocuklarına ıhlamur çayı demlerdi. Ihlamur ağacının çiçeklerinden yaptığı bu nefis çayın idrar artırıcı, terletici, uyutucu etkileri olduğunu bilirdi. Çocuklarını öksürük ve soğuk algınlığına karşıda ıhlamur çayıyla korurdu. Bazen ıhlamur çayının içine bir miktar portakal çiçeği eklerdi. Çayı böyle demlediğinde, mutfak mis gibi ıhlamur ve portakal çiçeği kokardı. Bu nefis çayın içine bir kaşık bal karıştırdığı da olurdu. Çocuklar, bu ballı çayı da çok severek içerlerdi.

...

Babaanne mutfakta konuklarına ıhlamur çayı demlemekle meşguldu. Çaylarla birlikte bahçeye geldiğinde ıhlamur ağaçlarının ona "Kurtar bizi!" dediğini duydu (Akbaba, Türkçe 4/1:35-37).

Sabah olunca annesi onu kahvatlıya çağırırmiş. Ama çocuk kahvaltayı hiç sevmezmiş. Canı peynir yemek istemez, zeytini ağzına koymazmış. Yalnız kahvaltıda mı? Her yemekte "Ben bunu yemem! Ben bunu istemem!" diye huysuzluk edermiş.

...

Bir gün yemek masasında yine “Benim karnım tok! Midem bulanıyor. Yemek istemiyorum.” deyince annesi o kadar üzölmüş ki “Çabuk odana git. Cezalısın!” demiş.

...

Annesinin güzel yemekleri gelmiş aklına. Oyuncaklarını da çok özlemiş. Evine dönmek istemiş çocuk.

...

Tam o sırada annesi içerden seslenmiş, “Haydi masaya... Yemek saati geldi!” (Akal, Türkçe 4/1:40-43)

Türkçe 1 kitabında yer alan teknolojiyle ilgili bir temada ‘Beberobo’ diye bir icattan söz edilmektedir. Bu icat bebek bakımından sorumludur ve ebeveynlere müjde şeklinde verilmektedir. Kullanım alanları sıralanırken iki maddede toplumsal cinsiyet ayrımı dikkat çekmektedir:

2. Bebek ağladığında ve beşikten firar ettiğinde anneye seslenen hoparlör sistemi,

4. Anne istediğı zaman bebeğı ile uzaktan iletişim kurmasını sağlayan ekran (Alakay, Türkçe 1:131),

Çocuklar ele alındığında ise *erkek çocukları ev işlerinde sadece kendilerine ait olan ortamların veya eşyaların düzenlemesini yaparken, kız çocukları ise kardeşine bakmak, anneye yardımcı olmak gibi tüm evle ilgili sorumluluklar almakta veya mutfakta annelerine yardım etmektedir*. Bu bulguya ait resimler görsel 57’de yer almaktadır.

Bir başka unsur ise ev ekonomisi ile ilgilidir. *Çalışıp para kazanmak sadece babaların görevi* şeklinde düşünölerek ev bütçesini yapan baba olarak lanse edilmiştir. Annenin çocuk bakımına dair görevlerini temsil eden okuma metinlerinden de anlaşılacağı gibi anneler ev hanımı olarak tasavvur edilmiş ve baba işte iken çocukların bakımından da anneler sorumlu tutulmuştur. Anne ev işleri ve çocuklarıyla meşgul olurken baba tüm gün dışarıda çalışmakta evde küçük tamirat işleri veya fiziki güç gerektiren işlerle birlikte bütçe planlaması yapmaktadır. Bu örnekler toplumca atfedilen cinsiyet rollerinin birer temsilidir.

Babasından Yiğit bisiklet, ablası gitar istiyor. Kardeşi ise ayakkabısı ayağına küçük geldiğı için ayakkabı almasını istiyor. Bu kişilerden hangisinin isteğı daha önce yerine getirilmelidir? Nedenlerini açıklayalım (Hayat Bilgisi 1, 79).

Seda, Sila ve Selçuk üç kardeştir. Babalarından Seda gitar, Sila ayakkabı, Selçuk ise uzaktan kumandalı bir araba almasını istemektedir. Ancak ailenin bütçesi çocuklardan yalnızca birinin isteğini karşılayabilecek durumdadır. Sizce baba, çocuklarından hangisinin ihtiyacına öncelik vermelidir? Neden? Sınıfınızda tartışınız (Sosyal Bilgiler 4, 124).

Bir diğerk bulgu yine Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer almaktadır. Çocuğa harçlığını veren babadır, bütçe hesaplamayı öğreten yine babasıdır.

Babası Neşe'ye pazartesi sabahı okula giderken hafta boyunca harcaması için 35 TL harçlık verdi. Ancak Neşe, okul harçlığının tamamını iki gün içinde harcadı. Parası kalmayınca da yeniden harçlık istedi (Sosyal Bilgiler 4, 138).

Neşe, babasının bu açıklamalarından sonra önündeki kâğıda "Ailemizin Aylık Bütçesi" yazdı. Ardından da babasıyla birlikte aşağıda gördüğünüz bütçeyi hazırladı (Sosyal Bilgiler 4, 139).

Sosyal Bilgiler 4 kitabından bir diğerk bulgu 'Milli Kültür Öğelerimiz' isimli bölümde bir öğrenci babaannesiyile söyleşi yaptığı bölümde yer almaktadır. Babaannenin anlattıklarından alışverişi yapanın evin erkeği; yemeği, kahveyi yapanın evin kadını olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Ayrıca babaannenin anlattıkları arasında 'çeyiz sandığı' kültürü de vardır. Bunu anlatırken babaanne 'Kız beşiğe çeyiz sandığı.' atasözünü örnek gösterir (Sosyal Bilgiler 4, 39). Buradan da anlaşıldığı gibi kızlar doğumları itibariyle aileleri tarafından, evlendirilip yuvadan ayrılmaya hazırlanmaktadır.

Sosyal Bilgiler 4 kitabından elde edilen son bulgu ekonomik faaliyetleri konu edinen bölümde yer almaktadır. Kitapta ailesinin ve yaşadığı ilin ekonomik faaliyetlerinden söz eden dört çocuğa yer verilmiştir. Her çocuk ailesindeki ekonomik faaliyette babasının mesleğini söylemiştir. Annenin mesleğinden bahseden olmamıştır (Sosyal Bilgiler 4, 127-129).

Bir diğerk dikkat çeken unsur *erkeklerle bağdaştırılan bilgisayar teknolojisi*dir. Bilgisayar başında resmedilen çocukların büyük çoğunluğu erkektir ve bu çocuklar bilgisayarda oyun oynayarak zaman geçirmektedir. Kız çocukları ise bilgisayarı, araştırma veya ödev yapmak için kullanmaktadır. Çocukların ödevlerine yardım eden genellikle anne olarak resmedilmişken teknoloji ile ilgili ödevlerde yardımcı olan ise babadır. Bu örnekler görsel 57 ve 59 ve 61'de yer almaktadır.

2. sınıfa ait Hayat Bilgisi ve Türkçe kitaplarında *kız ve erkek çocukların giydiği okul kıyafetleri farklı renklerde* resmedilmiştir. *Kızlar kırmızı veya pembe, erkekler mavi süveter giymektedir.* Renklerin de bu şekilde ayrıştırılması toplumsal cinsiyet ayrımının en belirgin delillerindendir. Bu ayrım Türkiye Cumhuriyeti eski kimlik kartlarında da yapılmaktaydı ve bu ayrımın göstergesi olan eski kimlik kartı görselleri Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer almaktadır.

Görsel 58: Türkiye Cumhuriyeti Eski Nüfus Cüzdanı

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.12

Hayat Bilgisi 3/2 kitabında kız çocuklarının okutulması gerektiğine değinilen okuma metninin aksine Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer alan bir çalışmanın art alanında *kız çocuklarının erkeklere oranla daha düşük eğitim kademelerinden mezun olarak eğitim hayatını tamamladıklarını ve evlendiklerini* anlatan bir metin yer almaktadır.

Babaannemin anlattığına göre Cebeci semtinde bir evde oturmuşlar. Halam bu evde doğmuş. Babam ilkokulu ve liseyi Ankara'da, üniversiteyi ise Konya'da okumuş. Askerden döndükten sonra da ticarete atılmış ve 2006 yılında evlenerek kendi evini kurmuş. Amcam öğretmen olmuş. Yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yaptıktan sonra İzmir'e yerleşmiş. Halam ise liseyi bitirmesinin ardından evlenmiş. Bir süre Ankara'da oturduktan sonra da eşinin işi gereği İstanbul'a taşınmış (Sosyal Bilgiler 4, 37).

Son olarak değinilmesi gereken nokta ders kitaplarında 'Belirli Günler ve Haftalar' bölümlerinde veya çeşitli tema başlıkları altında 'anne sevgisi, anneler günü' gibi konular işlenirken 'baba sevgisi, babalar günü' gibi konulara hiç yer verilmemiş olmasıdır. Toplumsal cinsiyet bağlamında emeği sömürülen kadınların olduğu vurgusu yaygınken bu örnekte de erkek emeğinin sömürüsü söz konusudur. Ders kitaplarından '*Baba çalışır para getirir, aileye ait ödemeleri yapar, tamirat işleri ve çocuğun dış mekânda gezdirilmesi ile ilgilenir. Bu nedenle özel bir sevgi gösterisine gerek duyulmaz.*' şeklinde bir anlam çıkarılmaktadır.

4.5. Çocuk, Teknoloji, Oyun ve Güvenlik

Teknolojik gelişmeler her alanı etkilediği gibi çocukluk anlayışını da etkilemiştir. Çocukluk anlayışındaki değişimler teknolojiyle ilişkilendirilir. Çocukluk anlayışını ‘modern dönem çocukluk anlayışı’ ve ‘yeni çocukluk anlayışı’ şeklinde sınıflandırmanın temelinde sanayi devriminin yaşanması ve enformasyon çağının hız kazanması yatmaktadır. Hatta Postman, çocukluğu değişime uğratan şeyin temel sebebini tek bir teknolojik gelişmeyle ilişkilendirir: Matbaanın icadı.

Teknolojik gelişmeler çocuk oyunlarında da büyük rol oynamıştır. Çocukların oyun mekânları sokaklar olmaktan çıkıp kapalı mekânlara kaymıştır. Önce video oyunları ile kendini gösteren dijital oyunlar şimdi internet üzerinden oynanan interaktif bir şekilde dönüşmüştür. Çocuklar artık cep telefonları ile dünyanın herhangi bir yerindeki hiç tanımadığı bir insanla oyun oynayabilir, ortak bir dil bulduklarında iletişim kurabilir olmuşlardır. Bu durum beraberinde güvenlik sorunlarını da getirmektedir.

Teknolojik gelişmeleri sadece bilgisayarın ve internetin etkileri şeklinde değerlendirmek bir hata olacaktır. Teknoloji her alanda çocukluğu etkilemiştir. Ev eşyalarının elektronik cihazlar olması çocuklar bağlamında yeni örüntüler oluşturmaktadır. Elektronik cihazlar vasıtasıyla bir yandan işler kolaylaşıp çocukların da yapabileceği bir hal alırken diğer yandan yeni güvenlik sorunları oluşturmaktadır. Aileler çocuklarını denetimsiz bırakmamaktadır. Devlet de okullarda verilen eğitimler aracılığıyla çocukları bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

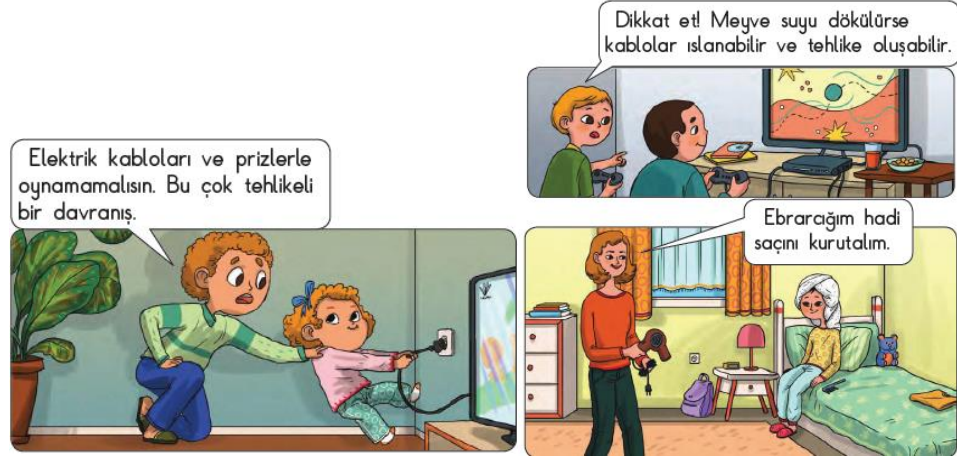
Bir diğer değinilmesi gereken nokta da trafikteki değişimlerdir. Araç sayısındaki artış, yolların daha geniş ve işlek bir hal alması, çocukların okullarına servis araçları ile gönderilmeleri yeni pratikler gündeme getirmiştir.

Sosyal Bilgiler 4 kitabı teknoloji alanında yaşanan gelişmeleri sınıflandırarak ele almıştır. Bu sınıflandırma beslenmede teknoloji, temizlikte teknoloji, eğlenme ve bilgi edinmede teknoloji, haberleşmede teknoloji, ulaşımda teknoloji, sağlıkta teknoloji ve eğitimde teknoloji ve seyahatlerde teknoloji şeklindedir (Sosyal Bilgiler 4, 95-102). Bu tez çalışmasında da benzer bir yöntem izlenecek ancak bazı başlıklar

bir arada ele alınacaktır. Bu teknolojik gelişmelerin insan yaşamına getirdiği kolaylıklar ve oluşturdukları yeni risk ortamları değerlendirilecektir.

Beslenme ve temizlik teknolojisi denildiğinde akla evlerde kullanılan ‘beyaz eşya’ olarak sınıflandırılan ürünler gelmektedir. Bu ürünler buzdolabı, fırın, ocak, bulaşık ve çamaşır makineleri, elektrik süpürgeleridir. Sosyal bilgiler 4 kitabı bu ürünlerin ne amaçla kullanıldığını anlatmıştır (Sosyal Bilgiler 4, 95). Aynı zamanda bazı ürünlerin geçmişten günümüze değişimleri resimleriyle birlikte kitapta yer almaktadır (Sosyal Bilgiler 4, 100). Bazı ders kitapları da çocukları bu aletlerin dikkatli kullanımı konusunda uyarmaktadır. Görsel 59, bunlara dair resimleri içermektedir.

Görsel 59: Evde Teknolojik Aletler ve Oluşturabileceği Tehlikeler

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.132

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.110

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.133

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.100

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.100

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.101

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.91

Hayat Bilgisi 2/2 kitabı 'Aman Dikkat' başlığıyla öncelikle öğrencilerden evde kullandıkları *teknolojik aletlerin kullanım amaçlarını anlatmalarını istemiş sonrasında teknolojik aletlerin oluşturabileceği tehlikelere karşı öğrencileri*

uyarmıştır (Hayat Bilgisi 2/2, 100-101). Görsel 59’da bu uyarıları içeren etkinlik yer almaktadır.

Çocuklar evde teknolojik aletlerden oluşabilecek tehlikelerin yanı sıra ev ve okul ortamlarında karşılaşılabilecekleri diğer tehlikelere karşı da uyarılmışlardır. Teknolojinin bu durumlarla yine doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunmaktadır. Örneğin nüfus artışı, okullaşma oranının artışı gibi sebeplerle çok katlı binaların sayısı artmış, çocuklar her gün merdiven veya asansör kullanmak durumunda kalmıştır. Çalışan ebeveynlerin çocuğu olmak çocuğun kendi temel ihtiyaçlarını kendisinin hazırlamasını zorunlu kılmıştır. Böyle durumlarda çocuklar mutfak aletlerini erken yaşlarda kullanmaya başlamaktadır. Dolayısıyla ders kitapları da bunlara dair uyarılar içermektedir.

Sınıfımızdaki elektrik kabloları ve prizlerle oynamamalıyız. Pencerelerden sarkmamalıyız. Tehlike oluşturacak davranışlardan kaçınmalıyız (Hayat Bilgisi 1, 41).

Merdivenden inerken ve çıkarken sağdan yürümeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 41).

Kendimize yiyecek hazırlarken kesici alet, ocak ve fırın gibi tehlikeli araçları kullanmamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 97).

Islak zeminlerde koşmamalıyız. Kayıp düşebiliriz (Hayat Bilgisi 1, 108).

Merdivenlerden inip çıkarken koşmamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 108).

Asansöre binerken ve asansörden inerken kapının tam olarak açılmasını bekleyelim. Asansöre bindikten sonra yüzümüzü kapıya dönelim. İneceğimiz katı takip edelim (Hayat Bilgisi 1, 109).

Pencere ve balkonlardan sarkmamalıyız. Düşüp yaralanabiliriz (Hayat Bilgisi 1, 109).

Ateşle oynamamalıyız. Yangın çıkarabiliriz (Hayat Bilgisi 1, 110).

Elektrik kabloları ve prizlerle oynamamalıyız. Bu çok tehlikeli bir davranış (Hayat Bilgisi 1, 110).

Sabun ve şampuan gibi kişisel temizlik ürünlerini gerektiği kadar kullanalım. Deterjanlar genel temizlik içindir. Onlara dokunmayalım. Bu maddeler sağlığımıza zarar verebilir (Hayat Bilgisi 1, 111).

Ulaşamadığımız yerlerden bir şey almamız gerektiğinde büyüklerimizden yardım istemeliyiz. Kırılabilir cam eşyaları itmeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 111).

Bilgisayar, televizyon, cep telefonu, tablet, oyun konsolu gibi aletler islanırsa tehlike oluşturabilir. Saç kurutma makinesi gibi elektrikli ev aletlerini büyüklerimizden yardım alarak kullanalım. Kablo ve prizlerle oynamayalım (Hayat Bilgisi 1, 133).

Çocuklar gaz kaçağı konusunda uyarılmış, gaz kaçağında şüphelendiklerinde 187 acil durum numarasını aramaları gerektiği konusunda bilinçlendirilmişlerdir (Hayat Bilgisi 1, 112-114). Çocuklar *acil bir durumda aramaları gereken itfaiye, ambulans, polis, jandarma telefon numaraları* konusunda bilinçlendirilmişlerdir. Bu telefon numaralarının gereksiz yere meşgul edilmemesi gerektiği öğrencilere anlatılmıştır (Hayat Bilgisi 1, 128-131, Hayat Bilgisi 2/2, 103-105, Hayat Bilgisi 3/2, 91, Sosyal Bilgiler 4,117). 2018 yılı itibariyle tüm bu acil durum numaraları *112* numarası altında birleşmiştir. Dolayısıyla ders kitaplarının bu konuda bir yenilemeye gitmesi gerekmektedir.

Ulaşım teknolojisi bağlamında tekerleğin icadından başlayarak ele alınan konu seyahat ederken kullanılan çeşitli teknolojik aletlerin kullanımına kadar değerlendirilmiştir.

Görsel 60: Ulaşım Teknolojisi ve Trafikteki Tehlikeler

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.98

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.99

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.108

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.109

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.116

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.116

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, ss.117

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, ss.117

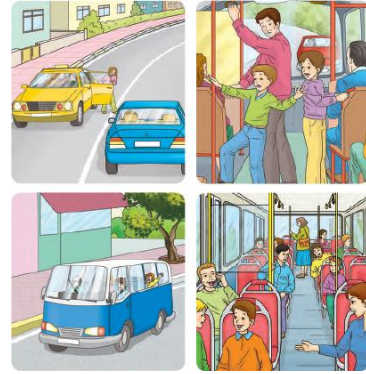
Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.117

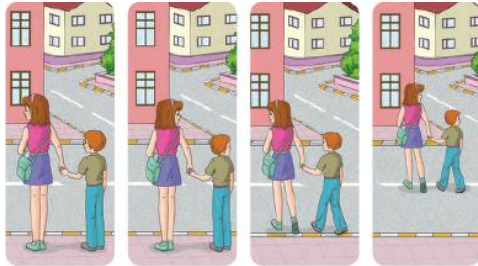
Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.117

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.18

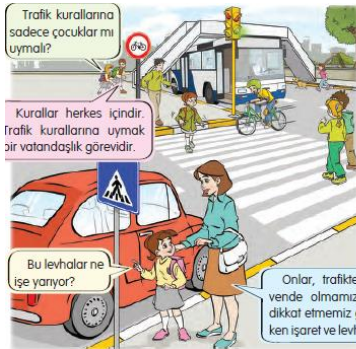
Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.92

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.89

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/3, s.178

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.38

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.60

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.115

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.115

Ulaşım teknolojisiyle ilgili en detaylı anlatımlar Hayat Bilgisi 3/3 ve Sosyal Bilgiler 4 kitaplarında yer almaktadır. Diğer kitaplarda bu konu kapsamına dahil edilebilecek çalışmalar yön bulmada kullanılan pusula ve trafikte güvenlidir.

Pusula yön bulmada kullanılan araç olarak Hayat Bilgisi 3/2 (53) ve Sosyal Bilgiler 4 (66) kitaplarında yer almaktadır. Bu kitaplar pusulanın nasıl kullanılacağını öğrencilere açıklamıştır. Sosyal Bilgiler 4 kitabı GPS (Küresel Yer Belirleme Sistemi) hakkında da öğrencilere bilgi vermiştir (66).

‘Ulaşım Araçları Gelişiyor’ başlığı altında insanların bir yerden bir yere gitmek için yürümek zorunda oldukları, hayvanların evcilleştirilmesi ve tekerleğin icadı ile başlayan ulaşım teknolojilerinin serüveni, bisiklet, araba, tren, gemi gibi araçların modern şeklini alması ve nihayetinde uçakla tamamlanmıştır (Hayat Bilgisi 3/3, 116-117).

İnsanlar bir yerden başka bir yere gitme ihtiyacı duymuşlardır. Bu ihtiyaç, insanları ulaşım araçları icat etmeye yöneltmiştir. Ulaşımındaki asıl gelişme tekerleğin icadı ile başlamıştır. Yaşanan gelişmeler sonunda insanlar daha hızlı, konforlu ve güvenli seyahat etmeye başlamışlardır (Hayat Bilgisi 3/3, 117).

‘Geçmişten Bugüne Teknoloji’ temasında tekerleğin icadı ile insan yaşamının nasıl kolaylaştığı ve tekerleğin gelişimi gibi tekerlekli araçların ve diğer ulaşım araçlarının da gelişip değiştiği anlatılmıştır. Bununla birlikte Burdur ile Antalya arasında yapılan seyahatler örnek verilmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 98-99). Hava yolu teknolojisinin gelişimi de detaylı bir şekilde ele alınmıştır (Sosyal Bilgiler 4, 18-109).

Tekerleğin icadı tarımda da gelişmeler sağlamıştır. ‘Geçmişten Günümüze Tarımın Öyküsü’ isimli okuma parçasında bu gelişmelere kısaca değinilmiştir.

Zamanla tarımda farklı teknikler, farklı alet ve makineler kullanıldı. Bunlar ürün miktarının daha da artmasını sağladı (Gökdemir, Türkçe 2/2:65).

Ulaşım teknolojisinin gelişimi, çevresel gelişimi etkilemiş ulaşımın kendisi de diğer teknolojilerin gelişiminden etkilenmiştir. İnsanlar *seyahate* çıkmadan önce kalacak yer araştırmaları yapmakta, ulaşım için yerinden kalkmadan bilet alabilmekte, çeşitli harita uygulamalarıyla yönlerini kolayca bulabilmekte, yolculuk süresince televizyon izleyebilmekte ve istedikleri an, istedikleri kadar fotoğraf çekebilmektedirler (Sosyal Bilgiler 4, 101-102).

Teknolojik gelişmeler hayatımızı değiştirirken çevremizi de değiştirmiştir. Örneğin “ hızlanması ve sayılarının artmasına bağlı olarak eskinin tek şeritli dar yollarının yerini iki, üç şeritli, gidiş gelişli otoyollar almaya başlamıştır. Diğer yandan yüksek dağları ve boğazları kolayca aşıp yolculukları kısaltmak amacıyla tüneller açılmış, köprüler ve viyadükler inşa edilmiştir. Diğer yandan özellikle inşaat teknolojisindeki gelişmeler sonucunda az katlı binaların yerinde çok katlı apartmanlar ve gökdelenler yükselmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 101-102).

Ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, araç sayılarının artışı gibi nedenlerle her geçen gün *trafik kurallarına* daha çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Çeşitli güvenlik sebepleri veya çalışan anne babaların çocukları olmaları gibi sebeplerle çocuklar okul ve ev arasındaki mesafeyi servis araçlarıyla kat eder olmuşlardır. Bu nedenlerle öğrenciler trafikte dikkatli olmaları ve trafik kurallarına dikkat etmeleri konusunda uyarılmaktadırlar.

Servis hareket halindeyken ayağa kalkmamalıyız ve şoförün dikkatini dağıtacak hareketler yapmamalıyız. Emniyet kemerimizi mutlaka takmalıyız (Hayat Bilgisi 1, 18).

Kaldırımda yürürken yolun sağ tarafını kullanmalıyız. Kaldırım olmayan yollarda ise yolun sol tarafından yürümeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 18).

Duran ve park hâlindeki araçların önünden, arkasından ve arasından geçmeyelim (Hayat Bilgisi 1, 118).

Trafik polisinin olduğu yerde trafik lambasına değil, trafik polisinin işaretlerine uyararak karşıya geçmeliyiz. Geçtiğimiz yolda yaya geçidi, trafik lambası ve trafik polisi olsa bile; en güvenli geçişler, alt ve üst geçitlerden yapılanlardır (Hayat Bilgisi 1, 119).

Kaldırım olmayan yollarda sağ taraftan yürürsek arkadan gelen aracı göremeyiz. Bu yüzden kaldırım olmayan yollarda yolun sol tarafından yürümeliyiz. Böylece karşıdan gelen araçları görebiliriz. Karanlıkta yürürken ışığı yansıtan kıyafetler giymeli, el feneri gibi ışık kaynakları kullanarak sürücülerin bizi görmesini sağlamalıyız (Hayat Bilgisi 1, 120).

“Bisiklet giremez” işaret levhası olan yolda bisiklet süremeyiz. Trafik gönüllülerinin ihtiyaç hâlinde kullandığı “DUR” ve “GEÇ” işaret levhaları vardır. Bu levhalar kontrollü geçiş sağlar (Hayat Bilgisi 1, 120).

Trafik işaretleri ve levhalarının olmadığı bir yoldan karşıya geçerken önce sola, sonra sağa ve sonra tekrar sola bakarak araçların gelmediğinden emin olmalıyız. Yolun ortasına gelince tekrar sağımıza bakmalıyız. Koşmadan fakat hızlı adımlarla geçmeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 121).

Alt ve üst geçitlerin, ışıklı işaret cihazının bulunduğu yerler karşıya geçmek için güvenli yerlerdir (Hayat Bilgisi 2/2, 88).

Okul ya da yaya geçitlerinin bulunduğu yerlerden güvenli bir şekilde karşıya geçebiliriz (Hayat Bilgisi 2/2, 88).

Trafik polisinin bulunduğu yerlerde onun hareketine göre karşıya geçeriz (Hayat Bilgisi 2/2, 89).

Trafik ışıklarının bulunduğu yerlerde bize yeşil ışık yandığı zaman karşıya geçebiliriz (Hayat Bilgisi 2/2, 89).

Güvenliğimiz için yaya kaldırımında tek sıra hâlinde yürümeliyiz. Kaldırımın taşıt trafiğine uzak tarafını kullanmalıyız. Tabelalara, çukur ve tümsek alanlara dikkat etmeliyiz. Yaya kaldırımı olmayan yollarda ise sürücülerin bizi rahatça görebileceği şekilde yürümeliyiz. Yola uzak olan taraftan tek sıra hâlinde yürümeye dikkat etmeliyiz (Hayat Bilgisi 2/2, 89).

Peki, çocuklar nasıl davranmalıdır?

Yolda oyun oynamazlar. Taşıtlara asılmazlar. Yürürken kaldırımdan aşağı inmezler. Büyüklerin ellerinden tutarlar. Arabayla bir yere gidilirken hep arka koltuğa otururlar. Emniyet kemerini bağlarlar.

Okul taşıtında ise ayakta durmazlar. Pencereden başlarını, ellerini çıkarmazlar. Trafik kurallarına uyan insanlar, kazalarda daha iyi korunurlar (Hayat Bilgisi 3/3, 139).

Hayat Bilgisi 2/2 kitabı çocukların trafikte dikkat etmesi gereken noktaları açıklamaları için etkinliklere yer vermiştir. Bu etkinlik resimlerinden bazıları görsel 60'ta yer almaktadır.

Hayat Bilgisi 2/3 kitabı ‘Belirli Gün ve Haftalar’ bölümünde mayıs ayının ilk haftası Trafik Haftası olması sebebiyle ‘Trafik’ isimli bir şiire yer vermiştir (Karataş, Hayat Bilgisi 2/3:178).

Görsel 60'ta yer alan Hayat Bilgisi 3/1 kitabından alınmış resimde trafik kurallarına uymanın bir vatandaşlık görevi olduğundan ve trafik levhalarının güvende olmak için uyulması gereken kuralları anlattığından bahsedilmektedir (Hayat Bilgisi 3/1, 40-41).

'Okul Yolunda' isimli temada bir örnek olaya yer verilmiştir. Buğra'nın okula gitmek için kullandığı yolda yaya geçidi bulunmaktadır. Ailesi Buğra'yı bu yolu kullanması konusunda tembihler. Bir gün Buğra okula giderken yaya geçidine bir aracın park ettiğini görür. Buğra aracın şoförünü uyarır fakat şoför telefonla konuşmaktadır ve Buğra'yı duymaz. O sırada oradan geçmekte olan polisi fark eden Buğra, durumu polise anlatır ve polis de şoföre ceza yazar. Adam Buğra'nın haklı olduğunu söyleyerek ondan özür diler (Hayat Bilgisi 3/1, 38).

Hayat Bilgisi 3/3 kitabı trafik güvenliğini hava koşullarıyla ilişkilendirerek ele almıştır. Kar, yağmur, sis gibi hava olaylarında alınması gereken tedbirlere dikkat çekmiştir (Hayat Bilgisi 3/3, 115).

Türkçe 3/1 kitabı birinci tema dinleme metni 'Trafik Kuralları'dır. Bu parçada trafikte sürücü, yaya veya yolcuların 'trafik işaret dilini' kullanarak çevresine bilgi vermesi gerektiğinden bahsedilmiştir (Sivaslıoğlu, Türkçe 3/1: 1. Tema dinleme metni).

Türkçe 4/1 kitabının birinci temasında da 'Trafikte Nasıl Güvende Olabiliriz?' başlıklı bir okuma metni bulunmaktadır. Bu okuma parçası karşıdan karşıya geçmek için güvenli ortamları anlatmaktadır (Aydın, Türkçe 4/1:15-16).

Kitaplarda bu kadar sık karşılaşılan trafik eğitimi ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmelerle ilişkilendirilmelidir. Araç sayısındaki artış, yolların genişlemesi ve çift yönlü oluşu vb. nedenlerle gelişimsel özellikleri doğrultusunda az noktaya odaklanabilen çocukları tehlikeye daha açık hale getirmektedir. Bu nedenle ders kitapları da çocukları trafikte daha bilinçli hale getirmek için çeşitli çalışmalara yer vermiştir. Ancak burada ders kitaplarının şehirli çocuklara yönelik çalışmalar yürüttüğü köylerde yaşayan çocukları tarım aletlerinin tehlikeli yönlerine karşı hiç uyardıkları dikkat çekici bir unsurdur.

Sosyal Bilgiler 4 kitabı ‘Zaman İçinde Teknoloji’ başlığı altında çeşitli icatların tarihi gelişimine yer vermiştir. Bu icatlar *cirt cirt, uçak, telefon ve ampuldür*. Ampul her alanda olduğu gibi trafik için de önemli bir icattır. Kitapta ampulün mucidinde, geliştiren isimlere yer verildiği gibi aydınlanma teknolojisinin gelişimine ve kullanıldığı alanlara yer verilmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 104-105).

Aydınlatma teknolojisinin hayatımıza getirdiği son yenilik led lambalardır. İlk kez 1996 yılında satışa sunulan led ampuller diğer lambalarla karşılaştırıldığında yüzde doksan oranında daha az enerji tüketmektedir. Kullanım süresi de oldukça uzundur.

Trafik lambaları, reklam panoları, cep telefonları ve televizyonlar ledlerin yaygın olarak kullanıldığı teknolojik ürünlerden bazılarıdır (Sosyal Bilgiler 4, 104-105).

Hayat Bilgisi 3/2 kitabı da ampulün icadı ve Thomas Edison’a yer vermiştir fakat bu kitabın konuya bakış açısı mucit yönündendir ve tarihte başarılı olmuş kişilerin yılmadan çalıştıkları belirtilerek öğrencilerden kaybetmeyi de göze alarak pes etmeden çalışmalarını istenmiştir (Hayat Bilgisi 3/2, 82-83).

Sosyal Bilgiler 4 kitabı aydınlanma teknolojisinin son aşaması olan led ışıkların trafik lambalarından cep telefonuna kadar her alanda kullanıldığından söz ettikten sonra cep telefonunu ele almıştır. Telefonun icadını anlatmak için **haberleşme** teknolojilerine değinmiştir.

İnsanlar tarih boyunca uzak yerlere mesajlar göndermenin ve oradakilerle haberleşmenin yollarını aradılar. Bu amaçla posta güvercinlerinden, dumandan ve aynalardan yararlandılar (Sosyal Bilgiler 4, 106).

Kitap, telgrafı da detaylı değerlendirmiştir. Telgrafın icadından Mors alfabesine, haberin iletim şekline ve süresine kadar konuyu detaylandırmıştır.

Bir teknoloji ürünü olarak ilk mesaj iletme makinesi 1793’te Fransız Claude Chappe (Kuloud Şape) tarafından icat edildi. Chappe makinesine “uzaktan yazan” anlamında “telgraf” adını verdi (Sosyal Bilgiler 4, 106).

Telgrafın icadı ve yaygınlık kazanması alan yazın bölümünde de değinildiği gibi Postman için çocukluk algısı üzerine oldukça önemli etkisi olan bir yeniliktir. Postman, telgrafın icadı ile bilginin yerelin dışına çıktığını, denetlenemez bir hal

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.97

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.101

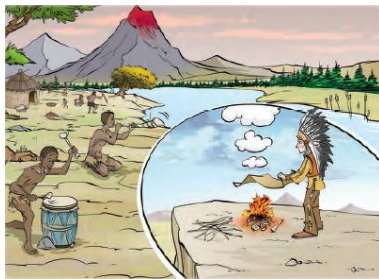
Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.101

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.36

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.37

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.120

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.121

Kaynak: Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı, s.238

Kaynak: Türkçe 1, s.120

Kaynak: Türkçe 3/2, s.52

Kaynak: Türkçe 3/2, s.53

Haberleşme, bilgi edinme, eğitim ve eğlence teknolojisi her ders kitabında farklı boyutlarıyla ele alınmıştır.

Hayat Bilgisi 1 Kitabı *çocukların güvenliğine ve sağlığına* odaklanmıştır ve 'Bilinçli Kullanıcıyız' başlığıyla hem kitle iletişim aracı olan televizyon, telefon, bilgisayar gibi teknolojik cihazların kullanımına karşı çocukları bir gazete haberi şeklinde verilen okuma metniyle hem de görsel 28'de yer alan resimlerle uarmıştır.

Yapılan bir araştırma, kitle iletişim araçlarının yanlış kullanıldığını ve bunun da kişilerin beden sağlığını olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Uzun süre bilgisayar veya tablet kullanmak, televizyon izlemek, göz sağlığımızı bozmaktadır. Yüksek sesle müzik dinlemek de işitme kaybına neden olur. Hareketsiz kaldığımız için vücudumuzda şekil bozuklukları meydana gelir. Okul başarımız da olumsuz etkilenir (Hayat Bilgisi 1, 101-102).

Benzer bir uyarı Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer almaktadır. Hakan isminde bir öğrencinin anlatımıyla bilgisayar, cep telefonu ve televizyon gibi insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olan teknolojik cihazların yanlış kullanımına dikkat çekmek istediğini söyler.

Bilgisayar kullanırken de çok dikkatli olmalıyız. Uzun süre bilgisayar başında oturmak baş, göz ve kulak ağrısı; baş dönmesi, kan basıncında yükselme, sinirlilik ve yorgunluk yapabilir. Ayrıca omuz ve

boyun tutulmaları ile bel ağrısına da neden olabilir. Diğer yandan bilgisayarın radyasyon yayan bir araç olduğu da unutulmamalıdır. Radyasyon, atom çekirdeğinin parçalanarak etrafa yaydığı ışınlardır. Çevreye yayılan bu ışınlar canlı hücreleri doğrudan etkileyerek genlerde bozulmaya neden olabilmektedir.

Zamanımızın çoğunu bilgisayarın başında geçirmek ruh sağlığımızı olumsuz yönde etkiler. Özellikle gelişme çağında olan bizler, bilgisayara bağımlı kalırsak arkadaşlık ilişkileri kurmakta zorlanırsak. Arkadaşlarımızla oynamaya zaman bulamaz ve sosyal yönümüzü geliştiremeyiz (Sosyal Bilgiler 4, 115).

Hayat Bilgisi 3/1 kitabı konuyu *bilgi teknolojileri* bağlamında ele almıştır. Bu kapsamda hem açıklama yapmış hem de cihazları kullanırken dikkat edilmesi gerekenleri görsel 61’de yer alan resimle öğrencilere aktarmıştır. Görsel 61’de yer alan kitapta cihazların kullanım kılavuzlarının okunması gerektiğini ifade eden bir yazı da bulunmaktadır. Kullanım kılavuzlarına Sosyal Bilgiler 4 kitabı da dikkat çekmektedir.

Kitap, ansiklopedi, dergi, bilgisayar gibi bilgiye ulaştıran her türlü araç “bilgi teknolojisi”dir. Bu bilgi teknolojilerini kullanırken yönerge de denilen yazılı, sözlü bazen de görsel olarak verilen açıklamalara uymalıyız. Bu açıklamalarda kullanım sırasında uyulması gereken kurallar belirtilir (Hayat Bilgisi 3/1, 37).

Teknoloji firmaları ürettikleri ürünlerin yanlış kullanımını önlemek amacıyla çeşitli önlemler alır. Bu önlemlerin başında kullanım kılavuzları gelir. Bunun içindir ki kullanıcılar yeni bir teknolojik ürün aldıklarında ilk iş olarak o ürünün kullanım kılavuzunu incelemelidir. Aşağıda bir cep telefonunun kullanım kılavuzundan alınmış bazı bölümler görüyorsunuz (Sosyal Bilgiler 4, 114).

Hayat Bilgisi 3/3 ‘Bilgisayar Hayatımızda’ başlıklı bir bölüme yer vermiş ve bilgisayarın kullanım alanlarını anlatmıştır. Bu kullanım alanları uzaktakilerle iletişim, bilgiye ulaşma ve edinilen bilgileri depolama, çeşitli işlemleri hızlı ve doğru yapma, internet sayesinde bireysel bankacılık işlemlerini istenilen saatte ve istenilen yerde gerçekleştirme ve sağlıkta çeşitli hastalıkların tanı ve tedavisinde kullanmadır (Hayat Bilgisi 3/3, 118-119).

İlk yapıldığında bir oda büyüklüğünde olan bilgisayar, günümüzde neredeyse cebimizde taşıyabileceğimiz kadar küçülmüştür. Gördüğümüz gibi bilgisayar günlük yaşamımızda haberleşme, sağlık, eğitim, eğlence gibi birçok alanda kullanılmaktadır (Hayat Bilgisi 3/3, 119).

Sosyal Bilgiler 4 teknolojinin **eğlence ve eğitim** alanında kullanımına da yer vermiştir. Eğitimde teknolojinin bilgisayar ve internetle yakından ilişkisi olduğu gibi okul

ortamlarında fotokopi makinesi de vazgeçilmez bir teknolojik cihazdır. Türkçe 1 kitabında da fotokopi makinesinin önemine değinilmiştir.

Televizyon ve radyonun yanı sıra bilgi edinmek ve eğlenmek amacıyla yararlandığımız bir diğer teknolojik araç bilgisayardır. Annem ve babam bilgisayarı genellikle internetten gazete okumak için kullanıyorlar. Ben de ödevlerimi hazırlarken internet üzerinden araştırmalar yapıyor, arkadaşlarıma mailler gönderiyorum. Ayrıca bilgisayarda yaşıma uygun oyunlar oynuyor ve müzik dinliyorum (Sosyal Bilgiler 4, 96).

Teknolojik ürünlerin eğitim faaliyetleri içinde önemli yeri vardır. Okullarımızda kullandığımız bilgisayarlar, etkileşimli tahtalar, projeksiyon aletleri, fotokopi makineleri, yazıcılar, ses cihazları bu ürünlerdendi (Sosyal Bilgiler 4, 97).

Türkçe 1 kitabı teknolojiye oldukça önem vermiş hem ‘Doğa ve Evren’ temasında hem de ‘Bilim ve Teknoloji’ temasında bilimsel çalışmaların önemini vurgulamışlardır. Eğitim alanında kullanılan teknolojik aletlerden fotokopi makinesinin önemine de dikkat çekmiş bununla beraber öğrencilere ‘Elektrik, tekerlek, bilgisayar ve araba olmasaydı ne olurdu?’ sorusunu yöneltmiştir (Türkçe 1, 138).

İyi ki fotokopi makinesi icat edilmiş. İcat edilmeseydi bu ödevler nasıl çoğaltılırdı (Türkçe 1, 138)?

Türkçe 2/3 kitabının üçüncü teması ‘Bilim ve Teknoloji’dir. Bu tema içinde yer alan dinleme metinlerinden biri ‘Nedir Bu İnternet Denen Şey?’ isimli parçadır. Bu dinleme metninde öğrencilere internetin ne olduğu, ne amaçla kullanıldığı ve güvenli kullanımı için dikkat edilmesi gereken noktalar anlatılmıştır.

Dünyadaki tüm bilgisayarları birbirine bağlayan, bilgisayarlar arasında bilgi aktarımını ve iletişimi sağlayan ağa internet adı verilir. İlk olarak 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletlerinde kurulan internet, günümüzde artık tüm dünyada kullanılıyor.

...

İşte internet üzerinden yapılabilecek şeylerden bazıları:

- Araştırma yapabiliriz.
- Kitap okuyabiliriz.
- Arkadaşlarımızla görüntülü konuşabiliriz.
- Arkadaşlarımıza mektup gönderebiliriz.
- Müzik dinleyebiliriz.
- Resim yapabiliriz.
- Radyo dinleyebiliriz.
- Film izleyebiliriz.

- Alışveriş yapabiliriz.
- Çeşitli eğitimler alabiliriz.
- Harita yardımıyla yön bulabiliriz.
- Banka işlemleri yapabiliriz.

...

İnternet üzerindeki tehlikelerden korunmak için çeşitli önlemler alınabilir. Bunlardan bazıları şöyle:

- İnternet üzerinden tanışılan kişilere kişisel bilgileri vermemek
- Kaynağı belli olmayan dosyaları indirmemek ve paylaşmamak
- Güvenirliliğinden emin olunmayan internet sayfalarına girmemek ve bu sayfalarda kişisel bilgileri paylaşmamak (Durgut: Türkçe 2/3: 7. tema 1. Dinleme metni).

BİLGİSAYAR DEDİKLERİ ŞU DÜNYA

Bazen masa üstünde bazen de diz üstünde	Toplamış içine sana sunuyor Bilgisayar dedikleri şu dünya.
Bilgisayar dedikleri şu dünya. Sanki gerçekten de dünya onun içinde	Nerden bulsam, kime sorsam, diye düşünme Başın sıkıştıkça koş ona danış.
Bilgisayar dedikleri şu dünya. Kâğıt, kalem, silgi derdi olmadan	Çok hazır cevaptır, hemen yanıtlar Bilgisayar dedikleri şu dünya.
Sana özel bilgi, belge ne varsa Yaz, çiz, boya, kopyala, onda sakla	Faydası çok, doğru kullanılırsa Işık olur, yol gösterir öğretmen gibi.
Bilgisayar dedikleri şu dünya. Kütüphaneleri, kitapları, tüm müzeleri	Teknoloji ürünü, bilgi kaynağı Bilgisayar dedikleri şu dünya (Türkçe 3/2,52-
Tarihte, doğada yaşananları	53).

Bilgisayarın ve dolayısıyla internetin kullanım alanları sıralanırken öğrencilerin *bilgisayar oyunları oynamaya veya sosyal medyaya fazla zaman ayırdıkları* düşüncesiyle çeşitli uyarılara da yer vermişlerdir.

-Bilgisayarla çok vakit geçiriyorsun! Açık havada biraz da arkadaşlarınla oyna.

-Tamam anne.

Bilgisayarla çok fazla vakit geçirmemeliyiz. Ayrıca güvenli olmayan sitelere girmemeliyiz (Hayat Bilgisi 1, 134).

Türkçe 1 kitabı hali hazırda tüm çocukları teknolojik bir dünya içinde tezahür etmiştir ve bu kitabın genelinde kullanılan çizimlerden de anlaşılmaktadır. ‘Bilim ve Teknoloji’ temasında yer alan bir okuma parçasında çocukların bilgisayarsız bir dünya düşünemedikleri tezahür edilmektedir. Çocuklar ekranı olan bir ranzada

(ekranza) uyumakta, evcil hayvan olarak robot köpekleri (Siberton) bulunmakta, ödevlerini eposta ile öğretmenlerine göndermekte ve dedelerine cep telefonundan gülücük göndermektedirler (Türkçe 1, 119).

Sanal ortamda ders yapmaları çok kolay oluyordu. Üç boyutlu gözlükleri takınca her şeyi gerçekmiş gibi yaşıyorlardı. Her yerde ekran vardı. Cep telefonundan bıknca tablete, tableten bıknca bilgisayara koşuyorlardı. İnternetsiz bir hayat düşünemiyorlardı.

Anneleri:

- Çocuklar yemek hazır. Haydi sofraya, diye seslendi.
- Tamam anne geliyoruz, diyorlardı ama oyundan kalkamıyorlardı.
- Uyarılara kulak asmıyorlardı. Tuvalete bile tabletle gidiyorlardı.

Ekrandan uzak kalamıyorlardı (Civelek, Türkçe 1:120).

Bilgisayar, çocukların dünyasında sosyal medya ve oyunlar vasıtasıyla yeni bir mekânsallık yaratmıştır. Gerek haberlerde yer alan uluslararası oynanan online oyunların yarattığı tehlikeler gerekse çocuklarını gözlemleyerek daha yalnız, daha içe dönük olduğunu ve ders başarılarını olumsuz etkilediğini gören ebeveynler ve devlet yetkilileri çocukları geleneksel oyunlara teşvik etmeye çalışmaktadır. Ders kitaplarında geleneksel oyunlara sıklıkla yer verilmesi bunun bir göstergesidir. En sık rastlanan oyun türü topla oynan oyunlardır. Bunun yanı sıra ip atlama, saklambaç, körebe, sek sek gibi oyunlara da yer verilmiş, bu oyunların nasıl oynandığına dair bilgi verilmiştir. Görsel 61 öğrencileri oynamaya teşvik edilen geleneksel çocuk oyunlarını içermektedir. Böylece eski çocuk oyunları hatırlatılarak çocuklar, birbirleriyle iletişim kuracakları enformal alanlara çekilmeye çalışılmıştır.

Görsel 62: Geleneksel Çocuk Oyunları ve Oyuncakları

Kaynak: Hayat bilgisi 1, s.14 Kaynak: Hayat bilgisi 1, s.45

Kaynak: Hayat bilgisi 1, s.195

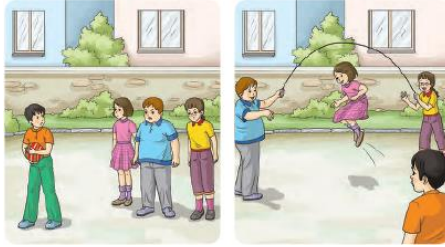
Kaynak: Hayat bilgisi 1, s.195

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.12

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.21

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.31

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.61

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.123

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.44

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.45

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.46

Topaç çeviren çocuklar

Çekmeli topaç çeviren çocuklar

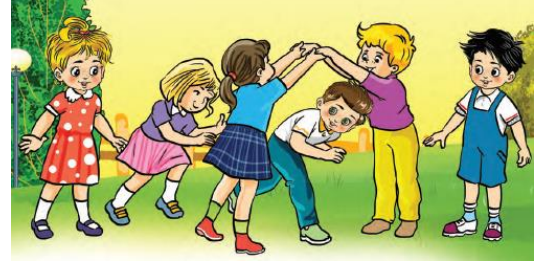

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.47

Kaynak: Türkçe 1, s.31

Kaynak: Türkçe 1, s.47

Kaynak: Türkçe 2/3, s.76

Kaynak: Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı, s.198

Kaynak: Türkçe 3/1, s.37

Kaynak: Türkçe 3/2, s.67

Kaynak: Türkçe 3/3, s.118

Ders kitapları bir yandan çocukları geleneksel oyunlara teşvik etmeye çalışırken bir yandan farkında olmadan modern dönemin getirisi rekabeti tetikleyen,

bir hakem gözetiminde oynanan, oyun olmaktan çıkmış spor dalına dönüşmüş faaliyetlere de sıklıkla yer vermektedir. Bu konuda en dikkat çekici tespitler yine Postman'dan gelmektedir.

Farklı giyim biçimleri gibi bir zamanlar kasaba ve kentlerimizin sokak-larında görebildiğimiz çocuk oyunları, giderek ortadan kaybolmaktadır. *Çocuk oyunları* düşüncesi bile zihnimizden giderek silinmektedir. Bilindiği gibi çocuk oyunları antrenör (eğitmen), hakem ya da seyirci gerektirmez ve o anda bulunabilen yer ve araç-gereçler kullanılmak suretiyle, eğlenmek amacıyla oynanır. Buna karşılık örneğin. Little Lea-gue'de beysbol ve Pee Wee'de düzenlenen futbol etkinlikleri, sadece yetişkinler tarafından yönetilmekle kalmaz, her koşulda büyük lig maçlarına göre de biçimlendirilir. Hakemlere ihtiyaç duyulur. Araç-gerece gerek görülür. Yetişkinler, oynayan çocukları saha kenarından alkışlarlar ya da yuhalarlar. Oyuncular zevk için değil, şöhret olmak için oynarlar. Hangimiz, dokuz yaşın üstünde olan bir çocuğu *Jacks, Johny on the Pony* (birdirbir) *Bundman's Buff* (körebe) ya da top-zıplatma oyunları oynarken görebiliyoruz Ünlü çocuk oyun tarihçileri İngiliz Peter ve Iona Opie, artık günümüzde Amerikan çocuklarının hemen hemen hiçbirinin düzenli biçimde oynamadığı yüzlerce geleneksel oyun saptamışlardır. İki bin yıldan daha uzun bir süre önce, Perikles döneminde Atinalıların oynadığı *Hide-and-Seek* (saklanbaç) oyunu bile, günümüzdeki kendiliğinden örgütlenen çocuk eğlenceleri repertuarından tümüyle silinmiştir. Diğer bir deyişle, çocuk oyunlarının soyu giderek tükenmektedir (Cowleeyy'den akt. Postman, 1995:9-10).

Postman'ın tespitleri ders kitaplarındaki kurguyu da yansıtmaktadır. Çocuklar sokaklardan (enformal alan) çekilmiş, ya internet ortamında zaman geçirir olmuşlardır ya da ebeveynler çocuklarının boş zamanlarını doldurarak sporun veya sanatın en az bir dalında başarılı olmaları için onları kurstan kursa gezdirir olmuşlardır. Ders kitaplarında da çocukların kendilerini keşfederek başarılı olacakları bir alanda ilerlemelerini teşvik edici metinlere ve görsellere yer verilmiştir. Görsel 63 kitaplarda yer alan modern oyun anlayışlarının resimlerini içermektedir.

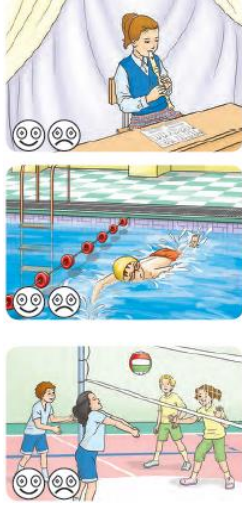
Görsel 63: Modern çocuk oyunları ve oyuncakları

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.32

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.45

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.12

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.59

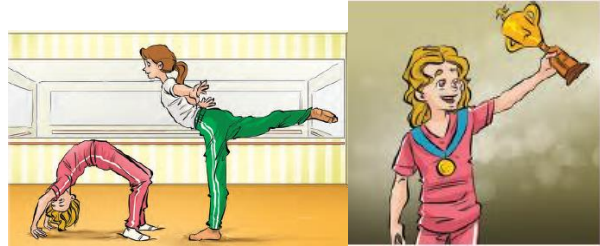
Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.25

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/1, s.44

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.75

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.80-81

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, ss.102

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.48

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.19-20

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.21

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.161

Kaynak: Türkçe 2/3 Çalışma Kitabı, s.242

Kaynak: Türkçe 3/2, s.54

Kaynak: Türkçe 3/3, s.112

Kaynak: Türkçe 4/2, s.51

Kaynak: Türkçe 4/2, s.57

Ailelerin çocuklarını Görsel 63'te yer alan etkinliklere yönlendirmelerinin diğer bir sebebi de *güvenlik sorunudur*. Modern yaşamın ve nüfus artışlarının bir sonucu olarak insanlar birbirlerini tanımaz ve güvenemez hale gelmişlerdir. Güvenlik sorunu insan yaşamının birçok alanına nüfus ettiği gibi çocukların oyun pratiklerine de yansımıştır. Örneğin bisiklete binerken kask ve dizlik takılması gerektiği vurgusu birçok ders kitabında yapılmaktadır. Bir diğer vurgu da çocukların güvenli alanlarda, güvenlik tedbirlerini alarak oynamaları ve yabancılarla iletişim kurmamaları konusundadır.

Parkta, sokakta tanımadığımız insanlarla karşılaşıyoruz. Bu insanlarla özel bilgilerimizi paylaşmamalıyız. Onlardan ikram ya da hediye kabul etmemeliyiz. Israrcı olurlarsa yüksek sesle ve kesin bir dille reddetmeliyiz. İnternet ortamında da tanımadığımız kişilerle konuşmamalıyız. Gerektiğinde büyüklerimizden yardım almalıyız (Hayat Bilgisi 1, 127).

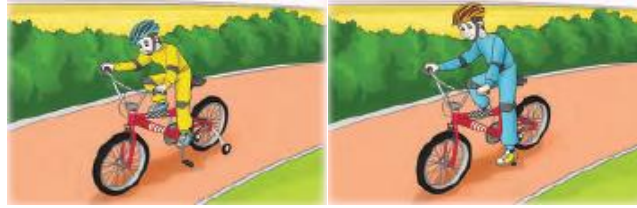
Görsel 64: Çocuk Oyunlarında Güvenlik Tedbirleri

Kaynak: Hayat Bilgisi 1, s.126

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/1, s.11

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/3, s.102

Kaynak: Hayat Bilgisi 2/2, s.98

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.90

Kaynak: Türkçe 4/2, s.63

Çocukların güvenliği ve sağlığı konusuna değinilirken **sağlık teknolojisi** alanındaki gelişmelere baktığımızda Sosyal Bilgiler 4 kitabında sağlıkta teknolojinin kullanım alanlarına yer verilmiştir.

Günümüzde hastalıklar teknolojik ürünler yardımıyla teşhis ve tedavi edilmektedir. Sağlıkla ilgili teknolojik ürünlerin başında hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar gelir. Hastalıkların teşhisinde stetoskop, tansiyon aleti, endoskop kamera vb. ile röntgen, tomografi, ultrason, MR vb. cihazlardan yararlanır (Sosyal Bilgiler 4, 97).

Bununla beraber Hayat Bilgisi 3/2’de Louis Pasteur’ün *kuduz aşısını* buluşuna değinilmiştir.

Bin sekiz yüz yirmi iki yılında yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş Louis Pasteur (Luiz Pastör). Düzenli ve çalışkan bir çocukmuş. Özellikle resme ilgisi büyükmüş. Hayatındaki tüm zorluklara rağmen tüm yaşamı başarılarla doluymuş. Özellikle hekimlik alanında birçok buluşa imza atmış. En önemli buluşu ise kuduz aşısıymış (Hayat Bilgisi 3/2, 58).

Hayat Bilgisi 3/3 kitabında bilgisayarın kullanım alanları sıralanırken sağlık teknolojisi için de önemli bir icat olduğuna değinilmiştir.

Hastanelerde ameliyatlarda çeşitli hastalıkların tespit ve tedavilerin de kullanılan özel bilgisayar sistemleri sağlık alanına büyük katkı sağlamaktadır (Hayat Bilgisi 3/3, 119).

Türkçe 1 kitabında sağlık alanında yapılan icatlardan *gözlüğe* yer verilmiştir. ‘Kalın Camlı, Mavi Saplı’ isimli dinleme parçasıyla öğrencilerin gözlüğe önyargıları yıkılmaya çalışılmış, gözlük kullanım amacı ve bakımıyla ilgili bilgiler aktarılmıştır (Gülcan, Türkçe 1: 8. tema 1. dinleme metni).

Türkçe 1 kitabında *İbni Sina’yı* tanıtan bir çizgi hikayeye yer verilmiştir (Atçakarlar, Türkçe 1:140-143). Hikâyenin başında İbni Sina şöyle tanıtılmıştır:

Merhaba, ben Zeynep. Size muhteşem bir bilim insanını tanıtmak istiyorum. İbni Sina, doktorların doktoru olarak anılıyor (Atçakarlar, Türkçe 1:140).

Türkçe 1 kitabı *Aziz Sançar’a* da yer vermiş, Nobel kimya ödülünü kazandığını söylemiş ve bir bilim insanında olması gereken özellikleri zihin haritasıyla öğrencilere açıklamıştır (Türkçe 1, 148).

Sosyal Bilgiler 4 kitabı ‘Bilim ve Teknoloji’ temasında öğrencileri yeni projeler üzerinde çalışmaya teşvik etmek amacıyla örnek proje çalışmalarına yer verilmiştir. Örnek verilen dört projeden üçü sağlık alanıyla ilgili diğeri ise kişisel

bakım malzemeleriyle ilgilidir. Fatma, kışın soğuk günlerde ayakların üşümemesi için kaloriferli ayakkabı tasarlamıştır. Neslihan, saç fırçasını kolayca temizlemek için bir ürün tasarlamıştır. İlker, görme engelliler ve okuma yazma bilmeyenler için ‘konuşan ilaç kutusu’ tasarlamıştır. Dilek, boğulma tehlikesine karşı uyarı veren ‘Cankurtaran Balon’ adını verdiği bir ürün tasarlamıştır (Sosyal Bilgiler 4, 111-112).

Çeşitli bilim insanlarının ve basit projelerin örnek gösterilmesi çocukların yaratıcılıklarını destekleyici öğelerdir. Bu örneklerle öğrenciler de kendi potansiyellerini ortaya çıkarmak konusunda cesaretlenebilirler.

Son olarak teknoloji konusunda değinilmesi gereken nokta ders kitaplarında uzay teknolojisine de yer verilmiş olmasıdır. Uzay teknolojisi bağlamında uzay gemisi, astronot, yıldızlar, güneş, güneş sistemi (Türkçe 1, 55-57, astronom (Atkinson, Türkçe 3/2: 5. Tema dinleme metni) gibi kavramlar açıklanmıştır. Bu konunun kitaplarda yer alması onları meraklandırıp araştırmaya sevk edebilir ancak kitaplarda bu konu sadece tanımların açıklanması ve görsellerle desteklenmesiyle sınırlı kalmıştır.

4.6. Çocuk, Demokrasi, Vatandaşlık ve Çocuk Hakları Eğitimi

Yeni çocukluk anlayışı, çocuğu doğduğu andan itibaren bir birey olarak kabul eder ve toplumda çocuğu etkin bir sosyal aktör olarak değerlendirir. Türk Vatandaşlığı Kanununun 6. maddesi de doğum ile kazanılan Türk vatandaşlığının, çocuğun doğduğu an itibari ile başladığını bildirir.

Günümüzde demokrasinin yaygınlık kazanması ile toplumun bireyleri vatandaşlık statüsüyle yönetime katılma hakkına sahip olmuşlardır (Fukuyama’dan akt. İnan, 2016:40). Yönetime katılma yani seçme ve seçilme yaşına gelene kadar çocukların vatandaşlık bilinci kazanmaları gerekmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 42. maddesi gereğince de sözleşmeye taraf devletler, çocukları hakları konusunda bilinçlendirmelilerdir.

Meyer ve Kuş, demokratik toplumlarda eğitimin amacını şu şekilde açıklamaktadır:

Demokratik toplumlarda eğitimin amacı gerek evrensel boyutta, gerekse kendi ülkesinin bir vatandaşı olarak temel hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan, bunları etkin bir biçimde kullanan, başkalarının hak ve özgürlüklerini koruyan, bilinçli, hoşgörülü, çok yönlü ve eleştirel düşünebilen çevresine, ülkesine, toplumuna ve tüm insanlara karşı yükümlülüklerini bilen ve bunları yerine getiren; katılımcı ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmektir (2014:244).

Bu bilgiler doğrultusunda ders kitaplarının demokrasi bilincini yerleştirmeye, vatandaş olarak hak ve sorumlulukları öğretmeye ve çocukları hakları konusunda bilgilendirmeye yönelik bilgilere ne oranda yer verildiği araştırılacaktır.

Ders kitapları incelendiğinde çocukları hak ve sorumlulukları, vatandaşlık görevleri bağlamında en detaylı bilgilendiren kitabın Sosyal Bilgiler 4 kitabı olduğu sonucuna varılmıştır. Kitabın ilk ünitesinin ilk bölümünde dersin amaçları şu şekilde açıklanmıştır:

Sosyal Bilgiler, insanın canlı ve cansız çevre ile etkileşimini açıklamaya çalışır. Bu amaçla bizlere yeryüzünde meydana gelen doğa olaylarını tanıtarak bunların hayatımıza etkilerini gözler önüne serer. Ayrıca toplumsal bir varlık olan insanın hak, ödev ve sorumluluklarının neler olduğunu belirtir. Böylece insanın sosyal yönünü geliştirerek onu toplumsal hayata hazırlar.

Sizin bu yıl başladığımız dördüncü sınıfta ve önümüzdeki yıllarda göreceğiniz derslerden biri de Sosyal Bilgiler olacak. Sizler Sosyal Bilgiler derslerinde edineceğiniz bilgi ve beceriler sayesinde dil ve tarih bilincine sahip olacaksınız. Vatanaınıza ve milletinize olan sevginizi pekiştirecek, hak ve sorumluluklarınızın farkına varacak, insan hakları konusundaki duyarlılığınızı geliştireceksiniz. Ayrıca doğru karar veren ve sorunlara çözüm üretebilen bireyler olarak yetişeceksiniz (Sosyal Bilgiler 4,10).

Kitabın ilk ünitesi ‘Birey ve Toplum’ olması sebebiyle bireyin tek ve biricikliğinden konuya giriş yapılmış ve **vatandaşlık hakkına** değinilmiştir. Vatandaşlık hakkının ulusal ve uluslararası belgelerle güvence altına alındığı anlatılmıştır. Kitapta, kimlik belgesinin nasıl ve neden verildiği, hangi amaçlarla kullanılacağı ve tarihi süreçte geçirdiği değişimlere yer verilmiştir (Sosyal Bilgiler 4,11-15).

Her insan doğuştan getirdiği özelliklerin yanı sıra kendisine ait resmî kimlik belgesiyle de biriciktir. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 15. Maddesinde herkesin vatandaşlık hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Buna göre her insana doğduğu andan itibaren geçerli olmak üzere vatandaşı olduğu devlet tarafından resmî bir kimlik belgesi verilir (Sosyal Bilgiler 4,11).

Kitabın son ünitesi ‘ Etkin Vatandaşlık’ta ‘Sorumluluk Üstleniyorum’ başlığı altında başkalarının da haklarına saygı duyularak hareket edilmesi gerektiği anlatılmıştır.

Özgürlükler sınırsız değildir. Bu nedenle insanlar evde, okulda, sokakta veya trafikte istedikleri gibi davranamazlar. Örneğin bir sürücü “Benim özgürlüğüm var.” Diyerek kırmızı ışıkta geçemez. Aynı şekilde hiç kimse “Yerlere çöp atma özgürlüğüm var.” veya “Toplu taşıma araçlarında yüksek sesle konuşurum.” diyerek sorumsuzca davranamaz (Sosyal Bilgiler 4, 157).

Görsel 65: Demokratik Toplumlarda Vatandaşlık Bilinci

Kaynak Hayat Bilgisi 1, s.18

Kaynak Hayat Bilgisi 1, s.39

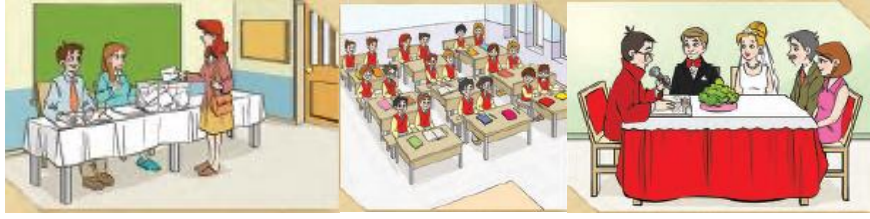
Kaynak Hayat Bilgisi 1, s.48

Kaynak Hayat Bilgisi 3/1, s.19

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.77

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.78

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.96

Kaynak: Hayat Bilgisi 3/2, s.97

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.151

Kaynak: Sosyal Bilgiler 4, s.152

Demokratik yöntemlerin okul ortamında uygulamasına bakıldığında bunun en belirgin örnekleri *sınıf kurallarının oluşturulması, sınıf başkanın belirlenmesi ve sınıf temsilcisinin seçilmesi* aşamalarında görülmektedir. Birinci sınıf itibarıyla çocuklarda **demokrasi bilinci** oluşturmayı hedefleyen *fikrini beyan etme, aday olma, oylama, oy çokluğuyla karar alma* gibi uygulamalara yer verilmeye çalışılmaktadır.

Sınıfta uyulması gereken kuralları öğretmenimiz ve arkadaşlarımızla belirleyelim (Hayat Bilgisi 1, 38).

SINIFIMIZIN KURALLARINI BELİRLİYORUZ

- Sınıfınızda uyulmasını istediğiniz kurallarla ilgili önerilerinizi söyleyiniz.
- Bu kurallardan hangilerinin gerçekten gerekli olduğunu oylama yaparak belirleyiniz.
- Sınıfın çoğunluğu tarafından kabul edilen kuralları kartonlarınıza yazınız. Altını hep birlikte imzalayınız.
- Kurallara uymanın hepimizin görevi olduğunu unutmayınız (Hayat Bilgisi 2/3, 18).

Hayat Bilgisi 3/1 kitabında 'Demokratik Çözümler' temasında aynı okulda öğrenci olan iki kardeşin diyaloguna yer verilmiştir. Bu öğrencilerden küçüğü Arda

ablası Pınar'a, onu öğretmeninin mi *sınıf başkanı* seçtiğini sorar. Pınar da kardeşinin bu sorusu üzerine kardeşinin okuldaki demokratik uygulamalar konusunda bir bilgisi olmadığı sonucuna varır ve nasıl sınıf başkanı seçildiğini anlatır. Görsel 65'te bu okuma metnine ait resimler yer almaktadır.

Sınıf başkanlığı için üç kişi aday olduk.

Herkes sınıf başkanı olmasını istediği kişiyi temsil eden renkli kartı zarfa koydu.

Oylama gizliydi ama zarflardaki kartların sayımı açıkta yapıldı. Sayım sonunda en fazla oyu ben aldığım için sınıf başkanı seçildim (Hayat Bilgisi 3/1, 19).

Ben bu eğitim öğretim yılı başında sınıf başkanlığına aday oldum. Arkadaşlarımın da desteğiyle en yüksek oyu alarak seçimi kazandım. Arkadaşlarıma başkan seçilirsem görevimi en güzel şekilde yapacağıma söz vermiştim. Şimdi bu sözümün gereklerini yerine getirmeye çalışıyorum (Sosyal Bilgiler 4, 160).

Belirlenen okul ve sınıf kurallarına uymak oluşabilecek sorunların önüne geçecektir. Okulda kurallara uyma bilincini kazanan öğrenci toplumsal düzeni sağlamak için yasalarca belirlenen kurallara da uyum sağlayacaktır. *Kurallara uyma bilincini kazandırmaya yönelik çalışmalar kitapta okul ve sınıf kuralları temelinde öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır.*

Düzenli ve güvenli bir okul ortamında eğitim almak için okul ve sınıf kurallarına uymalıyız. Yaşanabilecek sorunlar için demokratik çözüm yolları bulmalı ve en uygun çözümü uygulamalıyız (Hayat Bilgisi 3/1, 26).

Okullarda yürütülen çalışmalar sadece sınıf düzeyinde kalmamakta kulüp çalışmaları ve çeşitli faaliyetlerle öğrencilere *gurup çalışması, oy çokluğu, iş birliği, görev bilinci gibi sorumluluklar kazandırılmaya çalışılmaktadır.*

Öğretmenimiz, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle sınıfımızı süsleyeceğimizi söyledi. Bize, sınıfımızı nasıl süslemek istediğimizi sordu. Önce önerilerimizi birer birer söyledik. Sonra da oylama yaptık. Çoğunluk tarafından kabul edilen önerilere göre sınıfımızı süsledik. Sınıf süslenmesinde hepimiz görev aldık ve bunları yerine getirdik (Hayat Bilgisi 2/1, 17).

Bazı derslerimizde arkadaşlarımızla birlikte çalışırız. Bu şekilde hem eğlenir hem öğreniriz.

Yaptığımız çalışmalarda grubun düzeninin bozulmaması için bazı kurallara uyarız. Örneğin kararlarımızı oy çokluğu ile alırız. İş birliği

yapar, üzerimize düşen görevleri zamanında yerine getiririz (Hayat Bilgisi 2/3, 29).

GÖSTERİ HAZIRLIYORUZ

- Arkadaşlarınızla gruplar oluşturunuz.
- Grubunuzun adını ve görevlerinizi belirleyiniz.
- Birlikte karar vererek bir masal seçiniz.
- İş birliği yaparak bu masalla ilgili kısa bir oyun hazırlayınız.
- Hazırladığınız oyunu arkadaşlarınıza sununuz (Hayat Bilgisi 2/3, 30).

Okullarda çeşitli kulüpler kurulur. Spor kulübü, çevre koruma kulübü, satranç kulübü, kütüphanecilik kulübü, sivil savunma kulübü, Kızılay kulübü bu kulüplerden sadece birkaçıdır. Okuldaki tüm öğrenciler bu kulüplerin çalışmalarında yer alırlar. Rehber öğretmenin gözetiminde kulübün amaçları gerçekleştirilmeye çalışılır.

Öğrenciler olarak hepimiz, kendi kulübümüzün amaçlarını gerçekleştirmek için yeni fikirler üretebiliriz. Ürettiğimiz fikirleri gerçekleştirirken de kulüp ya da grup olarak yardımlaşıp iş birliği içinde olmalıyız (Hayat Bilgisi 3/1, 43).

İzcilik faaliyetleri de kulüp çalışmalarından sayılmaktadır ve okullarda izcilik kulübü olarak faaliyet göstermektedir. İzcilik gibi gençlik hareketleri modern dönemde yaygınlık kazanan ve gençleri iyi bir vatandaş olma yolunda eğiten etkinlikler olarak kabul görmektedir. Türkçe 4/2 kitabı da izciliğin tanıtımına bir bölüm ayırmıştır ve bu bölümün son paragrafında izciliğin amacını açıklamaktadır.

İzcilik programında etkinlikler açık havada gerçekleştirilecek şekilde hazırlanmıştır. Böylece izcilik, kapalı ortamlar dışında yapılabilecek çok çeşitli çalışmaları kaynaştırıcı niteliktedir. İzcilik programı, gençlere liderliği öğrenme ve deneme için fırsatlar verir. Her izci hem kendi başına hem de obasıyla birlikte liderlik yapabileceğini izcilik içinde öğrenir. Böylece geleceğin iyi bireyi ve vatandaşı olmanın temelini atmış olur (Azaklı, Türkçe 4/2:58).

Grup çalışması, oy çokluğu, iş bölümü, görev bilinci gibi konular sadece okullarda değil aynı zamanda toplumsallaşmanın ilk basamağı olarak değerlendirilen aile ortamında da ele alınmaktadır. *Evde, okulda sorumluluklarını ve haklarını öğrenen çocuk, toplumda vatandaşlık bilinci yüksek bir birey olarak yer alacaktır.*

Aile bireylerimizle her zaman yardımlaşma ve dayanışma içinde oluruz. Örneğin evimizdeki işleri hep birlikte yaparız. Kararları birlikte alırız (Hayat Bilgisi 2/3, 55).

İnsanların birlikte yaşadığı her yerde zaman zaman sorunlar yaşanabilir. Aile içinde de bazen anlaşmazlıkların olması doğaldır. Önemli olan sorun olduğunda en uygun çözüm yolunu bulup uygulamaktır. Bazen bir sorunun birden fazla çözümü de olabilir. Aile içinde yaşayabileceğimiz anlaşmazlıkları en aza indirmek için sorumluluklarımızı yerine getirmeli, diğer aile bireylerinin haklarına saygı göstermeli, yaşanan aksaklıklar karşısında hoşgörülü davranmalıyız (Hayat Bilgisi 3/2, 69).

Hayat Bilgisi 3/2 kitabı ‘Birlikte Daha Kolay’ temasında ev işleri aile bireyleri arasında paylaşılmaktadır.

Görüşmenin sonunda Birlik ailesi evdeki görev dağılımını en adil şekliyle yaptı. Herkes o günden sonra aldıkları karara uygun şekilde sorumluluğunu yerine getirdi (Hayat Bilgisi 3/2, 73).

Ders kitaplarında okul kurallarının yanı sıra toplumsal kuralları da öğretmeye yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Öğrencilere kazandırılması hedeflenen toplumsal kurallar sıraya girmek, komşuluk haklarına dikkat etmek, trafik kurallarına uymaktır.

Hayat Bilgisi 3/1 kitabı ‘Trafik Kuralları’ temasında yer alan görselde bir öğrenci arkadaşına ‘Trafik kurallarına sadece çocuklar mı uymalı?’ diye sormakta, arkadaşı da ‘Kurallar herkes içindir. Trafik kurallarına uymak bir vatandaşlık görevidir.’ Şeklinde cevap vermektedir (Hayat Bilgisi 3/1, 38). Burada trafik kurallarının herkes için olduğu söylenerek tüm vatandaşlardan trafik kurallarına uymaları beklenmektedir. *Ancak buradaki en çarpıcı nokta şehir görüntüsü içeren ders kitabı görsellerinde vatandaşı, genç, dinamik, sağlıklı bir birey olarak tezahür edilmiş, engelli, yaşlı ve küçük çocuklar göz ardı edilmiştir.* Hayat Bilgisi 3/1 kitabındaki açıklamaya göre trafik kuralları herkes içinse ders kitabı görsellerinde engelli, yaşlı ve küçük çocukların da dikkate alındığı çizimlere yer verilmelidir. Örneğin üst geçit görsellerinde merdiven yerine rampa çizilebilir veya görsele bir asansör eklenebilir. Böylece çocukların ileriki yaşantılarında yapacakları işlerde çok boyutlu düşünerek, her bir vatandaşı göz önüne alan teşebbüslerde bulunması sağlanabilir.

Sosyal Bilgiler 4 kitabı *engelli vatandaşların haklarına yönelik bilinç oluşturmaya hedefleyen bir anlatıma* yer vermiştir. Empati geliştirmeyi hedefleyen bölümde yürüme engelli bir kadının rutin işler diye tabir edebileceğimiz olaylarda yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır. Tekerlekli sandalyesiyle kaldırımlarda ilerlemekte güçlük yaşamaktadır, bankamatikten para çekmek istediğinde boyu makineye yetişemediği için zorlanmaktadır. Kadın, hayatını başkalarına muhtaç olmadan sürdürmek istediğini belirtir. Kitabın ana karakteri olan Bilge kadına yardımcı olur ve kadının yaşadığı zorluklar karşısında üzülür fakat yürüme engellilerin yaşadığı zorlukları da fark etmiştir. Bu nedenle Bilge büyüklerinden yardım alarak ilgili kurumlara ulaşır, yetkililerden cadde ve sokaklarda engellilerin hayatını kolaylaştıracak düzenlemeler talep eder. Ayrıca ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere tekerlekli sandalye almak için okulunda plastik kapak toplama kampanyası başlatır (Sosyal Bilgiler 4, 27). Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer alan bu örnek öncelikle yerel yönetim uygulamalarının yetersizliğinin bir göstergesidir çünkü yürüme engelli vatandaşlar trafik düzenlemeleri esnasında göz ardı edilmektedir. Diğer yandan engellilere yönelik çalışmalar genellikle yardım kampanyaları üzerinden ilerlemektedir. Bu da engellilerin aciz, zavallı, yardıma muhtaç bireyler olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. Sosyal devlet olarak yapılan tüm çalışmalarda engellilerin gözetilmesi onları da herkes gibi sıradanlaştıracak, farklılıkları görünmez kılacak ve böylece eşitlik ilkesi uygulanmış olacaktır.

Hayat Bilgisi 3/2 kitabı ‘Buna Hakkın Var mı?’ temasında başkalarının haklarına saygılı olunması gerektiği üç örnek olayla anlatılmıştır. Resimleri görsel 65’te yer alan bu olaylar otobüse sırayla binme, gürültü yaparak komşuları rahatsız etmeme ve yaşam alanını paylaştığın insanların haklarına saygı göstermedir (Hayat Bilgisi 3/2, 77). Bu örnek olay resimleriyle *başkalarının haklarına saygı gösterilmesi gerektiği anlatılırken kitapta yer alan açıklamada bireyin kendi haklarını başkalarının haklarını da gözeterek koruması gerektiği anlatılmaktadır.*

İnsanların sahip oldukları birçok hak vardır. İnsanlar mutlu bir şekilde yaşayabilmek için bu haklarını rahatlıkla kullanmak isterler. Ancak sahip olunan hakları kullanırken bir başkasının hakkı engellenmemelidir. Bunun için karşılıklı ilişkilerde saygılı olunmalıdır. Herkes başkasının haklarına zarar vermeden kendi haklarını korumalıdır (Hayat Bilgisi 3/2, 77).

Türkçe ders kitapları demokrasi, vatandaşlık ve çocuk haklarını direkt bir başlıkla ele almamıştır ancak okuma metinlerinde toplumsal düzenin sağlanması için gerekli olan *başkalarının haklarını gözetme, yardımlaşma* gibi konuları ele almıştır.

Türkçe 2/1 kitabında ‘Ormanın Renkleri Kimde?’ isimli okuma parçasında ormandaki yaşamda mutsuz olmayan ayı, diğer hayvanların yaptığı işleri küçümser ve herkesin para kazandıracak işlerle uğraşması gerektiğini düşünür. Ayı, para kazanmak için ormandaki tüm çiçekleri toplar ve çiçekçi dükkânı açar. Böcekler taşıyacak çiçek tozu bulamadığı için yeni çiçekler açmaz, arılar bal yapamaz, tırtıllar, kurtlar kendilerine yuva bulamazlar. Ayı da kendisine bal bulamaz. Sonra ne olduğunu düşünür ve yaptığı hatayı anlar. Ayı pazara gider yeni çiçek tohumları ve fideler alır. Diğer hayvanların da yardımıyla ormana yeni çiçekler, fideler ekilir. Ormanda yaşam eski günlerine döner ve tüm hayvanlar dostluk içinde yaşamaya devam eder (Akal, Türkçe 2/2: 31-37). Bu hikâyede anlatılmak istenen *başkalarının haklarına saygı duyarak toplumsal düzene uyum sağlamaktır*.

Aynı kitapta Türkçeyi doğru konuşmak ve yazmanın bir ödev olduğundan bahsedilmektedir.

Millî kültürümüzün yaygınlaştırılmasını sağlamak hepimiz için bir ödev olmalıdır. Dilimizi doğru konuşmak, doğru yazmak için özen göstermeliyiz. Kültürel değerlerimizi korumalı, geliştirmeli ve tanıtmalıyız. Bu amaçla yapılan çalışmalara gönüllü olarak katılmalıyız (Gökşen, Türkçe 2/1:52).

Türkçe 2/2 kitabında yer alan temalardan birisi ‘Vatandaşlık Bilinci’dir. Bu temada yer alan metin ve şiirlerde yerli ürün kullanımı, tarım, çalışmadan kazanılan paradan hayır görülemeyeceği, enerji tasarrufunun gerekliliği ve tutumlu olmanın önemi konu edilmiştir. Tema başlığı ‘Vatandaşlık Bilinci’ olmasına rağmen sadece ‘Yerli Malı’ isimli okuma parçasında vatandaşlık görevi ele alınmıştır. *Ülke gelişimine katkıda bulunmak her vatandaşın ödevidir* ve bu okuma parçasında yerli ürün kullanmanın ülke gelişimine katkıda bulunacağı söylenmiştir (Çebi, Türkçe 2/2:62).

Türkçe 3/1 kitabı *başkalarının haklarına saygılı* olmayı içeren bir okuma metnine yer vermiştir. Arkadaşlarına sürekli ağır şakalar yapan filî arkadaşları

uyarmakta fakat fil uyarılara aldırış etmemektedir. Filin şakalarından bıkan hayvanlar toplantı yaparak file bir şaka yapmaya karar verirler. Bir gün fil uyurken burnuna tıpa takarlar. Fil uyanıp burnundaki tıpayı görünce çok korkar ve onu çıkarmak için durmadan üfler ve üfledikçe şişer, şişince de uçmaya başlar. Yukarılara çıktıkça soğuk havadan dolayı üşüyüp hasta olan fil hapşırır ve böylece burnundaki tıpa çıkar. Tıpa çıkınca fil de yere iner. Yere indiğinde filin canı yanmıştır ama onu gören arkadaşları gülererek onun da şakalarının böyle can yaktığını söyler. Fil de arkadaşlarına bir daha kötü şakalar yapmayacağına söz verir (Vural, Türkçe 2/2: 14-15).

‘Tüm Çocuklar Dondurma Sever’ isimli okuma parçasında *herkesin fiziksel özelliklerinin, ilgi ve ihtiyaçlarının farklı olabileceği ve bunlara saygı duyulması gerektiği* anlatılmaktadır (Alpöge, Türkçe 2/2:20-22). Bu da insan hakları bağlamında bireylerin birbirini koşulsuz kabulünü ve farklılıklara saygıyı vurgulayan bir okuma parçasıdır.

Sosyal Bilgiler 4 kitabında da farklılıklara saygı konusu ele alınmış ve bunun *evrensel bir hak* olduğunu belirtmiştir. *Herkes* inanç, düşünce ve kültürel öğelerini özgürce yaşama hakkına sahiptir.

İnsanlar farklılıklara saygı konusunda geçmişten bugüne önemli gelişmeler göstermiştir. Bununla birlikte yukarıdaki şiirde de belirtildiği gibi eksiklerini tam olarak gidermiş değildir. Oysa ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hangi düşünceden veya ülkeden olursa olsun her insan saygıya değer bir varlıktır. Bu nedenle insanların farklılıkları bir ayrışma ve baskı nedeni hâline getirilmemelidir. Hiçbir insan farklılıkları nedeniyle suçlanma, dışlanma, alay ve aşağılanmayla karşı karşıya bırakılmamalıdır. Unutulmamalıdır ki farklılıklara sahip olmak evrensel bir hak ve her insan bunları özgürce yaşayıp ifade etme hakkına sahiptir (Sosyal Bilgiler 4, 29).

Türkçe 3/2 kitabında yer alan ‘Ninemin Öğrettikleri’ başlıklı okuma parçasında çocuk ninesinin ona masal anlatmadığından yakınır. Ninesi ise anlattığını söyleyince çocuk, arkadaşının ninesinin tekerlemeler de söylediğini ifade eder ve tekerlemenin ne olduğunu ninesine sorar. Ninesi de uzun süredir varlığını sürdüren toplumların birikimleri olduğundan, masal, şiir, atasözü ve tekerlemelerin bu birikimin bir ögesi olduğundan söz eder. Çocuk bu açıklamayı duyunca çok mutlu olur ve ‘Yaşasın, ben bilgi hazinesi zengin olan bir milletin çocuğuyum. Atalarımızın

birikimi olan bu hazineleri öğrenip arkadaşlarıma, çevreme ve gelecekte çocuklarıma aktaracağım.’ der (Türkçe 3/2, 56-58).

Toplumsal düzeni sağlamak için yazılı bir hükme bağlı olmayan kuralların yanı sıra vatandaşlar için *zorunlu hak ve sorumluluklar* da söz konusudur. Ders kitaplarında yer verilen bu hak ve sorumluluklar tüketici hakları, askerlik görevi, seçme ve seçilme hakkı, vergi verme ödevi, devlet malını koruma görevi, haber alma hakkıdır. Bu bağlamda elde edilen bulguların resimleri görsel 65’te yer almaktadır.

Hayat Bilgisi 3/1 kitabında ‘Tüketici Olarak Haklarımı Bilirim’ teması yer almaktadır. Bu temada alışveriş yapan bir aile yer almaktadır. Alışverişte ailenin çocuğu kendisine çikolata alır. Eve geldiklerinde çikolatanın tarihinin geçtiğini fark ederler ve haklarını öğrenmek için *Tüketici Koruma Derneğini* ararlar. Olayın sonucunda ailenin yaptığı şikâyet dikkate alınır ve alışveriş yapılan marketteki son kullanma tarihi geçmiş ürünler imha edilir, aileye de çikolatanın parası geri ödenir. Çocuk da bundan sonra aldığı ürünlerin son kullanma tarihine dikkat edeceğini ve üzerinde TSE (Türk Standartları Enstitüsü) damgası bulunan ürünler kullanacağını belirtir (Hayat Bilgisi 3/1, 34-35).

Bilinçli tüketici olamaya yönelik bir uyarı da Türkçe 4/2 Çalışma Kitabında yer almaktadır.

— Bakın, sulu boya seti en az siyah, beyaz, sarı, kırmızı ve mavi gibi ana renkleri içermeli. Ayrıca boya, suyla kolayca ıslanabilmeli. Oysa elimizdeki bu sulu boya, standardında belirtilen özelliklerden hiçbirine uymuyor. Tuba arkadaşımız en kısa zamanda bunu aldığı yere götürmeli, değiştirilmesini istemeli. Tabii verdiği parayı da geri isteyebilir. Bu, onun hakkı. Eğer biz bu hakkı kullanmazsak üretilen malların kalitesi konusunda üreticiyi zorlamamış oluruz. O zaman da pazarda kalitesiz mallar çoğalır (Öncü Çocuk dergisinden akt. Türkçe 4/2 Çalışma Kitabı:128).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında da çocukların bilinçli tüketiciler olmaları için bir metne yer verilmiştir. Ahmet, annesi ile alışverişe çıkar. Alışveriş esnasında annesi Ahmet’e alışveriş yaparken nelere dikkat etmesi gerektiğini anlatır.

Oğlum, temizliğe ve sağlıklı olmaya önem vermeliyiz. Bu nedenle sebze, meyve gibi gıdaları alırken bunların tazeliğine ve temizliğine dikkat etmeliyiz. Ambalajlı gıdaların üretim ve son kullanma tarihlerini kontrol edip son kullanma tarihi geçmiş yiyecekleri almamalıyız. Bu ürünlerin tüketilmesi hâlinde insanları zehirleyeceğini unutmamalıyız. Eğer yanlışlıkla böyle bir ürün almışsak hemen iade etmeliyiz. Tüketiciler olarak

bunun hakkımız olduğunu bilmeli ve bu hakkı kullanmaktan çekinmemeliyiz (Sosyal Bilgiler 4, 133).

Ülkemizde ambalajlı gıda ürünleri Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının izni ile üretiliyormuş. Yurt dışında üretilmiş olan gıda ürünleri de yine aynı bakanlığın izni ile ithal ediliyormuş. Bu nedenle paketinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının izni ile üretildiğini veya ithal edildiğini belirten bir yazı yoksa o gıda ürünlerini satın almamalıyız. Aynı şekilde, ürünlerin üzerinde TSE damgasının olup olmadığını da kontrol etmeliyiz. Öğretmenimizin dediğine göre bu işaret üzerinde bulunduğu ürünün kaliteli olduğunu gösteriyormuş (Sosyal Bilgiler 4, 134).

Öğrenciler ambalajlar üzerinde bulunan kısaltmalar konusunda da bilgilendirilmişlerdir.

Türk Standartları Enstitüsü, ürünlerin standartlarını belirleme amacıyla 1960 yılında kurulmuştur. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Enstitünün kısa adı ve markası TSE'dir. Bu marka Türk Standartları Enstitüsünün izni olmadan kullanılamaz. TSE tarafından belirlenen ürün standartları, ilgili bakanlığın onayı ile zorunlu hâle getirilir ve Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer (Sosyal Bilgiler 4, 134).

Satın aldığımız ürünlerin üzerinde TSE dışında CE ve ISO gibi kalite ve güvenlik işaretleri de bulunabilir.

Üzerinde CE kısaltması bulunan bir ürünün Avrupa Birliği'nin koyduğu standartlara uygun olarak üretilmiştir. Bu işaret ürünün amacına uygun kullanılması hâlinde canlılara ve çevreye zarar vermeyeceğini ifade eder. Başka bir ifadeyle güvenli olduğunu gösterir. Uluslararası Standart Organizasyonunun kısaltması olan ISO işareti ise bir ürünün veya hizmetin belirlenen ihtiyaçları karşıladığı anlamını taşır.

Ürünlerde aramız gereken bir diğer özellik, ambalajlarının geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilmiş olmasıdır. Ambalajın üzerindeki işaretlere bakarak geri dönüşüme uygun malzemedен yapıp yapılmadığını kolayca anlayabiliriz.

Diğer yandan alışverişlerimizde yerli mal tercih etmeliyiz. Üzerinde "Türk Malı" veya "Made in Turkey" (Türkiye'de Üretilmiştir.) yazıları bulunan ürünleri alarak ülkemize ekonomisine katkıda bulunmalıyız. Barkod numarası 868 ve 869 ile başlayan ürünlerin Türkiye'de üretildiğini bilmeliyiz (Sosyal Bilgiler 4, 134).

Alışveriş konusunda vatandaşın hakları olduğu gibi görevleri de bulunmaktadır. Bilinçli tüketicilerin hak ve görevlerine Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer vermeye devam edilmiştir. Metinde yer verilen hak ve görevler *fiş veya fatura almak, garanti belgesi olan ürünleri satın almak, reklamlara kanmamak, yetkili satıcılardan ürün almak ve sağlığa zararlı ürünleri satın almamaktır.*

Alışverişlerden sonra fiş veya fatura almak bir vatandaşlık görevidir. Çünkü satın aldığımız ürünler için ödediğimiz paranın bir bölümünü vergiler oluşturur. Bu vergilerin devletimizin hazinesine

ulaşabilmesi biz vatandaşların fiş veya fatura istemesiyle mümkündür. Çünkü alışveriş sonrasında alacağımız belgenin üzerindeki miktar yazar kasa aracılığıyla kayıtlara geçer. Devlet de bu kayıtlar üzerinden vergi toplar. Fiş veya fatura alınmadığında ise satış işlemi kayıtlara geçmez. Bu da devlete ödenmesi gereken paranın satıcının kasasında kalması ve vergi gelirlerinin azalması anlamına gelir.

Satın almayı düşündüğümüz ürünlerin garanti belgesinin olup olmaması da önemlidir. Garanti belgesi, dayanıklı tüketim malları için düzenlenir. Bu belge ait olduğu ürünün belli bir süre içinde bozulması hâlinde tüketicinin zarar görmesini engeller. Böyle durumlarda üretici firma, dürüst ve adil olma ilkesi gereği ürünü ya tamir eder ya da yenisiyle değiştirir. Aksi hâlde ürünün garanti belgesiyle birlikte Tüketici Sorunları Hakem Heyetine başvurma hakkımız doğar. Heyet gerekli incelemeleri yaptıktan sonra haklılığımızı kabul ederse zararımızı giderir.

Bilinçli tüketicilerin önemli özelliklerinden biri de reklamların etkisinde kalmamalarıdır. Firmalar satışlarını artırmak için reklamlarında ürünlerinin sadece iyi yönlerini söyler. Bu nedenle bir ürünün sadece reklamına bakılarak satın alınması doğru bir tüketici davranışı değildir.

Ayakkabı, kazak, pantolon, gömlek, çanta, gözlük vb. pahalı ürünleri yetkili satıcılardan almalıyız. Bu ürünlerin etiketlerini mutlaka incelemeliyiz ve sağlığa zararlı malzemelerden yapıp yapılmadıklarına bakmalıyız. Ayrıca ürünlerin kullanımına ilişkin etiketlerde yer alan uyarılara dikkat etmeliyiz (Sosyal Bilgiler 4, 136).

EY TÜKETİCİ KARDEŞ

Kusurlu mal aldıysan,
Sakin hakkını yedirme.
Sessiz sakın kalıp da
Bir köşeye çekilme.

Senin de hakların var,
Parana yazık etme.
Koş malını değiştir,
Göğsünü gere gere.

Satan kabul etmezse

Git Hakem Heyetine.
Yine de olmuyorsa
Diğer yerleri dene.

Ey tüketici kardeş,
Sakin hakkını yedirme.
Kusurlu mal alıp da
Bir köşeye çekilme
(Açıkalm, Sosyal
Bilgiler 4, 137).

Hayat Bilgisi 3/2 kitabında yer alan hak ve sorumluluklar *askerlik, seçme ve seçilme hakkı ve devlet malına zarar vermemedir.*

Yirmi yaşındayım. Her Türk genci gibi askerlik görevimi yapıyorum. Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve savunmak için ne gerekiyorsa yapacağım. Bu vatandaşlık görevimi yerine getirmenin beni mutlu ettiği kadar bunun, ülkemiz insanların mutluluğu için de gerekli olduğunu biliyorum (Hayat Bilgisi 3/2, 96).

Devletimiz bizim canımızı, malımızı korur. Rahatımızı ve huzurumuzu sağlar. Ben de vatandaş olarak seçim hakkımı kullanıyorum ve vergilerimi düzenli şekilde ödüyorum. Bu şekilde ülkemize karşı görev ve sorumluluklarımı yerine getirmenin mutluluğunu yaşıyorum (Hayat Bilgisi 3/2, 97).

Biz tüm vatandaşların ortaklaşa kullanıp yararlandıkları malları kendi malımız gibi korumamız gerektiğini biliyoruz. Bunlara zarar verilmediğini görmek bizi mutlu eder (Hayat Bilgisi 3/2, 97).

Aile içinde üzerimize düşen görev ve sorumlulukları yerine getiririz. Böylece evimizde düzen, huzur ve mutluluk yaşanır. Ülkemiz de bizim yuvamızdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak yerine getirmemiz gereken görev ve sorumluluklar vardır. Vergi vermek, askerlik yapmak, seçimlere katılmak ve yasalara uymak bunlardan birkaçıdır (Hayat Bilgisi 3/2, 97).

Müzeler bir toplumun tarihini yansıtan kültürel öğelerdir ve bu sebeple gerek müzeleri gerekse çevrede *görülen tarihi eserleri korumak kollamak, yeni bulunanları ise ilgili mercilere teslim etmek* bir vatandaşlık görevidir.

Yurdumuza gelen turistlerin büyük bölümü, müzelerimizi gezmektedir. Müzelerin zenginleştirilmesi için tarihî eserleri müzelere teslim etmeliyiz. İzinsiz kazı yapanları, devletimizin güvenlik birimlerine bildirmeliyiz. Müzeleri mutlaka gezmeliyiz. Yaşadığımız topraklarda bizden önce yaşamış olan insanları tanımaya çalışmalıyız. Sahip olduğumuz tarihî eserleri korumak ve sahip çıkmak vatandaşlık görevidir (Hayat Bilgisi 3/3, 141).

Türkçe 4/2 kitabı ‘Anadolu’nun Tarih Hazinesi’ başlıklı okuma metninde Anadolu’da *bulunan yer altı ve yer üstü tarih hazinelerinden bahsedilmekte ve bunları korumanın bir vatandaşlık görevi olduğu* belirtilmektedir.

Anadolu bir baştan öte başa, bir tarih ve kültür hazinesidir. Her köy, her kasaba eski şehir harabelerini, höyükleri gözleri gibi korumalıdır. Bu, hepimize düşen millî bir görevdir. Dağda, bayırda, tarlada, bostanda toprak altından çıkan eski eserleri, hemen devletin bu işle görevli memurlarına duyurmak bir kanun görevidir. Bunu yapanlar, aynı zamanda ödül alırlar (Önder, Türkçe 4/2:89).

İnsanların *haber alma hakları* da vardır. Haber alma hakkına yönelik bir çalışma Sosyal bilgiler 4 kitabında yer almaktadır. Rüzgâr isminde bir çocuk televizyonda yer alan hava durumu tahminlerinin nasıl yapıldığını merak eder babası da bu tahminleri Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü’nün yaptığını söyler. Bunun üzerine Rüzgâr, Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü hakkında bir araştırma yapar. Araştırma üzerine bulduğu bilgilerde bu kurumun bilgi vermekle yükümlü olduğu bilgisine ulaşır.

Meteoroloji, atmosferde meydana gelen hava olaylarının oluşumunu ve değişimini inceleyen bilim dalıdır. Ülkemizde bu alandaki çalışmalar Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür. Kurumda çalışan uzmanlar çeşitli aletlerle havanın sıcaklık, nem ve basınç değerlerini ölçerler. Elde ettikleri veriler yardımıyla da hava tahminlerinde bulunurlar. Tahminler günlük, üç günlük ve bir haftalık süreler için yapılır.

Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğünün başlıca görevleri şunlardır:

- Kamuoyunun ihtiyaç duyduğu meteorolojik bilgi ve tahminleri hazırlamak
- Türk hava sahasında uçan yerli ve yabancı hava araçlarına meteorolojik bilgi desteği vermek
- Tarımsal faaliyetlerde bulunanlara yardımcı olmak
- Hava olaylarından kaynaklanabilecek doğal afetlere karşı halkı ve yetkilileri uyarmak (Sosyal Bilgiler 4, 76)

Ders kitapları cumhuriyet rejimine ve cumhuriyet rejimiyle kazanılan haklara da yer vermiştir.

Cumhuriyet yönetiminde halk, seçimle kendilerini yönetecek kişileri seçer. Atatürk'ün 29 Ekim Bin Dokuz Yüz Yirmi Üç'te cumhuriyeti ilan etmesiyle devletimizin adı Türkiye Cumhuriyeti oldu (Hayat Bilgisi 3/1, 32).

Hayat Bilgisi 3/2 kitabı 'Atatürk ve İnsan Hakları' temasıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının elde ettiği haklara yer vermiştir. Kazanılan haklara dair kitapta yer alan resimler görsel 65'te yer almaktadır.

Atatürk sayesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış. Kız, erkek ayrımı yapmaksızın hepimiz eğitim hakkına Atatürk sayesinde kavuşmuşuz. Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması Atatürk önderliğinde kabul edilen Medeni Kanun ile olmuş (Hayat Bilgisi 3/1, 78).

Ben bu eğitim öğretim yılı başında sınıf başkanlığına aday oldum. Arkadaşlarımın da desteğiyle en yüksek oyu alarak seçimi kazandım. Arkadaşlarıma başkan seçilirsem görevimi en güzel şekilde yapacağıma söz vermiştim. Şimdi bu sözümün gereklerini yerine getirmeye çalışıyorum (Akçay, Sosyal Bilgiler 4:169).

Türkçe 4/1 kitabında 'Cumhuriyetin Bekçilerine' isimli okuma metninde cumhuriyet rejimiyle kazanılan haklara yer verilmiştir.

Biliyoruz ki cumhuriyet ilan edilmeden önce padişahlıkla yönetilen Türk milleti, işgal altındaki topraklarını kurtarmak için Mustafa Kemal komutasında büyük bir savaş vermiştir. Daha sonra esareten kurtulan Türk milleti için en iyi yönetim şeklini belirleme çalışmaları başlamıştır. En iyi yönetim şekli olan cumhuriyetin ilan edilmesiyle padişahlık yönetimi sona erdirilmiş, Türk milleti seçtiği temsilcilerle kendi kendini yönetmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği gibi egemenlik kayıtsız şartsız milletin olmuştur.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyetini kurup bugünkü hür ve demokratik ortamda yaşamamızı sağlayan en büyük devlet adamıdır. Atatürk, "Ne mutlu Türküm diyene." Sözüyle Türk milletinin üstünlüğünü dünyaya ilan etmiş en büyük liderdir (Öncü Çocuk Dergisi'nden akt.Türkçe 4/1:21-22).

Aynı kitapta ‘Millî Egemenlik’ isimli bir şiire yer verilmiştir.

MİLLÎ EGEMENLİK

Aç bak Türk’ün tarihine,
Millî Egemenlik söyler,
Bir kulak ver geçmişine,
Millî egemenlik söyler.

Amasya, Erzurum, Sivas,
Bütün yurttta tek bir ihlas,
Atamızdan kalan miras,
Millî egemenlik söyler

Nazlı gelin cumhuriyet,
Sevgi sunar demet demet.
Gururlanır ilelebet
Millî egemenlik söyler.

Bu milletin alın teri,
Geleceğin zaferleri,
Atatürk’ün ilkeleri

Millî egemenlik söyler.

Anadolu yokuşları,
Halı, kilim nakışları,
Mehmetçiğin bakışları,
Millî egemenlik söyler.

Fabrikalar, asfalt yollar,
Barajlarda dolan sular,
Kazma vuran çelik kollar,
Millî egemenlik söyler.

Dalgaları al bayraklar,
Dolar caddeler, sokaklar,
Okul yolunda çocuklar,
Millî egemenlik söyler
(Poyrazoğlu, Türkçe 4/1,31-33).

Türkçe 4/1 Çalışma Kitabı’nda ‘Cumhuriyetin Getirdikleri’ isimli kısa bir okuma parçasına yer verilmiş ve burada *cumhuriyet rejimiyle kazanılan haklardan* bazılarını değinilmiştir.

Kişi, aile, miras ve eşya konularında ilişkileri düzenleyen Medeni Kanun kabul edildi. Medeni Kanun’un kabulü ile kişisel özgürlüğe, girişimciliğe, insan haklarına önem verildi.

Kadın haklarını veren kanun kabul edilince kadınlar da erkeklerle aynı haklara sahip oldular.

Okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. İlköğretim parasız ve zorunlu kılındı. Birçok meslek okulu açıldı. Bu sayede bilim alanında ilerlemeler ve gelişmeler hızlandı (Çakmakçıoğlu, Türkçe 4/1 çalışma Kitabı, 39).

Cumhuriyet rejimiyle kazanılan hakların ihlaline yönelik örnekler yer verilerek öğrencilere bilinç kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu örneklerden birisi Hayat Bilgisi 3/2 kitabında yer almaktadır. ‘Farklı Düşünebiliriz’ temasında yer alan okuma metninde kız olduğu için okula gönderilmeyen bir çocuktan söz edilir. Okula gönderilmeyen kız çocuğunu çeşitli girişimler sonucunda artık babası okula gönderecektir (Hayat Bilgisi 3/2, 66-67).

Elifler çok kötü durumda olan bir gecekonduda yaşıyorlardı. Dokuz kardeşiz dediğinde Aysin, Elif’in şaka yaptığını düşünmüştü. Bu ufacık ve harap evde bu kadar kişi nasıl yaşıyorlardı? Dernek başkanı biraz sohbetten sonra konuya girdi. Tüm çocukların eğitim hakkı

olduğunu, Elif'in de okumasının gerekliliğini anlatmaya çalıştı. Dernek başkanı ne dediyse Elif'in babası "Elif evde kalıp küçük kardeşlerine bakacak. Annesi, ben ve ağabeyleri de işe gideceğiz. Onun okulda ne işi var?" diyordu. Aylin, Elif'in babasının sözlerini duydukça sinirleniyor, ilk defa gördüğü bu adamın davranışlarından üzüntü duyuyordu. Annesi Aylin'in bu durumunu fark edip kimseye belli etmeden kızının sinirle sıkıldığı ellerini şefkatle avuçladı ve kulağına Aylin'in bir daha hiç unutmayacağı sözleri fısıldadı.

...

Gerçekten de sakinliği ve saygıyı elden bırakmayan annesi ve arkadaşları, Elif'in küçük kardeşleri için bir kreş ayarlayacaklarını, kreş ücretini ve Elif'in okul masraflarını karşılayacaklarını söylediler. Elif'in okuması ve okumaması durumunda neler yaşayabileceklerini anlattılar. Evden ayrılırken herkes çok mutluydu. Elif okula devam edebilecekti (Hayat Bilgisi 3/2, 66-67).

Hak ihlallerinin en büyüğü olarak kabul edebileceğimiz olay ise cumhuriyet rejimini yıkmaya yönelik darbe girişimleridir. Sosyal bilgiler 4 kitabı 15 Temmuz darbe girişimine yer vermiştir.

Bir önceki sayfadaki kompozisyonlarda da vurgulandığı gibi özgürlük ve bağımsızlığımızın bizlere sağladığı kazanımların varlığı her şeyden önce cumhuriyetimizin korunmasına bağlıdır. Ancak cumhuriyetimiz kurulduğu günden itibaren içten ve dıştan çeşitli saldırılara maruz kalmaktadır. Bu saldırıların sonuncusu 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleşmiştir. O gece millî iradeyi yok sayarak demokrasiyi ortadan kaldırmayı hedefleyen terör örgütü hain bir darbe girişiminde bulunmuştur.

...

15 Temmuz 2016 tarihe "Demokrasi ve Millî Birlik Günü" olarak geçmiştir. Millî iradenin karşısında hiçbir gücün duramayacağını ifade eden bu günün anlam ve önemini iyi kavramalıyız. Ülkemizin bağımsızlığını ve bireysel özgürlüklerimizi 15 Temmuz'da darbecilere karşı cesaretle direnenlere borçlu olduğumuzu unutmamalıyız. Bu vesileyle demokrasi ve millî birlik uğruna canını hiçe sayan şehitlerimize ve gazilerimize şükran duymalıyız (Sosyal Bilgiler 4, 170).

Çocukların haklarını korumak amaçlı *yasal düzenlemelere* gidilmiş ve nihai olarak 1989 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi birçok ülke tarafından kabul edilmiştir. Sözleşme, çocukların korunmasını sağlamayı hedeflerken çocukları da sorumlulukları ve hakları bağlamında bilinçlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda gerek ulusal gerekse uluslararası çalışmalar yürütülmektedir. Vatandaşları çocuklardan oluşan okullarda çalışmaların büyük çoğunluğu sorumluluklarını yerine getiren, dürüst, çalışkan, işbirlikçi vatandaşlar yetiştirmeye yöneliktir. Çocuk olarak haklarını öğretmek yönünde yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte bunun sayısı oldukça azdır. Hakları yönünde çocukları bilinçlendirmeye yönelik çalışmalara sadece Sosyal Bilgiler 4 kitabında rastlanmıştır. Diğer ders kitaplarında ise 'Belirli Gün ve Haftalar' bölümünde 10 Aralık itibariyle

başlayan haftanın İnsan Hakları Haftası olması sebebiyle sadece bu konuda okuma metinlerine yer verildiği görülmektedir.

Hayat Bilgisi 3/1 kitabında insanların büyük acılar yaşadığından bahsederek bu acılara son vermek amacıyla birçok ülkenin bir araya gelerek 24 Ekim 1944'te Birleşmiş Milletler Örgütü'nü kurduğundan, 2. Dünya Savaşı sonrası İnsan hakları Komisyonu kurulduğundan ve 10 Aralık 1948'de ise İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kabul edildiğinden bahsedilmektedir. Türkiye bu antlaşmayı 1949'da imzalamıştır (Hayat Bilgisi 3/1, 133).

Çocuk hakları en kapsamlı şekliyle Sosyal Bilgiler 4 kitabında ele alınmıştır. 'Etkin Vatandaşlık' temasında yetişkin bireylerin hak ve sorumluluklarından değil **çocukların hak ve sorumluluklarından** bahsetmiştir. Bu bağlamda ele alınan ilk konu *temel ihtiyaçlar ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*'dir.

Beslenme, barınma, giyinme, eğitim, sağlıklı bir çevrede yaşama ve oyun oynama çocukların en temel ihtiyaçlarıdır. Bunlar aynı zamanda birer haktır. Ancak çocukların haklarından yararlanabilmeleri genellikle büyüklerin yardımıyla mümkün olabilmektedir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu çocuk haklarını güvence altına almak için 20 Kasım 1989'da Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi kabul etmiştir (Sosyal Bilgiler 4, 152).

Çocuk Hakları Sözleşmesi 20 Kasım 1989'da Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 142 ülke tarafından imzalanarak 1990'da yürürlüğe girmiştir. Her yıl 20 Kasım günü bütün ülkelerde Dünya Çocuk Hakları Günü olarak kutlanır (Sosyal Bilgiler 4, 152).

Çocukları hakları bağlamında bilinçlendirmek için her yıl kasım ayında *Uluslararası Çocuk Hakları Kongresi* düzenlenmektedir. Kitapta 2017 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Düzce Üniversitesi iş birliğiyle düzenlenen kongreye katılan çocukların konuşmalarında yer verdikleri hak talepleri bulunmaktadır.

Malatya'dan kongreye katılan Engin konuşmasında yer verdiği haklar şunlardır:

Sevgili arkadaşlarım, 18 yaşından küçük her insan çocuktur. Irk, dil, din, cins ayrımı yapılmaksızın her çocuk Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen haklardan yararlanmalıdır. Her çocuk yaşama ve sağlıklı biçimde büyüme hakkına sahiptir. Sevgi ve ilgi görme, dengeli ve düzenli beslenme, dinlenme, özgürce oyun oynama ve barınma her çocuğun olmazsa olmaz hakları arasındadır. Eğitim alma; şiddet, istismar, ihmal ve diğer tehlikelere karşı korunma da önemli çocuk haklarıdır.

Ayrıca çocukların çalıştırılmamaları, savaşırlardan uzak tutulmaları, temiz bir çevrede yaşamaları ve engelli çocukların hayatlarının kolaylaştırılması devletlerin temel görevlerindedir.

Çocuk olarak haklarımızı kullanma konusunda çeşitli engellerle karşılaşabiliriz. Ancak ben bunları aşabilecek güçte olduğumuza inanıyorum. Arkadaşlar, biz gücümüzü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden alıyoruz. Bu sözleşmeyle bizlere çok önemli haklar tanınmıştır. Doğuştan sahip olduğumuz bu hakları kullanabilmemiz için öncelikle onların farkında olmamız gerekmektedir (Sosyal Bilgiler 4, 153).

Kongrede Engin'den başka çocuklar da söz almışlardır. Şevval, öğretmeni tarafından *hakları konusunda bilgilendirildiğinden ve temel haklardan* bahseder.

Okulda öğretmenimiz sahip olduğumuz haklar konusunda bizlere bilgiler verdi. Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni sınıfımızdaki panoya astı. Hepimiz o sözleşmedeki maddeleri okuyup haklarımızı öğrendik.

Tüm insanlar gibi bizlerin de en temel hakkı yaşama hakkıdır. Bu nedenle savaştan ve şiddetten uzak, sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamak en doğal hakkımızdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi bizleri istismara karşı da koruma altına almıştır. Buna göre hiç kimsenin kişiliğimize saldırmaya ve istemediğimiz bir şeyi bize zorla yaptırmaya hakkı yoktur. Sözleşmeye göre devletler bu konuda gerekli önlemleri almakla yükümlüdür (Sosyal Bilgiler 4, 154).

Fatih, *düşünce özgürlüğünden* bahseder.

Çocuk hakları deyince aklıma, düşüncelerimi özgürce söyleyebilmem geliyor. Yetişkinler çoğu zaman biz çocukları "Sen küçüksün, anlamazsın. Sen yapamazsın." diyerek bir kenara itiyor. Örneğin anne babalar evlerine alacakları bir eşya konusunda çocuklarının fikirlerini sormuyorlar. Kararlarını verip çocuklarının "Evet." demesini bekliyorlar. Oysa ailemizi ilgilendiren kararlar alınırken bizler söz sahibi olmak ve düşüncelerimizi anlatmak istiyoruz (Sosyal Bilgiler 4, 154).

Eda, *çocuk işçilerden* bahsetmektedir.

Ben çalışmak zorunda bırakılan kardeşlerimiz hakkında konuşmak istiyorum.

Çocuklar çalıştırılmamalı, bunun yerine okula gitmeli, oyun oynamalı ve dinlenmelidir. Ayrıca her çocuk yaşına uygun eğlenme etkinliklerinde bulunmalı, kültür ve sanat hayatına özgürce katılmalıdır.

Çocuklar özellikle eğitim haklarından eksiksiz olarak yararlanmalıdır. Benim babam öğretmen. Çok başarılı bir öğrencisi var. Ancak tamircide çalıştığı için okula devam etmekte zorlanıyor. Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklarından yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız. Çünkü onlar henüz çok küçükler ve ne yapacaklarını, nereye başvuracaklarını bilmiyorlar. Bu çocuklara haklarının neler olduğunu ve hangi kurumlardan destek alabileceklerini öğretmeliyiz (Sosyal Bilgiler 4, 155).

Duru ise *haklarını daha iyi öğrenmek* adına okullarda çocuk haklarıyla ilgili ayrı bir ders saatinin olması gerektiğini düşünmekte ve *sokak çocukları* hakkında görüşlerini bildirmektedir.

Bizler Sosyal Bilgiler dersinde çocuk hakları ile ilgili bilgiler öğreniyoruz. Ancak ben çocuk haklarının okullarımızda ayrı bir ders olarak okutulmasını isterdim. Çünkü haklarımızın neler olduğunu ve hakkımızı aramayı en doğru biçimde ancak okullarımızda öğrenebiliriz.

Bence günümüzün en önemli sorunlarından biri de bazı çocukların sokakta yaşamak zorunda kalmalarıdır. Çocukların barınacak bir yer bulamayıp sokakta kalmaları ve yeterince beslenememeleri gerçekten çok üzücü bir durum. Oysa her çocuğun beslenme, hastalıklara karşı aşılama ve nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı vardır. Ben ülkemizdeki ve dünyadaki yöneticilerden bir an önce bu sorunlara çözüm bulmalarını bekliyorum (Sosyal Bilgiler 4, 155).

Yusuf, *doğumla kazanılan haklardan* bahsetmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre her çocuğa doğumundan hemen sonra bir isim verilir. Bu isimle nüfus kütüğüne kaydedilen çocuk bir kimlik ve vatandaşlık kazanır.

Çocuğun anne babasını bilme, onlarla birlikte yaşama ve onlar tarafından bakılma hakkı vardır. Bu nedenle ailesinin izni olmadan başka bir yere götürülemez.

Geçerli bir mahkeme kararı olmadan hiçbir çocuk ailesinden koparılamaz. Ayrıca anne babanın birbirinden ayrılması durumunda çocuğun her ikisiyle de görüşme hakkı elinden alınamaz (Sosyal Bilgiler 4, 156).

Batuhan da *engelli çocukların haklarından* söz etmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi devletlere engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alma ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştırma görevi vermiştir. Buna göre engelli çocuklar devletin de desteğiyle özel bakımdan yararlanma hakkına sahiptir.

Devlet çocukların kişiliklerini, zihinsel ve bedensel yeteneklerini geliştirme hakkını gözetir. Bu amaçla devletler çocukların boş zamanlarını değerlendirmeleri, oyun oynamaları, eğlenmeleri için parklar ve bahçeler yapar. Çocuk kulüpleri, kitaplıklar ve spor tesisleri açar.

Önemli çocuk haklarından biri de eşitliktir. Çocuklar dili, dini, rengi, cinsiyeti veya soyu nedeniyle ayrımcılığa uğramamalıdır. Duygularını ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeli, başka çocuklarla bir araya gelebilmelidir. Ayrıca kendi kültürünü yaşama hakkından mahrum bırakılmamalıdır (Sosyal Bilgiler 4, 156).

Sosyal Bilgiler 4 kitabında yer alan bu konuların yanı sıra çocukların değerli bir varlık olduğuna insan Atatürk'ün hayatına dair anekdotlarda ve 23 Nisan'a dair metinlerde hem çocuk haklarına hem de vatandaşlık bilincine dair bulgulara rastlanmaktadır.

23 Nisan bin dokuz yüz yirmide Büyük Millet Meclisi açıldı. Ayşe'nin de söylediği gibi Atatürk çocukları çok severdi. Atatürk bugünü çocuklara bayram olarak hediye etti. Bizler de her yıl bu günü Çocuk Bayramı olarak kutluyoruz. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramımız kutlu olsun (Türkçe 1, 98).

Çocuklarına bayram hediye eden ve bu bayramı her yıl coşkuyla kutlayan dünyadaki tek ülkeyiz (Türkçe 1, 98).

Türkçe 3/3 kitabında yer alan ‘Dünya Çocuk Bayramı’ isimli şiirde çocuk bayramına sahip tek ülke olduğundan ve tüm dünya çocuklarıyla birlikte kutlandığından bahseder.

DÜNYA ÇOCUK BAYRAMI

Kiminin saçları siyah,
Kiminin saçları sarı...
Ankara’da buluştu,
Dünyanın çocukları.

Her Yirmi Üç Nisan’da
Tekrarlanır bu olay.
Buluşma nedenini,
Açıklamak çok kolay:

Bu kocaman dünyada,
Ülke sayısı çoktur.
Oysaki hiçbirinin,
Çocuk Bayramı yoktur.

Dünyanın çocukları,
Yurdumuza koşuyor.
Her Yirmi Üç
Nisan’da,
Cıvıldaşıp coşuyor.

Türkiye konuklarla,
Kalpler sevgiyle
dolsun.
Dünya Çocuk
Bayramı,
Herkes kutlu olsun
(Özyürek, Türkçe
3/3:99-100)!

Atatürk Çankaya sırtlarında çıktığı bir yürüyüşünde bir çocukla karşılaşır. Çocukla sohbet eden Atatürk çocuğa büyüdüğünde ne olacağını sorar ve çocuk da ülkesini düşmanlardan korumak için asker olacağını söyler. Burada *vatan sevgisi, vatani görev bağlamında gelişmiş vatandaşlık bilinci söz konusu iken Atatürk de çocuğa verdiği değerle çocuk haklarının önemini vurgulamaktadır.*

— Cemil, büyüdüğün zaman ne olacaksın?

— Asker olacağım!

— Asker olup da ne yapacaksın?

— Düşman bu topraklara olur da bir daha ayak basarsa onu buradan kovacağım.

Atatürk hiçbir şey söylemedi. Küçük çocuğu kollarının arasına aldı, kaldırdı ve alnından öptü. Sonra yanındakilere döndü, şöyle dedi:

— Evet, beyler! Görüyorsunuz, ulusun bağrından temiz bir kuşak yetişiyor.

Bu eseri, cumhuriyeti, ben onlara bırakacağım ve gözüm arkada kalmayacak (Çil: Türkçe 3/1:31-32).

Türkçe 4/3 kitabı ‘Ulusal Bayramlar’ isimli okuma parçasında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’nın Türk vatandaşları için en önemli bayram olduğunu belirtmektedir. Ülke yönetiminin halka geçtiği parçada yer alan konulardandır. Atatürk’ün, Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı gün olan 23 Nisan’ı çocuklara bayram olarak armağan ettiği ve Bayramın günümüzde kutlanış şekli anlatılmıştır.

Böylece ülkenin yönetimi, Türk ulusunun eline geçti. Bu mutlu günü çocuklar coşkuyla kutlarlar. Sınıflarını, okullarını Atatürk resimleri, Türk bayrakları, renkli kâğıtlar ve çiçeklerle süslerler. Aylar öncesinden 23 Nisan törenleri için çalışılır, Atatürk’ün ilkelerini yansıtan özdeyişler ezberlenir. O gün için özel giysiler hazırlanır. Öğrencilerin bando çalışmaları yoğunlaşır. Kurtuluş Savaşı’na ilişkin kahramanlık oyunları sergilenir. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’ndan önce genel bir prova yapılır. Tüm gösterilerin kusursuz olması için elden gelen çaba gösterilir. Bu provaya anaokulu öğrencileri bile katılır. Bir de Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 23 Nisan törenlerine katılmak üzere dünyanın dört bir yanından, çeşitli uluslardan çocukları yurdumuza çağırır. Bu küçük konuklar, kendi yaşlıları olan Türk arkadaşlarının evlerinde ağırlanırlar. Atatürk’ün Türk çocuklarına armağan ettiği bu büyük bayramın coşku ve sevinci bütün dünya çocuklarıyla paylaşılır. Ama bence en önemlisi, 23 Nisan günü çocukların hükümet görevlisi olarak çalışmalarına izin verilmesidir. Düşünebiliyor musunuz, bir ilkokul öğrencisi Türkiye Cumhuriyeti’nin başbakanı olarak masasına oturuyor ve yardımcısına daha güzel bir Türkiye, daha güzel bir dünya yaratılması için gerekli talimatları veriyor. O gün çocukların sesi duyuluyor, istekleri dile geliyor (Walt Disney ansiklopedisinden akt. Türkçe 4/3:100-103).

Son olarak belirtilmelidir ki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 kitabı vatandaşlık, çocuk hakları gibi konulara yer vermezken empati, sorumluluk gibi konulara yer vermektedir. Fakat bu konuları sadece dini boyutuyla değerlendirip vatandaşlık, demokrasi, çocuk hakları gibi kavramlara yer vermemektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Okullar, çocuğun aileden sonra toplumsallaştığı ilk kurumlardır. On iki yıllık eğitimin³ zorunlu olması sebebiyle günümüz çocuklarının tümü okul yaşantısını deneyimlemektedir. Bu yaşantıyla bağlantılı olarak çocukların okulda, evde ve hatta serbest zamanlarında dahi yanlarında bulunduracakları tek materyalin ders kitapları olması sebebiyle ders kitapları çocuklara en fazla nüfus eden ve çocuktan beklentileri yansıtan en önemli kaynaklardır.

Çocukluk ise dünya tarihi boyunca dönemin pratiklerine göre şekillenmiş bir olgudur. Batı toplumlarındaki ve dolayısıyla Türkiye'deki çocukluk anlayışını etkileyen en önemli toplumsal olay ve olgular, dini inançlar ve yaşanan teknolojik gelişmelerdir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası iki tip çocukluk gündeme gelmiştir. Bir yanda işçi sınıfı ailelerin çalışan çocukları diğer tarafta ise orta gelirli burjuva aile yapısında yetişen, mutlu ve masum çocuklar. Sanayide yaşanan devrimler neticesinde gündeme gelen değişimler modernleşme diye anılırken bu dönemin mutlu ve masum çocukluk anlayışı da modern dönem çocukluk anlayışı olarak isimlendirilmektedir.

1900'lü yıllarda dönemin egemen sınıfının mutlu ve masum çocukluk anlayışını sekteye uğratacak dünya savaşları, rejim değişiklikleri gibi olaylar meydana gelmesine rağmen çocukların masumiyeti inancı devamlılık göstermiştir. Yaşanan bu elim olaylar neticesinde devletler kalkınmak için okulları bir fırsat olarak görmüş, ihtiyaç duyduğu vatandaşı yetiştirmek için okulları kullanmışlardır. Modern dönemde okullarda verilen eğitim, katı disiplini içeren, öğretmenin bilgi kaynağı olarak merkeze alındığı bir anlayışı içermektedir. Çocuklar bir yetişkin çırağı olarak görülmekte ve okullarda geleceğin ideal vatandaşı olarak eğitilmektedirler.

---

³ Günümüz eğitim sistemi 4+4+4 şeklinde kademeli bir sistem olmakla birlikte 12 yıl devam eden bu süreç zorunludur ancak son 4 yıllık süreç yüz yüze eğitim şeklinde gerçekleşmeyebilir.

Ne var ki, teknoloji hızla ilerlemektedir ve yine dünyanın seyrini değiştirecek icatlar gündeme gelmektedir. Önce radyo ve ardından televizyon, telefon ve nihayetinde de bilgisayar ve internet insan yaşamına hızla müdahil olmaktadır. Bilgi yerelden çıkmış aynı anda dünyanın farklı köşelerine ulaşabilir olmuştur.

Aynı dönemlerde entelektüel bağlamda Fransız tarihçi Philippe Aries'in 'Centuries of Childhood' adlı eseri akademisyenlerin dikkatini çekmiştir ve daha önceleri tarih, tıp, psikoloji bilim dallarının araştırma konusu olan çocuklar sosyoloji yazınında önemli bir yer edinmiştir.

Hem toplumsal alanda hem de akademik camiada yaşanan değişimler yeni bir çocukluk anlayışı gündeme getirmiştir. Çocukluk artık yetişmekte olan birey, yetişkin çırağı anlayışından sıyrılmış, kendi başına hak ve sorumlulukları olan sosyal bir aktör olarak değerlendirilmeye başlamıştır.

Bu bilgiler neticesinde bu tez çalışması, fırsat ve imkân eşitliği yaratmak için Milli Eğitim Bakanlığının tüm öğrencilere ücretsiz dağıttığı ders kitaplarının yeni çocukluk anlayışını yansıtıp yansıtmadığını araştırmayı hedeflemiştir. Toplumun yapı taşı olan çocuklar, artık devri kapanmış modern çocukluk anlayışına göre mi yoksa çağın gerektirdiği yeni çocukluk anlayışına göre mi eğitim görmektedir sorusuna yanıt aranmıştır.

Bu amaçla ilkokul ders kitaplarından toplumsal olay ve olguların ağırlıklı işlendiği hayat bilgisi, sosyal bilgiler, Türkçe ve din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin her sınıf seviyesinde birer örneği örneklem grubu olarak seçilmiş ve nitel veri analizi yöntemlerinden olan içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Söylemin görünen, kolayca anlaşılan anlamından ziyade gizil içeriğini ortaya çıkarmayı amaçlayan içerik analizi, araştırma hedeflerinin belirlenmesi, örneklemin oluşturulması, kategorinin belirlenmesi, değerlendirme, çıkarsama ve yorumlama basamaklarını içerir.

Bu doğrultuda örneklem grubu olarak belirlenen ders kitapları altı kategoride incelemeye alınmıştır. Bu kategoriler;

- çocuk bedeni, beslenmesi ve sağlığı,
- çocuk ruhu ve çocuğun iyi olma yaklaşımı,

- çocuk ve dini, milli duyarlılık,
- çocuk, aile ve toplumsal cinsiyet,
- çocuk, teknoloji oyun ve güvenlik,
- çocuk, demokrasi, vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimidir.

Belirlenen bu kategoriler altında ders kitaplarında yer alan görseller, okuma ve dinleme parçaları ve şiirler analiz birimi olarak kullanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre genel anlamıyla ders kitapları çağının gerisinde kalarak modern dönemin çocukluk anlayışını yansıtmaktadır. Kategoriler tek tek ele alındığında şu sonuçlar elde edilmektedir.

- Kitaplarda kullanılan çocuk görselleri ya erken modern dönemin kıyafetlerini yansıtmakta ya da çağcıl görünmek gayesiyle gerçeği yansıtmayan anime karakterler kullanılmaktadır. Oysaki günümüz teknolojisi gerçek çocukların fotoğraflarını kullanmayı mümkün kılmaktadır.
- Fiziksel farklılıkların koşulsuz kabulünü öğrencilere kazandırmayı hedefleyen ders kitapları farklılıklara o kadar vurgu yapmaktadır ki bu bağlamda kitaplarda yer alan veriler amacının dışına çıkmakta ve farklılıkları görünür kılmaktadır.
- Farklılıkların koşulsuz kabulüne yönelik çalışmalara benzer bir durum engelli bireyler için de geçerlidir. Gerek mekânsallık bağlamında gerekse sosyal pratikler bağlamında engelli bireyler göz ardı edilmekte sadece empati ve yardımlaşma konularında engelli bireylere yer verilmektedir. Yapılması gereken şey ise engellilerin de sıradan bireyler olduğu göz önüne alınarak sosyal yaşamı onları da gözeterek kurgulamaktır. Böylece çocuklar gerek günlük yaşantılarında gerek yetişkin bireyler olduklarında engellilerin haklarını da gözeteceklerdir. Dolayısıyla acıma duyguları da ortadan kalkacaktır.
- Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı kapsamında yer alan çocuğun bakış açısı, çocuğun yapabilirliği ve çocuğun mekânsallığı konuları yeni öğretim programları doğrultusunda ders kitaplarına girmiştir ancak bu

konular kitap yazarlarınca yanlış anlaşılmıştır. Çocuğun yapabilirliği yaşa bağlı gelişim özellikleri çerçevesinde ele alınmış, çocuğun bakış açısı önceden belirlenen ve yönlendirmeler içeren konular üzerinde fikir beyan etmeleriyle sınırlandırılmış, mekânsallık kapsamında ise ağırlıklı olarak kent yaşantısı tezahür edilmiştir. Çocuğun yapabilirliği kapsamında hedef kazanımı gerçekleştirme için farklı öğrenme ve öğretme yöntemleri göz önüne alınmalı istasyon tekniği, altı şapkalı düşünme, canlandırma, gezi, gözlem gibi metotlara sıklıkla yer verilmelidir. Hatta Bakanlık, öğretmenleri bu konuda esnek bırakarak ders kitapları yerine hedef kazanımlara yönelik etkinlik kitabı hazırlayarak öğretmenlerin kullanımına sunmalıdır. Çocuğun bakış açısı ise kitaplar yazıldıktan sonra değil kitaplar yazılmadan önce alınmalıdır veya çocuklar tema, okuma parçası, örnek olaya ilişkin düşüncelerini ders kitaplarına yazıp bırakmamalı her birinin üyesi olduğu eba sistemi üzerinden Bakanlıkça hazırlanmış anket veya gözlem formlarını doldurmalıdır. Böylece bakanlık hazırlayacağı kitaplarla ilgili bir yol haritası belirleyebilir ve öğrencilerin gerçek ihtiyaçlarına cevap verecek ders kitapları sunabilir. Bu yolla her sene okullara gönderilen ve haberlere konu olan kaynak kitap aldırma yasağı asla gündeme gelmeyebilir.

- Milli ve dini duyarlılık bağlamında dikkat çeken nokta din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının daha çok evrensel ahlak yasalarına yer vermiş olması ve milli duyarlılık altında değerlendirilebilecek olay ve kişilere yer vermemiş olmasıdır.
- Dikkat çeken bir diğer nokta diğer tüm ders kitapları hem başörtülü hem başı açık kadınlara yer verirken din kültürü ve ahlak bilgisi kitabının sadece başörtülü kadın resimlerine yer vermiş olmasıdır. Burada ‘Başı açık kadının dini duyarlılığı olamaz mı?’ sorusunu akıllara getirmektedir. Çocuklarda başı açık veya kapalı kadınlara bakış açısında önyargı yaratabilecek bir durum oluşmakla beraber kadın bedenine ilişkin profiller konusunda ayrımcılığa ve farklılaştırmaya sebebiyet vermektedir. Her iki kadın profilinin de ders kitaplarında yer alıyor olması insani ve adil yaşam koşulları oluşturmak adına önemli bir yaklaşım olacaktır.

- Moderniteyle beraber aile yapıları küçülmüş, hatta son dönemlerde parçalanmış ailelerin sayısı artmış olmasına rağmen ders kitaplarında yer alan çocukların büyük bir çoğunluğu geniş aile yaşantısı içinde tezahür edilmiştir. Yahut çocuk ebeveynleriyle şehirde, büyük ebeveynleri ise köyde ikamet etmektedir. Oysaki bu durum göçlerin hızlı olduğu dönemlerde yaşanmış, o göçler sonucu artık büyük ebeveynler de şehirde ikamet eder olmuştur. Bu bağlamda da ders kitapları yeni çocukluk anlayışının gerisinde kalmışlardır.
- Toplumsal cinsiyet bağlamında ele aldığımızda ders kitaplarının ikilem içinde olduğu sonucuna varılmaktadır. Bir yanda ev işinin sorumluluğunu eşit şekilde üstlenen anne, baba ve çocuk görsellerine sıklıkla yer verilip sorumluluk almanın önemi anlatılırken okuma parçaları içinde yine çocuğun bakımı, ailenin beslenmesi gibi işlerden anne sorumlu, ufak tefek tamirat işlerinden ve bütçeden baba sorumludur. Toplumsal cinsiyet bağlamında ders kitapları kadının ev işlerindeki ve çocuk bakımındaki sorumluluğundan, erkeğin ise evi geçindirme sorumluluğundan vaz geçememektedir.
- Postmodern yaşantıda çocukların güvenliği ciddi bir sorun haline almıştır. Çocuklar her ders kapsamında yabancılarla gerek gerçek ortamlarında gerekse sanal ortamlarla iletişim kurmamaları, trafikte dikkatli olmaları ve interneti bilinçli kullanmaları konusunda sıklıkla uyarılmaktadır. Bir yandan geleneksel değerlerde yardımlaşma, komşularla iyi ilişkiler kurma gibi değerler aşılana çalışılırken diğer yandan çocuklar yalnızlaşmakta, yabancılarla karşı dikkatli olmaları gerektiği konusunda sıklıkla uyarılmaktadırlar. Bu noktada Beck'in 'risk toplumu'⁴ kuramının örüntülerine rastlanmaktadır.

---

⁴ Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı: Beck, sanayileşmeyle başlayan modernleşmenin sona ermesi neticesinde 'risk toplumu'nun gündeme geldiğini öne sürmektedir. Modernleşmenin doruklarında belirsizlik ve denetimsizlik sorunları görülmeye başlanmıştır. Ortaya çıkan riskler ise yapılması gerekenlere değil yapılmaması gerekenlere dikkat çekmektedir. Bu riskler sınıfsal farklılıklar, yerellik gibi ayrımlar gözetmeksizin herkesi etkilemekte, risklerden hem zarar veren hem de fayda sağlayan sonuçlar doğmaktadır. Risk toplumunda görülen sorunlar uzmanlara bağımlılığı artırmaktadır (Çuhacı, 2007:137).

- Vatandaşlık kapsamında çocukların bilinçli tüketiciler olmalarına yönelik uyarılar ders kitaplarında en sık yer alan konudur. Bu durum giderek tüketim toplumuna⁵ dönüştüğümüzün bir göstergesidir.
- Bir diğer konu da sınıf kuralları oluşturulurken, sınıf başkanı seçilirken demokratik yöntemlerin kullanılmış olması, öğrencilere demokrasi bilincinin veriliyor olmasıdır. Ancak bu konu sadece bu iki alanla sınırlı kalmakta veya yetişkinlerin seçme ve seçilme hakkı konu edilmektedir. Oysaki günümüz eğitim sisteminde her sınıf, sınıf temsilcisi seçer, tüm okul öğrencileri oy kullanarak sınıf temsilcilerinden gönüllü adaylar arasından okul temsilcisi seçer, okul temsilcisi ilçe, ilçe temsilcileri il temsilcisi seçer ve bu silsile devam eder. Seçilen bu temsilciler yerel yönetim toplantılarında yer alır veya alması gerekmektedir. Ancak ders kitaplarında bunun eğitimine hiç rastlanmamıştır. Sadece Hayat Bilgisi 1 kitabında okul temsilcisinin okul yönetiminden engelli rampası istediğini ifade eden bir görsele yer verilmiştir.
- Çocuk hakları bağlamında da sadece ve oldukça kapsamlı bir şekilde Sosyal Bilgiler 4 kitabında bilgiler yer almaktadır. Yeni çocukluk anlayışında ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocukların haklarından haberdar edilmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Bu bulgular göstermektedir ki ders kitapları ağırlıklı olarak modern çocukluk anlayışını yansıtmaktadır.

İlkokul düzeyindeki ders kitaplarından birer örnekle sınırlı tutulan bu tez çalışması öğretmenlerin, eğitim öğretim programlarının, ders kitabı hazırlama komisyon üyelerinin çocukluk anlayışını araştırmasına ışık tutabilir. Böylece çocuklar için karar verme yetkisine sahip mercilerde ortak bir görüş oluşturulup ülkenin hedefleri doğrultusunda çocukların da müdahil olacağı çalışmalar yürütülebilir.

---

⁵ Postmodern kuramcılardan Jean Baudrillard'ın 'tüketim toplumu' kuramına göre 'metaların rolünde sadece kapitalizmin sadece kapitalizmin bir sonucu olarak değil insan türünün ekolojisinde temel bir dönüşüm olarak meydana gelen derin farklılaşmalar' belirlenmelidir. Yeni oluşan toplumda, daha öncesinde sadece çalışmayı öğrenmiş olan birey tüketimi de öğrenmelidir. Yani birey, tüm potansiyelini tüketim için işe koşmalıdır. "İşten ziyade, tüketim yoluyla haz elde etmek, tüketim toplumunun 'eğlence ahlakı'na göre en önde gelen özveridir. Reklam, Pazar araştırması, televizyon ve diğer iletişim araçları gönüllü ve uysal tüketiciler amacı güder" (Şan ve Hira, 2004:15-16).

Son bir öneri yapmak gerekmektedir: Kitap yazım komisyonlarında mutlaka çocukluk sosyolojisi alanında uzmanlaşmış bir/birkaç sosyoloğun yer alması gerekmektedir ve kitaplar yazılmadan önce bu sosyolog/lar kitap yazarı öğretmenlere dönemin çocukluk anlayışıyla ilgili bilgilendirme çalışmaları yürütmelidir. Aynı zamanda kitap yazımları tamamlandığında ders kitapları çocukluk sosyolojisi alanında uzmanlaşmış sosyologlar tarafından da incelenmelidir. Çünkü devletler ailelerden, aileler de bireylerden oluşmakta, her birey de bir çocukluk evresinden geçmektedir. Dolayısıyla devletler, çağın gereksinimlerini yakalamak için çocuklara hak ettikleri emeği vermelidir. Ayrıca çocuklar, devletlerin üretecekleri ve protokollerden uygulamaya geçirecekleri hak temelli sosyal politika ilkelerine dayalı yapılandırmalarda, kalkınma planlarında yer almalıdır. Çocuk hakları sözleşmelerinin eğitim alanlarından gündelik hayat sosyolojisine değin geniş bir yelpazede hayata geçirilmesi gerekli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E., ve Topçuoğlu A.R. (2009). Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu – Eleştirel Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, s.95-104
- Akgül, K., Aydınbelge, M., Balcı, S. ve Tanyeri, T (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1*, İstanbul: Özgün Matbaacılık
- Aries, P. (1962). *Centuries Of Childhood. A Social History Of Family Life*. (Robert Baldick, Çev.). New York: Alfred A. Knopf
- Aslan, A. (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı 1. Kitap*. Ankara: Yıldırım Yayınları
- Aslan, A. (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı 2. Kitap*. Ankara: Yıldırım Yayınları
- Aslan, A. (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı 3. Kitap*. Ankara: Yıldırım Yayınları
- Aydın, H. (2006). Eğitimde Modern ve Post-Modern Modeller. *Bilim ve Gelecek Dergisi*, Sayı:33, s.60-69
- Bademci, H.Ö. (2013). Merkezi'in Çocukları: İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocukların Bakış Açısı İle Sokaklar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:22, Sayı:1, s. 323-336
- Baş, M., Molu, B., Tuna, H.İ., Baş, İ. (2017). Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt:6, Sayı:3, s.1680-1693
- Berg, B.L. (2001). *Qualitative Research Methods For the Social Research*. California:Ally And Bacon
- Bıyıklı, H. ve Öztaş, Y. (2013). *İlköğretim 4. Sınıf Türkçe Ders Ve Öğrenci Çalışma Kitabı 1. Kitap*. Ankara: Doku Yayıncılık Ticaret Anonim Şirketi
- Bıyıklı, H. ve Öztaş, Y. (2013). *İlköğretim 4. Sınıf Türkçe Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı 2. Kitap*. Ankara: Doku Yayıncılık Ticaret Anonim Şirketi
- Bıyıklı, H. ve Öztaş, Y. (2013). *İlköğretim 4. Sınıf Türkçe Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı 3. Kitap*. Ankara: Doku Yayıncılık Ticaret Anonim Şirketi
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi

- Bloch, M.N. (2006). Educational Theories And Pedagogies As Technologies Of Pover / Knowledge: Educating The Young Child As A Citizen Of and Imagined Nation and World. (Marianne N.Bloch, Devorah Kennedy, Theodora Lightfoot ve Dar Weyenberg, Ed.) *The Child In The World / The World In The Child: Education and The Configuration Of A Universal, Modern, ,and Globalized Childhood*. New York: Palgrave Macmillian
- Bu İş Çocuk Oyunağı Değıl, 2016. Sayı:3.
http://hayatadestek.org/belge/BICOD_bulten3.pdf (10/08/2018)
- Bulut, M.K. ve Avcı, N. (2016). Çocukluğa Bakış: Bir Sosyal Paylaşım Sitesi Örneğı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:24, Sayı:5, s.2335-2352
- Bumin, K. (1983). *Batıda Devlet ve Çocuk*. İstanbul: Alan Yayıncılık
- Civelek, D., Gündüz, D.Y, ve Karafilik, F. (2017). *İlk Okuma ve Yazma Kitabı*. Ankara: Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hiz. Ltd. Şti.
- Civelek, D., Gündüz, D.Y, ve Karafilik, F. (2017). *İlkokul Türkçe 1 Ders Kitabı*, Ankara: Başak Matbaacılık Ve Tanıtım Hiz. Ltd. Şti.
- Coster, W. (2007). Social Construction Of Childhood. Paula Zwozdiak-Mayers, Ed. *Childhood And Youth Studies* içinde (ss. 3-12). Britain: Learning Matters Ltd.
- Çamyar, S. (2017). *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf*. Ankara: Tutku Yayıncılık
- Çeltik, E. (2017). *İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 1. Kitap*. Ankara: Dikey Yayıncılık
- Çeltik, E. (2017). *İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 2. Kitap*. Ankara: Dikey Yayıncılık
- Çeltik, E. (2017). *İlkokul Türkçe 2 Ders Kitabı Öğrenci Çalışma Kitabı 3. Kitap*. Ankara: Dikey Yayıncılık
- Çocuk Hakları İl Çocuk Komitelerinin Oluşturulması, Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönerge, 2013.
<https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uploads/pages/yonergeler/cocuk-haklari-il-cocuk-komitelerinin-olusturulmasi-calisma-usul-ve-esaslarina-iliskin-yonerge.pdf> (24/08/2018).
- Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı. *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:3, Sayı:14, s.129-157
- Demir, E. ve Köse, M. (2017). Okullarda Kıyafet Serbestliğine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Cilt:3, Sayı:2, s.159-176
- Deveci, S.E. (2014). Savaşta Çocuk Ölümleri ve Yaralanmaları. Tokçu, B. (Ed.), *Çocuklar ve Savaş* içinde (ss.9-25). Ankara: Halk Sağlığı ve Uzmanları Derneğı / <http://halksagligiokulu.org> (28/08/2018).

- Doğan, İ. (2012). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Efe, H., ve Uluoğlu, S.A. (2015). Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Gelinek Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:13, Sayı:51, s.46-72
- Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (5. Baskı), Bekir Onur, Yayına Hazırlayan), (Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi
- Gelen, İ. ve Beyazıt, N. (2007). Eski ve Yeni İlköğretim Programları İle İlgili Çeşitli Görüşlerin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Yöntemi*, Cilt:13, Sayı:3, s.457-476
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, (1. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Göher, F.M. (2007). Toplumsal Değerler ve Çocuk Şarkılarının Konuları. *Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*:9, Cilt:1, Sayı:1, s.315-324
- Gömlüksüz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2007). Yeni İlköğretim Programlarının Dayandığı Temel İlke ve Yaklaşımlar. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Cilt:5, Sayı:2, s.60-66
- Göncü, A. (2001). Toplumsal ve Kültürel Bağlamın Çocuk Oyunundaki Yeri. Bekir Onur (Yay. Haz.) 3. *Ulusal Çocuk Kongresi: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk* içinde (s.37-50). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:9
- Gürdal, A.D. (2013). Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak. *‘İş-Güç’ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:15, Sayı:4, s.1-26
- Güreşçi, E. (2012). Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:17, s.149-161
- Haviland, W., Prins, H. ve diğ. (2008). *Kültürel Antropoloji*, (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Heywood, C. (2003). *Baba Bana Top At! Batı’da Çocukluğun Tarihi*. (Esin Hoşsucu, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi
- https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2008_0000_0148_0000/0020.pdf (16/09/2018)
- https://www.unicef.org/turkey/ut/_ut1_2010.html (15/09/2018)
- <https://www.unicefturk.org/yazi/tarihce> (15/09/2018)
- Hunt, P. (2009). Children’s Literature and Childhood. (Mary Jane Kehily Ed.) *An Introduction To Childhood Studies* içinde (ss.50-69). (2. Baskı), England: Open University Press

- İnan, S. (2016). Çocuk ve Siyaset: Sosyal Bilgiler Dersinde (Okullarda) Siyaset Eğitimi –Bir Teorik Çerçeve Denemesi–. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (1. Baskı) içinde (ss.38-46). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları
- İnce, C. (2016). Türkiye Bağlamında Dış Göçler, Eğitim Sorunu ve Toplumsal Konumun Yeniden Üretimi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı:32, s.293-306
- Kapulu, S. ve Bayram, Özen (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf 1. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları
- Kapulu, S. ve Bayram, Özen (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf 2. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları
- Kapulu, S. ve Bayram, Özen (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf 3. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları
- Karakaş, B., ve Çevik, Ö.C. (2016). Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:3, s.887-906
- Karasubaşı, İ. (2015). II. Dünya Savaşı Çocukları. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt:55, Sayı:1, s.441-450
- Kaştan, Y. (2016). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:42, s.692-700
- Kılıç, L.K. Ve Bayram, B. (2014). Postmodernizm ve Eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, s.368-376
- Koçak, A., Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim*, Cilt:4, Sayı:3, s.21-28
- Köylü, M. (2004). Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:45, Sayı:2, s.137-154
- Kurt, S.L. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı:36, s.99-127
- Lindberg, E.N.A. (2013). Küreselleşen Dünyada ve Türkiye’de Çocukluğun Durumu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, s.1-10
- Mayall, B. (2013). *A History Of The Sociology Of Childhood*. London: Institute Of Education Press
- Meyer, Z. ve Kuş, Z. (2014). Demokratik Vatandaşlık ve Çocuk Hakları Eğitimi. Turan, R. ve Ulusoy, K. (Ed.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* içinde (s.243-268). Ankara: Pegem Akademi
- Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr> (01/12/2018)

- Mills, R. (2000). Perspectives of Childhood. Jean Mills ve Richard Mills (Ed.). *Childhood Studies: A Reader in Perspectives of Childhood* içinde. (s.7-38). London and New York: Routledge
- Mutluay, N. (2018). *Eski Yakın Doğu Toplumlarında Çocuk*. (2. Baskı). Ankara: Alter Yayıncılık
- Müderrişoğlu, S. ve Diğ. (2013). *Çocuk Refahı Belgesi*. UNICEF. (Nisan, 2013) ve TC. Kalkınma Bakanlığı (19/10/2018)
- Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine... (2017). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Bu doküman 18 Temmuz 2017 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan basın toplantısı için hazırlanmıştır (01/02/2019)
- Onur, B. (2005). Çocukluğun Dünü ve Bugünü. *KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Sayı:19*, s.99-112
- Öğülmüş, S. (1991). İçerik Çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:1*, s.213-228
- Özcan, V. (Ed.). (2017). *Çocuk ve Kültür Komisyon Raporu*. TC. Kültür Ve Turizm Bakanlığı III. Milli Şurası (10/11/2018)
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11, Sayı:1*, s.323-343
- Öztürk, H.K. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:13*, s.253-276
- Özyurt, C. (2013). Çocuk Sosyolojisi. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi* içinde (s.155-181). İstanbul: Açılım Kitap
- Palabıyık, K. (2017). *İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı 1. Kitap*. Ankara: Nova Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
- Palabıyık, K. (2017). *İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı 2. Kitap*. Ankara: Nova Yayıncılık Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi
- Palabıyık, K. (2017). *İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı 3. Kitap*. Ankara: Nova Yayıncılık Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi
- Platon (2008). *Devlet*. İstanbul:Bordo Siyah Yayıncılık
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yok Oluşu*. (Kemal İnal, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. *Medeniyet Dergisi, Sayı:2*, s.43-56

- Semerci, P.U., Müderrisoğlu, S. ve diğ. (2012). *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk*. (1. Baskı). İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Sevinç, G., Davran, M.K., Sevinç, M.R. (2018). Türkiye’de Kırdan Kente Göç ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri. *İktisadi ve İdari Siyasal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, s.70-82
- Sınar, A. (2006). Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, s.175-225
- Singleton, Jr.R.A., Straits, B.C., Straits, M.M. (1993). *Approaches To Social Research*. New York - Oxford:Oxford University Press
- Stearns, P.N. (2018). *Çocukluğun Tarihi*. (1.Baskı), (Hilal Dikmen ve Büşra Uçar, Çev.). İstanbul: Dedalus Kitap
- Şan, M.K. ve Hira, İ. (2004).Modernlik ve Postmodernlik Bağlamında Tüketim Toplumu Kuramları. *Bilgi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, s.1-19
- Şener, B. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, s.01-31
- T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı III. Milli Kültür Şurası Çocuk ve Kültür Komisyon Raporu (2017). <http://kultursurasi.kulturturizm.gov.tr/TR-176625/cocuk-ve-kultur-komisyonu---sonuc-raporu.html> (10/11/2018)
- Tan, M. (1994). Çağlar Boyunca Çocuk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:22, s.71-88
- TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi Kuruldu, 2008. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=72943 (30/08/2018).
- Tezcan, M. (2017). *Çocuk Sosyolojisi*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Tezcan, M. (2017). *Eğitim Sosyolojisi*. (17. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Turmel, A. (2008). *A Historical Sociology Of Childhood: Developmental Thinking, Categorization and Graphic Visualization*. New York: Cambridge University Press
- Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf> (01/02/2019)
- Tüysüz, S. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık San. ve Tic. A. Ş.
- Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017). <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-plani.pdf> (15/09/2018)

- Uluslararası Çocuk Merkezi, Tarihçe. <http://www.icc.org.tr/icerik.php?id=1> (15/09/2018)
- UNICEF, (2011). Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu (2011). <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf> (15/09/2018)
- Uprichard, E. (2008). Children As Being and Becomings: Children, Childhood and Temporality. *Children and Society*. Sayı:22, s.303-313
- Woodhead, M. (2009). Childhood Studies: Past, Present and Future. Mary Jane Kehily (Ed). *An Introduction To Childhood Studies* içinde. (ss.17-31). (2. Baskı). New York: Open University Press
- Yıldırım, E. (2013). Aile ve Evlilik Türleri. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi* içinde (s.65-81). İstanbul: Açılım Kitap
- Yıldırım, K. (2015). Göçün Aile Üzerindeki Etkisi. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YILDIRIM-Kaz%C4%B1m-G%C3%96%C3%87%C3%9CN-A%C4%B0LE-%C3%9CZER%C4%B0NDEK%C4%B0-ETK%C4%B0S%C4%B0.pdf> (10/08/2018)
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies – Interneational Periodical Fort He Languages, Literature and History Of Turkish Or Turkic*, Cilt:9, Sayı:2, s.1682-1704
- Yörükoğlu, A. (1996). *Çocuk Ruh Sağlığı*, (20. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları

